

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.327>

<https://orcid.org/0000-0002-3290-3138>

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Antanas Petrilionis

Belaisviai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino karuose (XIV–XV amžiai)

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai,
Istorija ir archeologija (H 005)

VILNIUS 2022

Disertacija rengta 2017–2021 metais Vilniaus universiteto Istorijos fakultete.

Mokslinis vadovas – prof. dr. Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).

Gynimo taryba:

Pirmininkė – prof. dr. Irena Valikonytė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).

Nariai:

dr. Tomas Čelkis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005),

dr. Artūras Dubonis (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005),

dr. Aivas Ragauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005),

dr. Marius Sirutavičius (Kauno Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2022 m. birželio mėn. 28 d. 11 val. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete 211 auditorijoje. Adresas: Universiteto g. 7, Vilnius, Lietuva, tel. +3702687280; el. paštas: if@if.vu.lt

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto ir Lietuvos istorijos instituto bibliotekose ir VU interneto svetainėje adresu: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.327>

<https://orcid.org/0000-0002-3290-3138>

VILNIUS UNIVERSITY

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Antanas Petrilionis

Prisoners of War of the Grand Duchy of Lithuania and the Teutonic Order (14th– 15th centuries)

DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,

History and Archaeology (H 005)

VILNIUS 2022

The dissertation was prepared between 2017 and 2021 at the Faculty of History of Vilnius University.

Academic supervisor – Prof. Dr. Rimvydas Petrauskas (Faculty of History, Vilnius University, Humanities, History and Archaeology – H 005).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairwoman – Prof. Dr. Irena Valikonytė (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology – H 005).

Members:

Dr. Tomas Čelkis (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology – H 005),

Dr. Artūras Dubonis (Lithuanian Institute of History, Humanities, History and Archaeology – H 005),

Dr. Aivas Ragauskas (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology – H 005),

Dr. Marius Sirutavičius (Vytautas Magnus University, Humanities, History and Archaeology – H 005).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 11:00 on 28 June 2022 in meeting room 211 of the Faculty of History, Vilnius University. Address: Universiteto g. 7, Vilnius, Lithuania), Tel. +370 2687280; e-mail: if@if.vu.lt

The text of this dissertation can be accessed at the libraries of the Lithuanian Institute of History and Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University: www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

TURINYS

ĮVADAS	8
1. PATEKIMAS Į NELAISVĘ	34
1. 1. SUSITARIMAI IR TAISYKLĖS DĖL KARO BELAISVIŲ	34
1. 2. GROBIO DALYBŲ PRINCIPAI	42
1. 3. KARO BELAISVIAI: PATEKIMO Į NELAISVĘ APLINKYBĖS, SKAIČIUS IR SOCIALINĖS GRUPĖS	48
(a) Vokiečių ordino broliai.....	52
(b) Lietuvos didikai.....	61
(c) Kilmingieji „svečiai“, samdiniai, vasalai, miestiečiai	68
(d) Valstiečiai ir kiti žemesnio luomo belaisviai.....	75
1. 4. PASIDAVIMAS Į NELAISVĘ	82
2. NELAISVĖJE.....	89
2. 1. LAIKAS: NELAISVĖS TRUKMĖ IR VEIKLA NELAISVĖJE.....	89
2. 2. ERDVĖ: BELAISVIŲ LAIKYMO VIETOS	102
(a) Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Lenkijos Karalystė.....	103
(b) Prūsija ir Livonija.....	109
2. 3. KALĖJIMAI IR SULAIKYMO ERDVĖS	114
(a) Požemis, karceris, trinka ir kamera.....	115
(b) Bokštas	117
2. 4. BELAISVIŲ APGYVENDINIMAS PRŪSIJOJE, LIVONIJOJE IR LIETUVOJE.....	121
2. 5. KARO BELAISVIO APRŪPINIMAS.....	129
2. 6. ELGESYS SU BELAISVIU IR „SUNKIOS GRANDINĖS“	137
(a) Elgesys su karo belaisviu.....	137
(b) „Sunkios grandinės“	146
(c) „Vargšai žmonės“ (armen Leute)	149
(d) Krikštas.....	151
3. DERYBOS DĖL BELAISVIŲ IR JŲ IŠVADAVIMO.....	154
3. 1. „UŽ SIDABRĄ, AUKSĄ AR KITĄ TURTĄ“: IŠPIRKŲ KULTŪRA LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS IR VOKIEČIŲ ORDINO SANTYKIUOSE.....	154
(a) Vergeldas.....	154
(b) Išpirkos, jų dydžiai ir rinkimas.....	157

(c) Lygtiniai belaisvių paleidimai už priesaikas ir garantijas („Auf die Hand“)	172
(d) Lygtinio paleidimo terminai	180
(e) Apsikeitimai karo belaisviais	184
(f) Bendri belaisvių išvadavimai (Losunge)	189
3.2. KARO BELAISVIŲ VAIDMUO LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS IR VOKIEČIŲ ORDINO DERYBOSE	194
3.3. KARO BELAISVIŲ KLAUSIMAS TARPTAUTINĖSE SUTARTYSE	207
IŠVADOS	216
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	222
PRIEDAI	237
ŠALTINIAI	256
SUMMARY	261
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS	284
UŽRAŠAMS	285

SANTRUMPOS

Berichte	– Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie
CDL	– Codex Diplomaticus Lithuaniae
CDP	– Codex Diplomaticus Prussicus
CDW	– Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands
CEXV	– Codex epistolaris saeculi decimi quinti
CEV	– Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae
Das Ausgabebuch	– Das Ausgabebuch des Marienburger Hauskomturs für die Jahre 1410–1420
DGÄ	– Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens
HV	– Hermanas Vartbergė
GStAPK	– Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz
Lites	– Lites ac Res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum, t. 1–2.
LUB	– Liv-, Est-, und Curländisches Urkundenbuch
MTB	– Das Marienburger Tresslerbuch
OBA	– Ordensbriefsarchiv, <i>in</i> GStAPK
OF	– Ordensfolianten, <i>in</i> GStAPK
PD	– Petras Dusburgietis, <i>Prūsijos žemės kronika</i>
RBDO	– Regesten zu den Briefregistern des Deutschen Ordens
Soldbuch	– Das Soldbuch des Deutschen Ordens 1410/1411
SRP	– Scriptores rerum prussicarum
VM	– Vygandas Marburgietis, <i>Naujoji Prūsijos kronika</i>
Wigand von Marburg	– Wigand von Marburg, <i>Nowa kronika pruska</i>

IVADAS

Vardas ir pavardė? Tėvavardis? Tai pirmieji klausimai, užduodami karo belaisviams, dabar – XXI amžiuje – visiškai netoli, už kelių šimtų kilometrų. Stebėdamas Rusijos karą Ukrainoje, istorikas, kad ir kaip banaliai tai skambėtų, neišvengiamai turi atsigręžti į praeitį, kad paaiškintų dabartį. Neatsitiktinai dėmesį patraukia karo belaisviui užduodami klausimai; paėmus į rankas vieną ar kelis išlikusius Viduramžių belaisvių sąrašus, susidaro įspūdis, kad nuo tada iki dabar niekas nepasikeitė: vardas, tėvavardis, giminė, kilmės vieta. Jei atsiversime kronikas, pamatysime neapibrėžtą (dažnai padidintą) žuvusiųjų ir paimtų į nelaisvę skaičių, lygiai taip pat, kaip šiais laikais naujienų portaluose susidursime su panašiu neapibrėžtumu – karo eigoje tokie dalykai arba išnaudojami, arba slepiami. Jei skaitysime korespondenciją, sužinosime apie apsikeitimą vienu ar keliais karo belaisviais pasienyje, lygiai taip pat, kaip tai stebėjome visai neseniai. Kita vertus, šiandien elgesį su karo belaisviais apibrėžia tarptautinės sutartys, pavyzdžiui, Ženevos konvencijos, ypač Trečioji; tuo tarpu Viduramžiais būta įvairių praktikų, papročių ir tradicijų, atskirų sutarčių tarp šalių. Nepaisant to, kad nebuvo visuotinai galiojančio dokumento, egzistavo tam tikras bendras supratimas ir požiūris į karo belaisvius, į nuginkluotą priešą ir jo globą.

Nors Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) ir Vokiečių ordino santykių istorijai (ypač karo istorija) lig šiol skirta daug dėmesio¹, karo

¹ Nebaigtinis pagr. darbų sąrašas: S. Ekdahl, Die Flucht der Litauer in der Schlacht bei Tannenberg, in: *Zeitschrift für Ostforschung, Länder und Völker*, Bd. 12, H. 1, 1963, S. 11–19; *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, red. J. Jurginis, Vilnius, 1964; B. Dundulis, Lietuva ir Trylikos metų karas tarp Lenkijos ir Ordino (1454–1466 m.), in: *Istorija*, t. 9, Vilnius, 1968, p. 123–143; W. Urban, *The Baltic crusade*, Northern, DeKalb, 1975; S. Ekdahl, *Die "Banderia Prutenorum" des Jan Dlugosz – eine Quelle zur Schlacht bei Tannenberg 1410: Untersuchungen zu Aufbau, Entstehung und Quellenwert der Handschrift*, Göttingen, 1976 (vertimas: S. Ekdahl, *Jono Dluogošo „Prūsų vėliavos“ Žalgirio mūšio šaltinis*, red. O. Balkevičienė, vert. A. Nikžentaitis, Vilnius, 1992); B. Dundulis, *Kovos su kryžiuočiais dėl Baltijos pajūrio XIII–XV amžiuje*, Vilnius, 1977; W. Urban, *The Livonian Crusade*, Washington, 1981; R. Varakauskas, *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.*, Vilnius, 1982; E. Gudavičius, *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*, Vilnius, 1989; M. Jučas, *Žalgirio mūšis*, Vilnius, 1990 (1999, 2013); E. Christiansen, *The Northern Crusades*, London, 1997; W. Urban, *Tannenberg and After: Lithuania, Poland, and the Teutonic Order in Search of Immortality*, Chicago, 1999 ir vertimas į lietuvių kalbą: idem, *Žalgiris ir kas po jo: Lietuva, Lenkija ir Vokiečių ordinas – nemirtingumo beiškant*, vert. O. Stokys, A. Matulytė, Vilnius, 2004; S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411*, Malbork, 2010.

belaisvių tema nėra išsamiai išanalizuota kokiam nors viename specialiaame darbe ir nėra plačiai nagrinėta. Ilgą laiką istorinėje literatūroje vyravo mūšių ir diplomatijos temos, bendro pobūdžio (kartais net paviršutiniška) valstybių istorija nuo pirmųjų riterių ordinų ir lietuvių susidūrimų iki Žalgirio mūšio, kuris iki šiol istorijos tyrinėjimuose tebėra tvirta chronologinė riba. Su tam tikromis išimtimis tyrimų objektas apima ir laikotarpį iki 1435 m. Brastos taikos arba visą XV a. ketvirtą dešimtmetį ir tuo laikotarpiu vykusią kovą tarp Lietuvos kunigaikščių. Trylikos metų karas tarp Ordino ir Lenkijos XV a. viduryje paprastai laikomas „atskiru“ istorijos etapu, nesusijusiu su Lietuva (dėl jos nedidelio vaidmens kare), o XVI amžius lieka mažai tyrinėtus.

Bendrai Vokiečių ordino ir Lietuvos istorija XIV–XV a. vis dar pateikiama kaip žūtibūtinė kova², todėl grynai karinė tematika neišvengiamai užgožia socialinę istoriją – to meto kasdienio gyvenimo realijas ir tradicijas (išimtis čia būtų Wernerio Paravicinio tyrimai³). Tik pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvos ir Ordino santykiai lietuviškoje istoriografijoje pradėti nagrinėti kitu, „neutralesniu“ aspektu. Trečiajame „Lietuvos istorijos“ tome abiejų politijų santykiai taikliai apibūdinami kaip „*tarp reizių ir paliaubų*“⁴. Balansas tarp kalavijo ir diplomatijos leido tiek Ordinui, tiek Lietuvai ilgalaikio karo metu kartkartėmis „atsikvėpti“. Užmegzti taikūs kontaktai, sutartys ir paliaubos atskleidžia santykių, kurie XIV–XV a. egzistavo tarp, atrodytų, nesutaikomų priešų, dinamiškumą. Pragmatiški sprendimai privertė aršiausius priešus derėtis dėl paliaubų, taikos, sąjungų ir karo belaisvių, intensyviai bendrauti, keistis dovanomis ir komunikuoti tarpusavyje, o tokių tendencijų atradimas šaltiniuose atveria naujų tyrimų galimybes⁵.

Nugalėti ar pasidavę kariai, miestiečiai ir net valstiečiai atsidurdavo abiejų pusių rankose, o jų likimus sprendė ne tik priešininkai, bet ir giminaičiai, draugai ir net valdovai. Gausioje Lietuvos ir Ordino karų istoriografijoje vis

² Kaip ir kodėl tie vaizdiniai yra įsišaknyję šiandieninėje visuomenėje puikiai parodo Dariaus Barono ir Dangirdo Mačiulio tyrimas: D. Baronas, D. Mačiulis, *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*, Vilnius, 2010. Taip pat kolektyvinė monografija apie Žalgirio mūšį: D. Mačiulis, R. Petrauskas, D. Staliūnas, *Kas laimėjo Žalgirio mūšį?: istorinio paveldo dalybos Vidurio ir Rytų Europoje*, Vilnius, 2012.

³ W. Paravicini, *Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Bd. 1–2, Sigmaringen, 1989–1995; Bd. 3, Göttingen, 2020.

⁴ D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija, T. III: XIII a.–1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Vilnius, 2011, p. 499–515.

⁵ D. Baronas, Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo bruožai XIV a. karo sukuryje, in: *Lituanistica*, t. 56, Vilnius, 2010, p. 2–18; R. Petrauskas, Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai, in: *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, Šiauliai, 2007, p. 206–222.

dėlto ši tema nublanksta (su kai kuriomis išimtimis), konstatuojant tik tai, kad buvo paimta daug belaisvių. Todėl į karo belaisvius būtina žvelgti ne tik kaip į nenusakomą „aukų“ skaičių, bet ir kaip į žmones, kurie priklausė skirtingoms socialinėms grupėms, kurie atsidūrė kitokioje aplinkoje, dėl kurių kilo ginčai diplomatijoje, kuriais reikėjo rūpintis. Būtent rūpintis nuginkluotu priešu ar pagrobtu valstiečiu, priimti jį kaip karo belaisvį ir išsaugoti jo gyvybę. Taigi Lietuvos ir Vokiečių ordino karų ir diplomatinių santykių neįmanoma iki galo paaiškinti be karo belaisvių, kurie po kiekvieno susidūrimo mūsų lauke, miestų ar pilių apgulties ar grobiamojo žygio tapdavo vienu iš susirašinėjimo leitmotyvų.

ANKSTYVOJOJE LDK ISTORIJOJE susiduriama su „savų“ šaltinių problema, nes didžioji jų dalis yra kaimyninių kraštų produktas. Nors XIV a. Lietuvoje gausėjo laišku, dokumentų ir kitų šaltinių, deja, krašto ir visuomenės istoriją tenka tyrinėti remiantis „svetimomis“ akimis ir įrašais, nuomonėmis ir apmąstymais. Pirmosios žinios ateina iš svetimšalių kronikų, kurių naratyvas buvo kuriamas atsižvelgiant į politines realijas ir interesus. Kadangi karas tuo metu buvo kasdienybė, kronikininkams taip pat rūpėjo aprašyti karo žygius, pergales ir pralaimėjimus, o kartais, žinoma, pasidžiaugti grobiu – belaisviais ir kitais trofėjais. Netgi Vokiečių ordino didžiųjų magistrų archyve, kuriame sistemingai buvo renkama, saugoma ir perrašinėjama įvairi korespondencija, maža medžiagos apie įvykius iki 1390 metų. Nepaisant tokių trūkumų, esami šaltiniai leidžia mums apibūdinti nusistovėjusią karinę praktiką⁶.

Kita šaltinių problema yra ta, kad trūksta pačių belaisvių, kurie geriau nei bet kas kitas žinojo savo padėtį nelaisvėje, rašytinio palikimo. Deja, pačių belaisvių laiškus galima suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų, todėl bemaž viskas, kas žinoma apie karo belaisvius ir jų padėtį XIV–XV a., gaunama iš jų aplinkos – kronikininkų, Ordino narių, didžiųjų kunigaikščių ar didikų, pasiuntinių. Todėl ne visada aišku, kiek tokiuose pranešimuose yra autentiškumo ir kiek manipuliacijų. Vis dėlto šių šaltinių visuma dėkinga, nes ji atspindi įvairius požiūrius į nelaisvę, belaisvius ir kalintojus. Tokios perspektyvos leidžia palyginti patirtis ir praktikas.

Kita problema yra ta, kad XV a. antrojo-ketvirtojo dešimtmečių įvykiai lėmė neproporcingą karo belaisvių pasiskirstymą kariaujančiose pusėse. Nuo to laikotarpio Ordinas nebegalėjo rengti reizų į Lietuvą tiek dėl jos priimto krikšto, tiek dėl politinės padėties. XV a. karai ir mūšiai, kuriuose Ordinas

⁶ Platūs tyrimai: A. Nikžentaitis, XIII–XV a. lietuvių kariuomenės bruožai (organizacija, taktika, papročiai), in: *Karo archyvas*, t. 13, 1992, Vilnius, p. 3–33; E. Gudavičius, Kelios pastabos apie lietuvių taktiką Žalgirio mūšyje, in: *ibid.*, p. 34–42; idem, Lietuvių pasaulinės kariuomenės organizacijos bruožai, in: *ibid.*, p. 43–118.

patyrė pralaimėjimų (Žalgirio ir Koronovo mūšiai 1410 m.; 1414 ir 1422 metų karai; 1431 m. Nakelio bei 1435 m. Pabaisko mūšiai ir, žinoma, kiti smulkesni susirėmimai), įtraukė ir Lenkiją, kuri taip pat dalinosi karo belaisviais. Nuo XV a. lietuviai į nelaisvę patekdavo vis rečiau, todėl šaltiniuose, kuriuose gausu šio laikotarpio karinės praktikos liudijimų, labiau atsispindi Ordino interesas savųjų – brolių riterių, samdinių, tarnų, iš Vakarų vis dar atvykstančių kilmingųjų ir net valstiečių – išlaisvinimu.

Šiame tyrime daugiausia dėmesio skiriama praktikoms, kurios, nesvarbu, ar susijusios su Lietuvos, ar su Vokiečių ordino, ar su Lenkijos karo belaisviais, iš esmės yra tokios pačios ir parodo taisykles, kurios jau buvo nusistovėjusios tarp kontrahentų prieš jas užfiksuojant rašytiniame šaltinyje. Ilgo karo normos (tiek karo meno, tiek elgesio) tarp kariaujančių pusių ne tik tapo panašios, bet ir panašiu tempu kito, buvo pritaikomos tam tikroms situacijoms, mainėsi tarpusavyje. Ši įgauta patirtis arba patirtys vėlesniais amžiais – būtent XVI a. persikels į kitą frontą – karuose su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste bei pasimatys aiškus skirtumas tarp „vakarietiško“ ir „bizantiško“ supratimo, kaip deramasi dėl belaisvio ir stengiamasi jį išvaduoti⁷.

Kaip minėta, Lenkijai įsitraukus į Lietuvos ir Ordino karus, tokie tyrimai neįmanomi be Vidurio Rytų Europos regiono istorijos, kuri yra plati, įvairialypė ir gana sudėtinga savo apimtimi. Vis dėlto, siekiant kokybiškesnio tyrimo, disertacijoje apsiribojama daugiausia Lietuvos ir Vokiečių ordino santykiais nagrinėjamu laikotarpiu (XIV–XV a.). Šių dviejų politijų santykiai nebuvo izoliuoti nuo išorės (kryžiaus žygiai į Šiaurės regioną ir *Preussenreisen*, kaip parodė istorikai, domino beveik visą Europą⁸), todėl tyrime neišvengiamai turėjo būti analizuojami atvejai, susiję su epizodiniais karais tarp Lenkijos ir Vokiečių ordino, Lenkijos ir Lietuvos (Lucko karas) bei husitų. Toks tyrimo pasirinkimas leidžia giliau ir išsamiau išnagrinėti ne tik atskirų valstybių (tiksliau – asmenų) požiūrį į karo belaisvius, bet ir bendrai nelaisvės fenomeną Viduramžiais, palyginti praktikas skirtinguose regionuose. Nepretenduojant tyrinėti viso regiono, nes priešingu atveju tektų detaliau aptarti gana gerai dokumentuotus Lenkijos ir Vokiečių ordino karus

⁷ M. Sirutavičius, *Karo belaisviai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2002, p. 36, 39, 44, 54–55.

⁸ Iš anksčiau minėtų: E. Christiansen, *The Northern crusades*; W. Paravicini, *Die Preußenreisen*.

XV a. viduryje ir XVI a. pradžioje (jie gana plačiai tyrinėti⁹, tačiau vis dar trūksta atskirų darbų apie karo belaisvius), Čekijos¹⁰ ar Vengrijos istoriją, žinoma, nepamirštant Šventosios Romos Imperijos. Taigi, vienas ar kitas „išorinis“ epizodas disertacijoje pasirodo tik kaip palyginimas arba konteksto papildymas.

Šio tyrimo objektas yra LDK ir Vokiečių ordino XIV–XV a. karų metu į nelaisvę paimti asmenys – karo belaisviai.

Šiame tyrime *karo belaisviu* laikomas bet kuris karo metu į nelaisvę patekęs asmuo. Žinoma, šiandien karo belaisvio terminas apibrėžiamas kaip kario (kombatanto) nuginklavimas (arba pasidavimas) ir paėmimas į nelaisvę. Tuo tarpu Viduramžiais tokio aiškumo dėl karo belaisvio nebuvo. Nors ilgą laiką manyta, kad terminas „karo belaisvis“ atsirado XVII a., naujausi tyrimai rodo, kad šis terminas jau nuo XIV a. vidurio buvo vartojamas Šimtamečio karo kontekste (tiek prancūzų, tiek lotynų kalbomis)¹¹. Kaip minėta, karo belaisviais paprastai būdavo laikomi kilmingi kombatantai, nes jie turėjo daugiau galimybių išgyventi ir palikti liudijimų nei nekilmingieji. Išpirkimas (*ransom*) taip pat buvo siejamas su karo belaisviais, tačiau praktikoje buvo išperkami ir pirkliai bei valstiečiai¹² (beje, šis reiškinys matysis ir šiame tyrime). Istorikai taip pat sutinka, kad nekilmingieji kombatantai arba paprasti gyventojai, padėję ginti apgultą miestą ar pilį, galėjo patekti į nelaisvę arba patirti žiauresnį likimą¹³. Istorikas Johnas Gillinghamas karo belaisviais laiko moteris ir vaikus, taip pat valstiečius vyrus. Pirmieji be to buvo ir pagrindinis užpuolikų taikiny (grobis), t. y. šios kategorijos (karo belaisvis ir grobis) nebuvo viena kitai prieštaraujančios¹⁴. Terminas „karo belaisvis“ taip pat nusakydavo statusą ir elgesio su jais normas, kurios nekartą keitėsi: jei senovėje toks asmuo būdavo laikomas tik karo grobiu ir greitai paverčiamas

⁹ Čia galima paminėti du svarbiausius pamatinius darbus: M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim, 1454–1466*, Warszawa, 1967; idem, *Wojny polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521*, Warszawa, 1994.

¹⁰ J. Nikodem, *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagielly i Witolda Kiejstutowicza*, Poznań, 2004.

¹¹ R. Ambühl, Joan of Arc as prisonnière de guerre, in: *English Historical Review*, Vol. 132, 2017, p. 1045–1076.

¹² Ibid., p. 1051–1055.

¹³ H. J. Webb, Prisoners of War in the Middle Ages, in: *Military Affairs*, Vol. 12, No. 1, 1948, p. 49.

¹⁴ J. Gillingham, Women, children and the profits of war, in: *Gender and Historiography: Studies in the earlier middle ages in honour of Pauline Stafford*, London, 2012, p. 61–74.

vergu, tai Viduramžiais šis požiūris pasikeitė – Bažnyčia ir riterių etikos kodeksas išstūmė vergovę (tarp krikščionių, bet ne visiškai) ir pakeitė elgesį su priešu, skatindami gailingumą ir galimybę išsipirkti ar kitaip atgauti laisvę (žinoma, daugiausia dėmesio skiriant kilmingiesiems). Svarbus lūžis įvyko XVIII a., kai karo belaisvis tapo valstybės (vyriausybės), o ne atskiro kalintojo belaisviu¹⁵.

XIV a. Vokiečių ordinas kariavo ne tik Lietuvos didikais, bet ir su visuomene, kurioje nekilmingieji dar nebuvo visiškai nuginkluoti, kaip Vakarų Europoje¹⁶, o kai kuriais išimtiniais atvejais kalavijo ėmėsi net moterys. Tad aptariamuoju laikotarpiu Vokiečių ordino ir Lietuvos santykiuose „karo belaisvis“ yra ne tik riteris, bet ir nekilmingasis¹⁷. Tai susiję su kita problema: to meto lotynų ir viduriniąja vokiečių aukštaičių kalbomis parašytuose šaltiniuose, pateikiami du pagrindiniai terminai: *captivus*, iš žodžio *capio* (imti; gaudyti; įveikti; čiupti), ir *gefangen* (sugautas, įkalintas, paimtas į nelaisvę), iš veiksmazodžio *vahen* (imti, pagauti, sulaikyti)¹⁸. Kaip matyti, abu terminai reiškia paėmimo ir įkalinimo veiksmą – (karo) belaisvis yra tas, kurį sugauna ir ima į nelaisvę. Pagrindinis skirtumas buvo tas, kad nekilmingieji dažniausiai būdavo paimami į nelaisvę per plėšikiškus žygius, o didikai, riteriai ir samdiniai – per garbingą kovą, mūšį ir pan. Deja, šaltiniai daugiau dėmesio skyrė į nelaisvę patekusiems didikams, tačiau tyrimas parodys, kad nuo XV a. vis dažniau rūpinamasi nekilmingais (derybomis, išpirka, mainais).

Tyrimo tikslas – iširti patekimą į nelaisvę, LDK ir Vokiečių ordino karo belaisvių statusą, jų nelaisvės sąlygas, požiūrį į karo belaisvius ir derybas dėl jų bei belaisvių likimą.

¹⁵ G. B. Davis, The Prisoner of War, in: *The American Journal of International Law*, Vol. 7, No. 3, 1913, p. 523–528.

¹⁶ P. Contamine, *War in the Middle Ages*, Cornwall, 1999, p. 31, 305. Žinoma, su tam tikromis išimtimis, kai kuriuose Europos regionuose nekilmingieji ar valstiečiai kartais vaidino svarbų vaidmenį kare, atliko pagalbinius darbus.

¹⁷ Svenas Ekdahlis taip pat nevengia visus Ordino ir lietuvių sugautus žmones vadinti karo belaisviais. Vadinti juos karo grobiu – tai verčiau būdas apibūdinti elgesį su jais, žr. S. Ekdahl, The Treatment of Prisoners of War during the Fighting between the Teutonic Order and Lithuania, *The Military Orders: Fighting for the faith and caring for the sick*, Cambridge, 1994, p. 263–269.

¹⁸ F. Jelinek, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch zu den Deutschen Sprachdenkmälern Böhmens und der Mährischen Städte Brünn, Iglau und Olmütz (XIII. bis XVI. Jahrhundert)*, Heidelberg, 1911, S. 792.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išskirti atskirus ir bendrus Vokiečių ordino ir LDK susitarimus dėl karo belaisvių, atskleidžiant karo belaisvių pasidalijimo principus ir jų vykdymą.
2. Išanalizuoti karo belaisvių socialines grupes, atskleidžiant jų identifikavimą šaltiniuose (terminija, hierarchija), jų paėmimo į nelaisvę atvejus (mūšiai, apgultys, reidai) ir svarbą.
3. Išnagrinėti pasidavimo į nelaisvę praktiką, jos ištakas ir raidą LDK ir Vokiečių ordino karuose, t. y. nustatyti galiojusius ritualus ir taisykles.
4. Atskleisti nelaisvės trukmę ir ją lėmusius veiksnius, taip pat veiklą, kuria karo belaisvis užsiėmė būdamas nelaisvėje.
5. Išsiaiškinti, kur buvo laikomi ar apgyvendinami karo belaisviai, t. y. kokiose pilyse, miestuose ar dvaruose ir kokiose erdvėse (kalėjime, požemiuose ar kitur) jie buvo laikomi.
6. Atskleisti, kaip ir kokiais būdais buvo rūpinamasi karo belaisviais, koks buvo kalintojo požiūris į belaisvį ir elgesys su juo.
7. Ištirti būdus, kuriais karo belaisvis galėdavo atgauti laisvę, t. y. nustatyti, ar galiojo tie patys būdai kaip ir kituose Europos regionuose (išpirka, apsikeitimas belaisviais, lygtinis paleidimas).
8. Išanalizuoti, kaip vykdavo derybos tarp Vokiečių ordino pareigūnų ir LDK valdovų dėl karo belaisvių ir kaip jie būdavo išnaudojami konkrečioms tikslams.

Chronologinės tyrimo ribos buvo pasirinktos atsižvelgiant į keletą dalykų. Nuo XIV a. pradžios Vokiečių ordinas ne tik suintensyvino „reizų karą“ į Lietuvos žemes (po ilgos pertraukos atnaujinus didikų žygius į Prūsiją¹⁹), bet ir 1309 m. perkėlus didžiojo magistro rezidenciją iš Venecijos į Marienburgą Prūsijoje, o tai žymėjo esminį Ordino politikos sukoncentravimą, kariaujant su Lietuva.

Tiriamąjį laikotarpį pabaigos riba – Trylikamečio karo pabaiga (1466 m.), kai pagaliau buvo paleisti visi karo belaisviai, tarp jų ir lietuviai, dalyvavę kare ir priklausę Kazimiero Jogailaičio dvaro vėliavai. Tokį pasirinkimą lėmė tai, kad net ir po 1435 m. sudarytos „amžinosios“ Brastos taikos, pagal kurią lietuviai atsisakė dalyvauti 1454–1466 m. Lenkijos Karalystės ir Vokiečių ordino kare, derybos dėl karo belaisvių, paimtų į nelaisvę prieš ir per Pabaisko mūšį, nesibaigė iki pat Trylikamečio karo.

¹⁹ W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 1, S. 21.

Palyginimų atveju nevengiama peržengti nusistovėjusių chronologinių ribų, atsižvelgiama į XIII a. Ordino ir Lietuvos susidūrimus, o kai kuriais atvejais net į XVI a. pradžios įvykius (čia turima omenyje 1519–1521 m. Lenkijos Karalystės ir Vokiečių ordino karą), esant reikalui analizuoti tam tikras praktikas retrospektyviai.

Tyrimo metodai. LDK ir Vokiečių ordino santykius būtina nagrinėti platesniame vėlyvųjų Viduramžių konfliktų kontekste, taip *lyginamosios perspektyvos* dėka gaunant naujų duomenų šaltinių nepakankamai reprezentuojamojoje epochoje. XIV–XV a. Europoje vyko ir daugiau ilgalaikių konfliktų: prasidėjo Anglijos ir Prancūzijos karas, vadinamasis Šimtmetis karas (1337–1453 m.), vyko Rekonkista Pirėnų pusiasalyje, nauji Osmanų imperijos užkariavimai Balkanuose, Čekijos karalystėje prasidėjo husitų karai. Šie palyginimai yra vertingi susidūrus su analogiškomis situacijomis ir nežinant numanomos veiksmų ar galutinio rezultato priežasties. Kitaip tariant, Europos pavyzdžiai leidžia užpildyti kai kurias spragas bandant suprasti, kodėl vienaip ar kitaip buvo elgiamasi su karo belaisviais Vokiečių ordine ir LDK. Tačiau reikia turėti omenyje, kad vieno atvejo sprendimų negalima taikyti kitam. Jei Šimtmetis karas vyko tarp krikščioniškų valstybių dėl sosto įpėdinystės ir teritorinių pretenzijų, tai šiuo atveju iki 1387 m. susiduriame su krikščionybės ekspansija į Baltijos regioną ir karu tarp skirtingų kultūrų.

Retrospektyvinis metodas leidžia daryti tam tikras išvadas lyginant skirtingų amžių situacijas. Dažnai senieji papročiai, tradicijos ir praktikos yra minimi vėlesniuose šaltiniuose, kuriuose kalbama apie praeitį. Atsižvelgiant į tai, kad šie senieji papročiai turėjo pasižymėti pastovumu, t. y. nebuvo galima tikėtis, kad Viduramžių visuomenė staiga pasikeis, galima svarstyti apie tokių pačių papročių egzistavimą XIII–XIV amžiuose.

Be pirmiau minėtų metodų, buvo naudojami *analitinis* ir *sintetinis* metodai. Jais sistemingai analizuojami ir apibendrinami šaltinių duomenys, siekiant logiškai ir nuosekliai aptarti istorinius įvykius ir procesus.

Istoriografija

Vienas pirmųjų išsamiai nagrinėjusių nelaisvės, belaisvių ir išpirkų klausimus, buvo britų istorikas Mauricas Keenas, 1965 m. išleidęs knygą apie

karo teisę²⁰. Paprastai historiografijoje karo belaisvių tema būdavo platesnės problemos dalis arba vieno ar kelių regioninių tyrimų objektu. Keeno darbas nėra išimtis: nors jis aptaria bendrus Viduramžių karo teisės aspektus, tačiau daugiausia remiasi Anglijos ir Prancūzijos karais. Nepaisant to, kad didžioji dalis medžiagos paimta iš teismų praktikos, ypač ginčų dėl išpirkų, ir Viduramžių teisininkų, tokių kaip Angelas Perudžietis, Baltramiejus Salicetietis ir Paris iš Pozetis, darbų, Mauricas Keenas nepasiduoda juristų teisinėms interpretacijoms ir argumentams dėl karo teisės. Priešingai, veikale kvestionuojami įvairūs teiginiai ir jie tikrinami praktiniais pavyzdžiais. Taigi, aptardamas karo belaisvio išpirkos teisę, Keenas daro išvadą, kad karo belaisvis buvo asmeniškai susietas su savo kalintoju, o jų santykius (krikščioniškoje visuomenėje) reguliavo tarpvalstybinis garbės supratimas. Tačiau egzistavusios taisyklės buvo bendro pobūdžio, jos nustatė idealias ribas, kurios vis dėlto buvo apeinamos, siekiant pasipelnyti²¹.

Britų istorikas Matthew Stricklandas, nagrinėjęs karybą ir karo suvokimą Anglijoje ir Normandijoje XI–XIII a., priėjo prie panašios išvados, kad, nepaisant aiškių teisingo ir pagirtino elgesio su belaisviais idealų, iš tikrųjų viskas priklausė nuo asmeninės kalintojo valios²². Taigi tiek Keeno, tiek Stricklando atlikta plati karo teisės, riteriškumo ir belaisvių klausimo analizė privedė prie to paties rezultato. Abu istorikai kalba apie „universalias“, „tarpvalstybines“ praktikas, tačiau reikia pripažinti, kad jos ryškiausiai pasireiškė Anglijos (Škotijos) ir Prancūzijos (Burgundijos, Flandrijos ir kt. – arba apskritai buvusios Frankų imperijai priklausiusios teritorijos) santykių kontekste. Vietoje „visuotinių“ dėsnių labiau tiktų kalbėti apie panašaus pobūdžio praktikas, susiklosčiusias ilgo kontakto metu tarp priešų, kurios suformavo normas ir „senuosius papročius“.

Kita svarbi Keeno interpretacija yra ta, kad jis pasidavimą į nelaisvę laiko „sutartimi“ (*contract*) tarp belaisvio ir kalintojo, kuriuos siejo išipareigojimai vienas kitam. Belaisvis turėjo sumokėti išpirką už laisvę, paleistas lygtinai privalėjo sugrįžti pas savo kalintoją jam pareikalavus. O kalintojas turėjo garantuoti savo belaisvio saugumą. Keenas tam apibūdinti vartoja terminą „glaudus riteriškas ryšys“. Jei belaisvis nevykdavo šių išipareigojimų, kalintojas galėjo imtis represalijų: kėsintis į belaisvio žemes ir turtus. Keenas

²⁰ M. Keen, *The Laws of War in the Late Middle Ages*, 1965 (2016).

²¹ *Ibid.*, p. 156–158; 184–185. Istorikas atkreipia dėmesį ir į šaltinių padėtį. Anglijos ir Prancūzijos riterių karo teismų bylų sprendimai iki šių dienų neišliko, likę tik registrai.

²² M. Strickland, *War and Chivalry: the Conduct and Perception of War in England, and Normandy 1066–1217*, Cambridge, 1996, p. 203.

nurodo ir kitą reagavimo būdą, kuris, jo manymu, buvo daug efektyvesnis – apkaltinti belaisvį negarbe. Kita vertus, karo belaisvis turėjo tokias pat teises kaip ir kalintojas, tad jei pastarasis elgdavosi netinkamai, belaisvis galėdavo ištrūkti iš nelaisvės be jokių pasekmių. Pirmiau pateikti pavyzdžiai iš tiesų rodo belaisvio ir kalintojo bendravimo specifiką: priesaikos, terminų davimas, apsaugos raštų išrūpinimas ir galiausiai paleidimo iš nelaisvės patvirtinimas (atskiru dokumentu arba grąžinant belaisvio išsipareigojantį dokumentą)²³.

Istorikė Jean Dunbabin savo monografijoje nagrinėja bendrą nelaisvės (*captivity*) ir įkalinimo (*imprisonment*) raidą Europoje 1000–1300 m. laikotarpiu. Svarbiausias jos pastebėjimas – kad laipsniškai klostėsi taisyklės, kol XIV a. pab., beveik visoje Europoje įsitvirtino praktika lygtiniai paleisti karo belaisvius už garbės žodį, idant jie galėtų grįžti namo ir rinktų išpirką. Kalintojai turėjo garantą ir galėjo jaustis saugiau – jei jų belaisvis negrįžtų su išpirka, jie galėjo ieškoti teisingumo teismuose (*courts of arms*). Tačiau iki tokių institucijų atsiradimo XIV a. viduryje garanto funkciją atliko priesaikos ir įkaitai²⁴.

Rémy Ambühl taip pat nagrinėjo karo teisę iš panašios teisinės perspektyvos kaip ir M. Keenas, tačiau daugiausia dėmesio skyrė išpirkos teisei Šimtamečiame kare tarp Anglijos ir Prancūzijos. Istorikas pastebėjo, kad įvairūs papročiai ir įstatymai turėjo užtikrinti ne tik tvarką karo žygiuose, bet ir tai, kad grobis būtų paskirstytas pagal visas taisykles. Aptardamas žmonių, suinteresuotų belaisvio išlaisvinimu, ratą, jis kėlė svarbų klausimą: kas galėjo padėti belaisviui? Be valdovo, draugų ir artimųjų, istorikas mini ir belaisvio bendražygius, būrių vadus²⁵. Kitas britų istorikas Andy Kingas savo straipsnyje taip pat mini tuos, kurie buvo suinteresuoti „išgelbėti“ belaisvį, tačiau savo minties plačiau neargumentuoja, tik išskiria tuos, kurie buvo gelbėtojai, t. y. valdovas (reikia pažymėti, kad jis turi omenyje anglų ir škotų konfrontacijas), draugai ir, žinoma, šeima²⁶. Ir R. Ambühlas, ir A. Kingas pabrėžia, kad derybos dėl išpirkos buvo privatus karo belaisvio ir kalintojo reikalas, tačiau praktikoje atsirasdavo ir trečiasis veikėjas – valdovas, kuris galėjo bandyti (žinoma, dėl asmeninių priežasčių) išpirkti belaisvį²⁷.

²³ M. Keen, *The Laws of War*, p. 164; 172–174.

²⁴ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe 1000–1300*, Palgrave, 2002, p. 88.

²⁵ R. Ambühl, *Prisoners of War in the Hundred Years War. Ransom Culture in the Late Middle Ages*, New York, 2013, p. 184–257.

²⁶ A. King, ‘According to the customs used in French and Scottish wars’: Prisoners and casualties on the Scottish Marches in the fourteenth century, in: *Journal of Medieval History*, 28:3, 2002, p. 279.

²⁷ *Ibid.*, p. 280; R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 228.

Matthew Stricklandas savo veikale apie karą ir riterystę Anglijoje vienas pirmųjų aptarė požiūrį į karo belaisvius ir elgesį su jais (iki tol Viduramžių historiografijoje tai buvo retenybė). Pasak istoriko, elgesį su karo belaisviu – nelaisvės griežtumą (požemiai, grandinės, prasta priežiūra) arba lengvumą (lygtinis paleidimas) – lėmė kalintojo požiūris į jį. O belaisvių judėjimo suvaržymo būdai, pasak Dunbabin, XI a. supanašėjo – dažniausiai tai būdavo geležinės apykaklės arba grandinės kojoms ir rankoms, pritvirtintos prie sienų ar stulpų²⁸. XI–XIII a. nuo antrankių neišgelbėdavo ir aukštas socialinis statusas. Paprasčiausi požemiai būdavo gilios duobės, iškastos po valdovo bokštu; kituose pastatuose belaisviai galėjo būti laikomi sandėliuose, pirmame aukšte arba po bokštu. Į požemius būdavo patenkama pro nedidelę angą, žinoma, langų nebūdavo, o pati anga būdavo uždara ir saugoma. Istorikė atkreipė dėmesį, kad egzistavo mitas, jog bokštuose paprastai būdavo kalinami didikai, o požemiuose – valstiečiai ir nekilmingieji, tačiau taip būdavo ne visada – kartais net ir aukštos kilmės asmenys galėjo sulaukti nekilmingojo likimo požemiuose²⁹.

Matthew Stricklandas taip pat pastebėjo, kad XIV a. pabaigoje, siekiant paspartinti belaisvio išpirkimą, nelaisvės sąlygos buvo griežtinamos, net kankinant ar grasinant mirtimi, tačiau pernelyg didelis žiaurumas kartu sulaukdavo ir stebėtojų nepritarimo³⁰. Pasak J. Dunbabin, prievarta buvo naudojama dviem tikslais: politiniais, ribojant asmens dalyvavimą viešajame gyvenime arba iškeičiant vieną svarbų belaisvį į kitą, ir finansiniais, gaunant išpirką³¹. Cliffordas Rogersas pastebėjo, kad XII–XIII a. mūšiai labiau priminė „sportą“ – daug dalyvių, bet žuvusių skaičius – minimalus, pavyzdžiui, Linkolno mūšyje 1217 m. tik trys riteriai žuvo ir keturi šimtai buvo paimti į nelaisvę. Tai susiję su noru gauti išpirką, net ir iš „prastesnių“ riterių buvo galima pasipelnyti³².

Be riteriškos karybos praktikos apskritai, Stricklandas taip pat palietė belaisvių paėmimo į nelaisvę klausimą. Istoriko studijoje apie Škotijos ir Anglijos karus atskleidžiama praktika parduoti belaisvius į vergiją – tiek vietinei rinkai, tiek Skandinavijos vergų prekeiviams. Po sėkmingo žygio belaisviai būdavo paskirstomi kartu su visu grobiu pagal dalybų paprotį. Net ir 1066 m. užkariavus Angliją vergovė ir žmonių pardavimas tebebuvo

²⁸ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 33.

²⁹ *Ibid.*, p. 34–39.

³⁰ M. Strickland, p. 196–197, 199–200.

³¹ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 87.

³² C. J. Rogers, *The Military Revolutions of the Hundred Years' War*, in: *The Journal of Military History*, Vol. 57, No. 2, 1993, p. 241–278.

leidžiami, nors kanonų teisė draudė parduoti kitą krikščionių, ypač pagonims. Ilgainiui ši praktika sunyko, ir XII a. tik retkarčiais buvo minimos škotų „barbarybės“ apraiškos³³. Vergovė – dar viena tema, glaudžiai susijusi su karo belaisviais³⁴, ypač kryžiaus karų epochoje, kai Artimuosiuose Rytuose arba Pirėnų pusiasalyje buvo praktikuojamas musulmonų įverginimas³⁵. Tą patį pastebėjo S. Ekdahlis ir W. Paravicinis rytiniame Baltijos jūros regione³⁶.

Kitas svarbus aspektas – nelaisvės pasekmės. Nors Dunbabin bando nagrinėti šį įdomų klausimą, ji apsiriboja bendru teiginiu, kad labiausiai psichologiniu požiūriu nukentėdavo belaisvių, ypač aristokratų, savigarba³⁷. Psichologinę belaisvio padėtį detaliau nagrinėjo Yvonne Friedman³⁸, o ukrainiečių istorikas Bogdanas Barvinskis per Žygimanto Kęstutaičio būdą, bandė aiškinti jo elgesį su Pabaisko mūšio belaisviais, tačiau šis klausimas liko tik svarstymų lygmenyje³⁹. Friedman taip pat pažymėjo, kad per pirmuosius kryžiaus žygius kryžiuočiai iš pradžių neketino imti belaisvių, tačiau, susidūrę su kitokia situacija, jie turėjo peržiūrėti savo bendrą supratimą apie priešą⁴⁰. Panašiai teigė ir A. Nikžentaitis, teigdamas, kad kryžiuočiai iki XIV a. vidurio nenorėjo turėti daug belaisvių⁴¹.

Karo belaisviai nesulaukė didelio Vokiečių ordino istorijos tyrinėtojų dėmesio. Prioritetinėmis temomis tapo asmenų, ypač didžiųjų magistrų,

³³ M. Strickland, p. 313–317.

³⁴ J. Dunbabin taip pat aptaria karo belaisvių likimą, remiantis septinto amžiaus vestgotų teisę – priešas, patekęs į nelaisvę ir negalintis savęs išpirkti, tapdavo vergu, J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 28.

³⁵ E. Lawn, “Gefangenschaft”, S. 117–121; P. Goridis, *Gefangen im Heiligen Land*, S. 46.

³⁶ W. Paravicini, *Preußenreisen*, Bd. 2, S. 103; S. Ekdahl, *The Treatment of Prisoners of War*, p. 263–269.

³⁷ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 118.

³⁸ Y. Friedman, *Encounter between Enemies: Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Leiden, 2002.

³⁹ Б. Барвіньський, *Жигимонт Кейстутович, великий князь Литовско-руський: (1432–1440): історична монографія*, Львов, 1905, с. 74–77.

⁴⁰ Y. Friedman, *Encounter between Enemies*, p. 10–18.

⁴¹ A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 512

biografijos⁴², užsienio politika⁴³, vidaus struktūra, konventų gyvenimas⁴⁴, ekonomika⁴⁵, teritorijos klausimai ir daugelis kitų⁴⁶. Žinoma, palietus Ordino karų istoriją⁴⁷, neišvengiamai iškyla belaisviai, tačiau daugiau kaip papildoma informacija prie pagrindinių temų⁴⁸ arba kaip siauras tyrimas apie išpirkas⁴⁹, atskirus belaisvius⁵⁰, mūšius⁵¹.

Karo belaisvių klausimas Lenkijoje iš dalies pradėtas tyrinėti tik XX a. antrojoje pusėje. Prie to daugiausia prisidėjo Marianas Biskupas, tyrinėjęs XV–XVI a. Lenkijos ir Vokiečių ordino karus ir, be kitų straipsnių, paskelbęs 1454 m. Chojnicų mūšio karo belaisvių sąrašą. Tačiau tai yra platesnių

⁴² Iš pagrindinių galima paminėti: Wilhelm Nöbel, *Michael Kuchmeister: Hochmeister des Deutschen Ordens, 1414–1422*, Bad Godesberg, 1969. Autorius tik užsimena, kad didžiajam magistrui reikėjo derėtis dėl belaisvių po 1414 m. Bado karo, tačiau didelio dėmesio tam neskyrė, nors tai buvo sunkus uždavinys Mykolo Kuchmeisterio valdymo pradžioje.

⁴³ S. Kubon, *Die Außenpolitik des Deutschen Ordens unter Hochmeister Konrad von Jungingen (1393–1407)*, Göttingen, 2016; K. Neitmann, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen 1230–1449. Studien zur Diplomatie eines spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaates*, Köln, Böhlau, 1986; H. Gersdorf, *Der Deutsche Orden im Zeitalter der polnisch-litauischen Union: die Amtszeit des Hochmeisters Konrad Zöllner von Rotenstein (1382–1390)*, Marburg, 1957; O. Israel, *Das Verhältnis des Hochmeisters des Deutschen Ordens zum Reich im 15. Jahrhundert*, Marburg, 1952.

⁴⁴ K. Kwiatkowski, *Zakon niemiecki jako „Corporatio Militaris“*, t. 1, Toruń, 2012.

⁴⁵ Įspūdingame Jürgeno Sarnowsky darbe apie Vokiečių ordino ekonomiką Prūsijoje įtikinančiais argumentais pagrindžiama, kad po 1410 m. įvykių negalima kalbėti apie visišką Ordino nuosmukį. Autorius paliečia ir išpirkų klausimą, tačiau itin fragmentiškai. J. Sarnowsky, *Die Wirtschaftsführung des Deutschen Ordens in Preußen (1382–1454)*, Köln-Weimar-Wien, 1993. Apie LDK ir Livonijos ekonominius santykius plačiau planuota rašyti Roko Varakausko, tačiau jis nespėjo savo darbo užbaigti, R. Varakauskas, Lietuvos ir Livonijos santykiai, p. 3–4.

⁴⁶ Visų išvardinti ir neįmanoma, dėstymo dalyje bus pasiremta plačia tyrimų gausa. Žr. literatūros sąrašą.

⁴⁷ D. Prekop, *Wojna zakonu krzyżackiego z Litwą w latach 1283–1325*, Toruń, 2004.

⁴⁸ Lotaro Weberio knyga yra vienas iš ankstyvesnių darbų, kuriuose iškeliamas belaisvių klausimas, tačiau tai daugiau šaltinių atpasakojimu paremta potėmė, L. Weber, *Preussen von 500 Jahren in kulturhistorischer, statistischer und militairischer Beziehung nebst Special-Geographie*, Danzig, 1878.

⁴⁹ M. Pelech, *W sprawie okupu za jeńców krzyżackich z wielkiej wojny (1409–1411)*, in: *Zapiski Historyczne*, t. 52, z. 1–2, Warszawa-Poznan-Toruń, 1987, p. 131–152; 95–112.

⁵⁰ K. Kwiatkowski, *Niewola księcia pomorsko-szczecińskiego Kazimierza [V] po bitwie grunwaldzkiej (1410/1411) – obserwacje historycznokulturowe*, in: *Studia z Dziejów Średniowiecza*, nr. 21, 2017, s. 111–126.

⁵¹ Sławomir Józwiak, *Jeńcy strony krzyżackiej po bitwie pod Koronowem*, in: *Zapiski Historyczne*, T. 75, Toruń, 2010.

politikos ir diplomatijos klausimų dalis. Tik pastaruoju metu pradėta tyrinėti karo belaisvius iš žymesnių mūšių – Koronovo, Nakelio, Pabaisko. Naujausią studiją, į kurią neišvengiamai įtraukta ir Lietuvos pusė, parašė Andrzejus Niewiński⁵². Lenkų istorikas nagrinėja ne tik karo nelaisvės Lenkijoje reiškinį bendrame Vakarų Europos kontekste, bet ir karo belaisvio patekimą į nelaisvę, jo padėtį, jo išnaudojimą diplomatijoje ir propagandoje. Tačiau reikia pabrėžti, kad tyrime daugiausia remiamasi jau publikuotais, ir tik retais atvejais – archyviniais šaltiniais, ypač Vokiečių ordino laiškais, kurie būtų praturtinę Niewińskio darbą.

Tarp daugybės studijų, skirtų Vokiečių ordino istorijai, bet tiesiogiai susijusių su LDK, išsiskiria švedų istoriko Sveno Ekdahlio indėlis. Karo belaisviai, kaip atskiras ir probleminis klausimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino santykiuose, tapo jo tema⁵³. Savo straipsnyje, parengtame konferencijos pranešimo pagrindu, istorikas iškėlė svarbią belaisvių priverstinio darbo ir jų apgyvendinimo svetimoje teritorijoje (vidinės kolonizacijos) problemą ir pakvietė kitus tyrinėtojus toliau nagrinėti ir lyginti du judėjimus: kryžiaus žygius Baltijos jūros regione ir Rekonkistą Pirėnų pusiasalyje. Vėliau Werneris Paravicinis pratęsė šio istoriko darbą, papildydamas Ekdahlį pastebėjimus naujais šaltiniais ir išsamiau aptardamas Europos didikų paimtų ir į tėvynę išvestų belaisvių padėtį.

Sovietinėje istoriografijoje karo belaisvių temą užgožė naratyvas apie „vokiečių-slavų“ konfliktą: „vokiečių feodalų „veržimosi į Rytus“ obalsis tebėra gyvas“, – teigta 1964 m. išleistoje kolektyvinėje monografijoje⁵⁴. Žinoma, reikia turėti omenyje, kad toks aiškinimas buvo okupacinės valdžios siekis „teisingai“ nušviesti XIII–XV a. Vokiečių ordino ir LDK politiką bei karus rezultatus. Net ir tais atvejais, kai šaltiniuose buvo kalbama apie „paprastų“ žmonių ar valstiečių paėmimą į nelaisvę, nepasinaudota proga šią temą nagrinėti, nors tai marksistiniam naratyvui buvo palanki tema. Tik XX a. pabaigoje Lietuvos istoriografijoje karo belaisvių klausimas pradėtas nagrinėti kaip savarankiškas, o ne papildomas politinės istorijos objektas. Alvydo Nikžentaičio straipsnis apie 1283–1409 m. kryžiuočių ir LDK belaisvių padėtį daugiausia apėmė pagoniškąjį laikotarpį. Bene svarbiausia istoriko išvada – kad XIV a. viduryje pasikeitė požiūris į karo belaisvius:

⁵² A. Niewiński, *Jenictwo wojenne w późnym średniowieczu. Studia nad problematyką zjawiska w Polsce w kontekście zachodnioeuropejskim*, Oświęcim, 2020.

⁵³ S. Ekdahl, *The Treatment of Prisoners of War*, p. 263–269.

⁵⁴ *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, p. 3. Taip pat: „lietuvių ir slavų kovų su kryžiuočiais tematika <...>“, p. 45.

belaisviai pradėti imti neatsižvelgiant į lytį ir vis dažniau nei amžiaus pirmojoje pusėje⁵⁵. Su tuo nesutinka Krzysztof Kwiakowski, teigdamas, kad paėmimų į nelaisvę skaičiaus padidėjimą lėmė naratyvinių šaltinių, kurie buvo sukurti XIV a. antrojoje pusėje ir todėl išsamiau fiksavo savo laikotarpio karo įvykius, pobūdį⁵⁶. Be šio klausimo, Nikžentaitis taip pat palietė išpirkų, aukų dievams, elgesio ir kitus klausimus, tačiau daugiausia rėmėsi kitų istorikų (Ekdahlio, Paravicinio, Pelecho) išvadomis, o ir straipsnio apimtis neleido pernelyg išsiplėsti.

Be šio tyrimo autoriaus straipsnio⁵⁷, būtina paminėti svarbų, tačiau šios disertacijos chronologines ribas peržengiantį Mariaus Sirutavičiaus indėlį į XVI a. LDK ir Maskvos karo belaisvių tyrinėjimus⁵⁸. Pasak istoriko, tai buvo dviejų, skirtingomis praktikomis užsiimančių, šalių bandymai susitarti, kaip rūpintis ir laikyti belaisvius. Įdomi įžvalga, kad į XVI a. LDK atėjo su jau susiformavusia ir beveik visoje Europoje praktikuota išpirkos ir mainų belaisviais tradicija ir bandė ją panaudoti diplomatinėse derybose. Diplomatinės požiūriu Maskvos Didžioji Kunigaikštystė tampa kitos – bizantiškosios – tradicijos nešėja; autoriaus teigimu „Lietuvai į diplomatinį dialogą su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste nepavyko perkelti Europoje susiformavusių elgesio su karo belaisviais nuostatų“⁵⁹. M. Sirutavičiaus darbe belaisviai vertinami kaip „diplomatinių žaidimų“ dalis, pabrėžiant abiejų pusių pastangas išnaudoti juos, kad paveiktų priešininką (todėl pastebimas svyravimas dialoguose, kuris atnešdavo naudos vienai ar kitai kariaujančiai pusei, priklausomai nuo pergalių ir belaisvių skaičiaus, jų socialinio rango). Į visa tai įsiterpia ir aprūpinimo, nelaisvės sąlygų (stacijos ir apgyvendinimas) klausimas.

Karo belaisvių tematika Lietuvos istoriografijoje dar tik bando prasiskinti kelią, tačiau Europos istoriografija padeda belaisvių temą nagrinėti įvairiomis kryptimis (išpirkos, apsikeitimas belaisviais, derybos, kalinimo vietos). Todėl šio tyrimo objekto apimtis yra platesnė nei ankstesnių darbų apie Vokiečių ordino ir LDK (iš dalies ir Lenkijos karalystės) karo belaisvius. Siekiama ne tik išsamiai išanalizuoti paėmimo į nelaisvę atvejus, identifikuoti konkrečius

⁵⁵ A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 507–526.

⁵⁶ K. Kwiakowski, *Zakon niemiecki jako „Corporatio Militaris“*, t. 1, Toruń, 2012, s. 426.

⁵⁷ A. Petrilionis, „Auf die Hand“ praktika: belaisvių lygtiniai paleidimai tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos (XIV a. pabaiga–XV a. pirma pusė), in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 45, Vilnius, p. 31–46.

⁵⁸ M. Sirutavičius, *Karo belaisviai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2002.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 34, 54.

karo belaisvius, „sekti“ jų buvimą nelaisvėje, bet ir per tai atskleisti ilgo karo tarp abiejų pusių metu nusistovėjusias normas.

Šaltiniai

Karo belaisviai dažnai minimi amžininkų šaltiniuose ir pasirodo beveik visų žanrų tekstuose – nuo lakoniškų ekonominio pobūdžio įrašų iki vaizdingų naratyvinių pasakojimų. Tačiau, deja, šaltinių gausa dažniausiai susijusi vien su kiekybiniu belaisvių paminėjimu. Be to, šaltiniai neproporcingai pasiskirstę aptariamuoju laikotarpiu: XIII a. pabaigos – XIV a. pirmosios pusės tekstuose belaisviams skiriama mažiau dėmesio nei XIV a. antrojoje pusėje ir vėliau. Tai, žinoma, susiję su kiekybiniu šaltinių pagausėjimu (rašto kultūra vis sparčiau skverbėsi į Lietuvos vidaus gyvenimą ir užsienio politiką) ir jų išsaugojimu. Kita problema yra ta, kad senesni šaltiniai tiesiog neišliko iki mūsų dienų, o dalis kitų dingo per Antrąjį pasaulinį karą, kai Ordino archyvas patyrė didelių nuostolių ir buvo prarastos aptariamo laikotarpio didžiųjų magistrų laišku registrų knygos, ypač XV a. antrojo dešimtmečio (*Ordensfolianten*, Nr. 5, 5a, 8, 9, 10, 11 ir 11a), apimančios svarbius didžiųjų magistrų Henriko Plaueno ir Mykolo Kuchmeisterio vadovavimo laikotarpius. Tyrime naudotus šaltinius galima suskirstyti į kelias grupes: naratyvinius, normatyvinius, epistolinius, ekonominius šaltinius ir belaisvių sąrašus.

Naratyviniai šaltiniai. Ankstyvoji Vokiečių ordino ir Lietuvos istorija grindžiama kaimyninių kraštų raštijos, ypač naratyvinių kūrinių, palikimu. XIII–XV a. lotynų ir viduriniąja vokiečių aukštaičių kalbomis parašytose kronikose atsispindi to meto realijos, siekiai ir nuogaustavimai. Vokiečių ordino, lenkų, o vėliau – ir lietuvių kronikininkų darbai yra svarbūs šaltiniai, kuriais istorikai naudojami ir šiandien. Atkreipiant dėmesį į tendencingus pasąžus ir kritiškai vertinant juose pateikiamą informaciją (ypač neigiamą pagonių vertinimą, Ordino išaukštinimą), tyrinėtojams atsiranda naujų priegijų tokių šaltinių panaudojimui.

Ordino kronikininkai stengėsi pateisinti Ordino veiklą prieš pagonis, pabrėždami jų sunkią kovą vardan Dievo skleidžiant krikščionybę. Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronika“⁶⁰ yra vienas iš šios aprašomosios kovos pavyzdžių: tekstas buvo parašytas tarp 1326 ir 1330 m., lotynų kalba, siekiant atkreipti Vakarų Europos dėmesį į įvykius Prūsijoje. Šiuose tekstuose

⁶⁰ Peter von Dusburg, *Cronica terre Prussie*, hrsg. v. M. Toeppen in: *Scriptores rerum Prussicarum* (toliau – SRP), Bd. 1, Leipzig, 1861, S. 21–219. Vertimas: Petras Dusburgietis, *Prūsijos žemės kronika* (toliau – PD), vert. L. Valkūnas, Vilnius, 1985.

atsispindėjo ir belaisvių klausimas, tačiau tik retais atvejais autoriui buvo svarbūs jų vardai, pareigos ar kitos detalės. Kronikininkams belaisviai tebuvo elementas, papildantis siužetą, apibūdinantis tiek Ordinui, tiek pagonims, padarytos žalos mastą. Pavyzdžiui, belaisvių skaičius kronikose dažnai tampa įspūdingas ir tendencingai perdėtas (kai nurodomas tikslesnis, jis gali būti vertinamas kaip patikimas, o ne išgalvotas). Kita vertus, kronikų tekstuose atsispindi tam tikros praktikos, derybos ir atpažįstamos frazės, kurias galima rasti ir patikimesniuose šaltiniuose, pavyzdžiui, laiškuose ar normatyviniuose dokumentuose.

Panašią pasakojimo formą tęsė ir Vygando Marburgiečio „Naujoji Prūsijos kronika“. Kronika, apimanti Ordino veiklą 1311–1394 m., ir parašyta to paties šimtmečio pabaigoje eiliuota viduriniąja vokiečių aukštaičių kalba, yra vienas svarbiausių šaltinių tiriant Ordino santykių su Lietuva XIV a. istoriją⁶¹. Originalus kronikos tekstas išlikęs tik fragmentiškai, o šiais laikais turime tik lotynišką jo vertimą. Kronikos vertimas atliktas paskubomis, kai kur nuspręsta praleisti originalo dalis, tokias vietas pažymint „etc.“ arba pridėdant tokius svarstymus: „kas anksčiau pasakyta, yra išgalvota, kaip aš ką tik supratau. Todėl aš praleidžiu ir pradėdau vėl nuo sekančio“⁶². Deja, dėl tokių XV a. vertėjo sprendimų buvo prarasta dalis originalių kronikininko minčių. Vis dėlto kronikoje atsispindi heroldui svarbūs dalykai – karyba ir riterių kultūra, kuri perteikiama per Ordino narių, „svečių“ (riterių iš Vakarų Europos) ir Lietuvos kunigaikščių ryšius, pokalbius⁶³ ir, žinoma, kovas, mūšius bei kitus susidūrimus. Kronikoje karo belaisviams skiriama žymiai daugiau dėmesio,

⁶¹ Naujausia lenkų istorikų publikacija: Wigand von Marburg, *Nowa kronika pruska* (toliau – Wigand von Marburg), opracowanie, wstęp, edycja, tłumaczenie – S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, przy współpracy R. Spandowskiego, komentarze – K. Kwiatkowski, S. Zonenberg, R. Golba, Toruń, 2017, s. 17. Taip pat darbe naudotas lietuviškas kronikos vertimas, Vygandas Marburgietis (toliau – VM), *Naujoji Prūsijos kronika*, red. K. Gudmantas, vert. R. Jasas, Vilnius, 1999.

Pats kronikininkas Vygandas Marburgietis atvyko į Prūsiją apie 1390 m., kur tapo didžiojo magistro heroldu. Krzysztofo Kwiatkowskio nuomone, Vygando Marburgiečio kronika buvo Ordino autorefleksija, atspindinti buvusių didžiųjų magistrų darbus ir jų atmintį, paverčianti juos Vokiečių ordino kovos su Lietuva istorija, plačiau žr. K. Kwiatkowski, *Die Selbstdarstellung des Deutschen Ordens in der Chronik Wigands von Marburg*, in: *Selbstbild und Selbstverständnis der geistlichen Ritterorden*, hg. v. R. Czaja, J. Sarnowsky (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, Bd. XIII), Toruń, 2005, s. 127–128.

⁶² VM, p. 193.

⁶³ R. Mažeika, Pagans, Saints, and War Criminals: Direct Speech as a Sign of Liminal Interchanges in Latin Chronicles of the Baltic Crusades, in: *Viator*, vol. 45 (2), 2014, p. 271–288.

nes tai buvo susiję su minėta riteriška kultūra – į nelaisvę paimami Ordino riteriai ir Lietuvos didikai, siužetas papildomas pasidavimo galimybėmis, esama užuominų apie vis dažniau vykstančius apsikeitimus belaisviais ir jų išpirkas⁶⁴. Tačiau, kaip ir ankstesnių Ordino kronikų atveju, ši kūrinį būtina vertinti kritiškai, ypač neturint pilno originalo ir dirbant su vėlesniu vertimu į lotynų kalbą, kurį padėjo „sukurti“ Jonas Dlugošas ir vertėjas Konradas Geselenas⁶⁵.

Ordino ir lietuvių santykius stebėjo, vertino ir aprašinėjo oficiolas Jonas, istoriografijoje geriau žinomas kaip Posilgietis (*von Posilge*)⁶⁶. Kaip ir kitos kronikos, ji buvo tiesioginė Vokiečių ordino karo su lietuviais XIV–XV a. liudininkė. Panašu, kad kronika buvo parašyta pačioje XV a. pradžioje: įvykių tikslumas, galbūt susijęs su liudininkų pasakojimais, didesniu dokumentinio paveldo kiekiu ir, žinoma, paties autoriaus patirtimi, paskatino išsamiai aprašyti XIV–XV a. sandūros įvykius. Nuo 1405 iki 1419 m. kroniką tęsė anoniminiai sekėjai. Turinio ir informacijos pateikimo požiūriu ši kronika tęsė Ordinui palankų naratyvą⁶⁷, tačiau dėl savo informatyvumo ir detalių gausos ji yra gana patikima. Oficiolas Jonas aprašė svarbius Ordino ir Lietuvos kariuomenių žygius bei jų metu paimtus belaisvius, nors dažniausiai tai būdavo išreikšta tik skaičiais, tačiau kai kuriais atvejais paminimi konkretūs asmenys. Kronikininkas taip pat nepraleisdavo progos aprašyti vis dažniau

⁶⁴ Panašiu stiliumi bei tematika rašė prancūzų kilmės kronikininkas Froissartas, aprašęs kovas tarp prancūzų ir anglų Šimtamečio karo fone – kas šiandien yra vienas iš pagrindinių šio konflikto šaltinių, Jean Froissart, *Chronicles*, ed. G. Brereton, London, 1978.

⁶⁵ VM, p. 14.

⁶⁶ Johann von Posilge, *Chronik des Landes Preussen (nebst Fortsetzung)*, in: SRP, Bd. 3, Leipzig, 1866, S. 79–388. Dėl kronikos autorystės iki šiol ginčijamasi, nors Ralfas Päsleris gana įtikinamai įrodo, kad kroniką parašė oficiolas Jonas Rieneburgietis. Tyrėjas nurodo, kad autorystės priskyrimas „Jonui iš Posilgės“ įsitvirtino Strehlkei besiremiant J. Voigtu ir Schubertu bei nežinant kitų papildomų šaltinių. Originalas buvo parašytas lotynų kalba, o vėliau tekstas išverstas į vokiečių kalbą. Taip pat gali būti, kad kronikos vertimas į vokiečių kalbą galėjo atsirasti Marienburgo kanceliarijoje, kur jis būtų buvęs lengvai prieinamas Ordino nariams, siekusiems pasiremti jau užrašytomis istorinėmis žiniomis, plačiau žr. R. G. Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur im Preußenland bis 1500. Untersuchungen zu ihrer Überlieferung*, Köln, 2003, S. 284–290.

⁶⁷ Bendrai apie Vokiečių ordino istoriografiją žr. H. Boockmann, *Die Geschichtsschreibung des Deutschen Ordens: Gattungsfragen und „Gebrauchssituationen“*, in: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewußtsein im späten Mittelalter*, hg. v. H. Patze, Sigmaringen, 1987, S. 447–469.

vykusius suvažiavimus dėl belaisvių ir jų rezultatus⁶⁸. Darbai, kurių pagrindas panašus į oficiolo Jono: Torunės analai, Detmaro Liubekiečio kronika⁶⁹. Kiekviena iš šių kronikų papildoma kita ir kartu pateikia skirtingą įvykių vaizdą. Dauguma kronikininkų turėjo galimybę stebėti savo meto įvykius iš gana arti, kartais patys dalyvauti įvykiuose, iš pirmų lūpų išgirsti svarbią (galbūt tik jiems) informaciją⁷⁰.

Jono Dluogošo kronika, apimanti Lenkijos istoriją nuo legendinių laikų iki jo gyvenimo XV a., yra svarbus šaltinis tiriant Lenkijos, Lietuvos ir Vokiečių ordino santykius XIV–XV a. sandūroje ir XV a. viduryje. Daugiausia dėmesio skiriama Lenkijos ir Ordino riterių konfliktams, ypač kronikininko gyvenimo laikotarpiu vykusiam Trylikamečiam karui (1454–1466 m.), kuris baigėsi Ordino pralaimėjimu ir vasalinių ryšių su Lenkijos Karūna užmezgimu. Dluogošas daug dėmesio skyrė kariniams reikalams, papročiams ir asmeniniams santykiams. Jis neabejotinai naudojosi Petro Dusburgiečio, Vygando Marburgiečio ir oficiolo Jono kronikomis. Tačiau Kronikos dalyse, kuriose aprašoma Ordino istorija XIV a., yra nemažai netikslumų, atsiradusių dėl vangaus šių šaltinių naudojimo. O juose pateikta informacija apie karinius žygius ir jų metu paimitus belaisvius dažnai atkartojama iš tų kronikų, kartais savaip interpretuojant. Vis dėlto Jono Dluogošo kronika naudinga tuo, kad vėlesniuose įvykiuose, vykusiuose jam gyvenant, yra gausios informacijos apie konkrečius belaisvius, kuri leidžia juos identifikuoti ir atsekti jų nelaisvės trukmę.

Normatyviniai šaltiniai. Tai daugiausia su užsienio politika susiję dokumentai (pavyzdžiui, taikos ir paliaubų sutartys) ir dokumentai, tiesiogiai susiję su karo belaisviais (garantiniai ir (arba) laidavimo raštai, paleidimo iš nelaisvės aktai).

Tarptautinės sutartys (daugiausiai taikos ir paliaubų sutartys) apibrėžė tam tikrą siekį, kiekvienos susitariančiosios šalies įsipareigojimą: laikytis paliaubų (lot. *treugae*; vok. *frede* arba *beyfrede*) ir jų nepažeisti, jokių būdu nekenkti kraštui ir pavaldiniams, paleisti belaisvius arba numatyti jų paleidimo datą, atšaukti jų įsipareigojimus⁷¹. Šios tarpvalstybinės sutartys turėjo juridinę galią,

⁶⁸ Kronikininkas fiksavo ne tik reikšmingus Ordino istorijos įvykius, bet kartais ir pačias paprasčiausias detales (pvz., blogą orą, Prūsiją užklupusias ligas), be to, jis nebijojo aprašyti svarbių kitų Europos kraštų įvykių (pavyzdžiui, Nikopolio mūšio ar Anglijos-Prancūzijos karų), o tai tik parodo, koks gerai informuotas buvo autorius.

⁶⁹ SRP, Bd. 3, S. 79–388.

⁷⁰ Pirmųjų Kryžiaus žygių kronikininkai dažniausiai juose net nedalyvavo ir tik užrašydavo dalyvių patirtis ar pranešimus iš tolimosios Šventosios Žemės, žr.: P. Goridis, Gefangen im Heiligen Land, S. 48.

⁷¹ K. Neitmann, Die Staatsverträge, S. 351–356.

reglamentavusią šalių santykius. Pagrindinės aptariamo laikotarpio sutartys yra šios: Trakų (1379 m.) ir Dovydiškių (1380 m.) sutartys; Gardino sutartis ir Salyno taika (1398 m.); Torunės taika (1411 m.); Romos karalių arbitražų sprendimai (1410–1420 m.); Melno taika (1422 m.) ir Brastos taika (1435 m.). Iš daugybės paliaubų galima išskirti 1410 m. Nešavos sutartį, 1414 m. Štrasburgo paliaubas (ypač lapkričio mėnesio susitarimą tarp Lenkijos ir Vokiečių ordino), 1431 m. Lucko paliaubas ir 1433 m. Jasienieco paliaubas⁷². Jose karo belaisvių klausimas būdavo įtrauktas į konkrečias nuostatas, tačiau svarbu akcentuoti, kad sutartys būdavo projektuojamos į ateitį, todėl jų įgyvendinimas ar net dalinis vykdymas (pvz. paleisti belaisvius) ne visada buvo įmanomas ar realizuojamas.

Specifiniai šaltiniai yra garantiniai raštai. Norėdama sustiprinti garantiją, viena ar kita pusė galėjo paprašyti specialaus/ypatingo dokumento su antspaudu. 1402 m. rugsėjį tokio dokumento paprašė didysis magistras („todėl atsiųskite mums taip pat ypatingą raštą“)⁷³. Tiksliau šį dokumentą apibūdino Švitrigaila 1432 m. sausį laiške didžiajam magistrui, pavadindamas jį taip: „mūsų priesaikos raštas su prikabintu antspaudu“⁷⁴. Didysis magistras taip pat tokį dokumentą vadindavo „priesaikos raštu“⁷⁵. Dažniausiai tokie dokumentai minimi kituose šaltiniuose (ypač laiškuose) arba jų nuorašai išlikę Ordino registru knygoje, tačiau yra kelios nuorodos į pergamentus su antspaudais, pavyzdžiui, 1431 m. Lietuvos didikų garantija duota Lenkijos karaliui už Petrą Goštautą ir kitus Lucko kare patekusius į nelaisvę⁷⁶. Tokio tipo šaltiniuose pateikiama svarbi informacija apie konkretų ar kelis belaisvius (kurie buvo svarbūs garantuotojui) ir prašoma jiems suteikti terminą. Tačiau kalintojas jo galėjo nepriimti ir belaisvio nepaleisti lygtinai.

Kitas su karo belaisviais susijęs šaltinis yra oficialus paleidimo iš nelaisvės dokumentai. Jie buvo skirti nutraukti belaisvio ir kalintojo santykį, pabrėžiant, kad nuo to momento belaisviai atgauna savo laisvę. Kol kas archyvuose pavyko rasti vos kelis tokių dokumentų ir jų kopijų pavyzdžius: du 1411 m. Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto išduoti dokumentai Ščecino kunigaikščiui Kazimierui V ir Olesnicos

⁷² E. Weise, *Die Staatsverträge*, S. 7–213.

⁷³ CEV, p. 88, nr. 259 (<...> so sendet uns des ouch einen besundern briff<...>).

⁷⁴ GStAPK OBA 5932 (<...> unsirn globden briff mit anhangenden ingesegeln gesand haben); Švitrigailos laiškas Ordino magistrui, Trakai, 1432.III.31, GStAPK OBA 6035 (<...> und unsern briffe der gloubde mit anhangenden ingesegil<...>).

⁷⁵ OF, Nr. 13, S. 112 (das wir den glowbbrieff von der selben gefangenen wegen vornuwen und euch en schicken).

⁷⁶ Leidėjų komentare minimi išlikę antspaudai, CEXV, t. 1, p. 69–70.

kunigaikščiui Konradui Baltajam⁷⁷; Lenkijos karaliaus Vladislovo II Jogailaičio 1434 m. rugsėjo mėn. išduotas dokumentas, kuriuo paleidžiami Livonijos ordino belaisviai, ir atsakomasis Ordino didžiojo komturso dokumentas, kuriuo paleidžiami belaisviai iš Lenkijos⁷⁸.

Savo retumu išsiskiria ir belaisvių priesaikos, fiksuojančios pasižadėjimus savo kalintojui (išsipirkti ar apsieikti kitu belaisviu, nebėgti ir panašiai)⁷⁹.

Priklausomai nuo kategorijos, normatyviniuose dokumentuose belaisviai buvo minimi bendrai (*visi*) – tai ypač matoma tarpvalstybinėse sutartyse, arba konkrečiai (nuo pareigybės iki konkretaus asmens); jose minimos praktikos (lygtiniai paleidimai, apsieitimai belaisviais, paleidimai į laisvę, terminų davimas).

Epistolika. Kaip ir šiandien, laiškų temų spektras buvo gana platus – nuo kasdienio gyvenimo iki politinių klausimų. Šią šaltinių grupę dar reikėtų suskirstyti į dvi dalis: (1) laiškus, kuriuos gaudavo išorės adresatai, – tai korespondencija tarp Vokiečių ordino pareigūnų, Lietuvos valdovų, Lenkijos karalių bei atskirų kunigaikščių ar kitų asmenų; (2) vidinę korespondenciją, kurios didžiąją dalį sudaro Vokiečių ordino laiškų palikimas, t. y. aukščiausių ir žemesnio rango Ordino pareigūnų susirašinėjimas⁸⁰, kurio nemažą dalį galima rasti tiek senosiose, tiek naujausiose publikacijose⁸¹.

⁷⁷ Čartoriskų bibliotekoje Krokuvoje saugomas Kazimierio V dokumentas, Biblioteka Czartoryskich, dokumenty pergaminowe, nr. 285, o Slaptajame Prūsijos valstybės kultūros palikimo archyve Berlyne (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin (toliau – GStAPK)) Konrado V, žr. šaltinį nr. 1.

⁷⁸ Deja, kol kas pavyko rasti tik jų nuorašus: GStAPK OBA 6872 ir 6873.

⁷⁹ Pavyzdžiui, 1431 m. gruodžio 26 d. Rumbaudo ir Goštauto pasižadėjimai bei atskiras 1432 m. birželio 26 d. Rumbaudo atnaujintas pažadas atvykti į Krokuvą ir laikytis visų Lenkijos karaliui duotų įsipareigojimų, AGAD, Zbior dokumentów pergaminowych, nr. 4452 ir 4454 (pub.: CEXV, t. 1, nr. 75 ir 79).

⁸⁰ Didelė dalis nepublikuotų laiškų saugomi aukščiau minėtame archyve Berlyne; atskiros grupės – Ordensfolianten (toliau – OF) ir Ordensbriefarchiv (toliau – OBA). Kai kurie šaltiniai iš Karaliaučiaus atsidūrė ir Lietuvoje ir šiuo metu saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (F15). Itin aktuali laiškų registrų knyga F15-73. Apie ją žr.: K. Kwiatkowski, Neue Quellen aus dem Kreis des Deutschen Ordens zum Krieg von 1409–1411, in: *Zapiski historyczne*, t. 75, nr. 4, 2010, s. 67–112 (čia publikuota ir dalis teksto).

⁸¹ Pagrindiniai rinkiniai: *Codex diplomaticus Prussicus*, hrsg. v. J. Voigt, Bd. 1–6, Königsberg, 1836–1861; *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 1, ed. A. Sokołowski et J. Szujski, Cracoviae, 1876, t. 2–3, ed. A. Lewicki, Cracoviae, 1891–1894; *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882; *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, hrsg., v. F. G. Bunge u. a., 2–12, Reval-Riga-Moskau, 1855–1910. Vokiečių ordino neišlikusių laiškų registrų knygų registrai: *Regesten zu den Briefregistern des Deutschen Ordens: die*

Šias laišku grupes skiriame dėl jų turinio: vidinė korespondencija, ypač Ordino, išlaiko dalykinę formą, tačiau laiškuose pateikta informacija perteikiama su nuomonėmis, apmąstymais ir patarimais. Ordinui buvo svarbi informacija, ypač tiksli (žinoma, nevengta gandų, kurie ne visada atitikdavo tikrovę) ir šviežia (laiškai paprastai buvo rašomi iškart po įvykio, o Ordino laiškai, esant reikalui, keliaudavo itin greitai). Dėl karo belaisvių dažnai buvo klausiama pareigūnų nuomonės, ypač kai buvo derinami pasikeitimas belaisviais, jų išpirka ir paleidimas, planuojami bendri suvažiavimai su kitų šalių valdovais. Objektivumo požiūriu ši šaltinių grupė yra gana patikima, ypač jei turime visus laiškus – pirminį laišką ir atsakymą arba visą susirašinėjimo grandinę.

Situacija šiek tiek kitokia, kai adresatas buvo kitos šalies valdovas ar pareigūnas. Priklausomai nuo politinių santykių, laišku turinys galėjo būti įvairus, pvz., itin neinformatyvus, sąmoningai praleidžiant vieną ar kitą detalę (pavyzdžiui, neatsakant į kai kurias gauto laiško dalis) arba iškraipant situaciją taip, kad ji atitiktų adresanto poziciją⁸², arba gana išsamus, ypač kalbant apie belaisvių išlaisvinimo koordinavimą (tinkamos datos ir vietos parinkimą). Kita vertus, dirbant su tokio pobūdžio šaltiniais, reikia išmanyti to meto įvykius; priešingu atveju laiškuose pateikta informacija gali būti neteisingai suprasta. Be to, kaip minėta anksčiau, pranešimai dažnai būdavo paremti dar nepatvirtinta informacija – gandais, nuogirdomis ir kitais pasakojimais. Kaip jau ne kartą minėta, didelė dalis korespondencijos (tiek originalai, tiek

Ordensfolianten 2a, 2aa und Zusatzmaterial, Mit einem Nachdruck von Kurt Lukas: Das Registerwesen der Hochmeister des Deutschen Ritterordens, maschinenschriftl. Phil. Diss. Königsberg, 1921 (toliau – RBDO, I), hrsg./bearb. S. Kubon, J. Sarnowsky (Beihefte zum Preußischen Urkundenbuch, 1), Göttingen 2012; Regesten zu den Briefregistern des Deutschen Ordens II: die Ordensfolianten 8, 9 und Zusatzmaterial, Mit einem Anhang: Die Abschriften aus den Briefregistern des Folianten APG 300, R/LI, 74 (toliau – RBDO, II), hrsg./bearb. S. Kubon, J. Sarnowsky, A. Souhr-Könighaus (Beihefte zum Preußischen Urkundenbuch, 2), Göttingen, 2014; Regesten zu den Briefregistern des Deutschen Ordens III: die Ordensfolianten 5, 6 und Zusatzmaterial, hrsg./bearb. J. Sarnowsky (Beihefte zum Preußischen Urkundenbuch, 4), Göttingen, 2017. Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie (toliau – Berichte), Bd. 1–4, Bearb. K. Forstreuter, H. Koeppen, Göttingen, 1960–1976.

⁸² Pavyzdžiui, Švitrigaila ar Žygimantas Kęstutaitis iškreipdavo informaciją, siekdami pritraukti Ordiną į savo pusę, plačiau žr.: С. Полехов, *Наследники Витовта: династическая война в Великом Княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва, 2015 с. 56 bei 2.1 skyrių. Tas pats pasakytina ir apie didžiųjų magistrų laiškus Vakarų Europos kunigaikščiams, karaliams ir bendrai kilmingiesiems, kuriuose neretai pateikiama „pagražinta“ arba „apgailėtina Ordino padėtis“, priklausomai nuo politinės situacijos.

nuorašai) išliko tik Ordino archyvuose, o kai kurie laiškų registrai neišliko iki šių dienų. Šios dvi problemos apsunkina tyrimą: iš atsakymų į laišką tik labai atsargiai (turint omenyje ir subjektyvios atsakovo interpretacijos galimybę) galima spręsti apie išsiųsto laiško turinį⁸³. Be to, Vokiečių ordino bendravimo tradicija diktavo tam tikras taisykles: Ordino pareigūnai pasirašinėjo pagal užimamas pareigas (tas pats galiojo ir jiems rašant apie kitus asmenis), tad išliko anonimiški, o tai apsunkina tyrimą, kai reikia identifikuoti patekusį į nelaisvę asmenį⁸⁴.

Ekonominio pobūdžio šaltiniai. Šią grupę galima trumpai apibendrinti kaip patikimą, bet labai lakonišką. Didžiąją tokių šaltinių dalį sudaro Vokiečių ordino išlaidų, pajamų, inventoriaus knygos ir samdinių algų registrai. Dauguma šių knygų jau yra Marienburgo vicekomturio išlaidų knygoje, apimančioje 1410–1420 m. laikotarpį; joje yra išlaidų eilučių, susijusių su belaisvių gabenimu, kalėjimų aprūpinimu ar kita informacija, o ne su pačiu belaisviu. Tačiau tai tik pavieniai atvejai, nes išlaidos daugiausia buvo skirtos pastatų priežiūrai ir naujų pastatų statybai komtūrijoje. Tuo tarpu Ordino išdininko knygoje išmokos belaisviams ir išpirkos buvo įrašomos gana dažnai (ypač karo metu). Tačiau apskritai tokie šaltiniai turi trūkumų, nes juose aprašoma finansinė padėtis pareigūnams keičiantis: registruojant skolas, įplaukas ir perduodant inventorių atėjusiam pareigūnui (ir siunčiant atskaitą į Marienburgą). Taigi, spragos tarp pareigūnų pasikeitimų lieka iš esmės neužfiksuotos, o kartais šių knygų neleisdavo pildyti istoriniai įvykiai. Antai, nėra įrašų apie laikotarpį nuo 1410 m. liepos 25 d. iki rugsėjo 18 d., kai vyko Marienburgo pilies apgultis⁸⁵. Taip pat yra nemažai spragų, daugiausia nuo

⁸³ Įprasta praktika buvo pasakyti, kurį laišką adresatas gavo ir bent trumpai perteikti jo turinį, o tik vėliau atsakyti. Plačiau apie tai žr. R. Čapaitė, Vytauto laiškai kaip viduramžių epistolinio žanro pavyzdys, in: *Metraščiai ir kunigaikščių laiškai*, Vilnius, 1996, p. 47–95.

⁸⁴ Siekiant identifikuoti Ordino narius tiek Prūsijoje, tiek Livonijoje, pasitelkti pareigybių sąrašai, Bernhart Jähniig, The List of Dignitaries and Officials of the Teutonic Order in Prussia, in: *The Teutonic Order in Prussia and Livonia. The political and ecclesiastical Structures 13th–16th century*, ed. R. Czaja, A. Radziemiński, Toruń, 2015, p. 291–345; Klaus Militzer, The List of Dignitaries and Officials of the Brothers of the Sword and the Teutonic Order in Livonia, in: *ibid.*, p. 347–375. Chronologijos požiūriu už tyrimo ribų yra, tačiau verta dėmesio Vokiečių ordino brolių Prūsijoje prozopografija, žr.: M. Dorna, *Bracia zakonu krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1309. Studium prozopograficzne*, Poznań, 2004; apie kitus panašaus pobūdžio darbus žr.: *ibid.*, s. 12–13.

⁸⁵ *Das Ausgabebuch des Marienburger Hauskomturs für die Jahre 1410–1420* (toliau – Das Ausgabebuch), hrsg. v. W. Ziesemer, Königsberg, 1911, S. XI.

1409 m. iki 1420/1440 m.⁸⁶ Yra išlikusių Lenkijos karaliaus sąskaitų knygos iš tam tikrų aptariamo laikotarpio tarpsnių, tačiau karo belaisviai tokio pobūdžio šaltiniuose nevaidino pagrindinio vaidmens.

Paskiri ir retais atvejais pilni metiniai išlaidų registrai, nors ir pavieniai, leidžia pažvelgti į vidinį Ordino komtūrijos ir karaliaus dvaro gyvenimą⁸⁷. Pajamų ir išlaidų registravimas vyko remiantis tais pačiais struktūriniais principais. Šiuose šaltiniuose apsiribota paprasta ir aiškia informacijos eilute: suma, kam, už ką ir kada. Rubrika „už ką?“ paprastai būna išsamiausias ir jai rašytojas kartais skirdavo daugiau dėmesio, pateikdamas vienokių ar kitokių detalių. Dalis „kam?“ taip pat svarbi, nes leidžia identifikuoti asmenis, kurie kituose šaltiniuose dažnai būna anonimiški.

Belaisvių sąrašai yra retas, tačiau svarbus tokio pobūdžio tyrimams šaltinis. Tokie sąrašai buvo sudaromi netrukus po mūšių ar apgulties. Šių dokumentų paskirtis buvo registruoti belaisvius, kurie gali būti paleisti lygtinai už garbės žodį arba garantą, nustatant terminą, kada jie turi sugrįžti⁸⁸. Karo belaisvių sąrašai pateikia momentinę to meto situacijos vaizdą, ir iš jų nėra aišku, koks buvo tolimesnis belaisvių likimas, nes tekstai vėliau nebebuvo taisomi (pvz., išbraukiant vardus tų, kurie atgavo laisvę). Iš išsamesnių sąrašų galima spręsti, kas sudarė kariuomenės pagrindą, kokia buvo dalyvių kilmė ir mobilumas, kas kam tarnavo⁸⁹. Kita vertus, ne visus geografinius duomenis galima identifikuoti, nes sąrašo sudarytojas nebūtinai teisingai užrašydavo išgirstą informaciją (tas pats pasakytina ir apie asmenų vardus, tačiau juos lengviau atpažinti). Be to, ne visi belaisviai buvo įtraukiami į sąrašą (ypač tie, kurie nebuvo paleidžiami lygtinai) – apie dalies paėmimą į nelaisvę sužinome tik iš kitų šaltinių, todėl ne visada įmanoma bent apytiksliai apskaičiuoti, kiek žmonių pateko į nelaisvę.

Kiti belaisvių sąrašai buvo sudaromi ieškant jau esančių nelaisvėje svetimame krašte asmenų. Savo turiniu jie nedaug skiriasi nuo pirmiau aptartųjų, tačiau paprastai juose nurodomi vardai, tėvavardžiai, vaikų skaičius, kilmės vieta ir laikymo (galbūt apgyvendinimo) vieta. Toks dokumentas buvo sudarytas 1411 m., kai Valkaviskio gyventojai išvyko į Prūsiją ieškoti savo giminaičių. Vėliau šis sąrašas buvo perduotas Romos karaliaus vicearbitrui

⁸⁶ J. Sarnowsky, *Die Wirtschaftsführung des Deutschen Ordens in Preußen (1382–1454)*, Köln-Weimar-Wien, 1993, S. 23.

⁸⁷ Deja, atskiros Lietuvos valdovo dvaro sąskaitų knygos nepasirodo iki pat XV a. pab.

⁸⁸ M. Biskup, *Spisy jeńców polskich z bitwy pod Chojnicami*, in: *Przegląd Historyczny*, t. 56, z. 1, 1965, s. 89; idem, *Z badan nad „Wielką wojną” z Zakonem Krzyżackim*, in: *Kwartalnik Historyczny*, t. 66, 1959, s. 697–701.

⁸⁹ M. Biskup, *Spisy jeńców polskich*, s. 89.

Benediktui Makrai. Sąrašė yra daugiau kaip šeši šimtai Prūsijoje laikomų asmenų⁹⁰. Be šio sąrašo, Ordino archyve yra ir kitų įvairių laikotarpių sąrašų, kurie mokslinėje literatūroje nenaudoti, pavyzdžiui, sąrašas, pridėtas prie 1411 m. kovo 31 d. Vytauto laiško⁹¹, arba 1416 m. vasarą Ordinui pateiktas sąrašas⁹².

Tikėtina, kad belaisvių sąrašais galėjo pasinaudoti kronikų autoriai, ypač tose vietose, kur nurodomas itin konkretus belaisvių skaičius. Keliose kronikų ištraukose taip pat užsimenama apie tokių sąrašų sudarymą po vieno ar kito sėkmingo žygio⁹³.

Apibendrinant galima teigti, belaisviai daugiausia minimi naratyviniuose šaltiniuose ir korespondencijose. Pastaroji grupė dominuoja šiame tyrime tiek pasitelkiant archyvinius, tiek publikuotus šaltinius.

Darbo struktūra

Tyrimas suskirstytas į tris dalis, atspindinčias karo belaisvio „gyvenimą“: patekimas į nelaisvę, buvimas nelaisvėje ir paleidimas iš nelaisvės. Pirmoje dalyje nagrinėjamos įvairios sutartys ir praktikos, reglamentavusios ir apribojusios kovotojų teises į belaisvius ir grobį, šių sutarčių sankirtos ir, kiek leidžia šaltiniai, jų taikymas (veikimas) praktikoje. Šioje dalyje taip pat svarbus paties belaisvio arba socialinės grupės, kuriai jis priklausė (Ordino brolis, Lietuvos bajoras, miestietis, valstietis ir t. t.), portretas ir tai, kaip asmuo patekdavo į nelaisvę. Pirmoji dalis baigiama pasidavimo į nelaisvę praktikos Vokiečių ordino ir LDK karuose atsiradimo analize.

Antroje tyrimo dalyje nagrinėjama karo belaisvio padėtis nelaisvėje, pradedant nuo nelaisvėje praleisto laiko (kiek laiko jis ten buvo, ką veikė). Tiriama ir atskleidžiama, kokioje vietovėje ir kokioje laikino laikymo vietoje (kalėjime, bokšte, požemiuose ir pan.) belaisvis buvo laikomas, taip pat aprašomi apgyvendinimo atvejai. Poskyryje apie belaisvių aprūpinimą ir priežiūrą analizuojamos labai fragmentiškos šaltinių nuorodos į rūpybą ir kas už ją buvo atsakingas.

Trečioje dalyje analizuojami būdai, kuriais karo belaisvis galėjo atgauti laisvę. Joje nagrinėjamos įvairios praktikos – nuo išpirkos iki mainų ir lygtinio

⁹⁰ OF, Nr. 7, S. 71–77. Pub. žr.: Lites, t. 2, p. 156–163.

⁹¹ Žr. Šaltinį nr. 2.

⁹² GStAPK OBA 2737.

⁹³ Plg. VM, p. 119; 140; 243.

paleidimo bei garantavimo. Plačiai aptariamas karo belaisvių naudojimas diplomatijoje ir politikoje bei jų įtraukimą į tarptautines sutartis.

Visas tyrimas užbaigiamas išvadomis. Gale pateikiami šaltinių ir literatūros sąrašai ir priedai.

1. PATEKIMAS Į NELAISVĘ

1. 1. Susitarimai ir taisyklės dėl karo belaisvių

1386 m. Lemborke Pamario-Ščecino kunigaikščiai Vartislavas ir Boguslavas sudarė sąjungą su Vokiečių ordino didžiuoju magistru Konradu Ciolneriu Rotenšteinu prieš Lenkiją ir jos kūrė tik vainikuotą karalių Vladislavą II Jogailą⁹⁴. Be įvairių pagalbos pasižadėjimų, sutartyje buvo nuostatų dėl belaisvių ir grobio pasidalijimo. Dokumente numatyta, kad užėmus kraštą, miestą, kaimą ar po mūšio, sugavus riterį, ginklanešį ar bet kokį kitą žmogų, jei tame dalyvavo abi pusės (Ordinas ir kunigaikščiai), grobiu dalijamasi po lygiai. Kas būtų sugautas ar paimtas į nelaisvę atskirai, turėjo likti tik vienai pusei⁹⁵.

Nesunku pastebėti, kad abi pusės iš anksto susitarė dėl bendro grobio (įskaitant belaisvius) pasidalijimo. Darius Baronas nurodo, kad „karo belaisviai buvo vertingiausia grobio dalis“, ir priduria, kad „ne kiekvienas, pakliuvęs priešui į rankas, juo tapdavo“⁹⁶. Tokios tvarkos tikslas buvo praktiškas – sumažinti chaosą mūšio, reizo ar apgulties metu, užkertant kelią kiekvienam dalyviui siekti susirinkti daugiau grobio. Todėl dažniausiai dalybos vykdavo iškart po įvykusio žygio ar mūšio⁹⁷. Nors neabejotina, kad nekilingi belaisviai buvo priskiriami prie grobio kategorijos ir traktuojami

⁹⁴ Plačiau apie šią sąjungą ir Ordino samdinius žr.: M. Biskup, *Das Problem der Söldner in den Streitkräften des Deutschordensstaates Preußen vom Ende des 14. Jahrhunderts bis 1525*, in: *Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter*, hg. v. Z. H. Nowak (Ordines militares – Colloquia Torunensia Historica, Bd. VI), Toruń, 1991, p. 49–74; Apie Pamario kunigaikščių politiką: O. Auge, *Zu den Handlungsspielräumen „kleiner“ Fürsten: Ein neues Forschungsdesign am Beispiel der Herzöge von Pommern-Stolp (1372–1459)*, in: *Zeitschrift für Historische Forschung*, Bd. 40, Nr. 2, 2013, S. 183–226; apie minėtą sąjungą žr. S. 198.

⁹⁵ CDP, Bd. 4, S. 44–48, Nr. 38. Į grobio kategoriją taip pat įeina ir gyvuliai (karvės, jaučiai, kiaulės).

⁹⁶ D. Baronas, *Lietuvių karybos bruožai XIII a. pradžioje*, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 489.

⁹⁷ Imti belaisvius (taip pat ir pasipelnyti iš išpirkos) negu visiškai atsiduoti kovai buvo problema, kurią pastebėjo kariuomenių vadai. Denysas Hay’as mano, kad karo grobis buvo išdalinamas gana taikingai pagal bendrai suprantamas taisykles ir po laimėjimų, žr. D. Hay, *The Division of the Spoils of War in Fourteenth-Century England*, in: *Transactions of the Royal Historical Society*, Vol. 4, Cambridge University Press, 1954, p. 94.

kaip materialinė nuosavybė, tačiau riterių ir kitų aukštesnio statuso kilmingųjų paminėjimas sutartyje verčia atidžiau pažvelgti į tokius susitarimus. Viduramžių karyba rodo, kad riteriai sutikdavo pasiduoti į nelaisvę ir taip tapti priklausomi nuo savo kalintojų⁹⁸. Tad kaip ši priklausomybė, patvirtinta priesaika, keitėsi dalybų metu? Ar tokie susitarimai iš tiesų galiojo?

Į šiuos klausimus padeda atsakyti Anglijos karaliaus Eduardo III ir jo kariuomenės susitarimai bei Viduramžių karybos taisyklės. Pasak riterių istorijos tyrinėtojo Maurico Keeno, karalius galėjo perimti belaisvį sau, jei kompensuodavo kalintojui sumą išpirkos, kurios jis netekdavo⁹⁹. Anglijos karaliaus Eduardo III susitarime su savo kariuomenės vadais buvo pabrėžiama, kad bet koks „vertingesnis“ (*great*) belaisvis, paimtas per žygius, turi būti perduotas karaliui, o kalintojui turi būti kompensuota už prarastą belaisvį¹⁰⁰. Kitame Eduardo III ir jo sūnaus Eduardo Vudstokiečio (Woodstock), geriau žinomo Juodojo Princo vardu, susitarime, sudarytame prieš pat Puatjė mūšį (1356 m.), buvo paskelbta, kad princas ir jo vyrai pasilieka teisę į visus belaisvius, išskyrus priešo karo vadą (beje, per Puatjė mūšį į anglų rankas pateko Prancūzijos karalius Jonas II)¹⁰¹.

1388 m. balandžio 30 d., sutartyje tarp minėtų Pamario-Ščecino kunigaikščių ir Vokiečių ordino randame panašų turinį kaip:

„Jeigu taip nutiktų mums, Dieve padėk, arba mūsiškiams, kad mes sugausime grafą, baroną, poną, riterį, knechtą, miestietį arba valstietį, tada jie lieka mums; išskyrus, jei taip nutiks mums, Dieve padėk, arba mūsiškiams, kad sugausime karalių, hercogą, nesvarbu, koks hercogas bebūtų, ar tai būtų karaliaus brolis ar ne, turime perduoti didžiajam magistrui ir Ordinui, ir turi jiems pasilikti, o ne mums“.

Sutartyje tęsiama:

„Jeigu mes arba mūsiškiai sugautume karalių, tada turime karalių perduoti minėtam ponui, didžiajam magistrui ir Ordinui su tokia sąlyga, kad jie mums dėl to turėtų duoti penkis šimtų markių sidabro ir už kiekvieną hercogą šimtą markių

⁹⁸ Anglosaksiškoje historiografijoje vartojamas terminas – *master*, pažodžiui verčiant – „šeimininkas“, tačiau toks vertimas netinkamas bandant nusakyti karo belaisvio ir asmens, kuris tą belaisvį sugavo, santykį. Kitas dažnai vartojamas terminas – *captor* žymiai tinkamesnis, tačiau lietuviško atitikmens – nėra.

⁹⁹ M. Keen, *The Laws of War*, 2016, p. 145.

¹⁰⁰ C. Given-Wilson, F. Bériac, Edward III's Prisoners of War: The Battle of Poitiers and its Context, in: *The English Historical Review*, Vol. 116, No. 468 (Sep., 2001), p. 816.

¹⁰¹ Šia prerogatyva Eduardas III pasinaudojo, už vertingus belaisvius atsilygindamas 65 tūkstančiais svarų, *ibid.*

sidabro, ir ponas didysis magistras ir Ordinas turi laisvą valią [spręsti], ar hercoga paimti už pinigų, ar mums palikti“.¹⁰²

Šioje sutartyje aiškiai matome galimą belaisvių padalijimo principą: žemesnio rango nei karalius ar hercogas (kunigaikštis) belaisviai turėjo atitekti Pamario kunigaikščiams be jokių pretenzijų. Karalius, kaip ir hercogai turėjo būti perduotas Ordinui už kompensaciją. Dėl pastarųjų Ordinas galėjo nuspręsti, ar juos paimti ir išmokėti kompensaciją Pamario-Ščecino kunigaikščiams, ar tiesiog palikti jiems. Matome, kad grobio ir belaisvių pasidalijimo tarp Vokiečių ordino ir Pamario kunigaikščių taisyklės panašios į Anglijos karalių ir jų vadų. Nubrėžtos gairės dėl konkrečių belaisvių ir kompensacijų už galimą išpirkos praradimą, taip patenkinant susitariančias šalis. Tačiau ta kompensacija nėra tapati išpirkai, nes ji galėjo būti gerokai mažesnė. Tačiau svarbiausia, kad Ordinas užsitikrino teisę į vertingesnius belaisvius, kurie galėjo atnešti ne tik finansinės, bet ir politinės bei diplomatinės naudos. Tokios sutartys reglamentavo ne tik grobio pasidalijimą, bet ir valdovo teisę į jo dalį, nors grobis faktiškai priklausė jam pačiam¹⁰³.

Tuo pačiu principu buvo grindžiamos Ordino ir didikų karinės tarnybos sutartys: tiek 1390 m. rugpjūčio 9 d. sutartyje su Teslavu Boninas (*Tesslaw von Bonyn*)¹⁰⁴, tiek 1390 m. lapkričio 19 d. sutartyje su Vaiseliu Čamboru (*Wyesel Tschambor*)¹⁰⁵ nurodoma pagalba prieš Lenkijos karalių ir Lenkijos Karalystę bei jų sąjungininkus teikiant gerai ginkluotus riterius. Be to, čia aiškiai apibrėžti belaisvių dalybų principai. Pastarasis dokumentas įdomus keliais aspektais: Čamboras ir jo bendražygiai turėjo teisę į grafus, baronus, riterius, ginklanešius, miestiečius ir valstiečius. O už paimtą į nelaisvę karalių

¹⁰² CDP, Bd. 4, S. 62–64, Nr. 48.

¹⁰³ M. Jucker, Alles für den König? Erste Überlegungen zu königlichem Beutebesitz und ökonomischer Güterverteilung vom Früh- zum Spätmittelalter, in: *Der König als Krieger. Zum Verhältnis von Königtum und Krieg im Mittelalter*, hg. v. M. Clauss, A. Stieldorf u. T. Weller, Bamberger interdisziplinäre Mittelalterstudien Vorträge und Vorlesungen, Bd. 5, 2015, S. 73.

¹⁰⁴ GStAPK, XX. Perg.-Urk, Schiebl. XII, Nr. 2 (Und wers das eyn krig czwischen deme orden und der crone czu Polan bynnen der cziet entstunde und ich mit mynen frunden, die mit mir ken Prūszen komen vyngen rittere, knechte, bürger ader gebuwer, die sullen unser sin. Vyngen wir ader den konig, herczogen, graven, bannyrherren, die sullen des herren homeisters und des ordens sin und man sal uns geben vor den konig vunffhundert mark Prüşch und yo vor iclichen herczogen hundred mark Prüşch, vor eynen graven vunffczig mark Prüşch und vor eynen bannirheren ouch vunffczig mark Prüşch). E. Christiansen, *The Northern Crusades*, p. 168.

¹⁰⁵ GStAPK, XX. Perg.-Urk, Schiebl. XII, Nr. 3; CDP, Bd. 4, S. 117–118. S. Ekdahl, *Das Soldbuch*, Bd. 2, S. 329–330.

Ordinas įsipareigojo sumokėti riteriui Čamborui 1000 prūsiškų markių, o už kiekvieną kunigaikštį – po 200 prūsiškų markių. Tuo tarpu Teslavas Boninas galėjo pasilaikyti tik riterius, ginklanešius, miestiečius ar valstiečius. Ordinas pažadėjo kompensuoti po 50 prūsiškų markių už kiekvieną sugautą grafą ar vėliavnešį.

1401 m. Maškė Borkas ir Vilkė Manteufelis taip pat pažadėjo panašiomis sąlygomis teikti Ordinui ir didžiajam magistrui ginkluotus vyrus, žirgus ir šaulius karinei tarnybai. Sutartyje pažadėta 500 markių sidabro už karalių ir po 100 markių sidabro už kiekvieną kunigaikštį¹⁰⁶. Leidžiama pasilikti: grafus, laisvuosius, ponus, riterius, ginklanešius, miestiečius ir valstiečius. Taigi šiuo atveju Ordinas atsisakė tiesioginių teisių į dar kelias belaisvių kategorijas, tačiau ir toliau bandė sistemingai reguliuoti vertingiausių karo belaisvių priklausomybę, siūlydamas už juos kompensacijas. Tokios sąlygos samdiniam buvo patrauklesnė galimybė pasipelnyti ir patikimesnė garantija gauti pinigų iš karto nei laukti kur kas vėliau sumokamos išpirkos iš belaisvio.

Kitas svarbus aspektas – belaisvių socialinis statusas: karalius, hercogas (kunigaikštis), grafas, baronas (*Freiherr*), „vėliavinis ponas“ (*Bannerherr*), riteris, knechtas, miestietis, valstietis. Akivaizdu, kad tai rėmėsi Viduramžių visuomenėje nusistovėjusia hierarchija. Kaip minėta, Ordinas pasiliko teisę paimti tik tuos belaisvius, kurie pakliuvo į jų „nubrėžtą“ liniją.

Lenkų istorikas Marianas Biskupas pažymėjo, kad 1386–1408 m. susitarimai su Pamario-Ščecino kunigaikščiais buvo neįvykdyti, tačiau jie padėjo pagrindą vėlesniems susitarimams su samdiniais¹⁰⁷. Mauricas Keenas, nagrinėdamas Anglijos karaliaus Ričardo II 1385 m. įsakus, pastebėjo, kad jie buvo sudaromi su kiekvienu kapitonu atskirai, o kapitonas taip pat atskirai derėjosi su savo kariais¹⁰⁸. Tokį patį principą sutinkame ir Rytų Baltijos jūros regione¹⁰⁹. Mažėjant iš Vakarų atvykstančių riterių „svečių“ („Gäste“), kurie

¹⁰⁶ GStAPK, XX. Perg.-Urk, Schiebl. XII, Nr. 7.

¹⁰⁷ M. Biskup, *Das Problem der Söldner*, S. 51. Pamario kunigaikščiai dėl pretenzijų į paveldimas teritorijas nuolat keisdavo puses: tai sudarydavo sąjungas su Ordinu, tai pereidavo į Vladislovo Jogailos tarnystę, tačiau tuo pačiu siekdavo sau palankių laimėjimų tokiaime „žaidime“, žr.: O. Auge, *Zu den Handlungsspielräumen*, S. 199.

¹⁰⁸ M. Keen, *Richard II's Ordinances of War of 1385*, in: *Rulers and Ruled in Late Medieval England: Essays Presented to Gerald Harriss*, ed. By G. L. Harriss, R. E. Archer, S. Walker, London and Rio Grande: The Hambledon Press, 1995, p. 35.

¹⁰⁹ Puikus pavyzdys: 1438 m. magistro laiške Saksonijos kunigaikščiui kalbama apie paprotį mokėti algą tiktai rotmistrui, kuris jau atskirai išdalins pinigus savo kariams. OF, Nr. 13, S. 496–497; S. Ekdahl, *Verträge des Deutschen Ordens mit Söldnerführern aus den ersten Jahrzehnten nach Grunwald*, in: *Questiones Medii Aevi Novae*, 11, Warsaw, 2006, S. 85. Tikėtina, kad panašiai būdavo išdalunami ir belaisviai bei kitas grobis.

buvo nuolatiniai žygių dalyviai, skaičiui, Ordinas ėmė labiau pasikliauti samdiniais, kurie užsidirbdavo pragyvenimui iš karo ir su kuriais reikėjo tiksliau ir konkrečiau apibrėžti žygių ir grobio taisykles¹¹⁰. Po Žalgirio mūšio Vokiečių ordino didžiojo magistro vietininkas Henrikas Plauenas 1413 m. balandžio 13 d. sutartyje su čekų samdinių vadu Habartu iškėlė sąlygą, kad per karą paimtus į nelaisvę riterius ar knechtus samdiniai turi perduoti Ordinui¹¹¹. Tų pačių metų liepos 25 d. sutarties nuoraše išplečiamas sąrašas, kuriuos samdiniai turėjo perduoti Ordinui: *herren, forsten, ritter, knechte und redeliche burger*¹¹². Atrodo, kad samdiniai turėjo pasitenkinti paimtais valstiečiais, o už vertingesnius belaisvius nebuvo tikimasi jokios kompensacijos (tikriausiai dėl jiems mokamo atlyginimo).

Šiais susitarimais Ordinas ne tik užtikrino teisę į beveik visus belaisvius, bet ir įsipareigojo mokėti samdiniams algas, o patekus į nelaisvę – stengtis juos išvaduoti iš nelaisvės¹¹³. Tačiau tam buvo nustatytos tam tikros sąlygos. 1413 m. gegužės 23 d. didžiojo magistro Henriko Plauenos ir samdinių vado Heningo Krankspoto sutartyje randame tokią sąlygą: jei samdinys patektų į nelaisvę vadovaujant Ordino komturui, jis turi būti iškeistas į kitą belaisvį (*gefangen vor gefangen gebin*) nemokant išpirkos, priešingu atveju jis turėdavo išsipirkti pats¹¹⁴. Kai samdinys išsipirkdavo pats, jis galėjo kreiptis į didįjį magistrą dėl žalos atlyginimo, į kurį įeidavo ir išpirka. Tokia tvarka išliko ir vėlesniais metais, tačiau būta ir išimčių. 1433 m., padidėjus lenkų ir husitų užpuolimo pavojui, didysis magistras Paulius Rusdorfas kreipėsi į Šventosios Romos imperijos samdinius, žadėdamas prireikus užtikrinti kilmingų samdinių išlaisvinimą¹¹⁵. Tačiau tam reikėjo įrodyti, kad tuo metu, kai jie buvo paimti į nelaisvę, jie tarnavo Ordinui¹¹⁶.

¹¹⁰ Plg. Anglijos karaliaus Edvardo I laikai ir susitarimai su jo pavaldiniais, žr. John France, *Western Warfare*, p. 134.

¹¹¹ OF, Nr. 6, S. 234–235 (Item wurde orloy, was sie bynnen dem orloy dirkriegen von gefangen von rittern und knechten, das sollen sie uns antworten); publikuotą tekstą žr. S. Ekdahl, *Die Armbrust im Deutschordensland Preußen zu Beginn des 15. Jahrhunderts*, in: *Fasciculi Archaeologiae Historicae*, t. V, Łódź, 1992, S. 46.

¹¹² OF, Nr. 6, S. 13.

¹¹³ M. Biskup, *Das Problem der Söldner*, S. 53.

¹¹⁴ S. Ekdahl, *Verträge des Deutschen Ordens*, S. 62; plg. OF, Nr. 6, S. 286.

¹¹⁵ M. Biskup, *Das Problem der Söldner*, S. 58. To reikalavo ir Kulmo riteriai už tarnystę, žr. S. Ekdahl, *Über die Kriegsdienste der Freien im Kulmerland zu Anfang des 15. Jahrhunderts*, in: *Preußenland*, Bd. 2, 1964, S. 9.

¹¹⁶ Didžiojo magistro Pauliaus von Rusdorfo atviras raštas belaisviams, kurie buvo sugauti Diršau, prieš 1433.XI.30, be vietos, OF, Nr. 13, S. 23 (<...> als sie vorgeben losen und ired gefengniss freyen wellen dach also das sie redeliche gute wolkomene beweisunge thun sullen, das sie in unsirn dinsten sien gefangen <...>).

Panašios praktikos XIV a. buvo taikomos Lenkijoje, tačiau istoriografijoje vis dar nesutariama dėl to, ar valdovas privalėjo išlaisvinti savo tarną-riterį, ar atlyginti už jo patekimą į nelaisvę ir buvimą joje (pagal Košičės privilegiją). Šaltiniai, kaip pastebi istorikai, šiuo atžvilgiu yra gana dviprasmiški¹¹⁷. Vladislovo Jogailos 1386 ir 1388 m. (ir vėlesnėse) privilegijose Lenkijos diduomenei taip pat kalbama apie kompensaciją už patekimą į nelaisvę (ekspedicijų į kitą kraštą atveju), tačiau, kaip pažymi Andrzejus Niewiński, apie išpirką aiškiai neužsimenama¹¹⁸.

Siekiant pritraukti samdinių į Prūsiją, reikėjo peržiūrėti kompensacijos už perimtus belaisvius sąlygas. Dėl to buvo grįžta prie jų mokėjimo, kurį randame didžiojo magistro Pauliaus Rusdorfo ir samdinių sutartyje: „visi kilmingieji belaisviai priklauso mums ir už kiekvieną tokį belaisvį mes duosime atitinkamai po vieną kapą čekiškų grašių arba prūsiškų auksinų. Nuo šiol samdiniai taip pat gali pasilikti miestiečius, iš kurių, kaip ir iš valstiečių, gali prašyti išpirkos ir imti savo naudai“¹¹⁹. Nuostatos dėl kompensacijos sugrįžimas, kaip teisingai pastebi S. Ekdahlis, yra senas Ordino sutarčių su samdiniais elementas¹²⁰, kuris trumpam išnyko XIV a. pabaigoje. Tuo pat metu Ordino magistras sudarė dar vieną sutartį, kurioje nurodė, kad samdiniai turi teisę į miestiečius ir valstiečius, idant galėtų už juos išlaisvinti savo „vargšus ginklanešius“ arba prašyti iš jų išpirkos¹²¹.

XIV a. pirmoje pusėje Lenkijos teisinėje tradicijoje belaisviai buvo pasidalijami tarp valdovo ir to, kuris juos paimdavo į nelaisvę. Pusė atitekdavo vienam, pusė – kitam, o žemesnės kilmės belaisviai likdavo kariams¹²². XIV a. pabaigoje – XV a. pirmoje pusėje karalius išlaikė absoliučią teisę į belaisvius, palikdamas išlygą, kad miestiečiai ir valstiečiai lieka sugavusiųjų malonėje ir jie gali tiesiogiai iš jų reikalauti išpirkos. O už kitus belaisvius valdovas žadėjo po vieną kapą monetų už kiekvieną belaisvį¹²³. Negalima nepastebėti, kaip panašiu metu ir beveik identiškomis sąlygomis Vokiečių ordino didysis magistras Paulius Rusdorfas pažadėjo samdiniams teisę į kompensaciją už paimtą belaisvį (vieną kapą čekiškų grašių) ir teisę pasilikti valstietį arba miestietį.

¹¹⁷ A. Niewiński, *Jeniectwo wojenne*, s. 45–56.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 57–59; 60.

¹¹⁹ Formuliaras, be datos, OF, Nr. 13, S. 130–131. Ekdahlis datuoja šį dokumentą 1433 m. kovo 27 d., publikaciją ir platesnius komentarus žr.: S. Ekdahl, *Verträge des Deutschen Ordens*, S. 73–78.

¹²⁰ S. Ekdahl, *Verträge des Deutschen Ordens*, S. 77.

¹²¹ *Ibid.*, S. 78.

¹²² A. Niewiński, *Jeniectwo wojenne*, s. 63.

¹²³ *Ibid.*, s. 64–65.

Apie XV a. vidurį parašytame ir išbrauktame Ordino registų knygos įrašė randame šaltiniuose retai aptinkamą frazę: „dėl pilių ir miestų perdavimo kariaujančiai šaliai ginčo nėra, o dėl belaisvių – abi pusės juos gauna pagal *karo teisę ir papročius*“¹²⁴. Karo teisės formuluotė sutarties su Danija projekte leidžia pamatyti, kaip Ordinas vadovavosi karo teise sprendamas dėl karo grobio pasidalijimo ir kaip žodinis paprotys perkeliamas į sutarties formą.

Susitarimai ir sutartys dėl belaisvių dalybų buvo sudaromi ne tik tarp Vokiečių ordino ir kviečiamų samdinių. Tokia praktika galėjo būti taikoma ir trumpais taikos su Lietuva laikotarpiais. Didesnio dėmesio verta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos ir Vokiečių ordino sutartis, sudaryta 1380 m. gegužės 31 d. Dovydiškėse ir nukreipta prieš kunigaikštį Kęstutį. Abi pusės susitarė, kad per žygius tiek Jogailos, tiek Vokiečių ordino paimti į nelaisvę žmonės bus paleisti be išpirkos, o išpirkimas bus imituojamas, kad būtų išlaikytas slaptumas¹²⁵. Kitoje sutartyje, sudarytoje tarp Ordino ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Salyne 1398 m. spalio 12 d., buvo apibrėžtos būsimų kampanijų (tikriausiai prieš stepių totorius) taisyklės, pabrėžiant, kad karo žygių metu paimtus belaisvius kiekviena pusė turi pasilikti sau¹²⁶. Tokia pat nuostata buvo įtraukta į 1402 m. kovo pradžioje sudarytą sutartį su kunigaikščiu Švitrigaila, kai jis buvo pabėgęs į Ordino valstybę Prūsijoje¹²⁷.

Nėra tiesioginių žinių, kad tokio pobūdžio susitarimų būta tarp atskirų lietuvių kariaunų, tačiau šaltiniai rodo, kad kažkokios derybos vykdavo ir, tikėtina, jos būdavo paremtos žodiniu susitarimu. Tai liudija (galbūt kiek propagandinis) Ordino generalinio prokuratoriaus pasakojimas didžiajam magistrui apie lenkų pasiuntinių atvykimą pas popiežių 1414 metais. Petras Vormditas, gindamas Ordino poziciją, papasakojo popiežiui, kad Jogaila ištisus metus buvo išvykęs į „netikėlių“ kraštus, tikriausiai norėdamas įtikinti

¹²⁴ Be datos [apie 1440 m.], OF, Nr. 15, S. 29 (<...> war aber gefangen weren ader an bewte gehoret das sal zu beiderseit bestehen *nach kriegs recht und gewonheith* [kursyvu mano – A.P.]).

¹²⁵ LUB, Bd. 3, S. 362–363, Nr. 1152 (Wurde ouch keinir irre lute van unsern luten gevangen, di sulde wir en lediglich ane schaczunge wedir geben <...> Doch sulden si uns unsir lute ane keinirhande schaczunge und ane gelt und ane gut wedir gebin. Sundir ein wort also si, der gevangene sal also vil gebin uf das, das man dis deste minre merken moge, abir kein gelt noch gut sal man von beiden sieten vor keinen gevangenen nemen).

¹²⁶ E. Weise, Die Staatsverträge, Bd. 1, S. 9–12 (Vytauto pusė); LUB, Bd. 4, S. 218–222, Nr. 1478 (Ordino pusė).

¹²⁷ CDP, Bd. 5, S. 169 (Ouch wo wir yn herverten sien mit dem orden was lute do des ordens lute vahen, sie sullen blieben ire gefangen alleine).

juos kariauti prieš Ordiną¹²⁸. Lieka neaišku, ką Jogaila galėjo pažadėti ir ar apskritai buvo kalbama apie belaisvius. Kitas pavyzdys: iš 1433 m. Konrado Šteino Veisenburgo laiško didžiajam magistrui matyti, kad Lenkijos karalius, panašiai kaip Ordinas, bandė pritraukti samdinių, siūlydamas gerą užmokestį ir leisdamas pasilikti pusę paimtų belaisvių¹²⁹.

Kai kuriais atvejais prieš prasidedant mūšiui viena ar kita pusė nusprendavo neimti belaisvių mūšio metu. Tokių pavyzdžių yra daug, ypač iš XIV a., kaip antai Auksinių pentinų mūšis (1302 m.), kai flamandams buvo įsakyta neimti prancūzų į nelaisvę tol, kol nebus pasiekta pergalė. Arba prieš Kresi mūšį (1346 m.) tiek prancūzai, išskleisdami *oriflamme*, tiek anglai, iškeldami Eduardo III drakono vėliavą, siuntė žinią, kad mūšyje negalima pasigailėti, taip išvengiant kovos dėl belaisvių, bet siekiant pergalės¹³⁰. Galbūt panašią praktiką norėta pateikti ir viename kronikos pasakojime apie Choinicų mūšio pradžią, kuriame Ordino kronikininkas Lenkijos karaliui Kazimierui Jogailaičiui priskiria tokius žodžius: „Neimkite vokiečių belaisviais, mes norime juos sutrypti savo žirgais“¹³¹. Tačiau tai yra tendencingumo nestokojantis siužetas su tariamais karaliaus žodžiais, kurių nepatvirtina kiti šaltiniai.

Vokiečių ordino sutartys su Pamaro-Ščecino kunigaikščiais ir samdiniais atspindi XIV–XV a. sandūroje pastebimą susitarimo dėl belaisvių praktikos kaitą – nuo palyginti nedidelio apribojimo imti belaisvius, pasiliekant sau tik vertingiausias, Viduramžių hierarchijoje užimančius aukščiausias vietas karalius, iki XV a. pradžios susitarimų su samdiniais, kai pastarieji turėjo teisę tik į valstiečius. Vėliau buvo sugrįžta prie kompensacijų ir platesnio belaisvių rato, tačiau visais atvejais Ordinas išlaikė teisę į vertingus karo belaisvius. Nors šaltiniai neleidžia tiksliai pasakyti apie lietuvių praktikas šioje srityje, netiesioginės užuominos ar rėmimasis Lenkijos privilegijomis, atskirais lenkų bajorų laiškais, kuriuose deramasi dėl belaisvių, leidžia svarstyti apie bent jau

¹²⁸ Berichte, Bd. 2, S. 212–213, Nr. 103 (Do sprach ich: der koning ist dis gancze jor in der heidenschaft gewest und hat sich besammelt. Hat her willen, mit den heiden czu komen, das wirt gescheen in deßem monden Julio).

¹²⁹ GStAPK OBA 6741 (<...> das en der konige sal gebin uff den spis XII grosschen unde alle notdroft unde stet en vor den schaden von der crippen czu der crippen unde alle gefangen halb etc.).

¹³⁰ C. Given-Wilson, F. Bériac, Edward III's Prisoners of War, p. 804.

¹³¹ SRP, Bd. 3, S. 679 (Do nuhe der konig und dy herren zusammen zogen, do sprach der vorreterysch konig zw seyren: Nemet der Tewtschen keynen gefangen, wir wollen sy mit den pferden alle ertreten, wir durffen keyn swertt zyhen).

paprastus archajiškus papročius susitariant dėl belaisvių dalybų¹³². Taigi vertingi belaisviai galėjo likti pas lenkų ar lietuvių didiką, nes netrukus po Pabaisko mūšio išaiškėja, kad tiek didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis¹³³, tiek Vilniaus vyskupas Motiejus¹³⁴, tiek neįvardyti lietuviai ar lenkai turėjo belaisvių ir vėliau galėjo asmeniškai reikalauti iš jų išpirkos. Kita vertus, kaip pastebėta istoriografijoje, tiek didysis magistras, tiek Lenkijos karalius, tiek Lietuvos didysis kunigaikštis turėjo lemiamą įtaką sprendžiant karo belaisvių klausimą, taip „atimdami“ galimas išpirkas iš atskirų kalintojų, kurie galėjo jų reikalauti iš savo belaisvių¹³⁵.

1. 2. Grobio dalybų principai

Svarbus klausimas, kurį reikia aptarti, yra grobio (belaisvių, išpirkų ir trofėjų) paskirstymas. Kiekvienu laikotarpiu grobio dalybų principai buvo panašūs: didžioji dalis atitekdavo valdovui, o likusi – pavaldiniams¹³⁶. Kai kuriais atvejais ši praktika nežymiai skyrėsi, atsižvelgiant į regioną, pavyzdžiui, Anglijoje buvo taikoma „trečdalis sistema“, pagal kurią trečdalis kario grobio atitekdavo kapitonui, o trečdalis trečdalis – karaliui¹³⁷. Rekonkistos laikotarpiu musulmonai taip pat turėjo savą dalybų principą, kuriuos remiantis kalifatas pirmiausia gaudavo savo dalį, o tada likusi grobio dalis būdavo paskirstoma kariams pagal karines ir socialines sąlygas¹³⁸. Galiausiai Vokiečių ordino praktikoje randame jau aptartas taisykles. Tačiau

¹³² XV a. karo nuostatai nemini belaisvių, žr. S. Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe: od XV do XVIII wieku*, Kraków, 1937.

¹³³ Žr. I priedą.

¹³⁴ Livonijos krašto maršalas didžiajam magistrui pranešė, kad Vilniaus vyskupo nelaisvėje yra trys Pabaisko mūšio dalyviai. O 1438 m. Klaipėdos komtūras taip pat mini vieną iš belaisvių, tebesantį pas vyskupą, LUB, Bd. 9, Nr. 271; 339.

¹³⁵ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, *Wojna Polski i Litwy z zakonem*, s. 734.

¹³⁶ Antikinis pasaulis pripažino nugalėtojo teisę imti iš priešo viską, ko jis troško, įskaitant ir belaisvius, tačiau sunku pasakyti, koks buvo belaisvio statusas. Daug aiškesnis ryšys matomas tarp vergo ir laisvojo. Antikos tyrinėtojai, atsižvelgę į išlikusius šaltinius, konstatavo, kad belaisvis, iki atgaudavo savo laisvę, neturėjo geresnės pozicijos nei vergas. Pats vergas buvo suvokiamas kaip daiktas, kurį buvo galima naikinti, parduoti ar atiduoti, žr.: J. P. Wickham, *The Enslavement of War Captives by the Romans to 146 BC*, University of Liverpool, 2014, p. 15–17.

¹³⁷ R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 12.

¹³⁸ P. Contamine, *War in the Middle Ages*, p. 57.

visais atvejais matome panašų principą. Kaip pažymi Michaelis Juckeris, teisė dažnai atsilikdavo nuo praktikos, todėl pirmojoje ne visada atsispindėdavo gyvenimiška situacija, kildavo prieštaravimų ir įtampų¹³⁹. O Elizabeth Lawn įvardija dalybas kaip archajišką karo teisę, pagal kurią karo belaisviai buvo traktuojami kaip nugalėtojo nuosavybė. Tai labiausiai pasireiškė krikščionių ir nekrikščionių susirėmimuose. Vartodama Rosenau terminą „teisinė bendruomenė“, istorikė teigia, kad už šios bendruomenės ribų kiekvienas buvo svetimas (*Fremder*), todėl neturėjo jokių teisių (kartais net nepripažįstant akivaizdaus aukštesnio asmens statuso savo visuomenėje)¹⁴⁰. Galbūt tai galima laikyti „barbarų laikų“ reliktu? Šie neįtraukdavo belaisvių į savo gentinę priklausomybę, palikdami juos už jos ribų, be teisės¹⁴¹.

Kaip ir belaisviai, įvairus grobis, priklausomai nuo jo „brangumo“, taip pat atitekdavo valdovui. Pavyzdžiui, prieš vėliavos, patrankos, žirgai, šarvai – iš esmės trofėjai¹⁴². Tačiau ar iš itin fragmentiškų šaltinių galime pasakyti, ar perduodant ir dalijantis karo belaisviais buvo laikomasi praktikų ir susitarimų?

Ordino kronikininkas Vygandas Marburgietis keliose vietose mini grobio dalijimosi paprotį: 1348 m. per Veliuonos pilies puolimą paimti belaisviai magistro įsakymu buvo išdalyti visoje Prūsijoje¹⁴³, o po 1364 m. Gardino puolimo grįžtanti Ordino kariuomenė paskirstė belaisvius, ir kiekvienas gavo savo dalį¹⁴⁴. Šie du pavyzdžiai rodo, kad grobio dalinimo prerogatyva priklausė asmeniui, kuris užėmė aukščiausias pareigas žygyje. Pirmuoju atveju tai buvo didysis magistras¹⁴⁵ Heinrichas Dusemeris, o antruoju – Ordino maršalas Heningas Šindekopfas.

Po Rūdavos mūšio (1370 m.) sugauti lietuviai ir, tikėtina, rusėnai, anot oficiolo Jono, buvo plačiai išdalyti po Ordino piliis¹⁴⁶. Reizas, kuris įvyko 1367 m. ankstyvą rudenį, Ordinui pelnė daug belaisvių, kurie buvo nugabenti pas

¹³⁹ M. Jucker, *Alles für den König?*, S. 75.

¹⁴⁰ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 76.

¹⁴¹ K. Modzelewski, *Barbarų Europa*, p. 374; panašūs svarstymai apie XVI a. maskvėnų belaisvius, žr. M. Sirutavičius, *Karo belaisviai*, p. 59–60.

¹⁴² M. Jucker, *Alles für den König?*, S. 85.

¹⁴³ Wigand von Marburg, s. 248.

¹⁴⁴ VM, p. 125.

¹⁴⁵ Didysis magistras retai palikdavo Prūsiją ir dažniausiai dalyvaudavo tik svarbiausiuose žygiuose, kuriuose susiburdavo kilmingieji iš Vakarų Europos. Visais kitais atvejais tam paskirdavo tiesiogiai su karo reikalais susijusį Ordino maršalą arba komtūrus, kurie galėdavo veikti ir savo nuožiūra. Apie karo žygius į Lietuvą iš Prūsijos ir Livonijos: W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 2, S. 20–41.

¹⁴⁶ SRP, Bd. 3, S. 9 (*Die gefangen brochte man in das land unde teylte sie vaste uf die huser*).

magistrą¹⁴⁷. Panašiai 1391 m. lapkritį Vytautas, su Ordino kariuomene užėmęs Merkinės pilį, iš jos išsivedė į nelaisvę lenkus ir rusėnus, kuriuos perdavė didžiajam magistrui¹⁴⁸. Kaip matome, belaisviai, tikriausiai itin svarbūs, be ginčų perduodami Ordino didžiajam magistrui, kuris vėliau sprendė, ką su jais daryti: parduoti, apgyvendinti, laikyti, kol bus išlaisvinti, ar tiesiog išdalyti po pilis ar komtūrijas.

Panašiai grobio dalybos vyko ir tarp lietuvių¹⁴⁹. Vienas pirmųjų tokio papročio paminėjimų yra Petro Dusburgiečio kronikoje apie Vytenio žygį į Lenkiją 1294 metais. Po sėkmingo žygio „per dalybas kiekvienam lietuviui teko 20 krikščionių“¹⁵⁰. Mažai tikėtina, kad Vytenis, į žygį pasiėmęs 800 vyrų, galėjo išsivesti dešimtis tūkstančių belaisvių, tačiau Petras Dusburgietis, matyt, turėjo kažkokių žinių apie grobio dalybas; jei ne visi gavo savo dalį, tai bent jau pagrindiniai vadai. Kęstučio 1376 m. žygio į Prūsiją aprašyme Vygandas Marburgietis mini, kad po sėkmingo niokojimo lietuviai per Mazoviją grįžo į savo šalį ir tik tada pagal nuopelnus pasidalijo grobį¹⁵¹. Tikėtina, kad tokiais atvejais buvo laikomasi tam tikro papročio – stipriausi ir veikliausi kariai gaudavo didesnę grobio dalį iš karo vado (Vytenio, Kęstučio)¹⁵². Taip buvo užtikrinamas karių prasigyvenimo šaltinis iš karo laimikio¹⁵³. Kartais karo grobis būdavo dalijamas ir burtų keliu. Tokia praktika ar paprotys aptinkami XIII a., kai sembai sukilo prieš Ordiną: „žmones, kurie ten gyvena, / Moteris, vaikus ir vyrus, / Burtais mes pasidalinsim“¹⁵⁴.

Kai 1384 m. vasarą Vytautas išdavė Ordiną, užėmęs Jurbarko ir Mergenburgo pilis, jis, anot kronikininko oficiolo Jono, visus iš ten paimtus belaisvius išsivedė į Lietuvą, nepasilikdamas jų sau, o atiduodamas Jogailai ir Skirgailai¹⁵⁵. Kronikininkas netiesiogiai pabrėžė svarbių belaisvių perdavimo valdovui principą bei Vytauto siekį tokiu gestu įtikti Jogailai. Kai tuo tarpu

¹⁴⁷ SRP, Bd. 2, S. 560.

¹⁴⁸ SRP, Bd. 3, S. 176 (Item domoch uf senthe Anders tag gewonnen Wytowtes lute Merkinpille das hus, und santhin dy gefangen Polan und Russen dem meister).

¹⁴⁹ I. Leonavičiūtė, Kariaunos vaidmuo kuriantis Lietuvos valstybei, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 481.

¹⁵⁰ PD, p. 229.

¹⁵¹ VM, p. 152.

¹⁵² A. Gurevičius, Viduramžių kultūros kategorijos, p. 192.

¹⁵³ D. Baronas, Kariuomenė, in: *XIII a. – 1385 m. valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Lietuvos istorija, t. 3, Vilnius, 2011, p. 375, 377.

¹⁵⁴ ELK, p. 252.

¹⁵⁵ SRP, Bd. 3, S. 133–134 (und nam ouch was do was, und ving do den herrin, der sin scheffir was, und ander dyner des ordens, die ym do gelosin worin, und furte sie unde ouch die von Jorginburg alle gefangen ken Littowen, und antworte sie do Jagil und Skirgal, und vorsunetin sich do mit enander).

kitas kronikininkas, Vygandas Marburgietis, tokį Vytautas gestą atsivesti belaisvius į Vilnių interpretavo, kaip bandymą patraukti Jogailą į savo pusę¹⁵⁶.

Žygyje dalyvaujant didžiajam kunigaikščiui ar didžiajam magistrui, visas grobis priklausydavo jiems, tačiau Michaelis Juckeris pažymi, kad grobis būdavo greitai paskirstomas dar nepasibaigus žygiui¹⁵⁷. Vis dėlto pateikti dalybų pavyzdžiai rodo, kad paprastai dalybos vykdavo po žygių. Karo vadas (valdovas, paskirtas seniūnas, maršalas ar pan.), tiesiogiai dalyvavęs žygyje, buvo tam tikrų taisyklių ir jų laikymosi kariuomenėje garantas¹⁵⁸, neleidęs dėl grobio kelti chaoso žygiui nepasibaigus. 1398 m. Salyne sudarytoje sutartyje tarp Ordino ir LDK nustatyta, kad žygio metu kylančius ginčus sprendžia kariuomenės vyresnysis (*oberste des Ordens in dem Heere*)¹⁵⁹.

Šaltiniai taip pat rodo, kad Vokiečių ordino didysis magistras turėjo visišką teisę spręsti belaisvių-grobio likimą Prūsijoje ir Livonijoje. Balgos komtūro laiške Karaliaučiaus komtūrai, rašytame apie 1325/6 m., pranešama, kad didysis magistras įsakė neparduoti kai kurių belaisvių ir palikti juos Bartenšteine¹⁶⁰. Ir po Pabaisko mūšio (1435 m.), didysis magistras Paulius Rusdorfas gana aktyviai dalyvavo Livonijos ir Lietuvos derybose dėl belaisvių ir nuolat reiškė savo nuomonę apie Livonijoje esančius belaisvius.

Lietuvos didysis kunigaikštis kaip suverenus valdovas taip pat turėjo teisę spręsti belaisvių likimą jo žemėje. Šaltiniai rodo, kad per visą didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo laikotarpį karo belaisvių klausimas buvo sprendžiamas tik jo paties arba jam perduodant įgaliojimus Lietuvos didikams¹⁶¹. Tai, žinoma, pasakytina apie svarbius, turinčius politinę ir diplomatinę reikšmę karo belaisvius, kurie priklausė didžiajam kunigaikščiui. Kita vertus, atskiri epizodai rodo, kad valdovui buvo paliekama spręsti net ir paprastų valstiečių belaisvių likimą (tiek LDK, tiek Lenkijoje)¹⁶².

XV a. antrajame dešimtmetyje, kaip minėta, išaugo samdinių poreikis ir jie buvo kviečiami kovoti ne tik prieš Lenkiją ir Lietuvą, bet ir prieš Ordiną. Samdiniai laikėsi sutarčių su Ordinu, nors yra užuominų apie prašymus

¹⁵⁶ VM, p. 189.

¹⁵⁷ M. Jucker, *Alles für den König?*, S. 65.

¹⁵⁸ *Ibid.*, S. 70.

¹⁵⁹ E. Weise, *Die Staatsverträge*, Bd. 1, S. 9–12.

¹⁶⁰ M. Perlbach, *Königsberger Correspondenzen aus der Zeit Werners von Orseln*, in: *Altpreußische Monatsschrift*, Bd. 10, 1873, S. 80–81, Nr. 2.

¹⁶¹ P.vz., 1411–1422 m. laikotarpio išlikusi korespondencija rodo, kad didysis kunigaikštis ne tik nuolat derėjosi dėl belaisvių, bet ir leisdavo Ordinui ieškoti belaisvių LDK, GStAPK OBA 1512; CEV, nr. 478, 604, 606; LUB, Bd. 4, Nr. 1905.

¹⁶² CEV, nr. 875, 1051; M. Niwiński, *Umowa dodatkowa do rozejmu polsko-krzyżackiego*, s. 171.

atlyginti, kurie labiau rodo bandymus pasipelnyti, pavyzdžiui, 1410 m. gruodžio mėnesį samdiniai atkovojo Ordinui Redeno pilį ir perdavė penkis ten paimtus belaisvius Grudziondzo komtūriui, bet už tai prašė daugiau nei sutarta¹⁶³. 1414 m. kare netoli Prūsijos Olandijos (dab. Paslenkas, Lenkija) Ordino samdiniai paėmė į nelaisvę Lietuvos didikus Joną Butrimą ir Mikitą bei jų palydovus¹⁶⁴. Didžiojo magistro Mykolo Kuchmeisterio ir Lietuvos didikų kunigaikščio Vytauto susirašinėjimas leidžia manyti, kad samdiniai lietuvius perdavė didžiajam magistrui.

Netiesioginių žinių apie belaisvių dalybas gaunama iš to paties 1414 m. „Bado karo“ laikotarpio. Belaisviai buvo dalijami tarp Lietuvos-Lenkijos ir Mazovijos kariuomenių, tai matyti iš gausios korespondencijos tarp didikų ir Mazovijos kunigaikščio¹⁶⁵, taip pat iš dviejų 1416 m. tikriausiai perduotų belaisvių sąrašų ir juose išvardytų belaisvių¹⁶⁶. Nors pačiuose sąrašuose nenurodoma, kad vyko dalybos, palyginus belaisvių vardus ir kilmės vietas (etnonimus) su sąjungininkų kariuomenių judėjimu 1414 m. vasarą ir rudenį, aiškiai matyti sutapimai (5 priedas). Tai suteikia informacijos ir apie tai, kada šie belaisviai pateko į nelaisvę, nes pačiuose sąrašuose apie tai neužsiminama. Lyginant vėlesnius šaltinius su amžininkų šaltiniais taip pat matyti, kad dalybos buvo įgyvendintos. Jonas Dlugošas, aprašydamas to karo įvykius, pabrėžė, kad jungtinė kariuomenė įsiveržė į Lubičo apylinkes, iš kur išsivedė šešiasdešimt belaisvių¹⁶⁷. Kiek iš šių belaisvių pateko pas Lietuvos valdovą, atskleidžia jo paties laiškas didžiajam magistrui, kuriame minimas Lubičo malūnininkas (*molmeister*) ir jo bendražygis (*gesellen*)¹⁶⁸.

¹⁶³ GStAPK OBA 1417 (Ersamen liber her meister, dy soldener, dy uns dy gefangen haben geantwort sint mir an mutende etwas vorteil czu haben beben den andim <...>).

¹⁶⁴ SRP, Bd. 3, S. 345; Joannis Dlugossii Annales, Lib. XI, p. 37; J. Voigt, *Geschichte Preußens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens* (toliau – *Geschichte Preußens*), Bd. 7: Die Zeit von Hochmeister Ulrich von Jungingen 1407 bis zum Tode des Hochmeisters Paul von Rußdorf 1441, Königsberg, 1836, S. 250; J. Caro, *Geschichte Polens*, Bd. 3, Gotha, 1869, S. 431.

¹⁶⁵ W. Nöbel, Michael Kuchmeister, S. 89.

¹⁶⁶ Sąrašas belaisvių, kuriuos perdavė Vytautas, 1416 m. liepa, GStAPK OBA 2373; RBDO, Bd. 2, S. 319, Nr. 99. Pastarojo sąrašo originalas neišlikęs, vis dėlto pasitelkus išlikusiu sąrašu galima vieną kitą patikslinti, suskirstyti kai kuriuos jame minimus belaisvius pagal vietas (arba pasikartojimus).

¹⁶⁷ Joannis Dlugossii Annales, Lib. X, p. 40; M. Biskup, *Wojny Polski z Zakonem*, s. 111.

¹⁶⁸ Didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas Ordino didžiajam magistrui, 1414.X.08, prie Strasburgo (Prūsija), CEV, p. 297–298, nr. 600.

XV a. ketvirto dešimtmečio konfliktų metu taip pat yra užuominų apie dalijimąsi belaisviais. Antai, po sėkmingo 1433 m. žygio į Švitrigailos rankas patekęs Kamienieco seniūnas Teodoras Bučackis buvo perduotas Livonijos ordino magistrui, idant būtų iškeistas į Livonijos krašto maršalą ir kitus Ordino riterius¹⁶⁹. Tačiau šis perdavimas buvo motyvuotas ne atskiru susitarimu, o siekiu palengvinti Ordino ir Lenkijos derybas dėl belaisvių. Šiuo laikotarpiu taip pat vyksta ginčas dėl lietuvių, paimtų į nelaisvę per ketvirto dešimtmečio žygius į Lietuvą. Livoniečiai, nenorėdami jų paleisti laisva valia, įrodinėjo, kad jie yra teisėtas jų grobis (didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis juos laikė neteisėtais belaisviais, paimtais pažeidžiant paliaubas), ir antra, kad jie yra jų bendražygių ir draugų paleidimo iš lietuvių nelaisvės garantas (apie šias konkrečias derybas žr. trečiąją dalį)¹⁷⁰. Panašiai 1420 m. balandį didysis kunigaikštis Vytautas Ordino pasiuntiniui aiškino, kad apgyvendinti (taigi ir išdalyti) belaisviai negali būti gražinami¹⁷¹.

Po Pabaisko mūšio (1435 m.) lenkai ir lietuviai dalijosi į nelaisvę paimtus Livonijos ordino riterius ir svečius¹⁷². Sonneburgo (dab. Maasi, Estija) bei Jarvos vaitai (kartu su kitais neįvardytais belaisviais, bet apie šiuos du žinome daugiau) atiteko lenkams, o didžioji dalis Livonijos krašto vasalų, svečių ir paprastų karių atiteko Žygimantui Kęstutaičiui, Vilniaus vyskupui Motiejui ir Lietuvos didikams.

Prieš didesnius ar mažesnius žygius buvo keliamas belaisvių klausimas, apibrėžiant taisykles, kurių turėjo laikytis gana mišrios Ordino ir lietuvių kariuomenės. Kai Ordinas sudarydavo sutartis su sąjungininkais ar samdiniais, galiojo du dalybų principai: retais atvejais grobis buvo dalijamas lygiomis dalimis, neatsižvelgiant į belaisvio socialinę padėtį; kitais atvejais Ordinas pasilikdavo teisę pasilikti arba perimti ir atlyginti už aukštesnio rango karo belaisvius. Tai iš esmės išspręsdavo belaisvio priklausomybės problemą, perduodant jį iš vienų rankų į kitas. Svarbiausia, vertingesnius belaisvius buvo galima panaudoti kaip įrankį būsimoms deryboms įvairiais klausimais, ypač siekiant iškeisti vieną belaisvį į kitą ar kelis. Vienalaikiuose šaltiniuose, nors ir lakoniškai, užsimenama apie belaisvių dalybas ir būdus – pagal iš anksto sudarytus susitarimus ar nerašytus karo papročius. Netgi XV a. šaltiniai mažai

¹⁶⁹ Joannis Dlugossii Annales, Lib. X–XI, p. 108.

¹⁷⁰ Livonijos krašto magistro laiškas Ordino didžiajam magistrui, 1436.IX.15, Marienburgas (Livonija), LUB, Bd. 9, S. 62–64, nr. 102.

¹⁷¹ CEV, p. 470–471, nr. 465.

¹⁷² Nors dauguma jų buvo giminystės ryšiais susiję su aukštaisiais Livonijos pareigūnais, tačiau jie atvyko kaip kryžiuočiai – savanoriškai, o ne kaip samdiniai, plačiau žr. E. Christiansen, *The Northern Crusades*, p. 243.

nušviečia, kokiais principais buvo dalijami belaisviai ir kam jie atitekdavo. Tik atidžiai išnagrinėjus įvairių asmenų korespondenciją galima pamatyti dalybų rezultatą, bet ne patį procesą, pavyzdžiui, iš 1436 m. laiško tik atsitiktinai sužinome, kad minėtasis Vilniaus vyskupas Motiejus turėjo tris belaisvius¹⁷³. Tuo pat metu Livonijos ordino derybų su Žygimantu Kęstutaičiu metu minima, kad daugelis Livonijos riterių ir ginklanešių nenorėjo atiduoti savo belaisvių.

XIV amžiuje įsitvirtino principas, kad Ordino didysis magistras skirstydavo belaisvius, nepriklausomai nuo to, ar pats dalyvavo žygyje, ar ne. Atrodo, kad gana identiškai lietuvių paimti belaisviai atitekdavo valdovui, kuris taip pat pagal paprotį išdalindavo grobį. Panašų dalybų supratimą randame ir 1398 m. Salyno taikos sutarties nuostatoje, apibrėžiančioje kiekvienos pusės (Ordino ir lietuvių) teisę į belaisvius. Ką viena ar kita pusė darydavo su belaisviais ir kaip juos pasidalydavo, priklausė nuo papročių. XV a., kai Vokiečių ordinas reglamentavo belaisvių perėmimą iš samdinių, galima pastebėti, kad susitarimų buvo laikomasi, svarbesnius belaisvius atiduodant didžiajam magistrui. Apie likusius, kurie turėjo atitekti samdiniams, žinių paprastai neturime.

1. 3. Karo belaisviai: patekimo į nelaisvę aplinkybės, skaičius ir socialinės grupės

Kas buvo belaisviai, dėl kurių nugalėtojai derėjosi iš anksto ir kuriuos vėliau pasidalijo? Šį klausimą iš dalies palietėme aptardami kompensacijas už paimtus belaisvius, šaltiniuose išskiriamus pagal Viduramžiais suprantamus hierarchinius rangus ar titulus – karalius, grafus, riterius ir pan.

Į tolimąją Prūsiją atvykdavo daugybė Europos didikų, kurie norėdavo tapti riteriais ir kovoti su pagonimis. Iš visų kraštų atvykdavo elitas, kuris siekė praturtinti savo gyvenimą ne tiek materialiai, kiek visų pirma socialiai. Jie negailėjo lėšų kelionėms į tolimus kraštus, kovoms, ryšiams su kitais didikais

¹⁷³ LUB, Bd. 9, S. 163, Nr. 271 (<...> so haben desze nachgescreben personen, alz Johan Wildunghen, Wyrnich von dem Durben unde Henrich Plettenbergh, des hern bisschoffes von der Villen gevanghen <...>). Nors šaltiniai retai užsimena apie pasidalijimą belaisviais, bet sekant, kas su kuo derasi dėl jų, leidžia svarstyti, kad belaisvis atiteko vienai ar kitai pergalei pasiekusiai pusei, plg. žr. 2 priedą.

užmegzti ir, žinoma, fiziškai treniruotis¹⁷⁴. Kryžiaus karų dvasia Ordinas rengė žygius prieš pagonis ne tik sau, bet ir beveik visai Vakarų Europai¹⁷⁵. Rytinė Baltijos jūros pakrantė tapo dar vienu nuodėmių išpirkimo tašku, kaip tai buvo galima padaryti Šventojoje Žemėje nuo pat pirmųjų kryžiaus žygių¹⁷⁶. Vokiečių ordinui ši žygių forma taip pat rėmėsi ir materialiniu pagrindu. Į Prūsiją atvykę riteriai palikdavo dideles pinigų sumas, kurios papildė Ordino turtus. Ir būtent per tokius žygius buvo paimta daug belaisvių per visą XIV a.

Kita vertus, lietuviai taip pat rengė savo atsakomuosius žygius į Prūsiją ir Livoniją. Nors Ordino reizų skaičius buvo nemažas (per visą XIV a. galima suskaičiuoti daugiau kaip 150 didesnių ir mažesnių žygių iš Prūsijos ir Livonijos), lietuviai savo žygiais kiek nusileido (beveik perpus mažiau), nes jie taip pat niokojo kaimynines teritorijas, su savimi pasiimdami daug belaisvių.

Naratyviniuose šaltiniuose paprastai nenurodomas tikslus karo belaisvių skaičius. Kronikininkams pakakdavo pasakyti, kad jų paimta daug (*vil; gros*), nesuskaičiuojama (*innumeros*), keletas (*quosdam*) ir panašiai. Kai kuriais atvejais skaičius smarkiai perdedamas, kaip tai būdinga apskritai. Įspūdingo skaičiaus pabrėžimas yra dažnas reiškiny s Viduramžių karo šaltiniuose, kurį galima palyginti su kronikose ar skunduose dažnai sutinkamu naratyvu, kai priešų skaičius didinamas siekiant sudaryti priešo gausos įspūdį (tuo pat metu ieškant pralaimėjimo priežasties arba siekiant sustiprinti pergalės rimtumą). Kita vertus, kartais susiduriame su skaičiais, kurie yra gana tikslūs ir leidžia svarstyti apie jų patikimumą. Pavyzdžiui, 1294 m. žiemą Ordinas iš Paštuvos ir Gaižuvos išvedė 100 žmonių¹⁷⁷. Iš Pieštės broliai Ditrichas iš Ezbeko, Otonas iš Bergo ir Otonas iš Cedlico į nelaisvę paėmė 70 žmonių¹⁷⁸. Karšuvos žemėje Ordinas taip pat laimėjo 70 belaisvių¹⁷⁹. Vygandas Marburgietis savo kronikoje apie 1362 m. Kauno pilies apgultį mini, kad belaisvių sąrašė buvo tik 36 vardai¹⁸⁰. Hermanas Vartbergė savo pasakojime apie Gotesverderio pilies puolimą mini itin konkretų belaisvių skaičių – 309 karius¹⁸¹. Pasakojime

¹⁷⁴ W. Paravicini, Prasingas švaistymas: žygiai į Prūsiją ir Lietuvą Pierre'o Bourdieu kapitalų teorijos požiūriu, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 26, Vilnius, 2010, p. 16.

¹⁷⁵ W. Paravicini, *Preußenreisen*, Bd. 1, S. 11.

¹⁷⁶ *Ibid.*, S. 21.

¹⁷⁷ PD, p. 231.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 232.

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 254.

¹⁸⁰ VM, p. 119.

¹⁸¹ SRP, Bd. 2, S. 95. Kiti kronikininkai (Torunės analai, oficialas Jonas, Dietmaras) skaičių suapvalino iki 300, žr.: SRP, Bd. 3, S. 88.

apie žygį į Drohičiną nurodomi 106 belaisviai¹⁸². 1389 m. Ragainės komtūro reizas į Kaltinėnų žemę, Ordinui pelnė 40 belaisvių ir 120 žirgų¹⁸³.

Kronikininkai taip pat pateikdavo konkrečius skaičius ir lietuvių žygiuose, tačiau daug rečiau. Iš Rastenburgo 1345 m. lietuviai išvedė 45 belaisvius¹⁸⁴, iš Insterburgo 1376 m. – lygiai 50¹⁸⁵. O iš Mintaujos ir Dobelės tais pačiais metais Kęstutis paėmė į nelaisvę beveik 40 abiejų lyčių žmones¹⁸⁶.

Ordino kronikininkai galėjo naudotis belaisvių sąrašais ar kitais neišlikusiais dokumentais, taip pat istorijomis, kurios įstrigo žmonių atmintyje. Pavyzdžiui, 1375 m. Vokiečių ordino žiemos žygis į Lietuvą tiek iš Prūsijos, tiek iš Livonijos pelnė nemažai belaisvių. Hermanas Vartbergė nurodo 600 į Livoniją išvestų belaisvių skaičių ir itin konkretų skaičių – 715 į Prūsiją išgabentų belaisvių¹⁸⁷. Tuo tarpu Vygandas Marburgietis, kalbėdamas apie tą patį žygį, pateikia 700 belaisvių, kurie pateko pas Ordino maršalą¹⁸⁸. Neabejotina, kad abu kronikininkai galėjo remtis tuo pačiu šaltiniu – didžiojo magistro Vinricho Kniprodės laišku neįvardytam prokuratoriui. Šiame laiške randame beveik identiškus belaisvių skaičius (600 į Livoniją ir 800 į Prūsiją)¹⁸⁹. Per 1390 m. Vilniaus apgultį, oficiolo Jono duomenimis, Vokiečių ordino kariuomenė išsivedė apie 2000 žmonių¹⁹⁰. Tuo pat metu didžiojo magistro vietininko laiške Romos karaliui Vaclovui, parašytame iškart po žygio, neminint atskirų belaisvių, kalbama apie 2000 žmonių paėmimą į nelaisvę¹⁹¹. Dar kartą pažvelgus į kronikas ir jose pateikiamus duomenis, matyti, kad kronikininkai, pateikdami konkrečius skaičius, daugiau rėmėsi patikimais duomenimis, o nežinodami tikslaus iš karo žygio atgabentų belaisvių skaičiaus, vengė jį nurodyti.

Karo belaisvių sąrašai padėjo identifikuoti ir suskaičiuoti po mūšių ar žygių paimtus belaisvius. Jie buvo skirti ne tik nugalėjusiais, bet ir pralaimėjusiais pusei, kuriai reikėjo žinoti, kiek žmonių žuvo, išgyveno ir (arba) pateko į nelaisvę. Vokiečių ordino sudaryti samdinių registrai taip pat padeda

¹⁸² SRP, Bd. 2, S. 97.

¹⁸³ SRP, Bd. 3, S. 157 (<...> sy brochten XL mensche gefangen und II schock pferde <...>).

¹⁸⁴ VM, p. 96

¹⁸⁵ SRP, Bd. 3, S. 101.

¹⁸⁶ SRP, Bd. 2, S. 111.

¹⁸⁷ Ibid., S. 105–106; 106–107.

¹⁸⁸ Ibid., S. 574.

¹⁸⁹ Lucas David, *Preussische Chronik*, ed. E. Hennig, Bd. 7, Königsberg, 1815, S. 128; SRP, Bd. 2, S. 574, išn. 1023.

¹⁹⁰ SRP, Bd. 3, S. 166.

¹⁹¹ CDP, Bd. 4, S. 114, Nr. 80.

suskaičiuoti bent minimalų belaisvių skaičių, kurio kiti šaltiniai mums nenurodo¹⁹². Šiame unikaliame šaltinyje kartais pateikiama ir išsamesnė informacija apie asmenį – kilmę, pareigas, kitą vardą ar tai, kuriame būryje tarnaujant jis pateko į nelaisvę. Deja, tai tik būdavo maža dalis mūšių dalyvių, nes šaltiniai retai mini paprastus pėstininkus (juos dažniausiai išžudydavo), ypatingai kai kronikininkų dėmesį traukė tik žymiausi asmenys ir jų žygdarbiai arba nuopuoliai¹⁹³. Vis dėlto kartkartėmis tarp riterių, atsirasdavo vienas kitas „prastas“ (*slecht*) arba „blogas“ (*arg*) belaisvis.

Praktika fiksuoti ir užrašinėti belaisvius siekia XIV a. vidurį, kai po 1362 m. Kauno pilies užpuolimo Vokiečių ordino nariai, kunigaikščių Kęstučio ir Algirdo prašymu, sudarė į nelaisvę paimtų asmenų sąrašą. Kaip jau minėjome, kunigaikščiai sąrašė rado tik 36 vardus, kuriuos jiems perskaitė paskirtas notaras¹⁹⁴. Neabejotina, kad tokie sąrašai egzistavo ir po Žalgirio bei Koronovo mūšių, tai patvirtina ir kiti šaltiniai. Dluogošas mini, kad po šių mūšių belaisviai buvo surašomi ir jiems buvo nustatomi terminai, iki kada jie turi pasirodyti prieš karalių arba paskirtą asmenį į Krokuvą¹⁹⁵. Be to, išlikusios išsamios Ordino samdinių sąskaitų knygos leidžia netgi apskaičiuoti (bent apytiksliai) Žalgirio mūšyje paimtų belaisvių skaičių¹⁹⁶. Kita vertus, visada trūko informacijos ir buvo neaiškumų – laiškuose dažnai pabrėžiama, kad tai yra tie ar kiti belaisviai, „kurie yra tikrai žinomi“¹⁹⁷. O atsižvelgiant į situaciją ir aplinkybes, kuriomis buvo rašomi laišškai, ne visi turėjo tokių žinių. Žinios, kurios pasiekdavo per gandus, per pirmuosius pranešimus, aprašydavo tik neryškia aplinką su skurdžiomis detalėmis, įskaitant nenurodytą belaisvių skaičių. Pavyzdžiui, 1422 m. vasarą Ordino maršalas magistrui paminėjo, kad į nelaisvę pateko daug žmonių iš Kulmo¹⁹⁸. Panašiai, remiantis pirminėmis ir glaustomis didžiojo magistro gautomis žiniomis, jis mini 1433 m. Livonijos ordino žygi į Lietuvą, kurio metu buvo paimta daug (*vile*) belaisvių¹⁹⁹. O laiko

¹⁹² Žr. įvadus, Das Soldbuch, Bd. 1–2.

¹⁹³ Plg. kryžiaus žygių metu Artimuosiuose Rytuose paprastiems kariams buvo skiriama mažiau dėmesio, jų ėmimą į nelaisvę apsunkino dideli atstūmai ir vis mažėjanti vergovės svarba Viduramžių Europoje, J. France, *Western Warfare*, p. 137–138.

¹⁹⁴ Wigand von Marburg, s. 302.

¹⁹⁵ S. Józwiak, *Jeńcy strony krzyżackiej*, p. 91.

¹⁹⁶ Sveno Ekdahlis skaičiavimais, apie 800 asmenų pateko į lenkų ir lietuvių nelaisvę, žr. Das Soldbuch, Bd. 1.

¹⁹⁷ LUB, Bd. 8, Nr. 1007 (Desse nochgeschreiben sien in Littouwen gevangen, die men noch kan gewissen).

¹⁹⁸ GStAPK OBA 3890 (und haben fele luthen czu Calmenste gefangen).

¹⁹⁹ OF, Nr. 13, S. 138.

atstumas nuo įvykių taip pat iškreipia vaizdą, pavyzdžiui, XVI a. Bychovco kronikoje, nekonkretizuojant, teigiama, kad per Pabaisko mūšį lietuviai „paėmė nesuskaičiuojamą daugybę vokiečių nelaisvėn“²⁰⁰.

Kartkartėmis tarp skaičių pasirodo vardas, socialinis statusas, lytis; tai konkretūs belaisviai, kurie patraukė vienalaikių stebėtojų dėmesį. Todėl tolesniuose poskyriuose daugiausiai dėmesio bus skiriama atskiroms grupėms: Ordino broliams; Lietuvos didikams, samdiniams ir atvykstantiems riteriams, miestiečiams ir valstiečiams. Pastarieji istoriografijoje mažiausiai aptarti, nes amžininkų šaltiniai daugiau dėmesio skyrė kilmingiesiems, todėl valstiečių nelaisvę tyrinėtojai yra nusakę tik bendrais bruožais²⁰¹. Iš dalies panaši situacija susiklostė ir Lietuvos santykių su Vokiečių ordinu kontekste, tačiau kronikininkai gana plačiai aprašinėjo per reizus išvestus paprastus valstiečius, o XV a. juos randame ir atskiruose belaisvių sąrašuose.

(a) Vokiečių ordino broliai

Sėkmingai užkariavus prūsus, XIII a. pabaigoje karo veiksmų laukas persikėlė prie Lietuvos sienų. Nors lietuviai ir anksčiau buvo susidūrę su Vokiečių ordino broliais, tiesioginiai kontaktai suaktyvėjo tik per intensyvią Reizų karą, trukusią iki XV a. pradžios²⁰².

Dauguma Vokiečių ordino brolių buvo kilę iš ministerialų²⁰³. Nuo XI a. šis sluoksnis (lot. – *ministeriales*; vok. – *Dienstmänner*) užpildė socialinį ir politinį vakuumą, atsiradusį išnykus senajai diduomenei. Nors jų pirminės funkcijos buvo susijusios su valdų ir dvarų administravimu bei karinės tarnybos atlikimu, XIII a. jų, kaip tarnautojų, kilmė išnyko ir jų statusas tapo paveldimas. Iki XIV a. jie sudarė smulkiają bajoriją – *Ritterstand* – riteriją²⁰⁴. Ministerialų ar net miestiečių šeimų sūnūs iš pradžių įstodavo į Ordino namus/konventą Imperijos teritorijoje, o paskui keliaudavo į Prūsiją²⁰⁵.

²⁰⁰ Lietuvos metraštis. Bychovco kronika, Vilnius, 1971, p. 110.

²⁰¹ J. Dunbabin, Captivity and Imprisonment, p. 31.

²⁰² W. Paravicini, Die Preußenreisen, Bd. 1, S. 21.

²⁰³ H. Boockmann, Vokiečių ordinas, p. 96.

²⁰⁴ J. B. Freed, The Origins of the European Nobility: the Problem of the Ministerials, in: *Viator*, Vol. 7, 1976, p. 214. Freedas taip pat parodo, kad ministerialų kilmė yra vis dar peržiūrima.

²⁰⁵ H. Boockmann, Vokiečių ordinas, p. 162.

Ordino nariai – kaip korporacija – valdė valstybę Prūsijoje ir dalį Livonijos²⁰⁶, taip pat atskiras teritorijas Imperijoje ir kitose žemėse. Jie užėmė vietines ir aukščiausias pareigybes (ne visada jas eidavo iki mirties)²⁰⁷. Svarbiausia grupė buvo brolių riterių (*Ritterbrüder*), kurie iš esmės buvo pagrindiniai karvedžiai, XIV ir XV a., rengę reguliarius reizus ir dalyvavę svarbiausiuose mūšiuose. Būdami Ordino nariai, jie davė neturto įžadus (neturėjo net savų žirgų ar ginklų, nors jie buvo duodami ilgesniam laikui²⁰⁸) ir, žinoma, negalėjo kurti šeimų. Dėl savo vokiškos kilmės jie buvo svetimšaliai Prūsijoje, taigi nuo tėvynės juos skyrė tikras atstumas²⁰⁹. Tačiau į Ordiną stojo ir vietinių Prūsijos didikų sūnūs, tačiau dažniausiai kaip dvasininkai, vėliau kaip kanauninkai ar vyskupai²¹⁰.

Dėl itin fragmentiškų ir skurdžių šaltinių sunku nustatyti ar suskaičiuoti į nelaisvę patekusius Ordino narius²¹¹. Net ir padidėjęs XIV–XV a. sandūroje šaltinių skaičius, neleidžia išsamiai kalbėti apie į nelaisvę patekusius Ordino brolius. Pačios organizacijos tapatybė ir jos požiūris į individą, narystė Ordine kaip bendruomenėje ir korporacijai formavo beasmenį Ordino narį. Štai kodėl šaltiniuose pabrėžiama, kad belaisvis yra „mūsų Ordino brolis“ ar Ordino pareigūnas (komtūras, vaitas ir pan.). Pavyzdžiui, 1431–1434 m. į nelaisvę patekęs Verneris Neselrodė iš pradžių šaltiniuose minimas kaip Livonijos krašto maršalas. Tačiau dėl užsibuvimo nelaisvėje jis tų pareigų neteko, bet

²⁰⁶ Nors Prūsijoje buvo keturios diecezijos, tačiau trys iš jų buvo greitai inkorporuotos ir pavaldžios Ordinui, o Varmijos likusi savarankiška. Tuo tarpu Livonijoje teritorinė valdžia priklausė Rygos, Dorpatu (Tartu), Ōsel (Sarema) diecezijoms ir Ordinui. Rygos miestas taip pat vaidino svarbų vaidmenį Livonijos istorijoje. Trumpa Livonijos atšakos politinė istorija, žr. M. Hellmann, *Die Stellung des livländischen Ordenszweiges zur Gesamtpolitik des Deutschen Ordens von 13. bis zum 16. Jahrhundert*, in: *Von Akkon bis Wien: Studien zur Deutschordensgeschichte vom 13. bis zum 20. Jahrhundert. Festschrift zum 90. Geburtstag von Althochmeister P. Dr. Marian Tumlner O. T. am 21. Oktober 1977*, hrsg. v. U. Arnold, Marburg, Bd. 20, S. 6–13.

²⁰⁷ H. Boockmann, *Vokiečių ordinas*, p. 161.

²⁰⁸ K. Militzer, *Von Akkon zur Marienburg: Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 56, Marburg, 1999, S. 54.

²⁰⁹ H. Boockmann, *Vokiečių ordinas*, p. 161.

²¹⁰ *Ibid.*, p. 162.

²¹¹ Livonijoje XIII–XIV a. pradžioje dažniausiai ir lengviausiai identifikuojami tik aukščiausi pareigūnai, juos galima susieti su kažkuria gimine ir galbūt kilmės vieta, plačiau žr.: M. Dorna, *Bracia zakonu krzyżackiego*, s. 25 – 63; K. Militzer, *The Recruitment of Brethren for the Teutonic Order in Livonia, 1237–1562*, in: *The Military Orders: Fighting for the faith and caring for the sick*, Cambridge, 1994, p. 272.

šaltiniuose jis minimas senuoju (buvusiu) Livonijos krašto maršalu²¹². O 1410/1411 m. belaisvių sąraše tepasakoma, kad Petras Blotna turi būti iškeistas į Redeno vicekomturą²¹³.

Alvydo Nikžentaičio skaičiavimais, 1283–1409 m. laikotarpiu lietuviai į nelaisvę paėmė apie 110 Ordino riterių²¹⁴. Tik nedidelę dalį šių Ordino brolių šaltiniuose pavyko identifikuoti. Kronikų autoriai paprastai jų neįvardija, bet nurodo skaičių. Pavyzdžiui, 1298 m. lietuviai iš Rygos išsivedė 6 Ordino brolius, dar 4 – iš Karksės²¹⁵. Šis skaičius yra gana patikimas ir, galima sakyti, sutampa keliuose šaltiniuose, daugeliu atvejų skiriasi tik brolių likimas. Be to, šaltiniai rodo, kad Ordino broliai dažniausiai buvo paimti į nelaisvę lietuvių puolimo metu ir tik retais atvejais – jiems esant prieš teritorijoje²¹⁶. Pavyzdžiui, brolis Oteris buvo paimtas į nelaisvę 1324 m. pavasarį kartu su Notangos vyrais, dalyvaujant Gedimino pilies papilio puolime. Nelaisvėje jis išbuvo neilgai. Pasak Petro Dusburgiečio, Oteriui pavyko iškart pabėgti ir po dešimties dienų klajonių pasiekti Prūsiją²¹⁷. Arba kaip po nesėkmingo žygio į Lietuvą 1389 m. vasarį į nelaisvę pateko Klaipėdos komturas Markvardas Rašau ir Sembos teisėjas Mariorkė²¹⁸. Po nesėkmingo žygio į Žemaitiją 1434 m. vasaros pabaigoje taip pat pateko į nelaisvę nemažai livoniečių, tačiau lieka neaišku, kiek tarp jų buvo Ordino brolių²¹⁹.

Lietuviai vertino Ordino brolius – jų paėmimas į nelaisvę buvo svarbus tiek juos turint kaip vertingus belaisvius, tiek kaip reikšmingą „duoklę dievams“.. Ordino broliai buvo kilmingieji (*wol geboren*), todėl jų statusas, elgesys ir apranga²²⁰ išskyrė juos iš kitų. Jie buvo kariai, išmanantys karo meną, šiek tiek išsilavinę ir patyrę. Be to, turint Ordino brolių kaip karo belaisvių, galėjo atsiverti bendravimo erdvė su kitais Vokiečių ordino nariais. Tačiau didelis

²¹² Verneris Neselrodė savo laiške taip pat save įvardija kaip *Alder lantmarschalk von Leyfflande*, LUB, Bd. 8, Nr. 770.

²¹³ M. Biskup, Z badań nad „Wielką Wojną“, s. 702.

²¹⁴ A. Nikžentaitis, Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje, p. 525.

²¹⁵ Hermanas Vartbergė pasakoja, kad lietuviai Karksės brolius nužudė, tuo tarpu Petras Dusburgietis savo pasakojime palieka juos gyvus. Kaip bebūtų abu kronikininkai neabejotinai kalba apie tuos pačius 4 Ordino brolius ir šeimynas, SRP, Bd. 2, S. 54–55; plg. PD, p. 239.

²¹⁶ Plg. A. Nikžentaitis, Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje, p. 518.

²¹⁷ PD, p. 279.

²¹⁸ VM, p. 196.

²¹⁹ Ordino pasiuntinys Hansas Balgas mini sugautus 3 ponus (*dry heren gevangen*), kas kartais šaltiniuose reiškia Ordino brolius. LUB, Bd. 8, Nr. 855.

²²⁰ Plg., pasak prancūzų kronikininko Froissarto, po Nikolopio mūšio 1396 m. turkai į nelaisvę paėmė daugybę prancūzų į nelaisvę, nes jų šarvai ir apranga išsiskyrė iš kitų dalyvių, žr. *Chronicles of England, France*, p. 625.

pasitikėjimas belaisviu galėjo turėti ir neigiamą poveikį. Šiuo rašytame Prūsijos istorijos fragmente pasakojama apie vokiečių didiką jaunuolį, kurį Gediminas paėmė į nelaisvę ir vėliau priėmė į tarnus. Išgirdęs, kad rengiamas sąmokslas prieš Bavarijos (Bajerburgo) pilį, jis apie tai pranešė Ordinui²²¹.

Nuo XIV a. vidurio gauname vis daugiau informacijos apie Ordino brolių pateikimą į nelaisvę ar buvimą joje. 1353 m. Henrikas (arba Frydrichas) Obartas kartu su Henriku Kranichfeldu pateko į Kęstučio ir Algirdo nelaisvę po to, kai lietuviai užpuolė Rioselį²²². Pastarasis Ordino brolis vėliau tapo Rastenburgo viršininku, o 1361 m. kartu su kitais riteriais paėmė į nelaisvę patį kunigaikštį Kęstutį²²³. Tais pačiais metais per Johanisburgo puolimą lietuviai paėmė į nelaisvę Joną Kolintą²²⁴.

XIV a. pabaigoje per kelis antpuolius lietuviams pavyko paimti į nelaisvę net 55 Ordino brolius. Tai įvyko per Vytauto išdavystę 1384 m. rudenį. Pirmiausia Vytautas užėmė Jurbarko pilį, kur paėmė į nelaisvę vicekomturą Dietrichą iš Grustės ir 10 neįvardytų brolių²²⁵. Netrukus po to Vytautas ir Jogaila užpuolė Marienverderį prie Nemuno. Kronikininkas Vygandas Marburgietis vaizdžiai aprašė įvykius, o Ordino broliai, sprendžiant iš pateiktos informacijos, stengėsi kuo ilgiau ginti Marienverderio pilį ir patyrė daug aukų: žuvo brolis Štoberis ir pilies komtūras, o Techevicus buvo sunkiai sužeistas. Vienas brolis, Henrikas Švelbornas, buvo išmestas iš bokšto, bet liko gyvas, pasak kronikininko, nukritęs ant „kažkokio bajoro“. Pilies gynėjai galiausiai pasidavė Jogailai, tačiau, nepaisant duoto žodžio, nemažai Ordino brolių buvo nužudyta²²⁶. Tai atsispindi ir didžiojo magistro laiške kardinolų kolegijai, kuriame nurodoma, kad žuvo 150 brolių ir kitų kilmingųjų (*nobiles subditi*)²²⁷. Dauguma paimtų į nelaisvę tapatybė nenustatoma, išskyrus kelis, pavyzdžiui, Henrikas Kolenas²²⁸ ir minėtas Dietrichas iš Grustės. Lenkų istoriko Krzysztofo Kwiatkowskio teigimu, šis skaičius galėjo būti

²²¹ VM, p. 222; SRP, Bd. 2, S. 494.

²²² SRP, Bd. 2, S. 520.

²²³ Ibid., S. 527.

²²⁴ Ibid., S. 529.

²²⁵ VM, p. 188.

²²⁶ Ibid., p. 190–192.

²²⁷ OF, Nr. 281, S. 104; Lucas David, Bd. 7, S. 198. (<...> captis et cesis ex fratribus ordinis mei et aliis nobilibus subditis ipsius C et L electis viris sic quod preter predicta et innumerabilia dampna armorum et hominum nobilium in captivitate adhuc detinent ordinis nostri LV fratres una cum ducentis et quinquaginta aliis subditis ordinis nobilibus christianis). Apie 55 „*de nobilibus ordinis fratibus*“ kalba ir Vygandas Marburgietis, SRP, Bd. 2, S. 631.

²²⁸ SRP, Bd. 3, S. 607.

suapvalintas, o bendras pasidavusių į lietuvių nelaisvę skaičius turėjo būti apie 455²²⁹. Kaip minėta, iš viso per šiuos įvykius į nelaisvę pateko 55 Ordino broliai. Palyginimui, Prūsijoje didelį konventą sudarė nuo 34 iki 54 Ordino riterių-brolių²³⁰. Paskutinį kartą tokią didelę žalą Ordinas patyrė kare su Lenkijos Karalyste 1331 m., mūšyje prie Plocės. Du išlikę Johano Overštolco laišakai pateikia, kad mūšyje, kurį vis dėlto laimėjo Vokiečių ordino kariuomenė, žuvo aštuoniasdešimt brolių ir tris šimtai karių, kurių dalis pateko į nelaisvę. Johanas rašydamas šv. Jurgio bažnyčios Kelne dekanui Gerhardui taip pat užsimena, kad jo brolis Sanderis dalyvavo mūšyje ir tikriausiai pateko į nelaisvę. Tik kitame laiške, rašytame spalio 31 d. pranešama apie dekaną brolio žūtį²³¹. Šie du laišakai parodo, kaip informacija sklinda, kiek jos pateikiama ir kaip karo rūkas neleidžia iškart susidaryti aiškaus vaizdo.

1388 m. Ordino pareigūnų garantiniame rašte Lietuvos vietininkui Skirgailai gali būti minimi ir kiti Ordino broliai, patekę į nelaisvę per Marienverderio pilies apgultį. Dokumente minimi Martynas, Luprechtas ir Engelhardas bei kiti neįvardyti belaisviai, patekę į nelaisvę Prūsijoje ir tebegyvi²³². Būtent tai, kad akcentuojami likę gyvi broliai, leidžia manyti, kad kalbama apie tuos pačius 55 belaisvius Ordino brolius. Dėl jų vyko ilgi ginčai ir keli Ordino ir jau Lenkijos karaliaus Vladislavo II Jogailos atstovų suvažiavimai, siekiant kuo greičiau juos išvaduoti. O 1388 m. didžiojo magistro skunde prieš Jogailą buvo nurodoma, kad dešimt iš 55 brolių mirė nelaisvėje²³³. Taip pat tikėtina, kad apie 1389 m. pabaigą penkis iš šių Ordino brolių išlaisvino Vytautas²³⁴.

1385 m. Vytautas paėmė į nelaisvę Ordino brolių Markvardą Zalsbachą²³⁵. Remiantis vėlesniais įvykiais, aprašytais Vygando Marburgiečio kronikoje, Zalsbachas buvo „privilegiuotas“ belaisvis. Anot kronikininko, jis turėjo

²²⁹ K. Kwiatkowski, Kapitulacje załóg punktów umocnionych w wojnach pruskiej gałęzi zakonu niemieckiego z Litwą od końca XIII do początku XV stulecia, in: *Kapitulacje w dziejach wojen, z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, Oświęcim, 2017, s. 151–152.

²³⁰ J. Sarnowsky, Die Wirtschaftsführung, S. 326.

²³¹ K. Forstreuter, Briefe aus Preussen nach Köln um 1330, in: *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, Bd. 26, 1951, S. 85–99, čia – S. 98–99, Nr. 9 ir 10 (Der Polen bleven da doit me dan eycht hundert und wir hayn ir gevangin me dan LX rittere und kneychte. Ouch hayn wir alda verloren LXXX brudere und CCctos man, der is eyn deil gevangin neit gar veil.“. – Sander, Euer Bruder, wird vermißt. Wir hoffen, er sei gefangen, denn es sind schon Gefangene wiederkommen, die man tot wöhnte).

²³² AGAD, dok. perg., nr. 24.

²³³ CDP, Bd. 4, S. 69, Nr. LII.

²³⁴ VM, p. 197.

²³⁵ Ibid., p. 187.

judėjimo laisvę ir galėjo vykti pas didįjį magistrą²³⁶. Vėliau šis Ordino brolis buvo paskirtas ginti Gardiną nuo Jogailos pajėgų, tačiau 1390 m. balandį Ordino maršalo įsakymu turėjo palikti pilį (ir tai tik tada, kai Vytautas buvo toli)²³⁷.

Mažai dėmesio sulaukė ir vienas Ordino brolis, kurį apie 1401 m. vasario mėn. paėmė į nelaisvę Vytautas. Tai buvo Henrikas Klocas²³⁸. Jo tapimas belaisviu, kaip ir daugumos kitų asmenų, nėra tiksliai užfiksuotas, tačiau to meto kontekstas leidžia susieti jo patekimą į nelaisvę su Ordino pilių Žemaitijoje užėmimu²³⁹. Tų pačių metų liepos mėnesį Marienburgo iždininko knygoje randame mokėjimą broliui Klocui, patekusiam į nelaisvę Žemaitijoje. Jis sau pasiėmė 4 čekiškus grašius²⁴⁰. Jei ne šis vienintelis įrašas šaltinyje, būtų sunku pasakyti, kad Ordino brolis Henrikas Klocas apskritai buvo paimtas į nelaisvę, nes didžiojo magistro Konrado Jungingeno ir didžiojo kunigaikščio Vytauto korespondencijoje šis faktas nėra minimas²⁴¹. Tik didžiojo magistro pasakyta detalė, kad Klocas liks tol, kol gaus Vytauto atsakymą dėl belaisvių paleidimo, leidžia suprasti tuometinę jo poziciją²⁴².

XIV–XV a. sandūroje dėl aktyvaus reizų karo į nelaisvę patekusių Ordino narių skaičius buvo daug didesnis nei vėlesniais laikotarpiais. Oficiolo Jono kronikoje Žalgirio mūšis vertinamas kaip didžiulis Ordino pralaimėjimas – daug žuvusiųjų, į nelaisvę paimta nedaug komturų, vaitų, vėliavnešių ir kitų brolių²⁴³. Iš tikrųjų šaltiniuose daug daugiau dėmesio skiriama kitiems belaisviams, pavyzdžiui, samdinams ir kitiems Ordinui tarnavusiems asmenims. Žalgirio mūšyje iš tiesų žuvo didelė dalis svarbiausių postus užėmusių Vokiečių ordino brolių²⁴⁴. Dluošas prie Žalgirio mūšio belaisvių priskyrė ir Livonijos ordino riterius, kurie vis dėlto pačiame mūšyje nedalyvavo, o tik vėliau atvyko į pagalbą į Marienburgą.

²³⁶ Ibid., p. 197–198.

²³⁷ Ibid., p. 198.

²³⁸ R. Petrauskas, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, p. 241.

²³⁹ SRP, Bd. 3, S. 241 (<...> und czogin noch mitfastin vor die czwe huser czu Samaythin, die der ordin do hatte lassin buwin, und fingen doruffe die herrin und ir gesinde, und vorbrantin beyde huser).

²⁴⁰ DMT, S. 116.

²⁴¹ Apie tai vėliau, bet trumpai pristatant situaciją, Henrikas Klocas veikė kaip pasiuntinys ir derybininkas dėl kitų belaisvių, tačiau laiškuose tokiu nėra įvardintas.

²⁴² OF, Nr. 3, S. 37, pub.: CDP, Bd. 6, S. 130.

²⁴³ SRP, Bd. 3, S. 317 (<...> und wenyng wurdin gefangin, beyde von kompthurn, voythin, pfligern und andern brudern <...>).

²⁴⁴ Plg. su Kortreiko, Kresi ir Aženkūro mūšiais, žr.: C. J. Rogers, The Military Revolutions of the Hundred Years' War, in: *The Journal of Military History*, Vol. 57, No. 2, 1993, p. 241–278, čia – p. 255–257.

1410 m. spalio 10 d. Koronovo mūšyje į lenkų nelaisvę pateko tuometinis Naujosios Markos vaitas Mykolas Kuchmeisteris²⁴⁵, Vengrijos karaliaus Zigmanto Liuksemburgo atsiųsti riteriai ir kiti samdiniai. Apie pralaimėjimą didžiojo magistro vietininkui Henrikui Plauenui pranešė Simonas Langšenkėlis, laikinai ėjęs Tuchelio komtūro pareigas²⁴⁶. Tačiau žinia apie jo patekimą į nelaisvę atėjo vėliau, spalio 13 d.²⁴⁷ Netrukus Simonas laišku Henrikui Plauenui taip pat pranešė, kad Lenkijos karalius iš gausaus belaisvių būrio nepaleido tik Naujosios Markos vaito²⁴⁸. O tą pačią dieną Livonijos krašto maršalas perdavė didžiojo magistro vietininkui Henrikui Plauenui žinią, kad jo tarnas (*dyner*) pateko į nelaisvę ir yra laikomas Štume (dab. Sztum), ir paprašė padėti jį išlaisvinti iš nelaisvės²⁴⁹. Nors iš šio laiško vėlgi nieko daugiau nesužinome, net tarno vardo, tačiau prašymas pasirūpinti jo lygtiniu paleidimu rodo jo kilmingumą.

XV amžius pasižymėjo kiek pasyvesniu dalyvavimu karinėse kampanijose – viskas buvo sprendžiama mūšio lauke arba pilių apgultyse. Ordino kariuomenės vengė tiesioginių susidūrimų su Lenkijos ir Lietuvos, nors nuolat ruošėsi karo veiksmams. Tačiau neišvengta ir dviejų svarbių susidūrimų – 1431 m. mūšio prie Nakelio ir 1435 m. mūšio prie Pabaisko²⁵⁰. Šiuose mūšiuose Livonijos ordinas patyrė didžiausių nuostolių, o šios Ordino atšakos broliai pateko į lietuvių ir lenkų nelaisvę. Laikotarpiu tarp šių mūšių, 1433 m.

²⁴⁵ W. Nöbel, *Michael Kuchmeisters. Hochmeister des Deutschen Ordens 1414–1422*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 5, 1969.

²⁴⁶ GStAPK OBA 1352 (<...> das dy unsern, der ffoyth von der Marke mit den soldenern, als hute czur Crone gewest sint und sint nedirgelegen <...> Gegeben czum Tuchel noch Dyonisii).

²⁴⁷ Sviečio vicekomtūras Henrikui Plauenui, 1410.X.13, Sviečis, GStAPK OBA 1362 (Ouch hat der selbe bothe vor wer gesaigt, das der foigt der Nuwen Marke gefangen sey, als euch Jesko von Nynnekow uwir dyner wol mutlich wirt usprichten).

²⁴⁸ GStAPK OBA 1375 (<...> als sy sagen ane alleyne den foyt der Nuenmarke, der der konyng nicht weg lasin wolde <...>).

²⁴⁹ L. Arbusow, Zwölf Urkunden zu O. Stavenhagen: „Livland und die Schlacht bei Tannenberg“, in: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands auf dem Jahre 1911*, Riga, 1913, S. 265–277, čia – S. 274, Nr. 8 (<...> wart uns ein dyner abgefangen, und wir haben vornomen, das her uffem Stuhme sie. Wir bitten euwere wirdikeit mit fleyssse begernde, das ir wol thut und demselben dyner umb unsern willen hulflich wellet sien, das her geloset werde, ader in uff die hant 4 wochen nemet und in czu uns sendet, das welle wir gerne ken euwer wirdikeit vorschulden).

²⁵⁰ Daugiau detalių apie Pabaisko mūšio belaisvius žr. 2 lentelę.

netoli Choinicų buvo paimtas į nelaisvę vienas iš jaunesniųjų Ordino brolių Anzelmas Hoveiselis²⁵¹.

1431 m. rugsėjo 13 d. prie Nakelio lenkai sumušė Ordino kariuomenę, vadovaujamą Livonijos krašto maršalo ir Tuchelio komtūro. Po kelių dienų Ordino maršalas pateikė didžiajam magistrui naujausią informaciją apie pralaimėjimą, tačiau jis nežinojo, ar Tuchelio komtūras pateko į nelaisvę, ar žuvo²⁵². Tą pačią dieną maršalui parašytame laiške turėjo būti pranešta apie Tuchelio, Golau komtūrų bei Livonijos krašto maršalo žūtį, apie kurią pranešė mūšyje dalyvavęs patikimas asmuo. Tačiau vyriausiasis Tuchelio sandėlininkas, norėdamas sužinoti Ordino brolių likimą, parašė laišką Nakelio seniūnui dėl minėtų trijų pareigūnų²⁵³. Netrukus paaiškėjo, kad mūšyje iš tiesų žuvo Tuchelio komtūras Jobstas Hohenkirchenas, o Livonijos krašto maršalas Verneris Neselrodė, Kuldygos komtūras Henrikas Notlebenas, Grobinės vaitas ir Šlochau vicekomtūras pateko į lenkų nelaisvę²⁵⁴. Kaip matome, vienintelis svarbus dalykas buvo sužinoti svarbių žmonių likimą.

Paimtų į nelaisvę Pabaisko mūšio dalyvių, kuriuos galima identifikuoti, skaičius nėra didelis, ypač Ordino brolių. Kodėl? Galbūt atsakyti į šį klausimą padėtų iškart po mūšio parašyta trumpa žinutė, kurioje didžiajam magistrui buvo pateikta naujausia informacija, Lenkijoje sklendantys gandai, kad Lietuvoje buvo kovojama neimant belaisvių²⁵⁵. Albertas Levy, tyrinėdamas ankstyvųjų Viduramžių nelaisvės praktiką, manė, kad šaltinių, kurie atskleistų mūšių belaisvius, yra negausu, nes buvo imama ne tiek daug belaisvių, o veikiau orientuojamasi į kariuomenių vadovybę. Taigi, visame mūšio chaose labai mažai suteikta malonių, stengtasi nužudyti kuo daugiau priešų²⁵⁶. Tai aiškiai matyti aptariant Nakelio mūšio belaisvius, iš kurių daugiausia žinome kariuomenių vadus ir svarbiausius Ordino pareigūnus, ypač Livonijos krašto maršalą Vernerį Neselrodę.

²⁵¹ OF, Nr. 13, S. 15 (<...> die den unsirn czur Conitez sien abefangen, als eyn junger bruder unsers ordens <...>).

²⁵² Ordino maršalo laiškas didžiajam magistrui, 1431.IX.15, Svecis, GStAPK OBA 5785.

²⁵³ Butau vėliavininkas Ordino maršalui, 1431.IX.15, Tuchelis, GStAPK OBA 5786.

²⁵⁴ Butau vėliavininkas didžiajam magistrui, 1431.IX.18, Tuchelis, GStAPK OBA 5793.

²⁵⁵ GStAPK OBA 7115 (<...> man das dy Polyn sprechen und sich berumen, das sy mittenander irslagen haben und sunderlichen keynen herren gefangen gefangen haben <...>). Platesnė visos žinutės interpretacija: С. Полехов, Наследники Витовта, с. 407.

²⁵⁶ A. Levy, *Beiträge zum Kriege recht im Mittelalter, insbesondere in den Kämpfen, an welchen Deutschland beteiligt war: (8., 9., 10. Jahrhundert – Anfang des 11. Jahrhunderts)*, Breslau, 1889, S. 66–67.

Be pirminės, kartais itin nepatikimos informacijos apie belaisvius, gautos iš korespondencijos, kitas svarbus šaltinis buvo belaisvių sąrašai. Juose pateikiama informacija net tik apie tai, kas pateko į nelaisvę ar numanyti kas žuvo, bet ir apie užimamas pareigas ir kas sudarė mūšių-žygių-kampanijų dalyvius. Pavyzdžiui, iš vieno tokio sąrašo matytu, kad 1435 m. į nelaisvę pateko Livonijos krašto maršalo raštininkas Frydrichas Dedensenas ir kiti rečiau šaltiniuose pasirodantys asmenys²⁵⁷. Belaisvių sąrašų sudarymo principai buvo panašūs, tad ir vėlesniais laikotarpiais susiduriame su panašiu informacijos pateikimu. Palyginimui, išsamus belaisvių sąrašas su 58 vardais buvo sudarytas ir 1520 m. balandį lenkų kariuomenei užėmus Prūsų Olandiją (Paslęk). Be samdinių, sąrašė taip pat buvo įtraukti tokie Ordino broliai kaip Jurgis Erlichėimas, Kraftas Festenburgas, Henrikas Halsbergas²⁵⁸ ir kiti²⁵⁹.

Be to, kad asmenys patekdavo į nelaisvę mūšio metu, pasiduodant, pralaimint ar sužeidus, taip pat yra duomenų apie bėglių paėmimą į nelaisvę. Antai, Lenkijos karalius Jogaila savo laiškuose iškart po Žalgirio mūšio rašė, kad priešas buvo persekiotas dvi mylias²⁶⁰. Po Pabaisko mūšio 1435 m., pasak Jono Dlugošo, priešo persekiojimas truko dvi savaites. Jonas Matusas, remdamasis tuo pačiu Dlugošu, laikėsi nuomonės, kad tik kunigaikštis Švitrigaila ir jo bendražygiai žinojo vietinius kelius, o livoniečiams teko klaidžioti²⁶¹. Tačiau tikrąją situaciją liudija keli svarbūs šaltiniai: tų pačių metų spalio pradžioje Narvos vaito laiškas didžiajam magistrui, kuriame pranešama, kaip Livonijos ordino pareigūnai vienas po kito grįžo iš Lietuvos, išskyrus Karksės vaitą, kuris liko dykroje, ir niekas nežinojo, ar jis išsigelbėjo, buvo sugautas ar žuvo²⁶². Tik vėlesniame šaltinyje, 1479 m. memorandumė apie Rygos arkivyskupo skriaudas Livonijos ordinui, paaiškėja, kad Karksės vaitas, tuometinio Rygos arkivyskupo Heningo Šarpenbergo įsakymu buvo nužudytas kartu su kitais grįžtančiais Ordino riteriais, o kai kurie iš jų buvo

²⁵⁷ Žr. 2 priedą.

²⁵⁸ Heinrich von Halsberg 1522.IV.6–1522.XII.1 ėjo Tapiau prižiūrėtojo pareigas, žr. Amtsträger des Deutschen Ordens.

²⁵⁹ Acta Tomiciana, t. 5, nr. 102.

²⁶⁰ SRP, Bd. 3, S. 425.

²⁶¹ J. Matusas, Švitrigaila, p. 138.

²⁶² LUB, Bd. 8, S. 605–607, nr. 994 (Eyn deil in den 6. dach, eyn deil in den 8. dach up de Dune qweme, alz dat dar darvan wedderqwam de voged van Wenden unde de cumpthur von Dunenborch, de vogedt von Raysiten. De voged von Carhus de bleyff in der wiltnisse; des en konne wy nicht gewesten, is he dot efte levendich, efte is he gevangen efte geslagen). Įsivaizduoti tuometinę geografiją ir aplinką bei sunkumus keliaujant per dykrą, žr. E. Christiansen, The Northern Crusades, p. 161–162.

išsiųsti atgal į Lietuvą kaip belaisviai²⁶³. Iš Livonijos krašto maršalo laiško didžiajam magistrui matyti, kad dauguma grįžusiųjų iš Lietuvos buvo įvairūs tarnai ir ne vokiečiai, o iš Ordino brolių negrįžo nė vienas²⁶⁴.

Dažnas Vokiečių ordino riterių-brolių patekimas į nelaisvę tiek savame krašte, tiek prieš teritorijoje liudija jų aktyvų dalyvavimą kariniuose veiksmuose. Ordino nario patekimo į nelaisvę aplinkybės skirdavosi. Naratyviniai šaltiniai dėl savo pobūdžio ir paskirties daugiausia dėmesio skyrė Ordino broliams, ypač aktyviausiems, užėmusiems aukštesnes pareigas. Derybose dėl belaisvių pirmiausia buvo stengiamasi išlaisvinti Vokiečių ordino brolius, o paskui kitus: svečius, didikus ir Ordino pavaldinius²⁶⁵. XV a. gausėjant korespondencijai, galima nustatyti vis daugiau Ordino brolių, tačiau dėl šaltinių pobūdžio šie broliai dažniausiai buvo žinomi pagal savo pareigybes²⁶⁶. Tik aukščiausias pareigas užimantiems broliams buvo skiriama daugiau dėmesio, jie išvardijami (kartais net su vardais), o toliau kalbama apie „kitus belaisvius“ (tai apima ne tik Vakarų Europos riterius, vasalus, bet ir miestiečius, valstiečius ir t. t.). Geras pavyzdys – Vytauto laiškas didžiajam magistrui, kuriame jis rašo apie tai, kad didysis kunigaikštis Ordino brolius, kurių turi nemažą dalį, kartu su kitais belaisviais išsiųs į Kauną²⁶⁷.

(b) Lietuvos didikai

XIV a. šaltiniuose nėra daug žinių apie Lietuvos didikus, todėl natūralu, kad neturime daug paminėtų ar juo labiau aprašytų jų patekimo į nelaisvę atvejų. XV a. pasikeitus karo veiksmų ir jėgų balansui regione, lietuviai daug rečiau patekdavo į Ordino nelaisvę. Tik XV a. ketvirtajame dešimtmetyje

²⁶³ LUB, Bd. 13, S. 678, Nr. 741 (Item desses bisschopps nehsts vorfaren, do die nydderlage geschag mith den Litthawen, ließ eynen vogedt zcu Carchuß undt alle des ordens volck, die awßme streythe widderumme qwomen, uff der Dune toethslaen, vormerthen undt vorbrenge undt santhe in Litthawen, ließ awßgeben alle gefangene, welcherley arth undt weßen sie woren, also das do die wegesten undt mercklisten alle dirßlagen undt vortrenketh wurden).

²⁶⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 998.

²⁶⁵ Nebe pagrindino buvo pateiktas toks eiliškumas, žr.: CEV, p. 6–7, nr. 18, 19 (Ad eundem terminum omnes et singulos captivos fratres ordinis nostri, hospites, nobiles ac omnes alios nostros homines tecum studeas apportare).

²⁶⁶ Išspręsti šią problemą padeda normatyviniai dokumentai su liudytojų sąrašais.

²⁶⁷ Didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas didžiajam magistrui Henrikui Plauenui, Gardinas, 1411.III.22, GStAPK OBA 1676 (<...> und van danne mit euwirs ordens bruder der wir noch eyn gut teyl habin mit sampt andirn gefangen wellin wir sie ken Cauwen schicken <...>).

Vokiečių ordinui tapus didžiojo kunigaikščio Švitrigailos sąjungininku, prasidėjusiuose vidaus karuose ir susidūrimuose su Lenkija, turime daugiau informacijos apie į nelaisvę paimtus lietuvių ir rusėnų kilminguosius.

Nepaisant minėto šaltinių skurdumo, aukštos kilmės lietuvių kunigaikščių ir didikų patekimas į nelaisvę ir aplinkybės naratyviniuose šaltiniuose atsispindi nuo pat pirmųjų susidūrimų su Vokiečių ordinu. Antai Eiliuotoje Livonijos kronikoje pasakojama apie kunigaikščių Daugeručio ir Lengvenio nelaisvę. Pastarasis buvo paimtas į nelaisvę per pasalą ir perduotas Livonijos ordino magistrui, kuris savo ruožtu surengė žygį į Lietuvą, į neapsaugotą Lengvenio dvarą²⁶⁸. 1324 m. minima, kad Gedimino pasiuntiniai pateko į Ordino nelaisvę ir kad tik vienas iš jų, vardu Lesė (*Lesso*), buvo paleistas²⁶⁹.

XIV a. Vygando Marburgiečio ir Hermano Vartbergės kronikose randame tarp kilmingų lietuvių belaisvių minimi Kęstučio sūnus Vaidotas, Veliuonos seniūnas Goštautas, kilmingieji Drinigailas, Pekstė, Kantalgė, Maldis²⁷⁰. Didžioji dalis belaisvių minimi anonimiškai, kartais nurodant jų einamas pareigas arba giminystės ryšį, kaip antai Kauno pilies viršininkas ir jo sūnus, Viligailos žmona ir sūnūs²⁷¹ ir pan. Suprantama, kad labiau išskiriami svarbūs asmenys, kartais kronikininkų vadinami *satrapai*²⁷².

Jų paėmimo į nelaisvę aplinkybės leidžia manyti, kad dauguma jų buvo išvesti iš Lietuvos per netikėtus ar didesnio masto žygius. Petras Dusburgietis mini Lietuvos didikų vestuves, į kurias įsiveržė Ordino broliai ir paėmė į nelaisvę jaunuosius, kunigaikščių žmonas su šeimyna ir vaikais²⁷³. Per 1365 m. žygį, Vokiečių ordino kariuomenė paėmė į nelaisvę bajorą Ivaną, turėjusį savo dvarą prie Nevėžio²⁷⁴. 1368 m. Livonijos krašto maršalas Andriejus su kariuomene žygiavo į Upytę ir į nelaisvę paėmė kilmingo bajoro sūnų Gerdeikį, jo brolio Mesės žmoną su šeimyna ir kitus belaisvius. Jie buvo nugabenti į Rygą, tačiau pačiam Mesei pavyko pabėgti²⁷⁵. Tais pačiais metais, kai buvo užpulta Kauno pilis, Ordinas nukovė daug ginkluotų vyrų, bet paliko

²⁶⁸ ELK, p. 237–240 (Magistras Lengvenį ėmė / Į nelaisvę, kaip pritiko).

²⁶⁹ Russ-Liv-Chr, S. 116.

²⁷⁰ SRP, Bd. 2, S. 81–82, 110, 113; VM, p. 162, 274.

²⁷¹ SRP, Bd. 2, S. 81–82, 116.

²⁷² R. Petrauskas, Valdovo svainiai ir *satrapų* palikuonys: Lietuvos diduomenė krikšto išvakarėse, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos: profesoriaus Mečislavo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys*, sud. V. Dolinskas, R. Petrauskas, E. Rimša, Vilnius, 2016, p. 131–143.

²⁷³ PD, p. 216.

²⁷⁴ VM, p. 131.

²⁷⁵ HV, p. 191.

gyvus kelis bajorus, kuriuos išsivedė į nelaisvę²⁷⁶. Visais šiais atvejais kilmingieji išskiriami dėl jų numanomos naudos ir galimybės būti išpirktiems arba iškeistiems į lietuvių nelaisvėje esančius Ordino brolius. Pavyzdžiui, 1373 m. Mintaujos komtūro pasiūsti plėšikai iš 60 žmonių į nelaisvę paėmė tik du²⁷⁷, kurie, tikėtina, buvo aukštesnio statuso ir galbūt už savo gyvybes pažadėję išpirką.

Nelaisvės neišvengė Trakų kunigaikštis Kęstutis, pakliuvęs į Ordino riterių rankas 1361 metų pradžioje. Suprantama, kad tokio įtakingo kunigaikščio patekimas į nelaisvę sulaukė didelio vienalaikių kronikininkų dėmesio²⁷⁸, o Vygandas Marburgietis šį atvejį aprašė net keliose kronikos vietose²⁷⁹.

1382 m. kovų dėl didžiojo kunigaikščio sosto metu, į Jogailos nelaisvę pateko kunigaikščiai Kęstutis ir Vytautas²⁸⁰. Per 1390 m. Vilniaus apgultį žuvo Jogailos brolis kunigaikštis Karigaila. Sunku pasakyti, ar Karigaila buvo prieš tai paimtas į nelaisvę, nes šaltiniai gana prieštaringi. Jogailos pusė tvirtino, kad karaliaus brolis buvo paimtas į nelaisvę ir nužudytas tyčia, kas vėliau bus pakartota Konstanco susirinkime ir Dluogošo analuose. Kita vertus, Ordinas įrodinėjo, kad šio Lietuvos kunigaikščio per Kreivosios pilies šturmą neatpažino ir jis žuvęs mūšio metu²⁸¹. Ordino atstovai argumentavo, kad jiems būtų buvę žymiai geriau turėti jį kaip deryboms skirtą belaisvį, nei mirusį. Čia, žinoma, yra tikrasis Viduramžių ir vėlesnių laikų argumentas, kad gyvas belaisvis buvo naudingesnis už mirusį, nes jis ne tik galėjo duoti išpirką, bet ir galėjo būti išnaudojamas, šiuo atveju – Ordino ir Jogailos konflikte. Be išskirtinio dėmesio Karigailai, laiške, parašytame iškart po Vilniaus apgulties, didžiojo magistro vietininkas Konradas Valenrodas taip pat pranešė, kad per visus šiuos vasaros ir rudens įvykius į Ordino nelaisvę pateko trys rusėnų kunigaikščiai ir vienuolika bajorų²⁸². Šį konkretų faktą savo kronikoje patvirtina ir oficiolas Jonas, tiesa, nepatikslingamas, kad tai buvo rusėnų

²⁷⁶ Ibid., p. 192.

²⁷⁷ Ibid., p. 199.

²⁷⁸ VM, p. 110–111; Torunės Analai, Dietmaras ir oficiolo Johano pasakojimai, SRP, Bd. 3, S. 80–81; SRP, Bd. 2, S. 81.

²⁷⁹ D. Baronas, Kęstučio pabėgimas iš Marienburgo, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 11, Vilnius, 2003, p. 23, 31.

²⁸⁰ Lietuvos metraščių trumpasis sąvadas, p. 317.

²⁸¹ Ordino kariai ir Vakarų riteriai galėjo neatpažinti Karigailos, nes kronikose jis nefigūruoja, išskyrus šį atvejį, t. y. jis aktyviai nedalyvavo karuose su Vokiečių ordinu beigi buvo dar jauno amžiaus. Tačiau Vytautas ir jo šalininkai tikrai turėjo apie jį žinoti.

²⁸² Laiškas Romos karaliui Vaclovui, 1390 m. rudenį, CDP, Bd. 4, S. 114, Nr. 80.

kunigaikščiai²⁸³. 1392 m. Vytautui galutinai susitaikius su Jogaila, Marienburge ilgam (iki 1398 m.) „belaisviu“ liko Vytauto brolis Žygimantas Kęstutaitis, prieš tai atiduotas Ordinui kaip įkaitas²⁸⁴.

1414 m. Vytauto dvaro maršalka Jonas Butrimas, Mikita ir keletas lietuvių bajorų pateko į Ordino samdinių nelaisvę prie Prūsų Olandijos, pilies ir miesto apgulties metu. Pasak Jono Dlugošo, taip atsitiko dėl „išminties stokos“ ir „grobio troškimo“, nes jie tikriausiai nuklydo nuo pagrindinės kariuomenės. Be to, anot Dlugošo, nebuvo jokios kovos tarp lietuvių ir samdinių²⁸⁵. Tiek Dlugošas, tiek to meto didžiojo magistro ir didžiojo kunigaikščio korespondencija rodo, kad be šių dviejų lietuvių kilmingųjų, buvo ir neįvardytų Butrimo bendražygių²⁸⁶.

Ordino archyve išlikusiame XV a. pirmos pusės belaisvių iš Lietuvos (tarp jų būta ir vieno rusėno) sąrašė išvardyti Šalčininkų, Lydos ir Šešuolių bajorai (*beyor*) bei laisvieji (*freyer; frien*)²⁸⁷. Sergejus Polechovas teigia, kad šis sąrašas turėtų būti siejamas su 1422 m. Lenkijos-Lietuvos ir Ordino karu²⁸⁸. Nors nėra informacijos, kaip šie asmenys pateko į nelaisvę, tikėtina, kad jie buvo paimti į nelaisvę per susirėmimą Prūsijoje. Apie vieną iš jų didžiajam magistrui pranešė Balgos komtūras, tačiau jis mini tik žuvusiuosius²⁸⁹. Arba tai galėjo nutikti per pavienius išpuolius Lietuvos teritorijoje, kaip kad Ragainės komtūro, rugpjūčio mėnesį nusiaubusio Veliuonos apylinkes, atveju²⁹⁰.

Viename 1410 m. spalio mėnesį sudarytame belaisvių sąrašė randame lietuvių belaisvių, kurie pateko į nelaisvę Ordinui atsiimant pilis Prūsijoje. Plačiame sąrašė sutinkame kunigaikščio Lengvenio tarną Maksimą (*Maxym herczog Lyngwens dyner leman*) ir Vytautui tarnavusį ginklanešį Jareką

²⁸³ SRP, Bd. 3, S. 165.

²⁸⁴ Ibid., S. 162; J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, Jogaila, p. 139; 146.

²⁸⁵ Joannis Dlugossii Annales, Lib. XI, p. 173.

²⁸⁶ CEV, p. 329, nr. 651 (<...> ap der Butrim mit seinem gesellen <...>); Joannis Dlugossii Annales, Lib. XI, p. 174 (<...> nonnullos Lithuanos milites captivant).

²⁸⁷ GStAPK OBA 28833.

²⁸⁸ С. Полехов, Новые документы о Киевской земле XV века, in: *Сфрагистичний щорічник*, вип. 2, Київ, 2012, с. 259. Straipsnyje pateikta šaltinio publikacija žr. *ibid.*, с. 273–275, nr. 1.

²⁸⁹ GStAPK OBA 3856 (<...> in das veld reyth und hatthe czu schaffen mit unsern vinden. Alzo das schade und vromen geschach doch aldo das unser lute sechse adir achte off das meiste bleib und der vinde sechzen adir czwein [und] czwenzig).

²⁹⁰ Ragainės komtūro laiškas Ordinui maršalui, 1422.VIII.12, Ragainė, GStAPK OBA 3866.

Čenkeną (*Yarek Czenken knecht herczog Wytowds dyner*)²⁹¹. Iš sąrašo sužinome, kad didžiajam kunigaikščiui taip pat tarnavo pono Janušo sūnus Merkus (*Merkus her Hannus son von Prisschikale disser dinet herczog Witaut*). Galiausiai sąrašą užbaigia lietuvis Tuteikis iš *Szeran* (Šilėnų) ir Motiejus iš Liepinės (Lipsko), kuris įvardijamas kaip rusėnas. Kaip matysime vėliau, belaisvių sąrašai taip pat atsiskleidžia žmonių, tarnų, pavaldinių priklausomybę ir tam tikrą santykį su valdovu (per tarnystę, užimamas pareigas ir pan.).

1432 m. gruodžio 8 d. Žygimantas Kęstutaitis laimėjo Ašmenos mūšį prieš Švitrigailą. Kitą dieną nugalėtojas iš mūšio lauko pasiuntė laišką Vokiečių ordino didžiajam magistrui Pauliui Rusdorfui, kuriame pranešė ne tik apie pergalę, bet ir apie paimtus į nelaisvę asmenis: „daug jų kunigaikščių, kaip Jurgį Lengvenaitį, Vitebsko seniūną Vasilijų, Gedgaudą ir Chodką sugavome ir taip pat kitų daug kunigaikščių ir nesuskaičiuojamų bajorų žuvo ir buvo sugauta“²⁹². Kaip galima pastebėti, Kęstutaitis išskyrė kunigaikštį (*fursten*) Lengvenaitį, tuometinį Vitebsko vietininką (*hewptman*) Vasilijų Simonaitį, Jurgį Gedgaudą²⁹³ ir Chodką Jurgaitį²⁹⁴, o tuo tarpu bajorai (*bayoren*), kurie ir liko neišvardyti, matyti, nebuvo tokie svarbūs ar reikšmingi. Šis laiškas buvo tipiškas Viduramžių informacijos apie pergalę sklaidos pavyzdys, kuriame kartais oficialiai ar pusiau oficialiai pristatomi įvykiai, nuostoliai ir belaisvių skaičius²⁹⁵.

Pasak Trumpojo Lietuvos metraščių sąvado, po Pabaisko mūšio į Žygimanto Kęstutaičio rankas pateko nemaža dalis rusėnų kunigaikščių: „<...> o rankomis paėmė 42 kunigaikščius. Vardais: paėmė Kijevo kunigaikštį Ivaną Vladimirovičių ir jo brolių kunigaikštį Fiodorą Kaributaitį <...>“²⁹⁶. Įdomu ir tai, kad viename iš išlikusių karo belaisvių sąrašų²⁹⁷ nerasime nė vieno lietuvio ar rusėno, kovojusio Švitrigailos pusėje, o tik Livonijos ordino

²⁹¹ GStAPK OBA 1451; su šaltiniu galima susipažinti ir M. Biskupo publikacijoje, M. Biskup, *Z badan nad "Wielką wojną"*, s. 697–701.

²⁹² GStAPK OF, Nr. 14, S. 708.

²⁹³ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 231.

²⁹⁴ *Ibid.*, p. 221; С. Полехов, *Наследники Витовта*, с. 624.

²⁹⁵ Pavyzdžiui, A. E. Prince, *A Letter of Edward the Black Prince Describing the Battle of Nájera in 1367*, in: *The English Historical Review*, Vol. 41, Oxford, 1926, p. 415–418.

²⁹⁶ Lietuvos metraščių trumpasis sąvadas, p. 305–307. Vėliau atkartota Bychovco kronikoje, žr. Bychovco kronika, p. 123 (O gyvų paimta keturios dešimtys kunigaikščių su Kijevo metropolitu, jų vardais žinomi du: Kijevo kunigaikštis Ivanas Vladimirovičius ir jo brolis Teodoras Kaributaitis, o visų kitų vardais neužrašyti). Detalė apie neužrašymą rodo, kad galbūt nebuvo sudaromi sąrašai.

²⁹⁷ GStAPK OBA 7112.

brolius, tarnus ir riterius svečius. Sąrašo sudarymas rodo, kad jis buvo sudarytas ir skirtas tik Ordinui. Tuo tarpu Lietuvos metraščiuose apie konkrečius Ordino narius nepateikiama jokios informacijos.

Per Trylikametį karą (1454–1465 m.) Choinicų mūšyje (1454 m. rugsėjo 18 d.) į nelaisvę pateko apie du šimtus Lenkijos karaliaus Kazimiero Jogailaičio karių, riterių, dvariškių²⁹⁸. Nors Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė šiame kare aktyviai nedalyvavo²⁹⁹, tačiau tarp belaisvių buvo Lietuvos kilmingųjų: Bagdonas Andriejaitis Sakaitis, Jonas Iljiničius, Stanislovas Kostevičius, Jonas Kučukaitis, Alekna Sudimantaitis, Leonas Bohovitinaitis³⁰⁰, Mičuta ir Petras Labunskis³⁰¹. Tai buvo Kazimiero dvarionys, kurie lydėjo jį į mūšį ir, kaip teigiama vėlesniuose pasakojimuose, pavyzdžiui, Bychovco kronikoje, padėjo pačiam karaliui išvengti patekimo į nelaisvę³⁰². Henriko Reuso Plauenio laiške didžiajam magistrui, rašytame iškart po mūšio, pateikiama įdomių detalių. Jame rašoma, kad į nelaisvę pateko daugybė belaisvių – visi „geriausi“ Lenkijos Karalystės ir kitų kraštų grafai, ponai, didžiūnai, riteriai ir daug gerų žmonių. Kartu Ordino brolis pridūrė, kad vardų ir belaisvių skaičius per ilgas, kad dabar būtų galima jį surašyti³⁰³. Žinoma, Ordino pareigūno džiaugsmas pasiekus pergalę lėmė tokį laiško turinį, kuris gana aiškiai rodo pasitenkinimą. Tikslėnis ir aiškesnis belaisvių sąrašas buvo sudarytas vėliau, rugsėjo pabaigoje Marienburge.

Jei Henrikas Reusas Plauenas neakcentavo, kad mūšyje dalyvavo ir lietuviai, tai kitam Ordino pareigūnui svarbesnė buvo belaisvių tapatybė. Remiantis Lochstedto viršininko laišku didžiajam magistrui, 1454 m.

²⁹⁸ Po mūšio sudarytas belaisvių sąrašas ir duotas terminas pasirodyti iki 1454 m. lapkričio 11 d., žr.: M. Biskup, *Spisy jeńców polskich*, s. 88–103.

²⁹⁹ L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1 (1377–1499), Oświęcim, 2014, s. 262.

³⁰⁰ Plačiau apie kiekvieną iš šių didikų, žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 141; 245; 256; 257; 290; 297.

³⁰¹ S. C. Rowell, *Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro*, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004 / 1, Vilnius, 2005, p. 47–48.

³⁰² Bychovco kronika, p. 142. Sunku pasakyti, kiek patikimas šis kronikos pasažas, bet kai kurie į Ordino nelaisvę patekę Kazimiero Jogailaičio dvarionys vėliau užėmė aukštas pareigybes LDK, pavyzdžiui, Alekna Sudimantaitis nuo 1477 m. ėjo Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio pareigas, žr. R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 324, 326.

³⁰³ GStAPK OBA 13077 (<...> das wir ym abegefangen habin eyne grose zcal dy aller bestin uss dem konigriche zu Polan und us andern landen <...> darczu vil graven, heren, syne mechtigsten rete, houbtlute, canczler, ritter und gar vil guter lewte, der zcal und name wir euch nicht so in kurz geschriben konnen).

lapkričio 11 d. lietuviai belaisviai pasirodė Marienverderyje ir Kulme³⁰⁴. Jie turėjo tai padaryti pagal ankstesnį savo žodinį įsipareigojimą, kai po mūšio buvo surinkti ir lygtinai paleisti. Be to, šiame laiške aiškiai atskirti lenkų ir lietuvių belaisviai, nes pastariesiems tas pats Lochstedto viršininkas prašė skirti ilgesnį terminą³⁰⁵. Vėliau Lietuvos didikai taip pat kreipėsi į didįjį magistrą dėl jų paleidimo³⁰⁶.

Nors ankstyvuosiuose šaltiniuose Lietuvos kunigaikščiai, didikai ir bajorai pasirodo pavieniais atvejais, tačiau ryškus dėmesys skiriamas jų patekimui į nelaisvę. Tarp daugybės anoniminių belaisvių vyrų, moterų ir vaikų išsiskiria Lietuvos didikai, jų vardai žinomi, o elgesys su jais apskritai pagarbus, suvokiant jų išskirtinį socialinį statusą³⁰⁷. Tai suprantama, aukšto statuso belaisviai buvo savotiška garantija, kad belaisviai Ordino broliai bus paleisti kaip lygūs su lygiais. Arba pasinaudojant jais atnaujinant diplomatinius santykius. Iš šaltinių labiau tikėtina, kad lietuviai į nelaisvę patekdavo atsitiktinai, per Ordino reizus, mūšių arba pačių lietuvių nesėkmingų žygių metu. Jogailos brolio Karigailos atvejis, nors ir išskirtinis bei gana unikalus, rodo, kad per žygius ir apgultis vis dėlto buvo sunku greitai ir patikimai identifikuoti asmenį. Jei tikėsime Ordino įvykių versija, Ordino broliai apie kunigaikščio mirtį sužinojo tik iš perbėgusių lietuvių, o Konradas Valenrodas tvirtino, kad turėti tokį belaisvį Ordinui buvo daug naudingiau. Todėl galima klausti, kiek neidentifikuotų didikų žuvo, užuot patekę į nelaisvę. Panašiai 1422 m. rugpjūčio pabaigoje, po nesėkmingo Lenkijos ir Lietuvos kariuomenės Šionzės (dab. Kowalewo) pilies šturmo, atnaujinus karą tarp Vokiečių ordino ir Lenkijos-Lietuvos, riteriams pavyko paimti į nelaisvę, kaip rašoma Diršau vaito laiške, „poną Dobrogastą, įtakingą Lenkijos didžiūną“. Nors pats vaitas abejojo tokios informacijos patikimumu³⁰⁸. Kaip minėta, nuo

³⁰⁴ GStAPK OBA 13200 (<...> das die gefangenen Polen und Littauwen, die sich itczunt gestellen alhie czu Marienwerder und im Colmisschen lande, viele unnutzer worte lassen auszgeen, sunderlich sprechen sie, das der koning mit grosser macht kurzlich an die Weisel und ken Dibau werde komen <...>).

³⁰⁵ GStAPK OBA 13200 (<...> das es gut were, das euwer gnade die Littauwen lenger tagte, ap sie es begeren sein <...>).

³⁰⁶ Vilniaus vyskupo Mikalojaus ir Lietuvos didikų laiškas didžiajam magistrui, 1455.V.28, Vilnius, GStAPK OBA 13725.

³⁰⁷ Kita vertus, pasak Petro Dusburgiečio, Ordino broliai, nesuvaldę savo emocijų, nepasigailėdavo net ir „Lietuvos karalystės galingesniųjų“, kurie bėgo iš mūšio lauko, PD, p. 251.

³⁰⁸ GStAPK OBA 3910 (Item das her Dobrogost, eyn mechtiger howptman uff Polan, ouch czu Schonse sie gefangen, sunder ap is sich alzo irgangen hat adir nicht, des euben ich nicht eygentlichin gewissen etc.). Apie pilies šturmą kažkiek kalba ir Biskupas, žr.: M. Biskup, Wojny polski z Zakonem, s. 134.

XV a. antrojo dešimtmečio lietuviai į Ordino nelaisvę patekdavo vis rečiau ir tik atsitiktinai, pavyzdžiui, Jonas Butrimas ir Mikita. Tačiau net ir turėdamas du tokius belaisvius, kaip galima bus matyti toliau, Ordinas galėjo diplomatiškai išnaudoti jų nelaisvę.

(c) Kilmingieji „svečiai“, samdiniai, vasalai, miestiečiai

Kaip ir Ordino broliai, riteriai, kryžininkai ir samdiniai patekdavo į nelaisvę per pilių apgultis, didelius ar mažesnius mūšius, o kartais ir per netikėtus atsitiktinumus. Kitaip nei valstiečiai, šis karių sluoksnis turėjo „privilegiją“, nes galėjo gauti savo gyvybės apsaugą abipusio pasitikėjimo (*triuwe*) pagrindu – belaisvio savo kalintojui³⁰⁹.

1400 m. pradžioje per Vokiečių ordino surengtą reizą į Žemaitiją, prie kurio prisijungė ir Vytautas su savo kariuomene, didžiajam kunigaikščiui pavyko surasti ten belaisviu laikytą riterį iš Brabanto. Sunku pasakyti, kada šis riteris pateko į žemaičių nelaisvę. Žinome, kad tų metų, sausio 2 d., 4 markės Ordino išdininko buvo išmokėtos per žiemos reizą (neaišku kurį) į nelaisvę patekusiam ir iš tos pačios žemaičių nelaisvės pabėgusiam Mikalojui Valdau³¹⁰. Galbūt abu šie asmenys netikėtai tapo belaisviais per 1399 m. žiemos žygį į Žemaitiją, kaip teigia Werneris Paracivinis³¹¹? Tai galėjo būti Valteris Kersbekas, kuris galėjo keliauti į Prūsiją tarp 1394 ir 1403 metų. Paravicinis, šaltiniuose radęs, kad šis riteris iš Brabanto „*in heydenisse geuangen was*“, tačiau atsargiai vertina šį sutapimą³¹². Vis dėlto kronikininkui Jonui, nebuvo svarbu išsamiai aprašyti visus riterius, net ir tuos, kurie pateko į nelaisvę, bet tik paminėti detalę apie riterio buvimą nelaisvėje. Tą patį galima pastebėti ir ekonominio pobūdžio šaltinyje: 1400 m. kovo 4 d. vienas riteris, patekęs į žemaičių nelaisvę, kaip kompensaciją gavo žirgą. Visiškai neaišku, ar tai buvo brabantietis, ar koks nors kitas riteris (kad tai nebuvo *Niclos Waldau*, aišku iš to, kad jis gavo šarvus ir žirgą kartu su 4 markėmis).

Verta grįžti prie Ordino žygių į Lietuvą ir Vilniaus apgulties 1390–1391 m. Jau minėta, kad šiame reize dalyvavo gausus būrys svečių iš Vakarų Europos, ypač pasižymėjo kartu su Derbyo grafu Henriku Bolenbroku atvykę anglų riteriai ir lankininkai. Šis epizodas leidžia suprasti, kaip atrenkama kronikose ir kituose šaltiniuose pateikta informacija. 1391 m. vasario 22 d. didžiojo

³⁰⁹ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 48.

³¹⁰ DMT, S. 63.

³¹¹ W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 2, S. 39.

³¹² Idem, *Die Preußenreisen*, Bd. 3, S. 372–373.

magistro vietininko Konrado Valenrodo laiške randame informaciją, kad Lankasterio hercogas buvo kreipęsis dėl savo riterių, kuriuos Lenkijos karalius paėmė į nelaisvę. Konradas Valenrodas patikino, kad pasistengs juos išlaisvinti, tačiau nežinome, kas jie buvo, tik kad jie buvo *edeln* ir *getruwen*³¹³. Nepaisant to, tyrėjams pavyko atskleisti tikėtinas šių riterių ir belaisvių tapatybes. Timothy Guardas atrado, kad seras Džonas Kliftonas (John Clifton), seras Tomas Rempstonas (Thomas Rempston) ir dar keli *anglici* buvo paimti į nelaisvę Prūsijos ir Lietuvos pasienyje³¹⁴. Po metų dar vienas anglas pateko į nelaisvę, dalyvaudamas 1392 m. reize – riteris Džonas Harlestonas (John Harleston)³¹⁵. Jei ne šaltiniai, nurodantys jų paleidimą iš nelaisvės, tikriausiai būtų neįmanoma sužinoti jų tapatybės. Anglų ir Ordino kronikos čia daug nepadedą, nes jose konkretūs asmenys įvardijami labai retai.

Jonas Dluogošas savo kronikoje smulkiai išvardijo Žalgirio mūšio belaisvių tautybes, patekusius į Jogailos ir Vytauto rankas: čekai, moravai, sileziečiai, bavarai, maiseniečiai, austrai, reiniečiai, švabai, fryzai, lužikai, tiuringiečiai, pamarėnai, ščeciniečiai, kašubai, saksai, frankonai, vestfalai. Kronikininkas pridūrė, kad dauguma belaisvių buvo iš Čekijos ir Silezijos³¹⁶. Vis dėlto Dluogošas, rašydamas praėjus kuriam laikui po aprašomų įvykių, šio apibendrinto belaisvių sąrašo pernelyg neiškreipė³¹⁷. Jis neįtraukė anglų ir prancūzų³¹⁸, kurie iki tol aktyviai dalyvavo reizuose į Lietuvą. Kiti šaltiniai patvirtina šį gausų dalyvių iš vokiškų žemių sąrašą. Pavyzdžiui, žinome, kad Žalgirio mūšyje dalyvavo samdiniai Henrikas Haugvicas, Friedrichas Splasau, Hansas Kanicas ir Heidas Konericas iš Meiseno³¹⁹. Vienalaikiuose šaltiniuose, ypač naratyviniuose, karo belaisvių skaičius po mūšių dažnai lieka neaiškus³²⁰. „Cronica conflictus“ autoriui pakako paminėti, kad belaisvių buvo „begalė“, tačiau, kita vertus, jam buvo svarbu pabrėžti, kad tarp jų į nelaisvę pateko du

³¹³ *Rechnungen über Heinrich von Derby's Preussenfahrten 1390–91 und 1392*, hrsg. v. H. Prutz, Leipzig, 1893, S. C, Nr. I.

³¹⁴ T. Guard, *Chivalry, Kingship and Crusade: The English Experience in the Fourteenth Century*, Woodbridge, 2013, p. 94.

³¹⁵ *Ibid.*, p. 85; W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 3, S. 87.

³¹⁶ Joannis Dlugossii *Annales*, Lib. X–XI, p. 124–125.

³¹⁷ Įžengus į XVI a., Bychovco kronikos autoriui užteko paminėti, kad Vytautas „paėmė nesuskaičiuojamą daugybę vokiečių nelaisvėn“, taip pakartodamas klišinę ankstyvųjų kronikų frazę ir nesigilindamas į detales, Bychovco kronika, p. 110.

³¹⁸ W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 1, S. 36. Daug anglų ir prancūzų kilmingųjų žuvo Nikopolio mūšyje (1396 m.), kai Vakarų Europos riterių dėmesys nukrypo į turkų grėsmę, žr. E. Christiansen, *The Northern Crusades*, p. 160.

³¹⁹ *Das Soldbuch*, Bd. 2, S. 343–344.

³²⁰ Plg. XIV–XV a. anglų-prancūzų mūšių belaisvių apskaičiavimo problema, žr. C. Given-Wilson, F. Bériac, *Edward III's Prisoners of War*, p. 802–808.

kunigaikščiai – Kazimieras V iš Ščecino ir Konradas iš Silezijos³²¹. Tą patį savo laiške teigė ir Lenkijos karalius Jogaila. Liepos 16 d. karalius rašė žmonai apie jaunąjį Ščecino kunigaikštį Konradą ir Kristoforą iš Vengrijos (*Cristoferum de Hungar*) bei kitus riterius, kurių per daug, kad būtų galima suskaičiuoti³²². Apie Žalgirio mūšio belaisvį Kristoforą sužinome ir iš kitų vienalaikių šaltinių. Pirmiausia iš išlikusio karo belaisvių sąrašo, kuriame minima, kad *hern Cristoffer von Gernsdorf* 1410 m. vasarą-rudenį Marienburge per pilies apgultį gavo 50 auksinų. Jis taip pat gavo 30 prancūziškų monetų kažkada po 1411 m. vasario 1 d., nes po Torunės taikos vis dar buvo belaisvis³²³. Po pusės amžiaus Dlugošas aprašydamas Prūsų vėliavas, rašys apie *von Gersdorfą*, tik pakeisdamas jo vardą į Jurgį. Tikriausiai dėl garbės nešti ir vesti šventojo Jurgio vėliavą į Žalgirio mūšį, iš kurio „sumanus karys“ nepabėgo ir pateko į nelaisvę³²⁴.

Krokuvos kanauninkas beveik identišškai išvardijo Koronovo mūšio, įvykusio netrukus po Žalgirio (1410 m. spalio 10 d.) belaisvius. Į lenkų nelaisvę pateko: frankonai, sileziečiai, bavarai, tiuringai, čekai, reiniečiai, maisieniečiai, saksai, švabai³²⁵. Tarp šių randame konkrečius belaisvius: Konradą Nimpčą, Konradą Elkingerį, Konradą Krukłšešą, Baltazarą Sluvną, Hansą Lebelį³²⁶. Vienalaikiame Romos ir Čekijos karaliaus Vaclovo laiške didžiajam magistrui rašoma, kad jo tarnas Tristanas Redernas per Žalgirio mūšį pateko į Lenkijos karaliaus Jogailos nelaisvę³²⁷. Kitame panašiu metu rašytame laiške pranešama, kaip Ordino samdiniams pavyko atgauti Redeno pilį ir paimti į nelaisvę penkis belaisvius. Apie tai pranešęs Grudzionzo

³²¹ SRP, Bd. 3, S. 438 (Ad illum autem montem adducti fuerunt ad regem infiniti captivi, inter quos duo precipui duces, scilicet Kazimirus Seceniensis et Corradus Slesie dux <...>).

³²² SRP, Bd. 3, S. 426 (Preliando autem cum eisdem Prutenis et ipsis virtute divina devictis et prostratis Conradum juniorem Olznensem et Stetinsensem, Cristoferum de Hungar, aliosque hospites infinitos in captivitate recepimus et captivos detinemus).

³²³ GStAPK OBA 1616. Pub.: Soldbuch, Bd. 1, S. 179; 188; 200; Soldbuch, Bd. 2, S. 81–82.

³²⁴ S. Ekdahl, „Prūsų vėliavos“, p. 156.

³²⁵ Joannis Dlugossii Annales, Lib. X–XI, p. 156.

³²⁶ Be Mykolo Kuchmeisterio, visi kiti minėti belaisviai buvo Vengrijos karaliaus Zigmanto pasiūsti Ordino pagalbai riteriai, Ibid.

³²⁷ 1410.XII.19, Praha, GStAPK OBA 1422 (<...> den nechst der kunig von Polan in dem streyte, den der meister und der orden mit im gehabt haben, gefangen hat <...>).

komtūras pridūrė, kad du iš tų belaisvių buvo „geri“ ginklanešiai, kuriuos buvo galima paleisti prisaikdinus³²⁸.

Aštuoni Lenkijos karaliui tarnavę samdiniai, kuriuos Ordinas tikriausiai paėmė į nelaisvę per 1414 m. „Bado karą“, šaltiniuose pasirodė tik tada, kai didysis kunigaikštis Vytautas pradėjo derėtis dėl jų paleidimo. Tai lenkai *Swantopelk* ir *Perzonka* bei šeši čekai: *Czigelheim*, *Jakubek*, *Nicolaus Beczwar*, *Czenek Obrzystowski*, *Jan van Tuszym*, *Peter Ruczy*³²⁹. Įdomu tai, kad pastarieji viename Vytauto laišku vadinami *gesten* arba „svečiai“³³⁰. Šie čekai tikriausiai atvyko iš Silezijos kartu su kunigaikščiais, kurie prisijungė prie Jogailos ir Vytauto. Jų tiesioginė tarnystė sąjungininkams neabejotina, nes Lietuvos didysis kunigaikštis dėjo daug pastangų, kad juos išlaisvintų. Be to, tai ne pirmas kartas, kai *Czigelheimas* patenka į nelaisvę, tarnaujant Jogailai. Jau 1410 m. spalio mėn. jį randame tarp belaisvių, buvusių Elbingo pilyje³³¹. Šiuo laikotarpiu šaltiniuose samdinių tarp belaisvių daugėjo dėl suprantamos priežasties, kad tiek Ordino kariuomenėje, tiek Lenkijos ir Lietuvos kariuomenėse jų vis daugėjo³³². Be to, kaip pažymėjo A. Szweda, 1409 m. gruodžio 9 d. sudarant Niešavos paliaubas tarp liudininkų buvo itin daug samdinių, o tai rodo, kad jie jau buvo savarankiška grupė, galėjusi daryti įtaką Ordino politikai³³³.

Daugelis per Pabaisko mūšį paimtų į nelaisvę buvo Ordino brolių giminaičiai, kurie nuolat atvykdavo į rytinį Baltijos pajūrio regioną kaip „svečiai“³³⁴. Kaip 1435 m. spalį apie Pabaisko mūšį didysis magistras rašė imperatoriui Zigmantui Liuksemburgiečiui, lietuviai „paėmė daugybę livoniečių ir kitus vokiečius į nelaisvę“³³⁵. Nors dauguma jų giminystės ryšiais susiję su Livonijos ordino broliais, tarp gausaus „svečių“ sąrašo randame ir kryžininkus, pavyzdžiui, riterį Zigmantą Fronsbergerį (dar žinomą kaip *von Etcz*) ir jo tarną *Peter Mellentyn*, atvykusius iš Austrijos. Tai, kad jis buvo paimtas į nelaisvę, liudija Livonijos maršalo laiškas didžiajam magistrui, rašytas 1435 m. lapkritį, kai pasiuntiniai grįžo iš Lietuvos su tikslesne

³²⁸ GStAPK OBA 1417 (<...> dy haben der vynde vom Redyn V gefangen <...> Och sint czwene undir den gefangen, dy andir czwene gute gesellen getruwen czu losen <...>).

³²⁹ GStAPK OBA 2255.

³³⁰ GStAPK OBA 2253.

³³¹ GStAPK OBA 1451 (*Nicles Czigelheim cum servo*).

³³² S. Ekdahl, *Verträge des Deutschen Ordens*, S. 51–55.

³³³ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy*, s. 669–670.

³³⁴ Taip pat žr. 2 priedą.

³³⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 1006.

informacija apie Lietuvoje laikomus belaisvius³³⁶. Tačiau netrukus po mūšio sudarytame belaisvių sąrašė paties Zigmanto nerandame, tik jo tarną³³⁷. Po dvejų metų, 1437 m. vasarą, didysis magistras jau svarstė, ar jis gyvas. Daugiau informacijos apie šį austrą nėra, tačiau Aleksiejus Martiniukas mano, kad didžiojo magistro pastangomis Zigmantas Fronsbergeris buvo išlaisvintas³³⁸. Istorikas taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad šis riteris buvo vienas paskutinių dar vykstančių kovoti kaip riteris („svečias“), o ne kaip samdinys³³⁹.

Buvo ir kitų riterių iš Vidurio Rytų Europos, kurie žuvo arba pateko į nelaisvę, bent jau taip teigiama Trumpajame Lietuvos metraščių sąvade, kur randame: „Ir daug kitų svečių išmušė – austrų ir sileziečių, ir čekų, o kitus rankomis paėmė“³⁴⁰. Taip pat minimas dar vienas riteris Rolandas (*Ruland*) ir jo tarnas Hansas Klepė, tačiau šaltiniai nepasako, iš kur jie kilę ir atvykę. Greta jų išsiskiria riteris Frydrichas Doninas, kuris, pasak didžiojo magistro, „pasirodęs itin garbingai ir vyriškai mūsų karuose ir reikaluose, dėl ko mes jam ypač dėkojame“³⁴¹. Magistro laiškas buvo adresuotas Alešui Šternbergui, kuris kreipėsi į Paulių Rusdorfą dėl savo „širdingo draugo“ Frydricho.

Po Pabaisko mūšio Livonijos krašto maršalo laiške didžiajam magistrui išvardyti dar keli belaisvių apibūdinimai: *hoveluthe* (Hofleute) – dvariškiai³⁴², tarnai (*dyners*) ir *Undutsche* (Undeutsch) – vietiniai Livonijos gyventojai³⁴³. XV a. šaltiniuose vis dažniau fiksuojamas tokių Ordino kariuomenėje tarnavusių vasalų patekimas į nelaisvę. Bene ryškiausias pavyzdys – iš 1414 m. karo, kai daug tokių asmenų pateko į Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto rankas. Kaip Lietuvos valdovo belaisviai minimi Hansas Vargilas, Konradas Zybaldas, Jurgis Grevenas, Henigas Čansas, Riutgeris Hunterbergas³⁴⁴. Didžiojo magistro laiške jie ir kiti veikiausi minimi kaip

³³⁶ LUB, Bd. 8, S. 616, Nr. 1007.

³³⁷ GStAPK OBA 7112.

³³⁸ OF, Nr. 13, S. 447 – dėkoju dr. Sergey Polekhov už laiško kopiją; A. Мартынюк, *До Герберштейна. Австрия и Восточная Европа в системе персональных связей и культурных контактов (XIII - начало XVI века)*, Москва, 2019, с. 431.

³³⁹ *Ibid.*, с. 432.

³⁴⁰ *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, red. M. Vaicekauskas, Vilnius, 1996, p. 304–307.

³⁴¹ OF, Nr. 13, S. 329–330.

³⁴² B. Geremek, Problem siły roboczej w Prusach w pierwszej połowie XV w., in: *Przegląd Historyczny*, t. 48, n. 2, s. 195–233, čia – s. 203 ir 216; H. Boockmann, Die Vorwerke des Deutschen Ordens in Preußen, in: *Die Grundherrschaft im späten Mittelalter*, Bd. 1, Sigmaringen, 1983, S. 555–576, čia S. 572.

³⁴³ LUB, Bd. 8, Nr. 998.

³⁴⁴ CEV, nr. 600; 630.

laisvieji (*freien*) iš Sembos, Brandenburgo ir Balgos sričių³⁴⁵. Tokie tikriausiai buvo ir Ordino maršalo laiške išvardyti belaisviai, tų pačių metų lapkričio mėnesį atvykę iš Lietuvos į Tepliavą³⁴⁶. Tokius belaisvius atskirdavo nuo kitų, pabrėžiant juos kaip garbingus (*erbare lute*)³⁴⁷. Tai reiškia, kad jie galėjo būti paleisti lygtinai tiek patiems prisiekiant, tiek už kito garantą bei jiems skubiau padėti rinkti išpirką. Kita vertus, „mažesnio kilmingumo“ (*enwenig edele*) belaisviai arba tiesiog „knechtai“ buvo priklausomi nuo didžiojo magistro malonės ir, kaip matyti Sviečio pilies komtūro laiške didžiojo magistro vietininkui Henrikui Plauenui, negalėjo greitu metu sulaukti išpirkimo ar išlaisvinimo³⁴⁸.

XV a. šaltiniuose vis pastabesni tarp karo belaisvių tapo miestiečiai, visų pirma pirkliai. Nuo XIII a. ir per visą XIV a., nepaisant nuolatinio karo tarp Vokiečių ordino ir pagoniškos Lietuvos, abi pusės stengėsi išlaikyti pirklių ir prekybos kelių apsaugą³⁴⁹. Ir vėlesnes – XV a. taikos sutartys turėjo garantuoti prekybos laisvę³⁵⁰. Tačiau karo realybėje pirkliai neišvengiamai, patekdavo į nelaisvę, ypač kai dažnu atveju jie yra pirminis informacijos šaltinis ir galėdavo pasitarnauti kaip šnipai priešui. Štai, žinome apie du Kauno miestiečius pirklius, Mikalojų Vegenerį ir Hansą Šiphorstą, kurie 1414 m. karo pradžioje pateko į Ordino maršalo nelaisvę³⁵¹. Iš kitos pusės, per tą patį karą į didžiojo kunigaikščio Vytauto nelaisvę pateko miestiečiai iš Bartenšteino, Landsbergo, *Sintheno*, *Schippenbeil* ir kitų vietų³⁵² bei vienas miestietis iš Karaliaučiaus³⁵³. Kas jie buvo – šaltiniai tyli, išskyrus vieną asmenį – Kasparą Bekerį iš Golubio, Torunės apylinkių, kuris buvo teisėjas³⁵⁴.

³⁴⁵ Ibid., nr. 602.

³⁴⁶ Ibid., nr. 604 (<...> Ambrosius Lankamedia, Ulbrecht Slogoth, Thomas Gatart und Rytaw von Stabelawken <...> Ouch seyn der gefangen xiiij mittendandir komen).

³⁴⁷ Ibid., nr. 610.

³⁴⁸ 1410.XI.13, Sviečis, GStAPK OBA 1398 (Ouch haben uwir gebrudere leute czwene gefangene, di sint knechte und sint enwenig edele und des han mich uwir irbaren lute gebeten euch czuschriben, ap in uwir gnade eyngerley vor guttuge vor die wulden thuen).

³⁴⁹ R. Mažeika, *Of cabbages and knights*, p. 65.

³⁵⁰ Pavyzdžiui, pagal Torunės taiką (1411 m.) pirkliams leidžiama laisvai keliauti pagal senus papročius, E. Weise, *Die Staatsverträge*, Bd. 1, S. 87.

³⁵¹ Kauno seniūno Sungailos laiškas Ordino maršalui, 1414.XII, be vietos, GStAPK OBA 2155. Ordino maršalo laiške didžiajam magistrui mini du miestiečiai iš Kauno, GStAPK OBA 2167, pub.: CEV, p. 304–305, nr. 613.

³⁵² CEV, nr. 610.

³⁵³ Ibid., nr. 606.

³⁵⁴ Ibid., nr. 633.

Po metų pirkliai iš Gdansko ir Karaliaučiaus skundėsi, kad buvo Lietuvoje paimti į nelaisvę paliaubų metu³⁵⁵.

Iš 1422 m. belaisvių, už kuriuos garantavo Elbingo komtūras magistro vardu, sąrašo matyti, kad dalis surašytų asmenų yra iš Marienverderio miesto³⁵⁶. Kasparas buvo Golubio burmistras (galbūt tai tas pats Kasparas iš 1414 m.?), o iš to paties miesto randame: Mikalojų Jungę, Hansą Titčą bei Mikalojų Kruderį. Nemažai asmenų patekusių į nelaisvę buvo seniūnai (*Schulzen*). Šaltinis vis dėlto nepasako, kam priklausė šie belaisviai ir kada tiksliai jis buvo sudarytas bei koks terminas buvo duotas (jie buvo paleisti lygtinai ir už garantą). Du vienalaikiai laišakai padeda atsakyti į šį klausimą. Pirmas jų – Elbingo ir Torunės komtūrų laiškas didžiajam magistrui, rašytas rugsėjo 26 d., pranešantis apie Melno taikos sudarymą³⁵⁷. Laiškas rašytas Lenkijos karaliaus kariuomenėje (*in des herren koniges von Polan heer*), kur tikėtina galėjo būti laikomi belaisviai. Kitas – Vytauto laiškas didžiajam magistrui, tiksliau prie laiško pridėtas lapelis, kuriame rašoma, kad didysis kunigaikštis paleido daug belaisvių – moterų ir vyrų, – o Elbingo ir Torunės komtūrai prisiekė paleisti lietuvių belaisvius³⁵⁸.

Miestiečiai, kaip ir kilmingieji, galėjo duoti garbės žodį, už juos buvo galima laiduoti, o jie patys galėjo tai daryti³⁵⁹. Tai matyti 1431 m., Vokiečių ordinui užėmus Inovroclavą³⁶⁰, priklaususį Lenkijos Karalystei, kai jo gynėjai buvo surašyti keliais egzemplioriais, pabrėžiant jų priesaikas, ir davus nustatytą terminą buvo paleisti. Tarp belaisvių randame bendrai *lantlewte* ir net Inovroclavo burgrafą (*burggrafe*)³⁶¹ Voicechą Raszau, miestiečius (*burger*), miesto tarėją (*burgmeister*) Mikalojų, miesto raštininką (*statschreiberer*) Johaną ir kitus³⁶².

³⁵⁵ LUB, Bd. 6, S. 395, Nr. 3005 (<...> uns armen koufluten von Danczke und Konigsberg alle unser gut genomen hot in eime guten vrede, und helten uns gevangen <...>).

³⁵⁶ GStAPK OBA 3931 (Die burger vom Marienwerder: Niclos Czehenmark, Peter Weynrich, Jacob Colmener, Austin Spitzer, Niclos Odo).

³⁵⁷ GStAPK OBA 3928.

³⁵⁸ CEV, nr. 1051.

³⁵⁹ Plg. XVI–XVII a. pirklių „garbė“ buvo sąžiningumas, o „garbės žodis“ užtikrindavo tolesnę prekybą, žr. O. Кошелева, «Честь» и «поруча», S. 35.

³⁶⁰ Pasak Dluogošo, Ordinas užėmė apie 24 miestus, Joannis Dlugossii Annales, Lib. XI, p. 457; J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, Jogaila, p. 327.

³⁶¹ Apie burgrafus žr. M. Pawlikowski, Sądownictwo grodzkie w przedrozbirowej Rzeczypospolitej, Strzałków, 2012, s. 33–35.

³⁶² GStAPK OBA 5762 (<...> und am dinstage nehst dornach wart gewonnen das haws, do gefangen sien wurden disse nochgeschrebene landlewthe, die sich habin

Šios grupės įvairovė pradeda ryškėti ypač XIV–XV a. sandūroje, kai įvairūs šaltiniai leidžia juos išsamiau aptarti. Jei XIV a. dominuojanti dalis šioje grupė daugiausia buvo riteriai-svečiai, jų veiklos ir kronikininkų dėmesio atžvilgiu, tai XV a. įvairių konfliktų stebėtojai tarp teisėtų, garbingų, kilmingų belaisvių vis dažniau išvelgia ir miestiečius – pirklius, ir kitus. Karo belaisvių sąrašai, nors jų ir nedaug, taip pat papildo šias žinias, ir būtent juose randame karo belaisvių įvairovę, kuri dar labiau išryškėja valstiečių atveju.

(d) Valstiečiai ir kiti žemesnio luomo belaisviai

Per reizus ir įvairias kitas karines kampanijas į nelaisvę patekusių nekilmingų, žemutiniams luomams priklaususių žmonių skaičius būdavo didžiausias. Tačiau kartu apie juos šaltiniai pasako mažiausiai konkrečiau. Kryžiaus karų epochoje, neišvengiamai karo aukomis būdavo valstiečiai, tačiau Johnas Francas pastebi, jie dažniau išvengdavo baisiausio likimo, ypač, kai kovos vykdavo dėl žemių, o ten gyvenantys ir dirbantys žmonės buvo tiek pat svarbūs³⁶³.

XIII–XV a. Ordino ir Lietuvos žygiai buvo svarbus belaisvių šaltinis. Galima manyti, kad tai nekilmingi belaisviai ir galimybė apgyvendinti juos savo žemėse buvo viena iš svarbių šio reizų karo priežasčių. Nepaisant iš žygių atsivedamo didelio nekilmingų belaisvių skaičiaus, ką nors konkrečiau pasakyti apie juos itin sunku. Ankstyvuosiuose šaltiniuose, ypač kronikose, tokie belaisviai buvo vadinami tiesiog „paimtais į nelaisvę“ – kaip ir kitos grupės, arba moterimis ir vaikais, vėliau ir vyrais. Atkreipęs dėmesį į šį skirstymą kronikose, Alvydas Nikžentaitis iškėlė hipotezę, kad nuo XIV a. vidurio tiek Ordinas, tiek lietuviai vis dažniau ėmė imti į nelaisvę vyrus. Nors šią tendenciją galima išvelgti, kronikų pasakojimuose daugiau kalbama bendromis frazėmis ir belaisvius linkstama skirstyti pagal šventojo karo ideologiją. Taigi kronikininkai kartoja, kad lietuviai ėmė: krikščionis, moteris ir vaikus, merginas, vyrus ar tiesiog žmones. Vygandas Marburgietis vienu atveju rodo nuostabą, kad lietuviai paėmė į nelaisvę „net moteris“³⁶⁴.

geloubit wedir tzu stellen ken Thorun uff das haws <...> Dis sint die burger der stat [Iuwe]lesslow, die sich auch geloubit habin czu gestellen in der vorgeschrebene weise ken Thorun <...>).

³⁶³ J. France, *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000–1300*, London, 1999, p. 11.

³⁶⁴ VM, p. 96. Plg. XIII a. Henrikas Latvis aiškino, kad „čionykštės kariuomenės yra pratusios gailėtis tik jaunų merginų“, žr. D. Baronas, *Lietuvių karybos bruožai*, p. 494.

Pavyzdžiui, Livonijos ordinui kariaujant su Rygos miestiečiais, Gedimino vadovaujami lietuviai padarė Ordinui didelių nuostolių, nužydydami arba paimdami į nelaisvę daug žmonių³⁶⁵. Per panašų žygį 1365 m. buvo užpultos trys Ordino pilys ir į nelaisvę paimti Ordino žmonės³⁶⁶. Tiek 1323 m. Klaipėdos nusiaubimas su septyniasdešimčia belaisvių, tiek 1343 m. Kęstučio ir Algirdo žygis į Livoniją, per kurį buvo paimta daug moterų ir vaikų, tiek kiti XIV a. žygiai rodo aktyvią lietuvių karinę veiklą³⁶⁷.

Vokiečių ordino broliai į nelaisvę paimdavo: netikėlius, stabmeldžius ar pagonis, vienos ar kitos vietovės gyventojus, taip pat moteris ir vaikus, kartais pabrėždami, kad tai lietuviai, žemaičiai ar rusėnai. Nors pagal Viduramžių karinę sampratą moterys ir vaikai nebuvo karo belaisviais, nes riteriai su jais nekovojo³⁶⁸, tačiau politinės, ekonominės ir, žinoma, karo realijos lėmė jų patekimą į nelaisvę, juolab kad karas iki XIV a. pabaigos vyko prieš pagoniškąją Lietuvą. Retai išskiriami seni ar jauni žmonės, nors per įvairius žygius netrūko ir tokių belaisvių. Tačiau svarbiausia kronikininkų daroma skirtis buvo tarp belaisvių krikščionių ir stabmeldžių. Taip kronikininkai pateisindavo karą prieš pagonis, kartu smerkdami juos už krikščionims padarytas skriaudas. Nuo XIV a. vidurio, kaip pažymi S. Ekdahlis ir A. Nikžentaitis, belaisviais vis dažniau tapdavo ir valstiečių populiacija, neišskiriant tik moterų ir vaikų³⁶⁹, teigdami, kad abi pusės matė naudą imti visus belaisvius, nes kai kuriais atvejais tai buvo pelningiau nei juos tiesiog nužudyti³⁷⁰. Tačiau ir XV a. pasitaikydavo, kad dažniau gyvybę išsaugodavo moterys ir vaikai, o vyrai būdavo specialiai išžudomi³⁷¹. Kita vertus, netrukus

³⁶⁵ HV, p. 178.

³⁶⁶ Ibid., p. 188.

³⁶⁷ PD, p. 275; VM, p. 90; SRP, Bd. 3, S. 76–211.

³⁶⁸ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 54.

³⁶⁹ S. Ekdahl, *The Treatment of Prisoners of War*, p. 266; A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 512.

³⁷⁰ E. Christiansen, *The Northern Crusades*, p. 166–167. Pasitaikydavo ir spontaniškų belaisvių išžudymų, bandant kuo greičiau pasitraukti iš priešo teritorijos ir išvengti staigaus atpuolio. Tokio likimo kartais neišvengdavo ir kilmingieji, pavyzdžiui, per Aženkūro mūšį, bijant dar vieno prancūzų atpuolio, Anglijos karalius Henrikas V įsakė belaisvius išžudyti, žr.: C. Given-Wilson, F. Bériac, *Edward III's Prisoners of War*, p. 806. Vokiečių ordino ir Lietuvos pavyzdys, žr.: A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 512.

³⁷¹ Apie dvarų reidus pasakoja Osterodės komtūras laiške didžiajam magistrui, 1410.XII.17, Neidenburgas, GStAPK OBA 1421 (<...> dornoch im montage nv nehest vorgangen in deme frede haben sy uns in unsers dorffer eyne IIII armmane dirslagen und weip und kynt us gezogen und haben genomen was do was <...>). „Armmane“ gali reikšti arba tarną, arba valstietį.

po Lietuvos krikšto 1387 m., dichotomija (krikščionis / stabmeldys) suprantamai išnyksta, o į nelaisvę paimami tiesiog „žmonės“³⁷².

Nors XIV a. daugiausia informacijos apie šią grupę gaunama iš kronikų, XV a. valstiečiai (vyrai, moterys, vaikai) jau buvo registruojami karo belaisvių sąrašuose, nors niekas niekada nesvarstė jų lygtinio paleidimo galimybes. Nors šių sąrašų nedaug, jie gana iškalbingi, juose pateikiama informacijos, kurios reikalavo kalintojai arba kurią pateikė patys belaisviai ir kuri jiems buvo svarbi. Pavyzdžiui, 1409–1411 m. kare, be svarbaus Žalgirio mūšio, taip pat vyko plėšikiški žygiai į Lietuvą ir Prūsiją. Apie juos sužinome iš vienalaikių šaltinių ir iš vėlesnių skundų, pasiekusių tarptautinį lygį. Vieną tokį žygį Ordinas surengė 1410 m. vasario-kovo mėn. netoli Brastos ir nusiaubė Valkaviską. Pasak oficiolo Jono, Ordino maršalas įsiveržė į neįspėtą kraštą, nužudė daug žmonių ir su savimi pasiėmė 1300 belaisvių³⁷³. Dluogošas, rašęs apie šiuos įvykius po pusės amžiaus, skaičiaus nepateikė, bet pabrėžė, kad buvo išvaryti abiejų lyčių lietuviai ir rusėnai³⁷⁴. Tačiau patikimesnis šaltinis – Benedikto Markos pasiuntinybės metu Ordinui pateiktas belaisvių sąrašas – atskleidžia ne tik belaisvių skaičių, bet ir jų vardus, giminystės ryšius ir vietą, kur jie buvo laikomi. Nors šis šaltinis sulaukė tiek Wernerio Paravicinio, tiek Alvydo Nikžentaičio dėmesio, jo atsiradimas nebuvo aptartas³⁷⁵. Išlikusiame sąrašė³⁷⁶ bendras belaisvių skaičius yra 663 – taigi dvigubai mažiau, nei rašė oficiolas Jonas. Pats sąrašas buvo sudarytas 1411 m. pavasarį, kai belaisvių giminaičiai išvyko į Prūsiją jų ieškoti. Tai sužinome iš didžiojo kunigaikščio Vytauto 1411 m. gegužės mėn. skundo Ordino maršalui dėl nesėkmingos 200 žmonių iš Valkaviskio ekspedicijos³⁷⁷. Jie vyko į Rastenburgą, Karaliaučių, Labguvą, Ragainę. Labguvoje, anot Vytauto

³⁷² Su keliomis išimtimis: 1416 m. Livonijos krašto magistras turėjo galimybę bedrauti su Lenkijos karaliumi, būdamas LDK. Laiške Ordino didžiajam magistrui Mykolui Kuchmeisteriui jis papasakojo savo dialogą su karaliumi, pateikdamas Ordino 1409–1411 m. karo pradžios versiją: „žemaičiai nusigręžė nuo krikščionybės, sudegino mūsų pilis, paėmė į nelaisvę ir išžudė visus ten buvusius krikščionis“, CEV, nr. 706.

³⁷³ SRP, Bd. 3, S. 313.

³⁷⁴ Joannis Dlugossii Annales, Lib. X–XI, p. 39

³⁷⁵ W. Paravicini, Die Preußenreisen, Bd. 2, S. 103; A. Nikžentaitis, Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje, p. 522.

³⁷⁶ Čia ir kitur remiuosi publikacija Lites, t. 2, p. 156–164.

³⁷⁷ CEV, nr. 478 (<...> Nu thun wir ewer ersamekeit czu wissen, das gestern sint czu uns komen unszere luthē von Wolkowiske, und qwomen czu Ragnith czu us Prussen, der wol II^c was ken Prussen geczogen <...>).

pasakojimo, iš žmonių buvo pavogti keturi žirgai³⁷⁸. Ši detalė randama ir belaisvių sąrašė³⁷⁹.

Be vardų, giminystės ryšių ir lyties (kas įdomiausia, pasiskirstymas yra gana lygus), sąrašė kartais pateikiama informacija apie belaisvio kilmės vietą, pavyzdžiui, Ivano Gorvacovičiaus ir Julijonos dukra Marija buvo sugauta pas tėvą. Kiti išsivesti iš Loponičos dvaro. Kai kurie sugauti asmenys įvardijami kaip tarnai (toks buvo *Selywon*) ar kažkieno žmonės (pavyzdžiui, Maksimas buvo Pauliaus žmogus), o kitas Paulius įrašytas kaip dvasininkas (*sacerdotem*). Vienas Simonas buvo Michalkonio žmogus, Ivanas – Olizaro Makarovičiaus, *Denys* – Vaidotonio *servus*. Taip tokiuose šaltiniuose išryškėja tokių žmonių priklausomybė. Rimvydas Petrauskas tai sieja su priklausomų žmonių tapatinimusi su savo ponu³⁸⁰. Pavyzdžiui, 1375 m. per vieną iš Ordino žygių į nelaisvę patekę asmenys prisistatė esą bajoro Vaidilos žmonės³⁸¹. Galbūt ir 1372 m. per Ordino žiemos žygį iš Dirsūno pilies paimti belaisviai save identifikavo kaip jo žmones. Be to, pasakojimo pabaigoje yra įdomi ir subtili užuomina, kad moterys ir vaikai buvo neįskaičiuoti šalia belaisvių³⁸².

1411 m. belaisvių sąrašė belaisviai apibūdinami kaip *puella*, *pueri* ir *mulieres*, *pupillos*, nurodant asmens amžių; *de familia* arba žmona, dukra, sūnus, vartojama siekiant pabrėžti giminystės arba tarnystės ryšius (vienu atveju net pabrėžiama, kad yra ir *alter filius*). Atrodo, kad sąrašo sudarytojai atsižvelgė į sudėtingesnių vardų priskyrimą vyrui ar moteriai, pavyzdžiui, prie *Prassa*, *Chodor* ir *Ladka* pridėta „vir“.

Tad XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje vis dažniau aptinkame įvairesnę belaisvių diferenciaciją, kaip dviejų žvejų, sugautų dykroje atveju³⁸³ ar kad Johanas buvo amatininkas (*faber*)³⁸⁴. O XV a. pradžioje Klaipėdos komtūras, pranešdamas didžiajam magistrui apie žemaičių antpuolį, pabrėžė pagautus tarnus (*gesinde*): vienas tarnas (*diener*), viena mergina (*mayt*), vienas

³⁷⁸ Ibid., (Und dorczu IIII pferde sint in czu Labiow gestolen <...>).

³⁷⁹ Lites, t. 2, p. 158 (Item hominem domini ducis, Synow sumpserunt, **quatuor equos** in Labyow quando captivus equitaverat deducendum).

³⁸⁰ R. Petrauskas, Lietuvos diduomenė, p. 203.

³⁸¹ VM, p. 148.

³⁸² SRP, Bd. 2, S. 572 (preter occisos 400 captivabant, mulieribus et pueris non supputatis).

³⁸³ Bendrai apie žvejus dykroje žr., H. Mortensen, G. Mortensen, *Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreußens bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, T. 2, Leipzig, 1938, S. 29–33; žemaičių XV a. pr. sugauti Ordino žvejai, S. 41.

³⁸⁴ Lites, t. 2, p. 157 (et faber Iohannes nesciuntur ubi sunt).

knechtas, trys vaikai, vienas miestiečio knechtas³⁸⁵. Tarp 1433 m. prie Choinicų paimtų belaisvių didysis magistras mini *prastus* vargšus žmones ir vieną Balgos komtūro *prastą* knechtą³⁸⁶. Tačiau šie skirtumai veikiau parodo, su kokia įvairove susiduriame ir kaip karas paveikė visus gyventojus ir kaip kiekvienas asmuo galėjo tapti karo belaisviu. Aptariamuoju laikotarpiu esminis skirtumas buvo kilmingumo turėjimas, kuris lėmė, kaip elgtis su karo belaisviu. Todėl verta panagrinėti normatyvinius šaltinius apie įvairias belaisvių kategorijas.

1414 m. lapkričio mėnesio Strasburgo sutartyje³⁸⁷, sudarytoje po tų pačių metų vasarą vykusio „Bado karo“, nuo kurio nukentėjo didžioji dalis Ordino teritorijos Prūsijoje (ypač Kulme)³⁸⁸, paskutiniuose sutarties straipsniuose aptariamos karo belaisvių paleidimo sąlygos. Čia taip pat esmė yra kilmingume: viename iš straipsnių minimi *captivis popularibus*, t. y. paprasti valstiečiai (*rusticis*), moterys (*mulieribus*), vaikai (*pueris*) ir kiti (*et cetera*). Kitame punkte randame kilminguosius (*nobilibus*), riterius ir jų kilmingus tarnus (*militibus clientibus*) ir kitus žymius asmenis (*aliis notabilibus personis*). Pirmieji turėjo laukti Lenkijos karaliaus sprendimo dėl savo tolesnio likimo, o antriesiems buvo nustatyti terminai, iki kada turėjo pasirodyti prieš savo kalintoją.

Karo veiksmams dar nesibaigus, iš 1414 m. rudenį rašyto Silezijos kunigaikščių atviro laiško didžiajam magistrui sužinome, kad, pirma, jie susirūpino moterimis ir vaikais (juos bendrai įvardina – *volk gemeinlich*), antra, kunigaikščiai nuogaštavo dėl tokios karo tarp Vokiečių ordino ir Lenkijos-Lietuvos, reikšdami norą, kad abi pusės taikiai paleistų paimtus belaisvius³⁸⁹. Šiame kreipimesi taip pat pateikiamas Vytauto ir Jogailos

³⁸⁵ H. Mortensen, G. Mortensen, Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreußens, S. 228, išn. 1009.

³⁸⁶ OF, Nr. 13, S. 15 (Cristoff Sugenyum, Lucas, Rabe Hintczman, Ralyekayn, Barthusch, Vinke, Nicklos Flescher und Gregor Rybbing von disse nochgeschreben slechte arme lewte und eyner des kompthers von der Balge slechte knechte <...>).

³⁸⁷ M. Niwiński, Umowa dodatkowa do rozejmu polsko-krzyżackiego z roku 1414, in: *Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. 10, nr. 4, 1935, s. 165–171.

³⁸⁸ SRP, Bd. 3, S. 345–346.

³⁸⁹ LUB, Bd. 5, S. 17–18 (<...> frawen und juncfrawen an beiden teilen, in des koninges von Polan, des grosfursten zu Polan, zu Littawen, Reussen, und andirswo, und aus euwerm lande, dieweile man krieget, nicht vorbas neme, und was iczunt hie und zu Leifland adir zu Littaw des ichtis genomen wer, das das gancz an beiden teilen wider gegeben wurde, dorczu wellen wir handlangen des besten wir moge, ab das euch zu sinne ist und zu dancke).

atsakymas, kad su Ordinu jie taip nuo seno kariauja (ypač lietuviai)³⁹⁰. Todėl ir buvo kreiptasi į didįjį magistrą, idant būtų inicijuotas apsikeitimas belaisviais. Rugsėjo pabaigoje buvo sulauktas teigiamas atsakymas iš Mykolo Kuchmeisterio³⁹¹, bet neaišku, ar toks apsikeitimas įvyko, nes jau spalio pirmosiomis dienomis prasidėjo derybos dėl paliaubų. Belaisvių išpirkimas ar apsikeitimas buvo atidėtas vėlesniam laikui. Panaši praktika įtraukti į paliaubų nuostatas ne tik kilminguosius, atrodo, buvo taikoma ir kitose paliaubose, pavyzdžiui 1433 m. Jesnicoje tarp Lenkijos-Lietuvos ir Vokiečių ordino su Švitrigaila. Šioje sutartyje taip pat randame skirtumą tarp *edelinge* (kilmingųjų), *uf den steten* (miestiečių) ir *gebauwer und andir arme lwte* (valstiečių ir kitų vargšų žmonių)³⁹².

Kad būtų lengviau identifikuoti belaisvius, ypač paprastus valstiečius ar tarnautojus, sąrašuose įrašomi tėvavardžiai, prie moterų prirašomi sutuoktinių vardai ir, galiausiai, konkrečios vietos, iš kurių jie kilo ar kuriose gyveno. Belaisvius surašyti paprašydavo nukentėjusi pusė arba bent jau pateikti esamą sąrašą, kad būtų žinoma, dėl ko deramasi³⁹³. Kartais, net ir atsiuntus belaisvių sąrašą, jame esantys asmenys nebūtinai būdavo žinomi, ypač kalbant apie žemo rango asmenis³⁹⁴. Grįžtant prie konkretaus ir išlikusio 1416 m. belaisvių sąrašo ir Lenkijos-Lietuvos kariuomenių judėjimo 1414 m. (5 priedas), matome, kad dauguma belaisvių pateko į nelaisvę pagrindinių dalinių judėjimo iš vienos vietos į kitą metu. Pavieniai atvejai, nesutampantys su kariuomenių judėjimu, gali reikšti kelis dalykus: atskiri būriai niokojo Prūsijos žemę didesniu spinduliu arba asmenys pateko į nelaisvę netikėtai keliaudami toliau nuo savo gyvenamosios vietos. Kiti šaltiniai patvirtina abi galimybes,

³⁹⁰ Ibid., S. 17–18 (<...> das von alters zwischen den obengenanten herren und euch, sunderlich an dem Littawschen orte, sulche krige sind gefurt, das man die leute hat genomen <...>)

³⁹¹ Vokiečių ordino didžiojo magistro Mykolo Kuchmeisterio atsakymas Silezijos kunigaikščiams, 1414.IX.22, Marienburgas, RBDO, Bd. 2, Nr. 70.

³⁹² OF, Nr. 14, S. 743. Lotyniškame variante atitinkamai, S. 742: *captivi nobiles et civitates ir kmethones et alii pauperes*.

³⁹³ Didysis magistras prašė tokio sąrašo su belaisvių vardais ir iš kurių apylinkių jie yra, 1414.X.22, CEV, nr. 602 (<...> iclichen bei namen und us was gebiete her sie, uff das, das wir sie wider bei namen, wenn ir wellet, gestellen mogen). Šiuo atveju magistras kalbėjo apie belaisvius, kuriuos norėtų garantuoti, tačiau, neabejotina, kad panašiai buvo prašoma ir valstiečių sąrašus sudaryti.

³⁹⁴ GStAPK OBA 2212 (Ir habet uns gesant eyn czedel mit den unsirn luthen, die euwir gefengen sind, itczlichen mit namen beschreiben, us den wir doch keynen konnen, den wir uff unser hant nemen mochten). Toliau laiške Vytautas atkartoja maršalo siūsto laiško dalinį turinį, kad bus surašomi belaisviai iš Balgos ir Brandenburgo bei kitų apylinkių, o sąrašo Vytautas lauks.

nes iš didžiojo magistro Mykolo Kuchmeisterio laiško didžiajam kunigaikščiui Vytautui sužinome, kad belaisviai yra iš Sembos, Brandenburgo ir Balgos apylinkių³⁹⁵. Jie buvo Prūsijos laisvieji (*Freien*) ir skirtingai nei valstiečiai, laisvieji nemokėjo mokesčių, tačiau atliko svarbią karinę tarnybą Ordinui³⁹⁶. 1414 m. lapkritį tuometinis Ordino maršalas Eberhardas Valenfelsas taip pat užsiminė, kad Vytauto nelaisvėje esantys žmonės, t. y. laisvieji (*frie*), miestiečiai (*burger*) ir valstiečiai (*gebower*) buvo iš tų pačių sričių³⁹⁷.

Vytautas ir jo kariuomenė 1414 m. į nelaisvę paėmė valstiečius ir tarnus (*knecht, meyde*) tiek vyrus, tiek moteris. Vienintelė Barbora, Henriko Bergerio žmona, prisistatė kaip siuvėja (*eyn wollenweben*) – galbūt tuo ji užsiėmė nelaisvėje, nes, kaip pažymi Y. Friedman, paprasti belaisviai paprastai dirbo amatininkais³⁹⁸. Kitas belaisvis – Petras, Jokūbo sūnus, prieš patenkant į nelaisvę gyveno Bišdorfe (dab. Sątopy-Samulewo, Lenkija) „už karčemos“ (*hinder dem kreczemer*). Mikalojui buvo svarbu paminėti užrašant jį į sąrašą, jog jo tėvas Andrius buvo smuklininkas. Kartu su kita Barbora, Tolleno žmona, buvo jų sūnus Orbanas, tikriausiai mažametis, nes jis nebuvo niekaip išskirtas³⁹⁹.

XV a. šaltiniuose tarp belaisvių iš Prūsijos vis dažniau pasirodo pasaulietiniai asmenys, kurie nors ir neturėjo Ordino brolio statuso, tačiau priklausė tai pačiai bendruomenei, atlikdami pagalbines funkcijas tiek kare, tiek ūkyje (pvz., *knechte*)⁴⁰⁰. Žemiausioje hierarchijos vietoje turime tarnus – *ministri* ir *dinere*⁴⁰¹. Bene ryškiausiai tai atsispindi po Pabaisko mūšio sudarytame belaisvių sąrašė, kur randame įvairius patarnaujančius asmenis: *lantmarschalkes schreiber* arba *lantmarschalkes smyt*⁴⁰². 1422 m. kare tiek Ordinas, tiek Lenkijos ir Lietuvos kariuomenė paėmė kuo daugiau paprastų belaisvių. Didžiojo kunigaikščio Vytauto laiške didžiajam magistrui minimi

³⁹⁵ CEV, nr. 602.

³⁹⁶ Plačiau apie laisvuosius Vokiečių ordino valstybėje Prūsijoje žr.: G. Vercamer, Die Freien im Deutschordensland Preußen als militärischer Ruchhalt Ende des 14. – Anfang des 15. Jahrhunderts, in: *Tannenberg – Grunwald – Žalgiris 1410: Krieg und Frieden im späten Mittelalter*, Wiesbaden, 2012, S. 175–189.

³⁹⁷ CEV, nr. 606.

³⁹⁸ Y. Friedman, Encounter Between Enemies, p. 104.

³⁹⁹ GStAPK OBA 2373.

⁴⁰⁰ M. Dorna, Bracia zakonu krzyżackiego, s. 24.

⁴⁰¹ Ibid., s. 24; apie tokius patarnautojus ankstyvuojau Ordino laikotarpiu žr.: K. Kwiatkowski, Zakon niemiecki, s. 176–184.

⁴⁰² Žr. 1 lentelę.

eiliniai (*gemeine*) ir paprasti (*geringe*) belaisviai iš Goniondzo ir kitų vietovių, kuriuos Ordinas pažadėjo paleisti⁴⁰³.

Atrodo, kad plėšikiški žygiai, kurių metu išsivedami paprasti žmonės ir kitas turtas, XV a. pirmaisiais dešimtmečiais pamažu įgavo neigiamą atspalvį⁴⁰⁴. 1432 m. žiemą, Ordino maršalas, sužinojęs, kad Ordino kariuomenė įsiveržė į Lenkiją ir paėmė galvijų bei belaisvių, patarė didžiajam magistrui susilaikyti nuo tokio plėšikavimo⁴⁰⁵. Galima suprasti maršalo norą nepabloginti ir taip prastų santykių su Lenkijos Karalyste, kad pastaroji neatsakytų tuo pačiu. Nepaisant tokių maršalo nuogaustavimų, 1433 m. valstiečiai vis dar buvo potencialus karo grobis, kurį galėjo pasilikti Ordino samdiniai⁴⁰⁶.

1. 4. Pasidavimas į nelaisvę

Riterio garbės kodeksas diktavo elito elgesio normas ir priimamus sprendimus karo metu. Gyvybės išsaugojimas galėjo būti iššauktas tuo pačiu gestu iš priešininko ir jo aplinkos. Esant dideliame pasitikėjimui, asmuo galėjo būti paimtas į nelaisvę tikintis išpirkos⁴⁰⁷. Kasmė atvykstanti Vakarų Europos riterių kariuomenė neabejotinai turėjo didelę įtaką, kad vykstančios kovos su lietuviais panašėtų į jiems priimtina riterišką karą. O jo sklaidą ir įsigalėjimą vėlesniais laikotarpiais rodo Lietuvos didikų laiškas, kuriame lenkai kaltinami 1431 m. vasarą užpuolę LDK nepaskelbę karo, pažeisdami krikščioniškus ir riteriškus papročius⁴⁰⁸. Tačiau svarbu pabrėžti, kad riteriai-svečiai ar Ordino nariai dažnai be gailesčio elgdavosi su paprastais žmonėmis, tiek

⁴⁰³ CEV, nr. 1051.

⁴⁰⁴ Net ir XIV a. Livonijos ordinui ir Lietuvai teko sudaryti „Plėšikėlių taiką“, tačiau ne visiškai apriboti plėšimus, bet juos reguliuoti, žr. D. Baronas, Działalność paramilitarnych band rozbójniczych na pograniczu krzyżacko-litewskim w XIV wieku, in: *Rocznik Lituanistyczny*, t. 1, 2015, s. 11.

⁴⁰⁵ GStAPK OBA 6272 (Als ir uns schreibet das die unsern in Polan czugegriffen haben und von dannen gebrocht etlich schok kue und ouch gefangene lewte, das ist uns nicht lieb und horens ouch nicht gerne <...>).

⁴⁰⁶ Žr. 1.1. poskyrį.

⁴⁰⁷ K. Mondschein, Chivalry and Knighthood, in: *Handbook of Medieval Culture. Fundamental Aspects and Conditions of the European Middle Ages*, ed. by A. Classen, vol. 1, Berlin/Boston, 2015, p. 162.

⁴⁰⁸ С. Полехов Сергей, Наследники Витовта, с. 195.

krikščionimis, ar pagonimis (ne išimtis ir lietuvių elgesys)⁴⁰⁹. „Teisinės bendruomenės“ skyrė saviškius nuo pašalinių, kurie nepriklausė tai konkrečiai bendruomenei⁴¹⁰, tačiau užsitęsęs konfliktas ir didėjanti pažintis taip pat lėmė tam tikrą prisitaikymą prie kitos pusės papročių ir normų. Be to, pasiduodant, kaip pastebi Y. Friedman, „perėjimo iš priešo kareivio į belaisvį momentas turėjo būti aiškus abiem pusėms“⁴¹¹. O tai įmanoma tik tada, kai nusistovi ir susiformuoja tam tikra karo kultūra.

Galima pastebėti, kaip Vakarų riteriškos kultūros elementas – pasidavimas priešo nelaisvėn – palaiptams tapo karo praktikos dalimi. Kai 1348 m. buvo užpulta Veliuonos pilis, gynėjai, *seni, jauni ir t. t.*,⁴¹² pasidavė Ordinui ir riteriai visus juos išvedė taikiai, be žudynių. Svarbu pabrėžti, kad pats Ordinas pirmiausia paprašė atiduoti Veliuonos pilį į magistro rankas ir pasiduoti, *nes šitaip išgelbėtų savo gyvybę*. Tokį Vokiečių ordino elgesį galima paaiškinti kaip siekį pritraukti žmones, pavyzdžiui, kariaujant su prūsų gentimis – taikiai pasidavusiems prūsų kilmingiesiems buvo suteikta galimybė užsitikrinti gana gerą socialinę padėtį Ordino valstybėje Prūsijoje⁴¹³.

Keletas vienas po kito sekusių 1363 m. įvykių, aprašytų Vygando Marburgiečio kronikoje, byloja apie pasidavimo galimybę. Ordinui užpuolus Veliuonos pilį, jos seniūnas Goštautas pradėjo derybas su magistru. Pasak kronikininko, žygio metu dalyvavęs maršalas Heningas Šindekopfas „ištiesė jam ranką“, bet įspėjo, kad negali garantuoti visiškos apsaugos. Taip ir atsitiko⁴¹⁴.

Toliau kronikoje pakartojami tie patys įvykiai su daugiau detalių, pirmiausia Ragainės komtūras didžiojo magistro vardu siūlė Pieštės pilies įgulai pasiduoti kaip belaisviams ir už garbės žodį (t. y. lygtinai) būti paleistiems. Tačiau kol Ordino riteriai tarpusavyje susitarė ir laukė atsakymo, pilies įgulai pavyko pabėgti. Netrukus seka kitas epizodas apie Veliuonos puolimą. Čia Ordino maršalas taip pat siūlė pilies seniūnui pasiduoti, tačiau atsakymo nesulaukė, nes, anot kronikininko, įgula jautėsi užtikrintai gindamasi. Tik vėliau seniūnas Goštautas „ima šauktis maršalo, brolio Heningo Šindekopfo, kad teiktųsi, kaip prideda, garbės ir šlovės vardan paimti jį belaisviu“. Nors Goštautas sulaukė teigiamo atsakymo, pakeliui dėl nežinomų aplinkybių, kurios, beje, maršalui buvo nepriimtinos, jį nužudė

⁴⁰⁹ E. Christiansen, *The Northern Crusades*, p. 169.

⁴¹⁰ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 77–78.

⁴¹¹ Y. Friedman, *Encounter between enemies*, p. 106.

⁴¹² Wigand von Marburg, s. 248.

⁴¹³ H. Boockmann, *Vokiečių ordinas*, p. 102.

⁴¹⁴ VM, p. 121.

kariai⁴¹⁵. Atrodo, kad tai buvo pirminė istorijos versija, o kronikininkas (galbūt vertėjas) dėl nežinomų priežasčių nusprendė anksčiau įterpti sutrumpintą versiją (su žinia apie Goštauto mirtį), antraip sunku paaiškinti, kodėl maršalas būtų iš anksto įspėjęs seniūną apie tokią grėsmę.

Kasparo Šiuco „Prūsijos istorijos“ kronikoje šis įvykis pateikiamas panašiai. Kai Veliuonos tvirtovė staiga užsiliepsnojo, jos seniūnas Goštautas „ėmė šaukti maršalui, kad dėl Dievo meilės imtų juos į nelaisvę, o neleistų būti taip apverktinai nužudytiems ar pražūti ugnyje“. Maršalui sutikus, įgula turėjo atverti vartus ir pasiduoti į nelaisvę. Šį kartą Goštautas buvo pasiūstas pas didįjį magistrą, tačiau, jo nepasiekęs, žuvo nuo jį vedusių karių rankų, kurie, pasak kronikininko, „pernelyg išpuiko“. Ir maršalas, ir magistras buvo nepatenkinti tokiais veiksmais ir net norėjo nubausti karius, tačiau tai buvo palikta po žygio, galbūt siekiant jo nesužlugdyti⁴¹⁶.

Visus pasakojimus apie šį įvykį sieja bendra gija: pasidavimas į nelaisvę buvo priimtinas dalykas ir suprantamas abiem pusėms. Kitas svarbus aspektas yra tas, kad savavališkas karių poelgis nužudant vertingą karo belaisvį buvo sutiktas su pasipiktinimu. Tai buvo nederamas elgesys, pažeidęs garbės žodį ir maršalo suteiktą apsaugą, paimant Goštautą ir jo bendražygius į nelaisvę.

Kitas, dar išraiškingesnis epizodas dar aiškiau parodo abipusį pasidavimo ir paėmimo į nelaisvę supratimą. Nors 1378 m. į nelaisvę paimtą Ekersburgo pilies viršininką Joną Zurbachą lietuviai ketino sudeginti kaip auką dievams, tačiau Ordino narys jau buvo pasidavęs kunigaikščiui Kęstučiui. Lietuvos kunigaikštis priėmęs Joną Zurbachą į nelaisvę uždraudė lietuviams atlikti savo apeigas ir pasirūpinti, kad riterio gyvybė būtų išsaugota⁴¹⁷. Taigi matome, kad Viduramžių riterių elgesio kodeksas buvo žinomas lietuvių kilmingiesiems ir jo vis labiau buvo laikomasi.

Tokie epizodai rodo, kad pradėdama vystyti ir perimti pasidavimo į nelaisvę tradicija. Bandymai suteikti malonę byloja apie priešų tarpusavio pasitikėjimą. Rankos davimas – svarbus gestas Viduramžiais – buvo taikos gestas ir apsaugos garantas, taip pat pasidavimo simbolis (Viduramžių Europoje ištiesta dešinė ranka reiškė pasidavimą)⁴¹⁸. Kita vertus, nereikėtų pamiršti ir paties autoriaus – Vygando Marburgiečio, kuris, būdamas Ordino heroldas, savo pasakojimus papildė riteriškos kultūros simboliais. Elizabeth Lawn tokį kariaujančių pusių elgesį vadina „tarpkultūrine tvarka“ (*interkulturellen Ordnung*), kuri atsiranda konflikto metu, ypač tarp skirtingų

⁴¹⁵ Ibid., p. 127–128.

⁴¹⁶ Ibid., p. 238.

⁴¹⁷ Ibid., p. 163.

⁴¹⁸ Y. Friedman, *Encounter between enemies*, p. 106.

kultūrų⁴¹⁹. Abi pusės turėjo pripažinti kalintojo teisę ir kultūrą. Ragainės komtūras Burkhardas iš Mansfeldo nedvejodamas „pakvietė į nelaisvę“ (t.y. siūlė pasiduoti) jam kelią pastojusiems stabmeldžiams⁴²⁰. Kasparas Šiucas savo Prūsijos istorijoje pateikia kiek kitokią versiją – esą būtent lietuvių vadas Buska kalbėjosi su Ragainės komtūru ir pasiūlė jam pasiduoti bei išgelbėti savo gyvybę. Komtūras pasitaręs su kitais broliais atsisakė, nes jie bijojo būti paaukoti dievams⁴²¹. Tuo tarpu 1367 m. Strėvos pilies gynėjai pasidavė – ne bet kaip, o paduodami ranką maršalui (nors daug jų žuvo)⁴²². Rankos gestas dar kartą atsikartoja 1369/1370 m. Ordino žygyje į dykrą. Nors istorija nėra vienareikšmiška, svarbiausia, kad Paštuvos pilį gynę lietuviai, supratę, jog nebegali kovoti, „davė ranką“ užpuolikams. Iniciatyva turėjo kilti iš seniūno Girdavo, kuris su kitais pasidavė į Ordino maršalo nelaisvę. Nepasidavusiems buvo nukirstos galvos⁴²³. Pastarieji epizodai susiję su pilių apgultimis, kurios buvo svarbios Vakarų Europos karyboje – pasidavusios pilies įgula turėjo teisę į gyvybę, o šturmo metu užimtos pilies gynėjai paprastai būdavo išžudomi. Palyginimui, šešias savaites trukusi 1415 m. Anglijos karaliaus Henriko V žygio į Prancūziją metu vykusį Harfloro pilies apgultis atskleidžia Viduramžių apgulties sunkumus, visą procesą ir net ceremoniją: nuo siūlymo pasiduoti, gąsdinimo, paėmimo į nelaisvę su garantijomis iki pilies perdavimo į naujas rankas su įkaitais ir įžengimo į ją. Pasiūlymas įgulai pasiduoti arba sutikti su taikos sąlygas buvo grindžiamas Biblija, Pakartoto Įstatymo knygos dvidešimtu skyriumi⁴²⁴. Jei tokios sąlygos buvo atmestos, užpuolikas turėjo teisę išžudyti visus vyrus, pasiimti moteris, vaikus, galvijus ir visą kitą karo grobį⁴²⁵. Panašus atvejis įvyko 1391 m., kai Gardino pilies apgulties metu Ordino maršalas pareikalavo atiduoti pilį, o gynėjai atsisakė. Taigi maršalas turėjo teisę nužudyti gynėjus, tačiau, regis, Vytauto patartas maršalas to nepadarė, bet lenkų gynėjams vis dėlto nukirto galvas⁴²⁶.

⁴¹⁹ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 78.

⁴²⁰ SRP, Bd. 2, S. 553, plg. VM, p. 132.

⁴²¹ Ibid., S. 554.

⁴²² Ibid., S. 560 (<...> multi quidem de castro dederunt manus <...>).

⁴²³ Ibid., S. 565 (Pagani hoc videntes territi retrocedunt, compressi manus dederunt et sunt captivati <...> et sic capitaneus angustiatum optat loqui marschallo dans ei manum, quem cum suis captivum suscepit, alios decapitare fecit).

⁴²⁴ J. W. Honig, Reappraising Late Medieval Strategy: The Example of the 1415 Agincourt Campaign, in: *War in History*, Vol. 19, No. 2, 2012, p. 123–151, ypač 135–138.

⁴²⁵ BIBLIJA arba ŠVENTASIS RAŠTAS. *Ekumeninis leidimas*, Vilnius, 1999, Įst 20:10.

⁴²⁶ VM, p. 201.

Taigi ilgainiui pasiduoti arba būti paimtam į nelaisvę buvo garbinga, o bėgimas iš mūšio lauko – gėda – kaip tai pateikė Dlugošas kalbėdamas apie Jurgio (iš tikrųjų Konrado) Gersdorfo patekimą į nelaisvę 1410 m.⁴²⁷ Mūšio ar apgulties pabaigoje, siekiant užtikrinti belaisvio garbės žodžio tvirtumą, iš jo reikėjo gauti priesaiką ir raštišką patvirtinimą, o kalintojas turėjo pasirūpinti belaisvio saugumu. Tokiu būdu sudaroma tam tikra sutartis, savo forma panaši į vasalo ir senjoro santykius – abipusis susitarimas⁴²⁸. Tokį raštišką pavyzdį davė du lietuvių kilmieji Krokovoje 1431 m. gruodžio 26 d. Šiame dokumente Lietuvos maršalka Rumboldas ir Goštautas (per Lucko karą patekę į lenkų nelaisvę) prisiekė Lenkijos karaliui Jogailai, kad sutartu laiku atvyks į Krokovą, o dokumente įrašyti žodžiai „*kaip mes burna ir ranka prisiekėme*“⁴²⁹ rodo, kad susitarimas buvo sudarytas ir žodžiu, tačiau kas buvo pasakyta – lieka neaišku⁴²⁹. Panašiu metu Paulius Glasenapas pažadėjo sumokėti išpirką Ordino didžiajam magistrui ir prisiekė savo „ištikimybe bei garbe“⁴³⁰.

Ordino archyve saugoma 1520 m. karo belaisvio priesaikos forma leidžia manyti, kad nuo XV a. ji nedaug tepasikeitė:

Aš N.N. prisiekiu savo gera ištikimybe ir garbe, kad aš asmeniškai prisistatysiu Šviesiausiajam kunigaikščiui ir ponui, ponui Žygimantui <...> Senojo Torunės miesto rotušėje arba kur tuo metu bus karalius mūsų mielos Švč. Mergelės dieną <...>

Ich N gelobe bey meynen gutten treuen und erenn, das ich mich [?] in eyner person gestellen dem allerdurchlaughtten fursten und herrenn herrenn Sigimundten <...> in die Aldenstadt Thorun uff das rathaus ader wo sein konig ware uff die zeit personlich sein wurdt uff den tag unser lieben frauen <...>.⁴³¹

Formoje taip pat pateikiama priesaika: jei karo belaisvis patenka į kitą nelaisvę, jis pasižada nevalgyti ir negerti (tiek, kiek gali), kol bus paleistas. Tačiau svarbiausia, kad lieka tie patys žodžiai „*meynen gutte treuen und erenn*“ (savo gera ištikimybe ir garbe). Kai 1431 m. rugsėjį Vokiečių ordinas užėmė Inovroclavą, ten buvę žmonės paprašė juos paleisti lygtinai. Visi jie prisiekė iškėlę rankas po šešių savičių pasirodyti Torunėje *bei iren guten*

⁴²⁷ J. Niewiński, *Jeniectwo wojenne*, s. 95–96.

⁴²⁸ M. Keen, *The Laws of War*, p. 157.

⁴²⁹ CEXV, t. 1, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, Cracoviae, 1876, nr. 75: <...> prout nos ore et manu obligavimus <...>.

⁴³⁰ OF, Nr. 13, S. 33 (<...> und gelobe bey meynen trawen und eren <...>).

⁴³¹ GStAPK OBA 24079; panaši, bet trumpesnė *Forma juramenti Captivorum* yra publikuota: AT, t. 5, p. 132.

*truwen und eren und eyn recht und redlich gefenkeniß zu halden*⁴³². Panašiai turėjo atsitikti ir ankstesniais laikotarpiais, tačiau tai sužinome tik iš atsitiktinių pranešimų. Pavyzdžiui, 1422 m. Ordino maršalas pranešė magistrui, kad lenkams ir lietuviams užėmus Golubio pilies bokštą, jo gynėjai pasidavė⁴³³. O po Žalgirio mūšio Jogaila savo žmonai pranešė, kad daug svečių priėmė į nelaisvę ir jie pasiliko belaisviais⁴³⁴. Kita vertus, mūšio įkarštyje pasiduoti galėjo būti sunku, o kartais priešui nelabai ir rūpėjo galimybė pasipelnyti iš potencialaus karo belaisvio, kaip apie Žalgirio mūšio baigiamąjį etapą teigė M. Biskupas⁴³⁵.

Kitas masinio pasidavimo pavyzdys įvyko 1434 m., kai Livonijos ordinas įsiveržė į Žemaitiją. Pasidalinę į tris grupes, livoniečiai puolė skirtingas vietas. Vieną grupę žemaičiai apsupo ryte po žygio. Livoniečiai, supratę, kad jų neužteks apsiginti, kreipėsi į žemaičių didžiūnus, jie šie paimtų juos į nelaisvę, prisiekdami išsaugoti jų gyvybes (*Welden sie in gelouben vor lip unde vor leben, so welden sie sich in gefangen geben*). Žemaičiai sutiko ir liepė livoniečiams atiduoti ginklus ir nusivilkti šarvus (*unde hyssen sie, das sie ere gewere sulden von in legen unde ere harnisch usziehen*). Netrukus žemaičiai ėmė juos pulti, ir sutrikę livoniečiai paklausė apie duotas priesaikas, bet jiems buvo atsakyta, kad jas davė lietuviai, o ne žemaičiai (*Do antworten in wedder die Samayteschen houbtlute, sie teten in nicht, sunder is tethen die Littauwen*)⁴³⁶. Nepaisant tokios klastos, svarbiausia šiame pasakojime, kurį girdėjo ir papasakojo Ragainės komtūro tarnas Parkūnas, buvęs pas žemaičius dėl belaisvių, yra vienos pusės supratimas apie galimybę pasiduoti išsaugant gyvybę. Tačiau įvyko identiška situacija kaip ir Goštauto atveju, dauguma livoniečių buvo nužudyta, o pusšimtis „blogų ir gerų“ paimta į nelaisvę (*das ir wol bey anderthalb hunderd seyn gefangen, arg unde gut*).

Nuolatinio konflikto fone išryškėja panašumai, abi pusės susipažįsta su viena kitos taisyklėmis ir atitinkamai elgėsi. Daugeliu atveju jos perėmė priešinininko elgesį⁴³⁷. Nuo XIV a. vidurio tiek Ordinas, tiek lietuviai ėmė imti vis daugiau belaisvių, nepriklausomai nuo lyties. Nužudyti karo belaisvį buvo neekonomiška, nes už jį buvo galima gauti išpirką ar panaudoti kaip vergą ar

⁴³² GStAPK OBA 5762.

⁴³³ GStAPK OBA 3890 (Ouch wisse euwer gnade, das der thorm czur Golaw ist gewonnen und dy lute doruff haben sich gefangen gegeben).

⁴³⁴ SRP, Bd. 3, S. 426 (<...> in captivitate recepimus et captivos detinemus). Plg. J. Niewińskiego nuomone, belaisviai buvo imami jėga, t. y. – nepasidavus savanoriškai, J. Niewińskiego, *Jenietwo wojenne*, s. 95.

⁴³⁵ M. Biskup, *Wojny polski z Zakonem*, s. 81.

⁴³⁶ LUB, Bd. 8, Nr. 856.

⁴³⁷ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 83.

tarną⁴³⁸. Taip pat galima matyti, kad lietuviai dar iki krikšto ėmė elgtis pagal europinės riterijos taisykles – tiek imdami, tiek patys pasiduodami į nelaisvę.

⁴³⁸ Ibid., S. 117–118.

2. NELAISVĖJE

2. 1. Laikas: nelaisvės trukmė ir veikla nelaisvėje

Ordino kronikininkas Petras Dusburgietis viename iš daugelių savo kronikos pasakojimų aprašė, kaip XIII a. pradžioje prūsai nusiaubė Kulmo žemę. Pagonys „krikščionis arba išžudė, arba išsivarė į nelaisvę ir pavertė amžiniais vergais“⁴³⁹. Pasak to paties kronikininko, apie 1262 m. prūsai Kulmenzės gyventojus išsivarė į amžiną nelaisvę⁴⁴⁰. Amžina nelaisvė – amžini vergai. Tokiais žodžiais Petras Dusburgietis iš esmės apibūdino, kiek laiko paprasti, nekilmingi žmonės – moterys, vaikai ir vyrai – buvo laikomi pagonių nelaisvėje. Vėlesni kronikininkai, tokie kaip Vygandas Marburgietis⁴⁴¹, Hermanas Vartbergietis ir Johanas Posilgietis, į tokius reiškinius nekreipė dėmesio, o gal nebebuvo prasmės jų fiksuoti (o gal tai buvo savaime suprantamas dalykas). Daugeliu atveju laikais nelaisvėje yra sunkiai aptinkamas ir apčiuopiamas, nes tokie liudijimai ne visada išlikdavo. Nors vienalaikiai šaltiniai dažnai pabrėždavo paėmimo į nelaisvę faktą, tačiau išlaisvinimo momentas ar net nelaisvėje praleistas laikas minimas retai. Tačiau XIV a. pabaigoje vis dažniau pasienyje vykstantys Ordino pareigūnų ir Lietuvos didikų kunigaikščių susitarimai dėl paliaubų ir bendri suvažiavimai buvo reikšmingi momentai ne tik sprendžiant įvairius klausimus, bet ir keičiantis belaisviais bei juos išperkant. Kilmingųjų atveju nelaisvės trukmė neprivalėjo būti „amžina“, kaip paprastų žmonių atveju, tačiau istoriografijoje pažymima, kad būtent kilmingieji galėjo patirti „užsitęsusių nelaisvę“ (*prolonged imprisonment*)⁴⁴².

Svarbu pažymėti, kad didikams nelaisvė dažnai nebuvo uždaras kalėjimas; jie turėjo karo belaisvio statusą, jų judėjimas nebuvo suvaržytas ir jie galėjo grįžti pas savo senjorą, gavę garantą (apsaugą). Į belaisvę išsivestų valstiečių atveju apie grįžimą ar išpirką paprastai niekas nekalbėdavo – juos stengtasi

⁴³⁹ PD, p. 73.

⁴⁴⁰ Ibid., p. 179.

⁴⁴¹ Vygandas savo kronikoje mini, kad kai kurie belaisviai „tebėra Prūsijoje iki šios dienos“, VM, p. 207; W. Paravicini, *Die Preussenreisen*, Bd. 2, S. 103.

⁴⁴² Y. Friedman, *Encounter between enemies*, p. 105; E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 55.

apgyvendinti savo teritorijoje ir naudoti kaip darbo jėgą⁴⁴³. Tiesa, XIV–XV a. sandūroje Ordino ir Lietuvos valdovų derybose atsiranda reikalavimas grąžinti visus belaisvius. Tiesa, į tai vis tiek buvo reaguojama pretenzijomis – 1420 m. Vytautas atsakė, kad pagal senuosius papročius apgyvendinti belaisviai neturi būti grąžinami. Žinoma, tuo metu šis reikalavimas turėjo politinį tikslą, nes anksčiau pats didysis kunigaikštis 1412 m. reikalavo sugrąžinti Prūsijoje ir Livonijoje paskirstytus belaisvius⁴⁴⁴, o po Melno taikos 1422 m. klausė magistro apie paprastus belaisvius (tačiau apie tai vėliau)⁴⁴⁵.

Nuo XIV a. vidurio pagausėjus rašytiniams šaltiniams, galima mėginti atsekti visą vieno ar kelių asmenų nelaisvės laikotarpį (nuo patekimo į nelaisvę iki iš(si)vadavimo arba paleidimo). Pavyzdžiui, Vygandas Marburgietis savo pasakojime apie 1337 m. Bavarijos pilies apgultį mini krikščionį belaisvį iš vokiečių aukštuomenės, kurį Gediminas nelaisvėje laikė devynerius metus⁴⁴⁶. Nors šis nelaisvėje praleistas laikas leido jaunuoliui tapti asmeniniu kunigaikščio tarnu, jis negalėjo visiškai įsilieti į valdovo aplinką. Tikėtina, kad jis galėjo būti paimtas į nelaisvę per Gedimino 1329 m. žygį į Livoniją⁴⁴⁷. O brolis Henrikas Kranichfeldas, kuris 1353 m. kartu su Henriku (Frydrichu) Obartu pateko į Algirdo ir Kęstučio nelaisvę, iš nelaisvės galėjo ištrūkti vėliausiai 1361 m. pirmojoje pusėje⁴⁴⁸, nes 1361 m. vasarį užima Rastenburgo prokuratoriaus postą ir dalyvavo paimant į nelaisvę patį Kęstutį⁴⁴⁹.

Kunigaikščio Kęstučio nelaisvės trukmė taip pat gana tiksliai apskaičiuojama: jis buvo paimtas į nelaisvę 1361 m. kovo 21 d.⁴⁵⁰. Iš Marienburgo pilies jam pavyko pabėgti⁴⁵¹ tų pačių metų lapkričio viduryje⁴⁵². Šis beveik devynių mėnesių laikotarpis Vygando Marburgiečio kronikoje yra miglotas, ir nežinia, ką kunigaikštis Kęstutis veikė Marienburge. Tačiau daug dėmesio skiriama jo sargybiniams, kurie buvo „budrūs“ – du broliai jį saugojo dieną, bet ne naktį. Ši subtili užuomina leidžia manyti, kad Kęstutis dieną

⁴⁴³ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 25–28.

⁴⁴⁴ CEV, nr. 478.

⁴⁴⁵ Ibid., nr. 1051.

⁴⁴⁶ VM, p. 222.

⁴⁴⁷ A. Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius, p. 43–44.

⁴⁴⁸ VM, p. 104; plg. Wigand von Marburg, s. 260–261, išn. 794 ir 795.

⁴⁴⁹ A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 514.

⁴⁵⁰ Wigand von Marburg, s. 280.

⁴⁵¹ Keliami hipotezė, kad Ordinas palengvino Kęstučio „pabėgimą“ žr. D. Baronas, *Kęstučio pabėgimas iš Marienburgo*, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 11, Vilnius, 2003, p. 26.

⁴⁵² Hermanas Vartbergė savo kronikoje teigia, kad Kęstutis pabėgo lapkričio 16 d., Torunės analai – lapkričio 15 d., o oficialas Jonas ir Bombacho ištraukose randame lapkričio 18 d., HV, p. 186; SRP, Bd. 3, S. 80; Ibid., S. 81.

turejo judėjimo laisvę, o naktį likdavo uždarytas. Per tuos mėnesius kunigaikščiui pavyko praplatinti sienos plyšį ir galiausiai pabėgti padedant tarnui Alfui. Be to, Lietuvos pasiuntiniai kelis kartus galėjo aplankyti Kęstutį Marienburge, o tai rodo, kad derybos dėl jo išlaisvinimo vyko gana intensyviai⁴⁵³. Reikėtų nepamiršti, kad Marienburgo pilis XIV a. viduryje atrodė visiškai kitaip nei amžiaus pabaigoje, kai vyko intensyvūs statybos darbai⁴⁵⁴. Hermanas Vartbergė tikriausiai ne veltui mini 1364 m. Marienburgo pilies bokšto sienos išgriovimą ir brangenybių vagystę⁴⁵⁵. Panašų sulaikymo pavyzdį galima rasti Šimtamečio karo metu apie 1410 m., kai Vilhelmas (*Guillaume des Ages*) leido savo belaisviui laisvai judėti prižiūrint trims sargybiniams. Arba kai 1355 m. anglų karys Tomas Grėjus (Thomas Gray) pateko į škotų nelaisvę, jam buvo leista laisvai naudotis Edinburgo pilies biblioteka, kur jis pradėjo rašyti „Scalacronica“ – Anglijos istorijos kroniką⁴⁵⁶.

Laikas nelaisvėje priklausė nuo kelių dalykų: išpirkos surinkimo, užtarimo, politinės ir diplomatinės situacijos. Vienais atvejais buvo stengiamasi kuo greičiau gauti išpirką už belaisvį (beje, išpirką paprastai turėdavo surinkti pats belaisvis, tačiau broliams-riteriams padėdavo Ordinas, o kartais ir giminaičiai), belaisvius iškeisti, kitais atvejais jie būdavo užlaikomi, o derybos užtrukdavo. 1392 m. Vytautui antrą kartą pasitraukus iš Vokiečių ordino teritorijos, Prūsijoje likęs jo brolis Žygimantas tapo magistro įkaitu⁴⁵⁷. Tik po aštuonerių metų, 1398 m. spalio mėnesį sudarius Salyno sutartį „jo brolis Žygimantas buvo paleistas, o kiti įkaitai gražinti“⁴⁵⁸. Vėlgį šaltiniai neleidžia pasakyti, ką tuo metu veikė Žygimantas Kęstutaitis ir ar jis nuolat buvo

⁴⁵³ VM, p. 110–111.

⁴⁵⁴ C. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast auf der Marienburg: Konzeption, Bau und Nutzung der modernsten europäischen Fürstenresidenz um 1400*, Petersberg, 2019; idem, *Die Hochmeisterkapelle auf der Marienburg*, in: *Castrum sanctae Mariae. Die Marienburg als Burg, Residenz und Museum*, Göttingen, 2019, S. 200.

⁴⁵⁵ HV, p. 187.

⁴⁵⁶ R. Ambühl, *Prisoners of War in the Hundred Years War*, p. 99; A. King, ‘According to the customs...’, p. 271. „Garbingoje nelaisvėje“ parašyta nemažai lyrinių kūrinų, pavyzdžiui, Osvaldo Volkenšteino, žr. W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 3, S. 330.

⁴⁵⁷ Žygimanto Kęstutaičio statusas 1392–1398 m. tam tikra prasme yra diskusinis – ar jį laikyti belaisviu, ar įkaitu? Pagal Sebastiano Kubono, Žygimantas buvo Ordino įkaitas, tačiau kai kurie Ordino dokumentai leidžia manyti, kad Vytauto brolis buvo traktuojamas kaip belaisvis ir kaip įkaitas. S. Kubon, *Die Außenpolitik des Deutschen Ordens*, S. 98; SRP, Bd. 3, S. 617.

⁴⁵⁸ SRP, Bd. 3, S. 224 (<...> und sin bruder Sigismunt wart ledig, und dy andern, dy gysel worin, wordin wedergegebin).

Marienburgė⁴⁵⁹. 1398 m. didžiojo magistro neišsiųstame laiške Livonijos krašto magistrui rašoma, kad ketinama Vytauto brolių išlaikyti dar vienerius metus⁴⁶⁰. Kitų žinių apie Žygimanto Kęstutaičio nelaisvę nėra, išskyrus 1397 m. Elbingo komturą Konrado Kyburgo pasiuntinybę pas Imperijos kurfiurstus⁴⁶¹. Instrukcijoje kalbama apie tai, kaip Romos ir Čekijos karalius Vaclovas siekia perimti Vytauto brolių, kuris „jau seniai yra Ordino įkaitas“, kad iš turkų nelaisvės išvaduotų riterius, pralaimėjusius Nikopolio mūšį 1396 m. Tačiau instrukcijoje taip pat teigiama, kad jei toks išlaisvinimas įvyktų, iki tol Žygimantas turi likti Ordino globoje kartu su visais kitais belaisviais⁴⁶².

Įtempta diplomatinė situacija tarp Ordino ir Vladislovo Jogailos tarp 1384–1392 m. taip pat lėmė Ordino brolių nelaisvės trukmę. Vyresniojoje didžiųjų magistrų kronikoje rašoma, kad Jogaila šiuos belaisvius – tiek Ordino brolius, tiek kitus krikščionis – laikė nelaisvėje iki krikšto ir net po jo, taip bandant pabrėžti neteisybę, kad nei Vytautas, nei Jogaila nebuvo „geri krikščionys“⁴⁶³. Panaši situacija, tik geriau dokumentuota, susiklostė 1409–1422 m., kai dėl Vokiečių ordino ir Lenkijos-Lietuvos konfliktų buvo delsiama paleisti belaisvius net po Torunės taikos (1411 m.) ir Strasburgo paliaubų (1414 m.), kai visi belaisviai turėjo būti paleisti. Taigi 1411 m. pabaigoje Lietuvoje ir Lenkijoje tebebuvo atitinkamai 600–900 belaisvių⁴⁶⁴. Ordino pasiuntinio Henriko Kloco 1420 m. balandžio 20 d. rašytame laiške minima, kad Lietuvoje yra belaisvių, kurie nuo Žalgirio mūšio nelaisvėje išbuvo net dešimt metų⁴⁶⁵. Kita vertus, kai kurie svarbesni belaisviai galėjo būti paleisti ir greičiau, pavyzdžiui, Ordino brolis Mykolas Kuchmeisteris, tikėtina jau kelios dienos po Torunės taikos sudarymo buvo paleistas⁴⁶⁶.

Iš šio sudėtingo valstybių po žalgirinio santykių laikotarpio žinome keletą konkrečių „užsitęsusių nelaisvės“ pavyzdžių. Olesnicos kunigaikščio Konrado laiške didžiajam magistrui, rašytame 1418–1422 m., prašoma

⁴⁵⁹ Pasak oficiolo Jono dalis įkaitų liko Marienburgė, tuo tarpu Torunės analai mini Žygimantą buvus Jurbarko (Jurgenborg), SRP, Bd. 3, S. 178; 223.

⁴⁶⁰ GStAPK OBA 561 (<...> also vorhaben und meynen, wi wol is nu berichtt worde und ouch Witold, dy brife vorsegilte, als wir, ab Got wil, hoffen, das is geschen solle, so meyne wir doch Sigismunde Witolds bruder noch in eynem jare ader do by nicht von uns ledig czu lasen).

⁴⁶¹ SRP, Bd. 3, S. 212.

⁴⁶² OF, Nr. 2c, 53r–53v.

⁴⁶³ SRP, Bd. 3, S. 610.

⁴⁶⁴ M. Pelech, W sprawie okupu, s. 137.

⁴⁶⁵ Jie nebūtinai buvo Žalgirio mūšio belaisviai, CEV, nr. 465.

⁴⁶⁶ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, Wojna Polski i Litwy z zakonem, s. 737–738.

pagalbos Petruui Vachenui, kuris pateko į nelaisvę Žalgirio mūšyje ir patyrė daug nuostolių⁴⁶⁷. Nors tikslūs šio laiško rašymo metai nėra žinomi, jį tikriausiai galima sieti su minėtu Ordino pasiuntinio Henriko Kloco pasiuntinybe 1420 m. balandį, kai po ilgos pertraukos buvo iškeltas Žalgirio mūšio belaisvių klausimas. Klausas Marvicas, taip pat patekęs į nelaisvę per 1409–1411 m. karą, galėjo susidurti su išpirkos rinkimo problema, nes išlikęs 1414 m. laiškas rodo, kad iš jo vis dar buvo reikalaujama išpirka (nepaisant Torunės taikos nuostatų)⁴⁶⁸. Analogiškoje situacijoje buvo Bohušas Perucas, taipogi Žalgirio mūšio belaisvis, kuris turėjo po Torunės taikos dar keturias savaites išbūti nelaisvėje ir privalėjo išsipirkti⁴⁶⁹. Tokių pavyzdžių neabejotinai buvo ir daugiau, tačiau šaltiniai to iki galo nenušviečia, ir tik išsprendus Ordino ir Lenkijos-Lietuvos konfliktus po Melno taikos, galima teigti, kad visi belaisviai buvo paleisti.

Kitas labiau žinomas Žalgirio mūšyje paimtas į nelaisvę asmuo buvo Ščecino kunigaikštis Kazimieras V. Nors iš karto po mūšio jis buvo paleistas lygtinai su sąlyga, kad 1410 m. lapkričio 11 d. (šv. Martyno dieną) atvyks į Krokuvą, kur tikriausiai turėjo atsinešti išpirką⁴⁷⁰, nelaisvėje jis buvo dar ilgiau. Krzysztofą Kwiatkowskis, nagrinėdamas kunigaikščio nelaisvės istoriją, pažymėjo, kad pirmąjį lygtinį paleidimą netrukus pakeitė kitas, rugpjūčio 29 d. Marienburge jau garantuojant kunigaikščiui Boguslavui VIII

⁴⁶⁷ GStAPK OBA 3622 (Erwirdiger grosmechtiger besunder forderlicher gonner und frund, wir beten euch fleissiglich, als von Petir Wachen wegen czeiger di briffes das ir im umb unsir willen in seynen sachen gonstigen und fordirlichin guten willen iczeigen wolt, als von des gefengnis wegen, als her in dem grossen streyte gefangen ist also her groslichin zuschaden komen ist. Also das her sich unsir bete gefrewen mag und das im die kegin euch zuholfe komen mag, das wellen wir umb euch in semelichen und grossir [?] unschulden).

⁴⁶⁸ GStAPK OBA 2058; S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy*, s. 733–734.

⁴⁶⁹ Šventosios Romos imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis Vokiečių ordino didžiajam magistrui Pauliui Rusdorfui dėl *Bohussse von Perutze* patirtos žalos, 1437.VI.21, Praha. GStAPK OBA 7330 (<...> und doselbst in dem streyt gefangen was und nach ewerer richtung mit dem kunig von Polan vier wochen in gefengknuß gesessen und sich selber dornaß must lozen <...>). Pub.: S. Ekdahl, *Danzig und der Deutsche Orden 1410. Die Ausschreitungen gegen die Ordenssöldner. Mit einem Quellenanhang*, in: *Danzig in acht Jahrhunderten. Beiträge zur Geschichte eines hansischen und preußischen Mittelpunktes*, hrsg. v. B. Jähnig und P. Letkemann, Münster, 1985, S. 146–147, Nr. 10.

⁴⁷⁰ Joannis Dlugossii Annales, Lib. X–XI, p. 125.

ir kitiems Pamario didikams⁴⁷¹. Kazimiero V tėvo Sventiboro laiškas, rašytas 1410 m. spalio 18 d., rodo, kad jo sūnus iš nelaisvės dar nebuvo grįžęs namo (galbūt jam nebuvo leista išvykti iš Lenkijos)⁴⁷². Kwiatkowski mano, kad lėtas kunigaikščio išlaisvinimas gali būti susijęs su sunkumais renkant išpirką ir Jogailos priešiškumu Grifinų herbo Pamario kunigaikščių giminei⁴⁷³.

Kazimieras V ir panašioje padėtyje buvęs Olesnicos kunigaikštis Konradas Baltasis (taip pat Žalgirio mūšio belaisvis) pagal Jogailos ir Vytauto išduotus dokumentus oficialiai buvo arba turėjo būti paleisti iš nelaisvės Vilniuje 1411 m. birželį (praėjus beveik metams po mūšio, arba penkiems mėnesiams po vasario mėnesį sudarytos Torunės taikos)⁴⁷⁴, tačiau šis paleidimas kelia daugiau klausimų. Nors nėra tiksliai aišku, kada Kazimieras V atgavo visišką laisvę⁴⁷⁵, iš 1411 m. pabaigoje pateikto Ordino skundo ir 1412 m. vasario⁴⁷⁶ ir kovo mėn. jo korespondencijos su didžiuoju magistru Henriku Plaueniu matyti,

⁴⁷¹ K. Kwiatkowski, Niewola księca pomorsko-szczecińskiego Kazimierza [V] po bitwie grunwaldzkiej (1410/1411) – obserwacje historycznokulturowe, in: *Studia z Dziejów Średniowiecza*, nr. 21, 2017, s. 113.

⁴⁷² GStAPK, OBA 1374; laišką mini ir Kwiatkowski, *ibid.*, s. 114.

⁴⁷³ K. Kwiatkowski, Niewola księca pomorsko-szczecińskiego, s. 114.

⁴⁷⁴ Biblioteka Czartoryskich, dokumenty pergaminowe, nr. 285, pub. žr.: CEXV, t. 2, wyd. A. Lewicki, Kraków, 1891, p. 45–46. (Wir Wladislaus dei gratia rex Polonie Lyttuanieque princeps suppremus et heres Russye etc. Unacum preclaro principe domino Allexandro duce magno Lyttuanie etc. Significamus tenore presencium quibus expedit universis, quomodo preclarum principem dominum Kazimirum ducem Statinensem, quem in conflictu cogressivo cum magistro et ordine Cruciferorum de Prussia commisso habuimus pro captivo, ab omni captivitatis mancipio votis promissionibus pollicitacionibus et obligacionibus, in quibus ratione captivitatis predictae nobis hactenus fuerat obligatus et astrictus, dimittimus absolvimus et tenore presencium liberamus, nichil prorsus nobis in eo auctoritatis relinquentes, qua ipsum pro huiusmodi promissionibus votis et pollicitacionibus etc. monere possemus quovismodo vel hortari. Harum quibus sigilla nostra sunt appensa testimonio litterarum. Datum in Vylna feria secunda post festum sancte trinitatis anno domini millesimo quadringentesimo undecimo etc.).

Konradas gavo panašų dokumentą iš Jogailos ir Vytauto, tačiau pergamentas yra pažeistas, dalis teksto neperskaitoma, tačiau be kelių praleistų ir apkeistų žodžių, jis yra identiškas Kazimierui suteiktam dokumentui, GStAPK, XX. Perg.-Urk., Schiebl. 64, Nr. 9 (žr. Šaltiniai, Nr. 1)

⁴⁷⁵ Pavyzdžiui, Dlugošas „Prūsų vėliavose“ mini, kad dviejų kunigaikščių laisvė buvo apribota „tam tikram laikui“ (aliquanto tempore), ir tik Jogailos geraširdiškumo valia jie buvo paleisti, žr. S. Ekdahl, „Prūsų vėliavos“, p. 154, 232.

⁴⁷⁶ Kazimiero laiškas didžiajam magistrui Henriku Plaueniu dėl patirtų nuostolių, 1412.II.28, Ščecinas, GStAPK OBA 1663.

kad tai turėjo būti 1411 m. antroje pusėje⁴⁷⁷. 1412 m. spalio mėn. Ordinas skundėsi, kad abu kunigaikščiai nebuvo paleisti į laisvę devynis mėnesius po taikos⁴⁷⁸. Sprendžiant iš 1411 m. lapkričio 7 d. kunigaikščių Otono ir Kazimiero V bei Danijos karaliaus Eriko ir karalienės Margaritos I sutarties, atrodo, kad kunigaikštis tuo metu jau buvo laisvėje⁴⁷⁹.

Tikėtina, kad 1410 m. Žalgirio mūšyje į nelaisvę patekęs Olesnicos kunigaikštis Konradas Baltasis buvo didžiojo kunigaikščio Vytauto belaisvis⁴⁸⁰. Nėra tikslių duomenų, kada jis iš tikrųjų buvo paleistas, bet tai galėjo būti 1411 m. rudenį⁴⁸¹. Tačiau ši Konrado Baltojo nelaisvė neabejotinai leido jam užmegzti glaudesnius ryšius su Lietuvos valdovais Jogaila ir Vytautu. Ir visą nelaisvės laikotarpį jis praleido šių valdovų aplinkoje, nes šaltiniuose apie jo lygtinį paleidimą neužsimenama. Tikėtina, kad Konradas Baltasis galiausiai buvo paleistas panašiu metu kaip ir kunigaikštis Kazimieras. Vėliau nelaisvės tema neapleido kunigaikščio aplinkos. 1413 m. lapkritį didysis magistras Mykolas Kuchmeisteris, atsakydamas į Konrado brolių, Olesnicos kunigaikščių, laišką, patikino, kad Ordinas sumokėjo už kunigaikščio tarnybą Didžiajame kare ir išvadavo jį (bei pasirūpino juo) kaip ir kitus, iš nelaisvės⁴⁸².

1414 m. atsinaujinus karui tarp Vokiečių ordino ir Lenkijos-Lietuvos, Konradas Baltasis dalyvavo kartu su kitais Silezijos kunigaikščiais, kurie jau tarnavo sąjungininkų kariuomenėje⁴⁸³. Nepaisant vienos pusės palaikymo, tiek Konradas Baltasis, tiek kiti kunigaikščiai ėmėsi tarpininkavimo vaidmens tarp didžiojo magistro ir Lenkijos karaliaus bei Lietuvos didžiojo kunigaikščio,

⁴⁷⁷ M. Pelech, Der verlorene Ordensfoliant 5 (früher Hochmeister-Registrant II) des Hist. Staatsarchivs Königsberg, mit Regesta (nach Rudolf Philippi und Erich Joachim), in: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens*, Bd. 1, hg. v. U. Arnold, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 36, Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, Bd. 1, Marburg, 1986, S. 158–159.

⁴⁷⁸ CEV, nr. 518, p. 240 (Sundir die wegisten der gefangen, alz di irluchten forsten czu Stetin und czur Olsen herczogen in gefenknisse und vorbindunge meer den IX monden noch dem frede gehalten haben <...>).

⁴⁷⁹ K. Kwiatkowski, *Niewola księca pomorsko-szczecińskiego*, s. 117, išn. 18.

⁴⁸⁰ Šaltinyje nurodoma, kad į Lietuvą siunčiami pinigai (*item 10 nobelen gesant herczoge Conrad von der Olse ken Littouwen*), GStAPK OBA 1616.

⁴⁸¹ Soldbuch, Bd. 2, S. 143, čia S. Ekdahlis remiasi Markiano Pelecho tyrimu.

⁴⁸² OF, Nr. 6, S. 409 (<...> das wir euern bruder abegerichtet haben gleich andern herren, rittern und knechten, die uff die czeit auch gefangen weren).

⁴⁸³ LUB, Bd. 5, S. 17 (klaidingas datavimas, vietoje gegužės 9 dienos turėtų būti – rugsėjo 19 d., žr. RBD0, Bd. 2, S. 285).

kad sustabdytų belaisvių ėmimą ir siektų paliaubų⁴⁸⁴. 1416 m. Konradas Baltasis ir jo broliai sudarė pagalbos sutartį su Vokiečių ordinu prieš Vladislovą Jogailą ir Vytautą⁴⁸⁵. Tačiau atrodo, kad ši sutartis truko neilgai, nes kitais metais tarp Vytauto dvariškių sutinkame Konradą, kuris jau buvo davęs ištikimybės priesaiką didžiajam kunigaikščiui⁴⁸⁶. Konradas ir toliau palaikė ryšius su Lietuvos valdovais, tačiau kai Vytautas ir Jogaila ėmė remti husitus prieš Zigmantą Liuksemburgietį, tiek Konradas, tiek kiti Silezijos kunigaikščiai nuo jų nusigręžė. Tai pirmiausiai lėmė religiniai motyvai⁴⁸⁷ ir ištikimybė valdovui Zigmantui Liuksemburgiečiui, kuris buvo Čekijos karalius. Vėliau Konradas Baltasis susitaikė su Vladislavu Jogaila, vadindamas jį „mūsų mielu broliu“ ir 1424 m. dalyvavo Sofijos Alšėniškės karūnacijos iškilmėse⁴⁸⁸. Taigi atrodo, kad Konrado buvimas Vytauto nelaisvėje užmezgė ilgai trukusius santykius, o šį kunigaikštį ir jo aplinką didžiojo kunigaikščio dvare galima pamatyti ir vėlesniais laikais.

Ordino riteriai ir žmonės, patekę į Žygimanto Kęstutaičio rankas po 1435 m. Pabaisko mūšio, buvo bene ilgiausiai nelaisvėje. Istoriografijoje vis dar laikomasi nuomonės, kad Pabaisko mūšio belaisviai iš esmės buvo išvaduoti apie 1442 metus⁴⁸⁹. Tačiau šaltiniai rodo, kad šis klausimas tęsėsi iki pat Trylikamečio karo pradžios⁴⁹⁰, jau valdant Kazimierui Jogailaičiui. Kita vertus, tuose pačiuose šaltiniuose beveik nieko nepranešama apie veiklą nelaisvėje – ar belaisviai nuolat surakinti kalėjo (kaip rašoma viename iš nelaisvėje laikomų asmenų laiške)⁴⁹¹, ar turėjo judėjimo laisvę. 1437 m. gegužės mėn. didysis magistras laiške Vroclavo miestui nurodė, kad Pabaisko

⁴⁸⁴ Ibid., S. 17 (Do muheten wir uns mit getruwem fleisse, das sulche nemunge des volkis umb unsern willen abe wart geleget, und ouch uf sulche czuvorsicht, als wir getruweten, das ir ernstlich noch frede weldet haben gestanden, noch deme als ir euwer botschaft zu senden begundet).

⁴⁸⁵ OF, Nr. 14, S. 46.

⁴⁸⁶ R. Petrauskas, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, p. 355.

⁴⁸⁷ Didysis magistras Paulius Rusdorfas imperatoriui Zigmantui giria Konradą, kad šis neprisidėjo prie husitų, 1434.IV.7, OF, Nr. 13, S. 226–227.

⁴⁸⁸ R. Heck, Piastowie ślący a Królestwo Polskie w XIV–XV w., in: *Piastowie w dziejach Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975, s. 86.

⁴⁸⁹ Varakauskas, beje, užsimena, kad belaisvių klausimas dar buvo keliamas 1448 m., R. Varakauskas, Lietuvos ir Livonijos santykiai, p. 111; A. Niewiński, Jeniectwo wojenne, s. 195.

⁴⁹⁰ Livonijos krašto magistras didžiajam magistrui, 1453.XII.31, Ryga, LUB, Bd. 11, Nr. 321; Sobiesław Szybkowski pastebėjo šį faktą savo recenzijoje, žr.: S. Szybkowski, rec.: A. Niewiński, Jeniectwo wojenne w późnym średniowieczu. Studia nad problematyką zjawiska w Polsce w kontekście zachodnioeuropejskim, wyd. 2, Oświęcim 2020, in: *Roczniki Historyczne*, t. 87, 2021, s. 258–263, čia – s. 260.

⁴⁹¹ LUB, Bd. 5, S. 945–947.

mūšio belaisviai „iki šiol laikomi nelaisvėje“⁴⁹². Taip pat žinome, kad jiems buvo leista bent trumpai bendrauti su pasiuntiniais⁴⁹³, o kai kuriems net pavyko pasiųsti savo tarnus į Livoniją pranešti apie savo padėtį ir būklę⁴⁹⁴. O minėtasis belaisvių laiškas rodo, kad jiems buvo suteikta galimybė palaikyti ryšį su Ordino vyresniaisiais. Jiems buvo leista tai daryti, žinoma, siekiant gauti išpirką.

Kita vertus, ryšys su išore ne visada buvo leidžiamas, o kartais ir ribojamas. Naujosios Markos vaitas, pranešdamas naujienas didžiajam magistrui, tvirtino siuntęs pasiuntinius į Poznanę, tačiau jie nebuvo prileidžiami prie belaisvių, o jų laišakai nebuvo perduodami. Todėl vaitui teko siųsti kunigą, kuriam leido pasikalbėti su belaisviais ir išsiaiškinti, ko jiems reikia ir kiek jų yra⁴⁹⁵. Tačiau visų šių belaisvių kasdienybė buvo ilgas ir varginantis Ordino ir LDK ginčų sprendimo laukimas.

Svarbus aspektas buvo tas, kad nelaisvėje praleistas laikas ribojo belaisvio galimybes veikti – Ordino pareigūnai (komtūrai, maršalai ir pan.) negalėjo eiti savo pareigų. Viduramžiais asmens buvimas ir dalyvavimas buvo svarbus valdymo ar pareigų užėmimo veiksnys, tačiau nelaisvė, ypač jei nebuvo žinoma jos trukmė, paralyžiuodavo asmens galimybes dalyvauti politikoje ir vykdyti įprastas funkcijas. Todėl Ordino vadovybei buvo būtina kuo greičiau išsiaiškinti tokių belaisvių likimą – ar jie bus greitai paleisti, ar ne:

„Taigi, jei per trumpą laiką juos pavyktų išlaisvinti ir paleisti į laisvę, jie dar galėtų likti savo pareigose, o jei ne, ir jei jie būtų paleisti su garantija, tol, kol tęsis taika tarp didžiojo kunigaikščio, mūsų Ordino ir Lenkijos karaliaus, privalome kitus mūsų Ordino brolius paskirti į jų pareigas ir įsakyti jiems tai daryti.“⁴⁹⁶

⁴⁹² OF, Nr. 13, S. 455–456 (<...> die bisher und noch heutes tages im gefengnisse enthalden werden <...>); LUB, Bd. 9, Nr. 173 [Reg.].

⁴⁹³ Tiek belaisvių laiške, tiek aukščiau minėto didžiojo magistro laiške akivaizdu, kad karo belaisviai trumpam buvo „atlaisvinti nuo grandinių“.

⁴⁹⁴ Netrukus po Pabaisko mūšio Livoniją pasiekė pasiuntinys iš Lietuvos, gabenęs vieno karo belaisvio – Bertoldo Kirskorfo – laišką, pranešančiu apie kitus belaisvius, LUB, Bd. 8, Nr. 983 (<...> das en bote, alz en briefftreger, usz Littouwen ist gekomen, by deme uns Bertoldt Kirskorff hat geschreben <...>).

⁴⁹⁵ Naujosios Markos vaitas didžiajam magistrui, Hermsdorf, 1431.X.19, GStAPK OBA 5823. Šį faktą vaitas pakartojo kitame savo laiške: Naujosios Markos vaitas didžiajam magistrui, 1431.X.30, Schivelbein, GStAPK OBA 5833 (Vorbas die botin die ich denen tzu den gefangen sende czu Pozen kan keyner czu in komen, denen alleyne der eine priester, als ich euern gnoden vor habe geschreiben).

⁴⁹⁶ LUB, Bd. 8, nr. 517.

Taip Livonijos krašto magistras rašė apie 1431 m. Nakelio mūšio belaisvius. Vienas iš belaisvių buvo Livonijos krašto maršalas Verneris Neselrodė, užėmęs vieną iš aukščiausių pareigų Ordino valstybėje. Pareigų pasikeitimas atsispindi ne tik oficialiuose normatyviniuose Livonijos dokumentuose, bet ir korespondencijoje, kurioje Verneris Neselrodė netrukus prisistato kaip „senasis maršalas“⁴⁹⁷. Tačiau ne visada buvo svarstoma galimybė pakeisti pareigūnus. Pavyzdžiui, XV a. pradžioje Grundziondo komtūras prašė magistro padėti jam sumokėti išpirką, kurią jis turėjo gražinti Vytautui (ir tikriausiai buvo paleistas lygtinai)⁴⁹⁸. Tokia padėtis netrukė jam vykdyti savo pareigų, nes jis galėjo būti savo komtūrijoje, ne kaip vėliau jo likimo draugas Livonijos maršalas, kuris Lenkijoje išbuvo trejus metus. Turimi šaltiniai leidžia manyti, kad tai veikiau buvo situacinių sprendimų reikalas dėl nestabilių XV a. pirmosios pusės politinių procesų. Panašiai, po 1410 m. spalio 10 d. įvykusio Koronovo mūšio, kai į nelaisvę pateko tuometinis Naujosios Markos vaitas Mykolas Kuchmeisteris, jo pareigas greitai pakeitė kitas asmuo⁴⁹⁹. Kita vertus, Livonijoje pareigūnų klausimas buvo glaudžiai susijęs su vidinėmis grupuotėmis ir konkurencija tarp jų: vestfalų ir reiniečių⁵⁰⁰.

Kiek galima spręsti iš šaltinių, Lietuvos didikai, patekę į nelaisvę savo pareigybių neprarasdavo. Antai 1414 m. į Ordino nelaisvę patekęs ir netrukus lygtinai paleistas Jonas Butrimas, atrodo, išsaugojo dvaro maršalkos pareigas. Kitas Lietuvos didikas Rumbaudas Valmantaitis, 1431 m. patekęs į Lenkijos karaliaus nelaisvę, taip pat toliau ėjo žemės maršalkos pareigas. Jo pasižadėjime, duotame 1432 m. birželio 26 d., buvo nurodyta, kad lygtinis paleidimas ir naujas terminas iki Kalėdų leis jam grįžti namo į Lietuvą ir užsiimti „savo darbu“ (galbūt turima omenyje valstybinė veikla?)⁵⁰¹. 1432 m. antroje pusėje kilus konfliktui tarp Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio, Rumbaudas dalyvavo sąmoksle prieš Kęstutaitį ir buvo nubautas mirtimi.

Nors Jonui Butrimui to meto korespondencijoje skirta nemažai dėmesio, jo veiklą nelaisvėje (1414–1416 m.) sunku apibūdinti. Žinome, kad jis kartą grįžo pas didįjį magistrą į Marienburgą 1415 m. pagal lygtinio paleidimo

⁴⁹⁷ Nuo 1432 m. šaltiniuose įvardinamas *alder lantmarschalk von Leyfflande*, LUB, Bd. 8, S. 356–357. Pats Verneris Neselrode laiške magistrui save pristato taip pat, *ibid.*, Nr. 524. Naujai Livonijos krašto maršalo pareigas ėjo Frankas Kirskorfas (1432–1434).

⁴⁹⁸ GStAPK OBA 28066.

⁴⁹⁹ K. Kwiatkowski, *Neue Quellen*, s. 85.

⁵⁰⁰ W. Urban, *The Livonian Crusade*, p. 289.

⁵⁰¹ AGAD, dok. perg., nr. 4454 (<...> ut possemus infra hoc tempus ad nostram domum in terram Littwaniae libere equitare et nostra negotia peragere).

sąlygas⁵⁰², bet taip visada būdavo LDK arba prie valdovo⁵⁰³. Šis judėjimas tarp Marienburgo ir didžiojo kunigaikščio dvaro atvėrė dar vieną galimybę suverenams bendrauti per karo belaisvių⁵⁰⁴, tiesiogiai perduoti valdovo laiškus⁵⁰⁵, o šiuo konkrečiu atveju – gauti Vytauto užtarimą Ordino derybose su Lenkijos karaliumi⁵⁰⁶. Apie Mikitą, kuris pateko į nelaisvę kartu su Butrimu, yra dar mažiau žinių, tačiau iš didžiojo magistro laiško matyti, kad Mikita būdamas Lietuvoje galėjo susirgti ir negalėti atvykti į Marienburgą⁵⁰⁷. Dvejų metų nelaisvė Butrimui suteikė derybinės patirties, ir netrukus po paleidimo jis buvo išsiųstas pasiuntiniu į Marienburgą 1416 m. spalį, o paskui į Maskvą, taigi nelaisvė nesutrukdė jam siekti tolimesnės karjeros⁵⁰⁸.

Tą pačią praktinę politinę mokyklą „baigė“ ir Vokiečių ordino brolis Henrikas Klocas, bent dvejus metus praleidęs didžiojo kunigaikščio Vytauto nelaisvėje. Kaip minėta, jis buvo paimtas į nelaisvę Žemaitijoje apie 1401 m. ir išvadotas arba 1402 m. spalio 1 d., arba 1403 m. liepos 1 d. per bendrą suvažiavimą. Sprendžiant iš tolesnės Henriko Kloco karjeros, jis buvo vienas iš pasiuntinių, vykusių pas didįjį kunigaikštį Vytautą dviem klausimais – dėl belaisvių ir Žemaitijos. Iš 1405 m. gruodžio 20 d. didžiojo magistro rašyto laiško žinome, kad Henrikas Klocas buvo Žemaitijoje ir galbūt dalyvavo propagandinėje misijoje prieš didįjį kunigaikštį. Didysis magistras Konradas Jungingenas patikino Vytautą, kad apie tai girdi pirmą kartą, ir atsiprašė, jei

⁵⁰² Vienoje iš Ordino sąskaitų knygoje randame, kad Butrimas buvo palydėtas į Elbingą 1415 m. gegužės mėnesio atrojeje pusėje, o sprendžiant iš didžiojo magistro gegužės 26 d. laiško Vytautui, Butrimas Marienburge buvo dieną prieš, Das Ausgabebuch, S. 186 (item 12 sol. 1 furman, der Butrym furte ken Elbing); CEV, nr. 633 (Wir begern euwir herlichkeit czu wissen, das Butrim als gestern ist czu uns gekomen ken Marienburg <...>).

⁵⁰³ Vytautas užsimena, kad Butrimas bus kartu su juo Lucke 1415 m. rudenį, CEV, nr. 651.

⁵⁰⁴ CEV, nr. 607 (<...> die selbigen wir mit fleisse botthen, das sie unsern dinst und guten willen, die wir czu euwer herlichkeit tragen, von unser wegen euch sulden vobringen, houffinde, das euwer herlichkeit bas were czu danke, das wir euch ein sulchs muntlich den briefflich czu entpoten <...>).

⁵⁰⁵ Ibid., nr. 633 (<...> und hat sich gestalt und domete antwertende euern brieff <...>)

⁵⁰⁶ Ibid., nr. 634; J. Voigt, Geschichte Preussens, Bd. 7, S. 260–261.

⁵⁰⁷ CEV, nr. 632.

⁵⁰⁸ R. Petrauskas, Lietuvos diduomenė, p. 220; A. Petrilionis, „Auf die Hand“ praktika: belaisvių lygtiniai paleidimai tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos (XIV a. pabaiga–XV a. pirma pusė), in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 45, Vilnius, p. 43.

taip yra iš tikrųjų⁵⁰⁹. Iš šio laiško galima daryti prielaidą, kad Henrikas Klocas galėjo šiek tiek išmanyti vietos kalbą, o tai tikėtina, turint omenyje kai kurių kitų Ordino pareigūnų gebėjimą suprasti lietuviškai⁵¹⁰. 1419 m. vasario mėn. rašytame Ordino maršalo laiške didžiajam magistrui minima, kad Henrikas Klocas, grįžęs iš Žemaitijos, turėjo derėtis su žemaičiais⁵¹¹. Tiesa, šis Ordino brolis neužėmė jokių svarbių pareigybių, tačiau vis dėlto akivaizdu, kad beveik du dešimtmečius Ordino didieji magistrai naudojosi jo žiniomis ir patirtimi derėtis Lietuvoje svarbiausiais klausimais.

Elizabeth Lawn pastebi, kad nelaisvė kaip politinė priemonė izoliuoti ir taip pašalinti buvo geresnė išeitis nei bandymas pakeisti belaisvio poziciją ar net šantažas nelaisve⁵¹². Išdavystė taip pat galėjo būti įkalinimo priežastis⁵¹³. Tokius laisvės suvaržymus galima pastebėti ir Ordino santykiuose su Pamario kunigaikščiais, šiuo atveju su Svantiboru, kai po sėkmingo suvažiavimo jis iš nelaisvės paleido kelis Ordinui tarnavusius asmenis. Įdomu tai, kad tuometinis Naujosios Markos vaitas Arnoldas Badenas laiške didžiajam magistrui pažymėjo, jog šie asmenys „kaip Jūsų Malonybei gerai žinoma, ilgą laiką buvo nelaisvėje“⁵¹⁴. Nors šis pavyzdys nėra tiesiogiai susijęs su Ordino ir Lietuvos santykiais, jis rodo, kad kai kurių asmenų nedalyvavimas politiniame gyvenime, jų izoliavimas nuo veiklos ir įkalinimas ilgesniam laikui buvo

⁵⁰⁹ OF, Nr. 3, S. 234 (Ouch zo berurt euwir hochwirdikeit yn dem selben briffe von Clocz unsers ordins brudir, wy der etliche rede tzu Samaythen solde geredt haben etc. Grosmechtiger libir herre got sy unsers getzug das wir von den reden bis her nicht gewest haben und getruwen ouch wol, das is nicht gescheen sie wend uns von herczen leyte were, das Clocz adir ymandes anders der unsern acht vermoglichs wedir euch reden adir vorsachen sulde und wellen, ap got wil den tag nicht geleben das wir euwer ergeste ader schaden wissen adir dirfaren wellen).

⁵¹⁰ Čia turima omenyje Ordino maršalą Henriką Holtą. Viename laiške 1430 m. Vytautas užsimena, kad jis „gerai žinąs situaciją krašte ir mokąs vietos kalbą“, žr. R. Petrauskas, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, p. 243. Apie vieną Daugpilio komturą tarną, kuris mokėjo rusėnų, užsimena Livonijos krašto magistras, LUB, Bd. 8, Nr. 632 (<...> und derselbe diener kan gut Rusch und ist in den landen <...>).

⁵¹¹ GStAPK OBA 2914 (So geruchet czu wissen, das wir in dieser gebunge her Klotze, der kirchenfoith czu Samelandt, bie uns haben gehat, der mit demselben Samaithen eigentlichin von allen den dingen hat geredt, also das der Samaithen ganz bei den reden stete bleibt, die wir uwir gnaden vor haben geschreiben, und sagte im, das es in der warheit also ist, das die gemeine des landes ganz begeret, das der orden adir Swittergail ichts dorczu thun welden, so wurde im das ganze landt ane grosse arbeit und muhe geentwertt).

⁵¹² E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 110.

⁵¹³ Ibid., S. 113.

⁵¹⁴ GStAPK OBA 1447 (Ouch so hot der herczog los gegeben Hans von Schenyngen unde Llamprecht von Wedele und Michils son von Sydwe, dy von llinger czit syn geffangen syn gewest, als euwern gnaden wol wysentlich yst).

pastebimas ir turėjo įtakos. Kita vertus, iš anksčiau pateiktų pavyzdžių matyti, kad karo belaisviai galėjo rasti nišą, ją išnaudoti ir kartu su kalintoju susikurti tam tikrą socialinį kapitalą.

Nelaisvės trukmė nebuvo iki galo apibrėžta, tačiau vienalaikiai stebėtojai nuolat pabrėždavo ilgesnę ar trumpesnę nelaisvės trukmę. Pavyzdžiui, Sanderis Baisenas (*Sander Bayssen*) pateko į nelaisvę Trylikamečio karo pradžioje, Prūsijos konfederacijai užėmus Osterodės pilį. Savo laiške didžiajam magistrui, netrukus po rugsėjo 23 d. Choinico mūšio, jis teigia, kad nelaisvėje praleidęs „nemažai laiko“ – septynis mėnesius⁵¹⁵. Akivaizdu, kad kai kuriais atvejais, ypač esant įtemptiems tarpvalstybiniams santykiams, vieno ar kelių belaisvių „užlaikymas“ buvo neišvengiamas. Kol jų likimas buvo sprendžiamas per pasiuntinius ir susirašinėjimus, jie turėjo visą laiką praleisti svetimoje aplinkoje arba, jei pasisekdavo, galėdavo grįžti namo, jei buvo paleisti lygtinai. Tačiau belaisvių kasdienybė ir veikla nėra itin akcentuojama, ir tik retais atvejais galima stebėti kokį nors jų judėjimą ir veiksmus. Net ir pačių belaisvių laiškuose pirmenybė teikiama jų sunkios ir vargingos padėties aprašymui ir troškimui kuo greičiau būti paleistiems į laisvę, todėl nebuvo poreikio išsamiai pasakoti apie save. Bet kai kurie pavyzdžiai rodo, kad nelaisvė galėjo būti kartais ir naudinga tolesnei karjerai. O itin retais atvejais galimybė net išvengti tarnystės, pavyzdžiui, buvimas lietuvių nelaisvėje leido Otonui, grafo Otono iš Ojeršteino sūnui, pasinaudoti šia „nesėkme“ ir išstoti iš Vokiečių ordino, kuriame tėvas jį privertė tarnauti nuo trylikos metų⁵¹⁶.

Grįžtant prie Viduramžių kalėjimo ar įkalinimo fenomeno, pasak Geltnerio Guy, individas buvo tarp dviejų būsenų: socialinės atskirties ir socialinės įtraukties, ir, svarbiausia, jie nėra ištrinti iš viešosios atminties. Taigi belaisviai galėjo būti suvokiami kaip aktyvūs visuomenės nariai⁵¹⁷. Tačiau tai galima

⁵¹⁵ GStAPK OBA 13090 (Euwer erwidiger gnode geruche zcu wissen, wie das ich etczliche czeith alhie zcu Osterrode gefangen habe gelegen <...>). R. Grieser, *Hans von Baysen. Ein Staatsmann aus der Zeit des Niederganges der Ordensherrschaft in Preußen*, Leipzig, 1936, S. 92.

⁵¹⁶ Šį faktą sužinome iš popiežiaus Grigalijaus XI 1376 m. birželio 1 d. mandato, *Bullarium Poloniae*, t. 2 (1342–1378), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae, 1985, p. 383 (Ac subsequenter dictus Otto filius, qui per aliud tempus apud paganos illarum partium, Letvynos nuncupatos, in captivitate detentus fuerat, opportunitate captata et habitu dicti ordinis dimisso ad seculum reddiit). Taip pat žr. W. Paravicini, *Preußenreisen*, Bd, 2, S. 115; A. Nikžentaičio nuomone, Otonas „pasidavė sąmoningai“, panašiai kaip dar keli Livonijos ordino broliai-pabėgėliai, žr.: A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 518.

⁵¹⁷ G. Guy, *Coping in medieval prisons*, p. 152–153.

buvo pasiekti tik per lygtinį paleidimą arba suteiktą galimybę bendrauti su išoriniu pasauliu. Pavyzdžiui, XIII a. prūsų įkaltintas vyskupas Kristijonas buvo vienas pagrindinių Vokiečių ordino varžovų. Jo nelaisvė ir apribotas kontaktavimas su popiežiumi leido Ordinui įsitvirtinti Kulme⁵¹⁸.

2. 2. Erdvė: belaisvių laikymo vietos

XIV a. kronikininkai paprastai nepateikdavo tikslesnės informacijos apie belaisvių laikymo vietas. Žinių spragai užpildyti pakakdavo tokias vietas pavadinti tolimomis, arba tokiomis, „iš kurių negrįžtama“. Atsirasdavo klišinių frazių, tokių kaip „amžina vergija“ arba „amžina tremtis“. Šis reiškinys buvo aptinkamas ir karuose prieš musulmonus Artimuosiuose Rytuose, tačiau ilgainiui išnyko iš naratyvų, nes buvo suvokta, kad nelaisvė ne visais trunka visą gyvenimą⁵¹⁹. Kita vertus, pakakdavo žinoti, pas ką laikomas belaisvis, nežinant tikslios jo laikymo vietos, kaip matyti iš 1412 m. Ordinui perduoto belaisvių sąrašo, kuriame daugiau randama „nesciuntur ubi sit / sunt“ nei tikslią belaisvio laikymo vietą⁵²⁰.

Belaisviai buvo laikomi arba apgyvendinami (valstiečių atveju) įvairiose vietose ir gana didelėje geografinėje teritorijoje. Kai 1411 m. Livonijos ordino magistras rašė Ordino didžiajam magistrui, jis nurodė, kad Vytautas leido ieškoti belaisvių visoje jo žemėje⁵²¹. Tai neabejotinai glaudžiai susiję su jau aptartu grobio dalybų klausimu, kai išdalyti belaisviai galėjo būti paskirstyti po visą šalį. Tačiau ar taip buvo iš tikrųjų? Šioje dalyje bandysime pereiti nuo lakoniškų šaltiniuose pateikiamų vietų, kuriose galėjo būti laikomi karo belaisviai, pavyzdžiui, miestų, pilių, dvarų, įvardijimo prie konkrečių ir aiškių erdvių ir patalpų.

⁵¹⁸ S. Zonenberg, *Der Deutsche Orden und die Dominikaner in der Rivalität um die preußischen Bistümer in der Mitte des 13. Jahrhunderts*, in: *Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica: Yearbook for the Study of the Military Orders*, Vol. XXIV, Toruń, 2019, S. 111–147, čia S. 112–113.

⁵¹⁹ Pirmųjų kryžiaus žygių kronikininkai buvo tokie pat neinformatyvūs, tačiau vėlesniais laikais geografinės žinios tapo tikslesnės, žr.: P. Goridis, *Gefangen im Heiligen Land*, S. 62–63.

⁵²⁰ Lites, t. 2, p. 158. Kartais pridedant *in Prusia*.

⁵²¹ GStAPK OBA 1582. Pub.: LUB, Bd. 4, Nr. 1905 (<...> und das her sie wolle lassen suchen in allen orteren sine landes <...>).

(a) Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Lenkijos Karalystė

XIV–XV a. Lietuvos teritorija sparčiai plėtėsi, todėl karo belaisvių buvo galima rasti įvairiose vietose, net ir atokiausiose jos teritorijos vietose. Tačiau įvairūs šaltiniai rodo, kad daugiausia belaisvių buvo sutelkta valstybės branduolyje, rečiau ir pavieniais atvejais – periferijoje. Jogailai tapus Lenkijos karaliumi, dalį belaisvių reikėjo laikyti arčiau jo ir jo aplinkos, t. y. Lenkijoje, todėl į šį skyrių įtraukiamos vietos ir iš Lenkijos Karalystės.

Pirmosios konkrečios žinios yra iš 1365 m., kai Ordino didysis magistras įžygiavo į Lietuvą, sudegino Kernavės ir Maišiagalos pilis, iš kurių, kaip sakoma, buvo išlaisvinta daug krikščionių⁵²². Vilniaus pilis minima kaip vieta, kur 1382 m. pirmą kartą buvo laikomi Kęstutis ir Vytautas, kai juos paėmė į nelaisvę Jogaila⁵²³. Vėliau abu kunigaikščiai buvo nugabenti į Krėvos pilį⁵²⁴. Vilnius minimas ir 1384 m., kai Vytautas, išdavęs Ordiną, iš Prūsijos atsivedė belaisvius į Vilnių, tačiau neaišku, ar jie ten pasiliko⁵²⁵. Vygando Marburgiečio kronikoje rašoma, kad Vytautui antrą kartą pasitraukus į Prūsiją, pakeliui iš Vilniaus pavyko išlaisvinti penkis Ordino brolius, o netrukus jis iš Prūsijos pajudėjo Gardino link, taigi šie belaisviai turėjo būti šiame trikampyje⁵²⁶. Panašu, kad ir Vilniaus vyskupas Motiejus Vilniuje laikė karo belaisvius 1438 m.⁵²⁷

Šalies centre galima išskirti Krėvą, Trakus ir Bistryčią. Sužinoti apie pastarąsias padeda belaisvių sąrašai, nors juose retai nurodoma vieta, kur vienas ar kitas asmuo buvo išvestas, dažniau iš kurios vietos jis paimtas į nelaisvę. Pavyzdžiui, po Pabaisko mūšio pagal vieną tokį sąrašą dauguma paimtųjų į nelaisvę buvo nugabenti į Trakus, kiti – į neįvardytą dvarą⁵²⁸, o du Ordino pareigūnai išvesti į Lenkiją⁵²⁹. Galbūt neįvardytą dvarą galima sieti su

⁵²² HV, p. 188; VM, p. 132.

⁵²³ VM, p. 182.

⁵²⁴ Ibid., p. 183.

⁵²⁵ Ibid., p. 189.

⁵²⁶ Ibid., p. 197–198.

⁵²⁷ LUB, Bd. 9, Nr. 339 (<...> zcu schreiben vor eynen man, genanth Johan van Wildungen, der leith gefangen zcur Wille bey deme bischoffe <...>).

⁵²⁸ Belaisvių sąrašas, 1435 m. rugsėjis, GStAPK OBA 7112 (<...> Dis seyn die gefangen die tzu Tracken seyn, ane die uf den hoffe seyn <...>). LUB, Bd. 5, Nr. 2639 (klaidingas datavimas).

⁵²⁹ GStAPK OBA 7112 (Der voith von der Soneborch, der voith von Gerwen, die seyn in Polan gefurt).

Bistryčia, iš kurios trijų belaisvių parašytas laiškas pasiekė didįjį magistrą⁵³⁰. Taip pat gali būti, kad tai kitas dvaras, apie kurį sužinome iš 1436 m. pavasarį Livonijos magistro rašyto laiško didžiajam magistrui. Jame pranešama, kaip Švitrigaila užpuolė dvarą (*hove*) Lietuvoje, rado ten belaisvių ir išsiuntė juos į Livoniją⁵³¹. Vienas iš dviejų belaisvių buvo buvusio Livonijos magistro padėjėjas, kuris po Pabaisko mūšio sudarytame belaisvių sąraše galbūt minimas kaip Lofas⁵³². Sprendžiant iš laiške pateiktos informacijos, minėtas dvaras turėjo būti netoli Podolės ir Kijevo žemių⁵³³. O Trakuose⁵³⁴, kaip teigiama viename pranešime, ilgą laiką buvo Frydrichas Doninas ir Popas Kokericas⁵³⁵.

Gardinas, Kaunas⁵³⁶ ir Veliuona dažnai minimi belaisvių išlaisvinimo ir apsikaitimo jais kontekste bei kaip patogios pasienio vietos. Kauno ir Veliuonos paminėjimas šaltiniuose susijęs su Vytauto buvimo vieta, kur turėjo būti sutelkti belaisviai, ruošiantis deryboms ir galutiniam apsikaitimui ar išpirkimui⁵³⁷. Kai kuriais atvejais tai galėjo būti ir nuolatinė belaisvių laikymo vieta. Antai Vytautas laiške Ordino maršalui skundėsi, kad Ordino žmonės, atvykę į Gardiną ieškoti savo draugų, buvo aprūpinti maistu, ne taip, kaip lietuviai, ieškantys savųjų Prūsijoje⁵³⁸.

Kaip minėta, pasienio pilyse belaisviai buvo laikomi tik laikinai, iš jų juos lengviau buvo gabenti Nemunu į Prūsiją. Apie tai byloja du didžiojo

⁵³⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 2679 (Gegeben zu Bystritze).

⁵³¹ LUB, Bd. 9, Nr. 39 (<...> so geruche die zcu wissen, das bynnen vier tagen nehstgeleden by uns sien komen unsirs vorfaren junge [čia ir kitur pabraukta mano – A. P.] eynir mit eyme dynir von Vellyn, die uns beide herczoge Switrigaill gesant und in guten willen bewieset hat, alz sie uns haben berichtet, doeby her uns schreibet, das sie salppachte der unsirn durch sien hovegesinde und etczlichen Tattern usz eme hove in Littouwen <...> gefryet wurden und das sie denselben hoff und die jegenoeedt doe ummelangh vorhereten und vorbranten <...>).

⁵³² Priedas nr. 2; GStAPK OBA 7112 (Loff des meisters junge); LUB, Bd. 8, Nr. 1007.

⁵³³ Laiške minima *Kleyne Podolye*, o Švitrigailos itinerariumas rodo jį buvus tuo metu Kijeve, žr. С. Полехов, Наследники Витовта, с. 551.

⁵³⁴ XIV a. Trakų pilyje būta kalinių prižiūrėtojo, žr. A. Nikžentaitis, Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje, p. 521.

⁵³⁵ LUB, Bd. 9, Nr. 574 (<...> das der wolgeborne herre von Donen und her Puppe so lange zcu Tracken gelegen haben <...>)

⁵³⁶ XVI a. Vilnius, Trakai, Kaunas, Gardinas, Slonimas ir Melnikas buvo pagrindinės vietos maskvėnų belaisviams laikyti. Vėliau belaisvius norėta sutelkti trijose vietose (Vilniuje, Gardine ir Melnike), kad būtų palengvintas pasiuntinių darbas, plačiau žr. M. Sirutavičius, Karo belaisviai, p. 28–29; 45–46.

⁵³⁷ CEV, nr. 664.

⁵³⁸ Didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas Ordino maršalui, 1411.V.19, Kaunas, CEV, nr. 478.

kunigaikščio Vytauto 1411 m. kovą⁵³⁹ laiškai didžiajam magistrui Henrikui Plauenui. Kovo 31 d. laiške didysis kunigaikštis pranešė, kad leis visiems belaisviams kartu vykti į Vilnių arba Trakus, o iš ten kartu su Ordino broliais išsiųs juos į Kauną, kad laivais galėtų nugabenti į Prūsiją⁵⁴⁰. Sprendžiant iš laiško, atrodo, kad Ordino broliai ir galbūt kiti asmenys buvo laikomi Vilniuje. Ankstesniame kovo 28 d. laiške Vytautas kalba taip pat apie Vilniuje ir kitur laikomus belaisvius⁵⁴¹. Nors nėra aiškių ir konkrečių Ščecino ir Olesnicos kunigaikščių buvimo vietų, tik žinoma, kad vienas buvo lietuvių, kitas – lenkų nelaisvėje, tačiau abu oficialiai išlaisvinti Vilniuje. Todėl tikėtina, kad Ščecino kunigaikštis Kazimieras galėjo būti Jogailos palydoje, keliaujančioje iš vienos vietos į kitą⁵⁴². Galbūt kažkas panašaus minima XV a. ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje, kai buvo deramasi dėl Livonijos ordino riterių išlaisvinimo iš Lietuvos ir minima, kad šie belaisviai žygiavo kartu su Lietuvos didikais⁵⁴³.

Kaip matyti iš minėto didžiojo kunigaikščio Vytauto laiško Ordino maršalui ir kitų pavyzdžių, per žygius belaisviai būdavo atsitiktinai surandami ir iš tų vietų išlaisvinami arba siunčiami paieškos būriai, kad surastų jų giminaičius, draugus ir pažįstamus⁵⁴⁴. Pastarasis variantas būdavo problemiškas, kaip matyti iš instrukcijų Ordino pasiuntiniui pas Lenkijos karalių Vladislavą Jogailą. Jame, be kita ko, minimi sunkumai ieškant karo

⁵³⁹ Apie datavimą žr. S. Polechov, *Itinerarium wielkiego księcia litewskiego Witolda: 4/5 sierpnia 1392–27 października 1430*, in: *Rocznik Lituanistyczny*, t. 5, 2019, s. 61, išn. 264.

⁵⁴⁰ GStAPK, OBA 1676 (<...> gleichwol wir wellin die andir lassen czusampne brengen die man ken der Wille adir ken Traken czu uns fureen sal und van danne mit euwirs Ordens bruder, der wir noch eyn gut teyl habin, mitsampt andirn gefangen wellin wir sie ken Cauwen schicken, die man czu schiffe yn euwir landt sal brengen). Panašu, pats Vytautas vyko iki Kauno, žr. S. Polechov, *Itinerarium Witolda*, s. 62. Prie laiško taip pat pridėtas belaisvių sąrašas, žr. nr. 2 šaltinį.

Žiemos metu, užšalus Nemunui, tekdavo grįžti namo pėsčiomis, SRP, Bd. 3, S. 154 (Die Mymmel gefros, das man die schiff muste lassen czu Rangnith, und die lute musten das meiste teyl czu fusze heym geen).

⁵⁴¹ CEV, nr. 473 (<...> und die andir, die czur Wille und andirswō sein, wellin wir ken Cauwen lassin schicken, das man sie czu schiffe sal hen brengen).

⁵⁴² *Ibid.*, nr. 600.

⁵⁴³ Livonijos krašto magistro laiškas Ordino didžiajam magistrui, 1437.I.30, Ryga, LUB, Bd. 9, Nr. 125 (<...> das sie die gevangenē uff mitvasten, alz wir die zeeith willen hatten zcu vorramende, nicht hetten kunth zcusampne brengen, indeme das die bayoren, by den die gevangenē sullen wesen, gemenlich büssen in der reise sien <...>). Atrodo, Kęstutaičio karo metu mobilizuoti bajorai nepajėgė pasirūpinti belaisvių „uždarymu“, todėl teko juos kartu pasiimti į karo žygį.

⁵⁴⁴ Apie 1400 m. kovą keturiems žemaičiams buvo duota išmoka ieškoti krašte belaisvių, DMT, S. 70 (item ½ m. 4 Samayten gegeben, Wilthennen bruder und syner geselleschaft, die do gevangen suchen im lande, am sonnobunde vor Oculi).

belaisvių, kurie buvo plačiai išsibarstę po visą Lenkiją, Lietuvą ir Rusiją⁵⁴⁵. Žinoma, „palikti“ belaisviai dažniausiai būdavo žemesnės kilmės, valstiečiai (bet ne visada), kurie, kas svarbu ir įdomu, nebūdavo pamišti net ir po ilgo laiko, tačiau tai dažniausiai iškyla vieno ar kito diplomatinio ir politinio klausimo kontekste. Pavyzdžiui, 1412 m. iš Lietuvos išvykstant Romos karaliaus pasiuntiniui ir vicearbitrui Benediktui Makrai buvo išlaisvinti keli belaisviai iš įvairių vietovių⁵⁴⁶: aštuoni iš Drohičino, tarp jų pirkliai iš Torunės, keturi klebonai iš Biebersvaldo (dab. Liwa) ir prūsas, kuris buvo paleistas iš Čupurnos dvaro (kuris buvo Šalčininkuose)⁵⁴⁷.

Retkarčiais paminimos kiek tolimesnės vietos nei „tikroji Lietuva“. 1411 m. kovo mėnesį Vytautas atsakydamas didžiajam magistrui mini, kad dalis belaisvių yra toli – Kijeve, Vitebske ir „kitur“⁵⁴⁸, plačiai pasklidę po Vytauto žemes, ir kad jų neįmanoma per trumpą laiką sugražinti⁵⁴⁹. O 1412 m. Ordino atstovai lakoniškai skundėsi ir tvirtino, kad po Žalgirio mūšio totorių paimti belaisviai atsidūrė „netikėlių“ žemėje, iš kurios jie niekada nebegrįš į krikščioniškus kraštus⁵⁵⁰. Panašiai buvo aprašytas 1326 m. lenkų ir lietuvių žygis į Brandenburgą, po kurio nelaisvėje atsidūrę krikščionys buvo išvesti į pagonišką kraštą – taip apibendrinant ir nenurodant konkrečios belaisvių laikymo vietos⁵⁵¹. XV a. ketvirtajame dešimtmetyje Švitrigailai kovojant su Žygimantu Kęstutaičiu dėl LDK sosto, būta nemažai žygių į Lietuvą. Po vieno iš jų Švitrigaila išsiuntė paimtus belaisvius į rusėniškas žemes, tiksliau,

⁵⁴⁵ Instrukcija Vokiečių ordino pasiuntinybei pas Lenkijos karalių, 1420.VII.23, GStAPK OBA 3216 (Item als euwir gnade sendeboten gewurben haben von den gefangen etc. Lieber herre, is ist offembar, das vaste vil gefangen us dessem lande seyn getreben, die so weit seyn czustrahet, das uns swer und unfuglich sie weren in euwirn landen czusuchen. Des bittet der hochmeister und begeret, das is noch euwir gnade in allen euwirn landen, als czu Polan, Littouwen und Ruessen bestellen welle, das die hutes tages wurden frey gegeben und geantworten).

⁵⁴⁶ Lites, t. 2, p. 164.

⁵⁴⁷ R. Petrauskas, Lietuvos diduomenė, p. 82; 92.

⁵⁴⁸ Galbūt galima čia priskirti ir Kremeneco pilį, kurioje kaip politinis belaisvis kalėjo kunigaikštis Švitrigaila nuo 1409 m., *Długossii Joannis Historiae Polonicae libri XI*, ed. Alexander Przezdziecki, t. 4, Cracoviae, 1877, p. 217.

⁵⁴⁹ Didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas Ordino didžiajam magistrui, 1411.V.28, CEV, nr. 473 (<...> went ettliche us denselben gevangen czu Kywen und ettliche czu Wytowsk etc. weit in unszer landt vorsandt woren <...>).

⁵⁵⁰ CEV, nr. 518 (<...> und verre in di heidnissche lande, do sie nimmer czur cristenheit wedir komen mogen <...>).

⁵⁵¹ SRP, Bd. 1, S. 308 (<...> und dy cristin gefangin gefurt in dy heydinschaft <...>).

palydėjo juos iki sienos ir tęsė žygį⁵⁵². Sugauti valstiečiai buvo plačiai išsklaidyti po visą šalį, todėl juos buvo sunku surasti. Išnagrinėjus šaltinius matyti, kad korespondentai tiksliai nežinojo, kur yra šie belaisviai. Kaip jau buvo minėta, Livonijos krašto magistras, rašydamas didžiajam magistrui, informavo, kad Vytautas davė leidimą ieškoti belaisvių iš Duobelės visoje Lietuvoje. Panašiai rašė ir didysis magistras Henrikas Plauenas 1413 m. sausio pradžioje laiške Benediktui Makrai, kuriame informavo jį apie pratęstą susitikimo terminą, per kurį Vytautas galėtų pavesti savo tarėjams surinkti ir surasti belaisvius bei išsiųsti juos į Prūsijos pasienį⁵⁵³. Taip pat 1435 m. Livonijos krašto maršalas prašė didžiojo magistro nurodyti pirkliais ieškoti belaisvių Lietuvoje⁵⁵⁴.

Nesant konkrečios geografinės vietos, šaltiniuose dažnai teigiama, kad belaisviai buvo laikomi tiesiog kažkuriame dvare ar pilyje. 1398 m. balandį Gardine susitikę Ordino ir Vytauto atstovai susitarė, kad visi belaisviai, laikomi pilyse (*husern*) ir dvaruose (*hofen*), turi būti paleisti. 1414 m. didysis kunigaikštis Vytautas patikino Ordino didįjį magistrą Mykolą Kuchmeisterį, kad, kai tik bus surinkti belaisviai, jie bus išsiųsti magistrui, nes jei tuo metu buvo kitose Vytauto pilyse⁵⁵⁵. Tačiau nėra aišku, kuriose tiksliai pilyse buvo laikomi belaisviai. Tiesą sakant, sunku rasti konkrečių nuorodų, todėl tikėtina, kad kunigaikščiai svarbius belaisvius laikė prie savęs, o kitus paleisdavo mainais už garantą ir belaisvio priesaikas. 1414 m. spalio 8 d. prie Strasburgo (dab. Brodnica) Vytautas beveik visus belaisvius paleido už duotas garantijas, neišvesdamas jų į Lietuvą⁵⁵⁶. Tokiu būdu nereikia rūpintis, kur laikyti karo belaisvį, ir nereikia stengtis išlaikyti jį gyvą. Tačiau belaisvių paskirstymo po įvairias šalies pilies praktika tęsėsi ir vėlesniais laikais; o pati pilies buvo siejama su svarbių asmenų kalėjimo erdve⁵⁵⁷.

⁵⁵² LUB, Bd. 8, Nr. 720 (Och geruche ewer erwidige gnode zcu wissen, daz Swittergal zcurucke ist geczogen mit den, die her hot gefangen, bis an die grenitcz unde wil die gefangen wegschicken yn Ruszen <...>).

⁵⁵³ OF, Nr. 6, S. 151 (<...> und wie herczog Witowt gebethen habe gebethen habe (sic!) umb eyne lengern tag alz xiiii tag nach Epiphanie uff das her synen rath mochte tzu sampne brengen und das man die gefangenen gesuchen mochte und off die grenitz schicken <...>).

⁵⁵⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 1007.

⁵⁵⁵ GStAPK OBA 2284 (<...> das wir ouch die andern umb welche ir uns geschreiben hat, die do czu der czeit in andern unsern hussern worden, als balde wir sie czusampne brechten, euch senden und lossin willen).

⁵⁵⁶ GStAPK OBA 2146.

⁵⁵⁷ Užeinant už chronologinių ribų, išlikęs XVI a. sąrašas, kuriose LDK pilyse laikomi maskvėnų belaisviai, žr. V. Volungevičius, Pilies šešėlyje, p. 119–120.

Po 1431 m. įvykusio Nakelio mūšio daug lenkų paimtų į nelaisvę belaisvių buvo nugabenta į Poznanę, Draheimą, o kiti – Krokuvą⁵⁵⁸. Iš vėlesnių derybų protokolų sužinome apie dar vieną vietą – Brombergą (dab. Bydgoszcz)⁵⁵⁹. Vienas iš belaisvių, kuriam pavyko parašyti laišką iš nelaisvės, papasakojo, kaip ponas Dobrogastas juos išsivedė į savo tėvynę (*heymut*) Prusine (*Prusyn*)⁵⁶⁰. Panašiu metu po įvykių prie Lucko⁵⁶¹ lenkai paėmė į nelaisvę ir du Lietuvos didikus – Rumbaudą Valmantaitį ir Petrą Goštautą, kurie kartu su kitais nežinomais lietuviais kurį laiką turėjo praleisti Krokuvoje⁵⁶². Ordino brolis Mykolas Kuchmeisteris, patekęs į lenkų nelaisvę per Koronovo mūšį (1410 m. spalį) buvo laikomas Chencinos pilyje, nutolusioje šimtą kilometrų nuo Krokuvos⁵⁶³.

Anksčiau minėti du Livonijos ordino pareigūnai, Soneburgo ir Jerveno vaitai, kurie greičiausiai buvo Henrikas Nottlebenas ir Peteris Veseleris, iš kurių laiško matyti, kad šie du Pabaisko mūšio dalyviai buvo įkalinti *Laczaubo* dvare, esančiame už keturių mylių nuo Liublino⁵⁶⁴. Be to, kaip nurodo Anna Sochacka, savo laiške jie pabrėžė, kad kai kurie Lietuvoje buvę belaisviai jau minimi kaip lenkų belaisviai: Bertoldas Kirskorfas, Henrikas Rodenbergas ir Dietrichas Rekenas bei kiti⁵⁶⁵. Tačiau atrodo, kad abu, Henrikas ir Peteris, tiesiog aprašė, kas pateko į nelaisvę, tiksliai nežinodami, kas kieno belaisviu tapo. Didžiojo magistro 1437 m. spalio 13 d. garantiniame rašte didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui nurodoma, kad Henrikas Rodenbergas

⁵⁵⁸ GStAPK OBA 5793; pub.: LUB, Bd. 8, Nr. 507 (<...> unde dy mitt enandir keyn Posnaw getrebin seyn); OBA 5796 (<...> tu Poznow liggen gefangen); OBA 5823 (<...> von dem Lifflander, der gefangen lieth czu Drageheym <...>); LUB, Bd. 8, Nr. 505 (<...> fuit captus et longo tempore in Cracoviensi arce in turri versus sanctum Bernardinum sita carcerales angustias perpressus <...>).

⁵⁵⁹ Ordino pusės derybų protokolas, 1434.IX.12–15, pasienis tarp Prūsijos ir Lenkijos, GStAPK OBA 6866; A. Szweđa, Organizacja i technika dyplomacji, s. 406.

⁵⁶⁰ GStAPK OBA 5795 (So hot uns der strenghe und edle ritter her Dobrogost mit sich vorbas in sein heymut czu Prusyn gefuret <...>); OBA 5796 (<...> der jenen dy thu Pruczyn im Polen swerlike liggen gefangen <...>).

⁵⁶¹ С. Полехов, Наследники Витовта, с. 193–210.

⁵⁶² CEXV, t. 1, p. 70–72. Krokuvoje kalėjo Jogailos broliai Švitrigaila 1393–1401 m. ir turbūt Kaributas 1393 m., tačiau jie buvo politiniai belaisviai, SRP, Bd. 3, S. 185; 244.

⁵⁶³ W. Nöbel, Michael Kuchmeister, S. 41.

⁵⁶⁴ LUB, 8, Nr. 1012. A. Sochacka, Jeńcy krzyżacy u Jana Kuropatwy w Łańcuchowie w 1435 roku, in: *Studia Łęczyńskie*, t. 1, Łęczęńa, 2009, s. 15–28.

⁵⁶⁵ Ibid., s. 16; plg.: LUB, Bd. 8, Nr. 983, 1005, 1007; 1012 (Dit synt dejene, de de Polen gewangen hadden, dat uns witlik ys).

ir Dietrichas Rekenas buvo kunigaikščio belaisviai⁵⁶⁶. O Bertoldas mirė nelaisvėje kažkur iki 1436 m. rugpjūčio 8 d., kaip didžiajam magistrui pranešė jo brolis Valteris Kirskorfas⁵⁶⁷. Toks karo belaisvių priskyrimas konkrečiam kalintojui buvo svarbesnis už konkrečią laikymo vietą, galbūt tai rodo, kad daugeliu atveju karo belaisvis keliaudavo kartu su savo kalintoju iš vienos vietos į kitą. Tokiu būdu nereikėjo ieškoti belaisvio, užteko dėl jo derėtis, o kalintojas jau galėjo pasirūpinti lygtiniu paleidimu, informavimu ir panašiai. Taigi iš tokios negausios informacijos atsitiktinai sužinome, kad Vilniaus vyskupas Motiejus turėjo belaisvių iš Pabaisko mūšio⁵⁶⁸. O iš *Laczaubo* dvaro paminėjimo, Anna Sochacka gali teigti, kad iš ten rašę belaisviai priklausė lenkų didikui Janui Kuropatvai⁵⁶⁹.

Fragmentiškus paminėjimus apie karo belaisvių laikymo vietas lėmė informacijos trūkumas, todėl šaltiniuose dažnai pateikiami apibendrinti teiginiai apie tai, kad belaisviai buvo laikomi tolimame krašte, išsibarstę, sunkiai randami, pilyse ir dvaruose arba tiesiog „pasilikę Lietuvoje“⁵⁷⁰. Kita vertus, kiekvienai pusei buvo svarbiau susigrąžinti ar išlaisvinti belaisvius, o ne žinoti tikslią jų buvimo vietą, nebent reikėjo siųsti maisto atsargų ar drabužių. Tačiau tai buvo galima padaryti „perduodant“ kalintojui, kuris galėjo elgtis savo nuožiūra. Reikėtų nepamiršti, kad dažniausiai belaisvių ieškodavo pirkliai, šeimos nariai, draugai ir bendražygiai, būtent jie organizuodavo paieškos grupes, kurias „palaimindavo“ valdovai. O jų surinkta informacija retai būdavo užrašoma.

(b) Prūsija ir Livonija

Nagrinėjant laikymo vietas Vokiečių ordino teritorijose tiek Prūsijoje, tiek Livonijoje, pastebima panaši tendencija su LDK: pateikiama apibendrinta informacija arba nurodoma, kam priklausė karo belaisvis. 1348 m. vasarą didysis magistras belaisvius išsivedė belaisvius į Prūsiją ir, pasak Vygando Marburgiečio, paskirstė juos po visą šalį. 1375 m. septyni šimtai belaisvių

⁵⁶⁶ OF, Nr. 13, S. 445 (<...> die im nestgeledenen streyte vor und nach von dem benumpten heren grosfursten gefangen und in seyner gewalt seyn und in seynen gefangnissen sitczen <...>). Kitas garantas – 1438.III.3, OF, Nr. 13, S. 493.

⁵⁶⁷ OF, Nr. 13, S. 353.

⁵⁶⁸ LUB, Bd. 9, Nr. 271.

⁵⁶⁹ A. Sochacka, Jeńcy krzyżacy u Jana Kuropatwy, s. 16.

⁵⁷⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 1005 (<...> in Littouwen gebleven <...> die in Littouwen sullen sien gebleven <...>).

buvo išvesti į Prūsiją (*in Prusiam*)⁵⁷¹, o po metų – taip pat išvesta *ad teram*⁵⁷². 1390 m. birželį į Lietuvą įsiveržusi Vokiečių ordino maršalo kariuomenė priartėjo prie *Wissewalde* pilies. Maršalui pavyko sugauti tris kunigaikščius ir vienuolika bajorų, kuriuos pasiuntė į Prūsiją⁵⁷³. Panašiai Ordino pusėje tuo metu kovojęs Vytautas, apgulęs Gardino pilį, į Prūsiją išsiuntė tris lenkų belaisvius⁵⁷⁴. Yra ir daugiau pavyzdžių, tačiau juose sunku rasti konkrečių detalių – kronikininkams pakako pasakyti, kad karo belaisviai buvo siunčiami į Prūsiją. Tačiau būta ir išimčių, antai Petras Dusburgietis mini, kad vienas lietuvis buvo laikomas Balgos pilyje⁵⁷⁵.

Žinoma, kronikų autoriams tai nebuvo svarbiausia, net ir vėlesni šaltiniai, ypač korespondencija, taip pat rodo informacijos stoką. Pavyzdžiui, 1458 m. vasarą du žmonės iš Lietuvos, Mikulis ir Aleksas, buvo išvesti nežinia kur. Todėl Kauno seniūnas Sudivojus paprašė didžiojo magistro leisti belaisvių broliams ieškoti jų Ordino pilyse arba miestuose⁵⁷⁶. Būtent tokie epizodai iš esmės apibrėžia pagrindinę problemą: nėra nuoseklių žinių apie konkrečias ir nuolatines belaisvių laikymo vietas. Daugiausia tik atsitiktinės nuorodos padeda nustatyti tokių vietų buvimo vietą. Antai 1325/1326 m. iš Balgos komtūro laiško sužinome, kad belaisviai iš Gardino apylinkių magistro įsakymu kartu su savo daiktais turėjo būti laikomi Bartenšteino (Barštyno) pilyje⁵⁷⁷. Kita vertus, pasikartojantys vietovių pavadinimai gali rodyti, kad ten buvo įprasta laikyti karo belaisvius arba kad tiesiog buvo tinkamos sąlygos. Taip pat galima daryti prielaidą, kad XIV a. Ordino pareigūnų organizuoti žygiai, kurių metu buvo paimti karo belaisviai, dažniausiai likdavo jų vadovaujamose komtūrijose, nebūtinai siunčiant juos į kitas Prūsijos dalis⁵⁷⁸.

1409–1411 m. karo kontekste intensyvus Vokiečių ordino pareigūnų susirašinėjimas rodo ne tik tai, kur buvo laikomi belaisviai, bet ir kaip jie buvo perkelti iš vienos vietos į kitą. Laikiniai Osterodės komtūro pareigas

⁵⁷¹ VM, p. 100; SRP, Bd. 3, S. 78; SRP, Bd. 2, S. 574; VM, p. 150, 153.

⁵⁷² SRP, Bd. 2, S. 583.

⁵⁷³ SRP, Bd. 3, S. 165 (<...> und vingen dry herczogen und eylff bayoren; die santhen sy heym ken Pruszen).

⁵⁷⁴ Ibid., S. 176.

⁵⁷⁵ PD, p. 260.

⁵⁷⁶ GStAPK OBA 15247 (<...> ab sie denn ein anderen euern slessen ader stheten in gefengknissen weren <...>).

⁵⁷⁷ M. Perlbach, Königsberger Correspondenzen, S. 80–81, Nr. 2 (<...> qui iussit eosdem homines nusquam vendi sed in Bartinstein ipsos cum rebus suis conservare).

⁵⁷⁸ Plg. Vokiečių ordino maršalo organizuotas reizas į Lietuvą 1337 m.; 1352 m. Ragainės komtūro žygis; Brandenburgo komtūro žygis 1364 m.; apie 1392 m. gegužę reizas į Medininkus, iš kur belaisviai tikėtina buvo nuvesti į Rittersverderį, kur ir prasidėjo žygis, VM, p. 84, 104; 122; SRP, Bd. 3, S. 178–179.

einančio Balgos fišmeisterio laiške Henrikui Plauenui pranešama, kad belaisviai iš Neidenburgo (dab. Nidzica) perkeliami į Marienburgą, nes komtūras nesijautė saugus juos laikyti prie Mazovijos sienos⁵⁷⁹. Tikriausiai tai buvo tie patys belaisviai, kurie minimi Mazovijos, Lenkijos ir Lietuvos belaisvių sąrašė, kuriame nurodoma, kad į Neidenburgą buvo išsiųsti Mazovijos kunigaikščio Janušo žmonės⁵⁸⁰. 1410 m. pabaigoje didįjį komtūrą pasiekė Elbingo komtūro laiškas, kuriame teigiama, kad Elbinge sunku išlaikyti du šimtus belaisvių, ir prašoma šiuo klausimu pasitarti su magistru⁵⁸¹. Panašiu metu sudarytame belaisvių sąrašė prie „*vom Elbinge tzu Reszel*“ yra apie 70 belaisvių; galbūt didysis komtūras ir didysis magistras atsivželgė į prašymą nesutelkti tiek daug belaisvių vienoje vietoje⁵⁸². O spalio mėnesį Elbingo pilyje buvo rasta apie 26 belaisvių (čekų, lenkų, lietuvių)⁵⁸³. Balgoje buvo laikomi 12 belaisvių, paimtų apie 1410 m. spalį. Tuo pat metu, Ordinui atgavus Diršau ir kitas svarbias pilis, buvo paimtos į nelaisvę lenkų ir lietuvių paliktos įgulos. Buvo nuspręsta belaisvius laikinai laikyti šiose pilyse, kol jiems bus paskirtas terminas ir jie bus paleisti lygtinai⁵⁸⁴.

Kaip Vilnius buvo viena pagrindinių Ordino karo belaisvių laikymo vietų, taip ir Marienburgas buvo tokia vieta. Kaip žinoma, kunigaikštis Kęstutis buvo laikomas Marienburge⁵⁸⁵, tikriausiai dėl savo išskirtinio statuso. Greičiausiai Lietuvos didikai Jonas Butrimas ir Mikita, 1414 m. patekę į nelaisvę prie Prūsų Olandijos, buvo nugabenti į Marienburgą, kur praleido tam tikrą laiką, kol tų pačių metų spalį jiems buvo suteikta didžiojo kunigaikščio garantija. O 1415 m. gruodį iš Marienburgo į Elbingą valtimi Nogato upe buvo nugabenti du

⁵⁷⁹ GStAPK OBA 1392 (<...> Ersamer liber herre kompthur, czu uwer irsamkeit ich sende disse gefangen, dy uwir irsamkeit dirre brieffczeigir wirt antworten, went sy mir nicht beqweme vrie gelegenheit [zwischen – įterpta mano A. P.] der Mazaw und uwers landes woren by mir czuhalden).

⁵⁸⁰ M. Biskup, Z badań nad „Wielką Wojną“, s. 697, nr. 6.

⁵⁸¹ GStAPK OBA 1413 (Wir haben die gefangenen von Ressel by uns tzu Elbinge und andiren gefangen von Holland und Morug wol II^C man, das uns sweer synt tzu halden, wir bitten euch mit unserm homeister do von czu reden).

⁵⁸² M. Biskup, Z badań nad „Wielką Wojną“, s. 710–712.

⁵⁸³ Ibid., s. 699–701, nr. 6

⁵⁸⁴ Ibid., s. 701, nr. 7.

⁵⁸⁵ Šioje pilyje būta Vytauto kambario, tačiau nėra duomenų, kad jis buvo naudotas kaip kalėjimas, žr. S. Józwiak, J. Trupinda, Die Lebensorganisation im Schloss Marienburg in der Ordenszeit, in: *Castrum sanctae Mariae. Die Marienburg als Burg, Residenz und Museum*, hrsg. v. A. Mentzel-Reuters, S. Samerski, Burgenbau, 2019, S. 87.

belaisviai, už kuriuos taip pat garantavo Vytautas⁵⁸⁶. Tikėtina, kad iš Elbingo jie buvo palydėti iki Lietuvos sienos. Panašiai kaip Vytautas, lenkų riteris Andriejus Brochockis, prašęs magistro paleisti jo tarnus už garantą, nors nežinojo, kur jie laikomi, bet minėjo, kad tai galėjo būti Marienburgas arba Balga, o gal ir kitur⁵⁸⁷. Tuo tarpu 1454 m. prasidėjus Trylikamečiui karui, Gdansko miesto tarėjai žinojo, kad po pralaimėto mūšio kai kurie jų žmonės kaip belaisviai buvo nugabenti į Marienburgą ir ten laikomi⁵⁸⁸.

Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas 1411 m. gegužės mėn. laiške Ordino maršalui skundėsi dėl netinkamo elgesio su belaisviais ir jų artimaisiais, vykusiais į Prūsiją jų ieškoti, ir pateikė trumpą kelionės istoriją. Laiške rašoma, kad Valkavisko gyventojai pirmiausia atvyko į Rastenburgą, kur jiems niekas neperdavė belaisvių. Paskui jie nuvyko į Karaliaučių ir į Labiau. Ten jie taip pat neatgavo savo artimųjų. Galiausiai grįžę į Lietuvą jie papasakojo Vytautui, kad laivuose ir kitose Prūsijos vietose matė senus ir nusilpusius belaisvius⁵⁸⁹. Ekspedicijos rezultatai buvo išsamiai užfiksuoti kaip belaisvių sąrašas, kuris 1412 m. buvo perduotas Vokiečių ordino ir Benedikto Markos pasiuntinybei. Iš jo galime sužinoti apie konkrečias vietas arba pas ką buvo laikomi 238 belaisviai⁵⁹⁰. Pagrindinės vietovės: Tvankstė – Karaliaučiaus papilis, Rešlius, Labguva, Tepliava, Ragainė, Valdava, Pabečiai, Bielaukis, Karšuva, Vėluva, Auktalitas, Bartenšteinas, Petersdorfas, Balga, Brandenburgo pilis, Tamoviškės. Iš esmės tai yra vietovės, kurios priklausys Rytų Prūsijai. 1414 m. Karaliaučiuje⁵⁹¹ buvo sulaukyti du Kauno

⁵⁸⁶ Das Ausgabebuch, S. 193 (item 9 sc. 3 knechten, dy czwene gefangen im kanen czum Elbinge furten, dy herzog Wytawt off dy hant genomen hat).

⁵⁸⁷ GStAPK OBA 1589 (<...> daz er wol thut von laset myn knachte, dy gevangen syn czu Marienburg ader czu Balge ader wo sy syn, uf weder stallunge <...>).

⁵⁸⁸ GStAPK OBA 12908 (<...> und etzliche van en uff das slos Marienburg getreben und aldor sullen gefangen legen). Tą patį pateikė Gdansko tarėjai Kazimierui Jogailaičiui, 1454.IV.3, Gdanskas, *Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/300/27/Akta miasta Gdańska. Missiva/5*, l. 238 (<...> den sy gefangen keghen Marienburg brechten).

⁵⁸⁹ CEV, nr. 478 (<...> als sie ken Rastenburg qwomen, do was in nimand geantwert von dem iren, und das man sie vortan ken Konigisberg hat heisen czihen, und von dannen ken Labiow, do in ouch nimand was geantwert <...> uns gesait, das sie etliche ir luthē im schiffe gesehen haben <...> und als sie sprenchen, das under in vil alde und swache sin, so sprechen sie, das sie vil andern in dem lande ir gesinde gesehen haben <...>).

⁵⁹⁰ Priedas nr. 4.

⁵⁹¹ Plg.: 1411 m. balandį Gdansko miestiečiai buvo laikomi Karaliaučiuje, SRP, Bd. 2, S. 326 (Do pralatin ir eyn teyl uf und czogin an den homeister, und der behilt sy czu Kongsberg gefangen <...>).

pirkliai, o vėlesnis belaisvių sąrašas rodo, kad čia buvo laikomi belaisviai iš Lietuvos⁵⁹².

Livonijoje jau XIII a. pradžioje pagrindinėje Ordino Cėsių (Vendeno) pilyje buvo įkalintas kunigaikštis Daugerutis, o anžiaus antroje pusėje – Mindaugo seserėnas Lengvenis. XIV a. tikslų žinių apie belaisvių laikymo vietas nėra, išskyrus vieną atvejį, kai 1368 m. rugpjūtį į Rygą buvo nugabenti į nelaisvę patekęs Gerdeikio sūnus ir Mesės žmona su šeimyna⁵⁹³. Tik 1412 m. Vokiečių ordinui Vilniuje buvo pateiktas minėtas belaisvių sąrašas su 109 į Livoniją išvestais asmenimis, iš kurio galima sužinoti konkrečias vietas: Steponas buvo pas Daugpilio komturą, kaip ir dar 8 kiti belaisviai. Kita sąrašė minima vieta – Ryga, kur randame 9 belaisvius. 6 belaisviai laikomi Ludzoje, o Rėzeknėje – 7. Viena belaisvė buvo laikoma Koknesės pilyje. Deja, kitų belaisvių buvimo vietos nenurodytos arba neįmanoma identifikuoti vietovės, kaip *Lanfkosy* pas Gergų, kur buvo laikoma Audachija. Gali būti, kad kiti belaisviai buvo laikomi pietinėse pilyse ar dvaruose, galbūt dėl to, kad jie buvo patogesnėje vietoje prie LDK sienos, nes iš vėlesnių šaltinių žinome, kad netoli Daugpilio buvo vieta, kur buvo apsikeičiama belaisviais. Tačiau šis argumentas galiojo, jei derybos dėl karo belaisvių turėjo galimybę būti sėkmingos, kadangi buvo rizikinga visus belaisvius sutelkti pasienyje. Antai, 1313 m. Livonijos ordino broliai turėjo sugriauti lietuvių užimtą Daugpilį, kad iš ten išgelbėtų riterį Johaną, Ikškilės poną⁵⁹⁴.

XV a. ketvirtajame ir penktajame dešimtmetyje vykusiose Livonijos ordino ir didžiųjų kunigaikščių derybose matyti, kad lietuvių belaisviai buvo įvairiose Livonijos pilyse, tačiau kur – magistras nenurodė. Tačiau pabrėžė, kad tos pilys yra toli viena nuo kitos, todėl ne visi belaisviai galės laiku pasirodyti išlaisvinimui⁵⁹⁵. Nemažai šių belaisvių priklausė ne tik pačiam Livonijos ordinui, bet ir riteriams bei kitiems vasalams, kurie nenorėjo jų lengvai atiduoti. Livonijos krašto magistras taip pat nesiryžo užtikrinti belaisvių iš Rygos, Tartu ir Saremos diecezijų grąžinimo⁵⁹⁶.

Kadangi XV a. lietuvių nelaisvėje gerokai sumažėjo, sunku nustatyti, kur galėjo būti šie pavieniai atvejai, tačiau aišku, kad aptariamam laikotarpiu

⁵⁹² GStAPK OBA 28833.

⁵⁹³ SRP, Bd. 2, S. 92.

⁵⁹⁴ HV, p. 176.

⁵⁹⁵ GStAPK OBA 7420 (Euwir erwardige gnode wisse daby, das die gefangenen uff unsers ordens slossern hy und do synt vorteilet, do sie sich bisher haben müssen enthalden, und dy jegenothe der slosser faste verre van eynander syndt belegen <...>).

⁵⁹⁶ LUB, Bd. 9, Nr. 102. Karo belaisviai priklausę Livonijos *Ritterschaft* – LUB, Bd. 9, Nr. 125.

daugiausia jų buvo Marienburge, Rygoje ir Karaliaučiuje. Pastarąjį, kaip ir bendrai Sembos ir Karaliaučiaus apylinkes, reikėtų vertinti atsargiai, nes tai daugiausia vieno šaltinio duomenys, kurių nepakanka visai situacijai apibendrinti. Tačiau akivaizdu, kad belaisviai buvo laikomi pilyse, dvaruose ar kažkieno prižiūrimi. Tai jau gana konkrečiau, palyginti su XIV a. situacija, kai kronikose dažniausiai apsiribojama fraze „į Prūsiją“.

2. 3. Kalėjimai ir sulaikymo erdvės

Viduramžių kalėjimą reikėtų įsivaizduoti ne kaip institucinį naujųjų laikų reiškinį, „perauklėjimo“ vietą, bet kaip vietą, kuri skirta tam tikram laikui sulaikyti asmenį, apriboti jo judėjimą, išstumti jį iš socialinio rato. Tai nebūtinai turėjo būti speciali patalpa⁵⁹⁷, bet pakako, kad ji būtų uždara. Kita vertus, tokioms patalpoms suteiktas aiškus apibūdinimas ir įvardijimas: *gefengnisse*⁵⁹⁸. Šis terminas yra gana paplitęs ir ne visada reikšdavo tik kalėjimą ar sulaikymo erdvę⁵⁹⁹, bet ir asmens būseną, kaip nelaisvėje esančio asmens, net jei jis būdavo lygtinai paleistas. Todėl šio termino vartojimą šaltiniuose reikėtų vertinti atsargiai ir iš karto nesieti jo su įkalinimo vieta. Pavyzdžiui, 1435 m. spalio 17 d. Livonijos krašto maršalo laiške didžiajam magistrui aprašoma, kaip livoniečiai pabėgo ir galėjo grįžti iš „kalėjimų“⁶⁰⁰.

Antra vertus, be *gefengnisse*, šaltiniuose taip pat yra konkrečių ir specifinių bei kitaip pavadintų kalėjimo vietų, tačiau jos minimos itin retai, ir daugeliu

⁵⁹⁷ Kalbant apie Viduramžių miestų kalėjimus – jie turėjo simbolinę reikšmę politikos autonomijai ir todėl jų vieta dažnai būdavo valdžios pastatuose – rotušėse, žr.: G. Guy, *Coping in medieval prisons*, p. 152.

⁵⁹⁸ Plg.: 1436 m. Gdanske buvo išskirtas žemės plotas sveryklai, kalėjimui ir tarnų namams, žr.: M. Foltz, *Geschichte des Danziger Stadthaushalts*, Danzig, 1912, S. 56–57.

⁵⁹⁹ Nedatuotame, bet tikriausiai 1411 m. pradžios Lipno vaito laiške didžiajam magistrui, be žinių apie sugautus belaisvius, užsimenama, kad Papove, kur jis tuo metu buvo, nėra kalėjimo, Papovas, *dinstage vor Prisce*, LMAVB, RS F15-73, S. 387 (mit den gefangenen schaffen vil stehett zu s. g. her habe zu Papaw kein gefangnus).

⁶⁰⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 998 (<...> und och sus ten en teill dyners und Undutsche widdirumb gekomen und komen noch by eine, zcwen, und dryen, alz sie denne usz den gefengnissen brechen und von dannen komen konnen). Plg.: Vokiečių ordino didysis magistras Vengrijos karaliui Albrechtui, 1438, LUB, Bd. 9, Nr. 281 (<...> das her sie umb euwer gnaden bete wille us dem gefengnisse lasse, denen so hoffen wir jo das es en czu troste und los werdunge ires gefengnisses komen).

atveju kalbama ne apie karo belaisvius, o apie nusikaltėlius. Tačiau niekas netrukdė tokių erdvių išnaudoti laikant karo belaisvius.

(a) Požemis, karceris, trinka ir kamera

Istorikės Jean Dunbabin studijoje apie nelaisvę Viduramžiais pateikiamas paprasčiausio požemio pavyzdys: gili, specialiai iškasta duobė po valdovo bokštu. Kartais buvo naudojamos jau esamos patalpos, pavyzdžiui, sandėliai ar rūšiai, o tais atvejais, kai buvo sunku kasti po pamatais, pirmame aukšte buvo įrengiama kamera, į kurią buvo patenkama per viršuje esančią skylę. Šioje patalpoje nebūdavo langų, todėl belaisviai sėdėdavo visiškoje tamsoje⁶⁰¹. Tokį erdvės supratimą ir apibūdinimą randame Prūsijoje ir LDK šaltiniuose. XIV a. pabaigoje Ordino ir LDK vokiškuose šaltiniuose atsiranda slavų kalbos skolinys – *tymenitze*, *temenitz* (rusėnų kalbos *темница*, lenkų – *ciemnica*), reiškiantis „tamsiąją“. Viename šaltinyje net apibūdinamas kaip rusėniškas kalėjimas-požemis, kuris šiuo konkrečiu atveju buvo „pagerintas“ pinigų suma, skirta žvakėms pirkti⁶⁰². Vytauto skunde prieš pusbrolius Jogailą ir Skirgailą pasakojama, kaip jie suėmė Vytauto bajorus ir įmetė juos į *temenitzen*⁶⁰³. Tikėtina, kad tokios „tamsiosios“ buvo paplitusios ir kitur Prūsijoje, pavyzdžiui, jos konkrečiai minimos Braunsberge⁶⁰⁴. „Tamsioji“ kelis kartus minima trijų Livonijos riterių laiške didžiajam magistrui, kuriame pasakojama, kaip didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis į *die timnitz*

⁶⁰¹ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 36.

⁶⁰² Das Ausgabebuch, S. 148 (item 1 sol. vor lichte, do man dy Russche tymmenicz bessert). „Tamsiosios“ aptinkamos ir vėlesniais amžiais, žr. M. Sirutavičius, *Karo belaisviai*, p. 24.

⁶⁰³ SRP, Bd. 2, S. 713 (<...> und saczten sy jn temenitzen <...>).

⁶⁰⁴ Šis konkretus atvejis kalba apie mieste esantį požemį, tačiau niekas netrukdydavo ten laikyti karo belaisvius. *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands* (toliau – CDW), Bd. 4, hrsg. V. Röhrich, F. Liedtke, H. Schmauch, Braunsberg, 1935, S. 56 (<...> und hot doruf us *der temenitze* gebrochen und ist vorfluchtig geworden, und dorumme ist her geecht <...> daz her *der stat temenitze* hot czubrachen und ist vorvluchtig geworden). Antai, apie 1472 m. Leslau vyskupas prašė Gdanskio miesto tarybos paskolinti kalėjimą, kas rodytų tokių erdvių nepakankamumo, vis dėlto tai ne tik karo belaisviams, bet įvairiems nusikaltėliams skirta patalpa, *Acten der Ständetage Preussens*, Königlichen Antheils, Bd. 1, S. 196. Gdanske taip pat buvo „tamsioji“, kurioje XVI a. antrojoje pusėje buvo laikomi pamišėliai (Geistesranke), žr.: M. Foltz, *Geschichte des Danziger Stadthaushalts*, S. 161.

patalpino jų tarnus ir bendražygius⁶⁰⁵. Laiškas taip pat įdomiai baigiamas žodžiais: „duota Bistryčioje, tamsiojoje, sunkiose grandinėse“⁶⁰⁶. Sunku tiksliai pasakyti, kur buvo ši tamsioji – Bistryčioje nebuvo pilies, todėl tai galėjo būti dvaro rūšys ar Regulinių atgailos kanauninkų vienuolyno patalpos⁶⁰⁷. Tačiau minėti tarnai ir palydovai, kitaip nei trys riteriai, galėjo būti visai kitoje vietoje – Trakuose. Pirma, laiške rašoma, kad Frydrichas, Nikelis ir Popas jautėsi vieniši, taigi jie galėjo būti vieninteliai Bistryčioje. Antra, 1438 m. pradžioje, kai Livonijos ordino pasiuntiniai buvo Trakuose, didysis kunigaikštis laikinai paleido iš nelaisvės jų tarnus ir palydovus⁶⁰⁸. Vos tik pasiuntiniai išvyko, Žygimantas Kęstutaitis juos vėl surakino grandinėmis ir grąžino į *timnitz*⁶⁰⁹.

Belangė ar tamsioji, požemis, duobė – šias erdves galima priskirti vienai kategorijai. Nors pastarosios buvo atviresnės, tačiau tai priklausė nuo vietos, pavyzdžiui, 1331 m. rugsėjo 27 d., kai mūšio metu į nelaisvę pateko net 56 Ordino broliai, jie buvo saugomi duobėje-griovyje (*fossata*), kuri tikriausiai buvo iškasta spontaniškai⁶¹⁰. Kaip rašė garsus Viduramžių poetas Oswaldas Wolkensteinas apie savo patirtį nelaisvėje: „Jie uždarė mane nuo saulės šviesos – dvidešimt dienų ten gulėjau, o ne šokau“⁶¹¹. Taip apibūdinama vienalaikio liudininko belangė – ten, kur nėra saulės šviesos (langai buvo laikomi galimais pabėgimo taškais)⁶¹², nėra daug vietos judėti („šokti“). Tokiose patalpose belaisviai susidurdavo ir su įvairiais parazitais (žiurkėms, pelėmis), kurie neretai „pavogdavo“ paskutinius belaisvio maisto likučius⁶¹³. Iš šių erdvių pabėgti buvo sunkiausia.

⁶⁰⁵ 1437.II.2, LUB, Bd. 5, Nr. 2679.

⁶⁰⁶ Ibid., S. 947 (Gegeben zu Bystritze, in der thimnitz, in harten eisen).

⁶⁰⁷ D. Baronas, Pal. Mykolo Giedraičio gyvenimas ir jo kultas Lietuvoje (XVI – XIX a. pr.), in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys: šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. M. Paknys, Vilnius, 2005, p. 249–251.

⁶⁰⁸ LUB, Bd. 9, Nr. 125.

⁶⁰⁹ Ibid., Nr. 2679 (<...> die nu wurden ausgelossen, do euer gnaden und unsers hern meisters von Lyfland gebietiger in bote wiise bei dem fursten in Liitawen woren. Von studen, do sie den rucken wanten und weder weg zogen, do smedete her sie weder in, als harte als i vor, und satzte sie in die timnitz <...> Ouch klagen wir Gote und euer gnade, das man uns nu hart hier helt, den vor, nu wi alleine sitzen).

⁶¹⁰ SRP, Bd. 2, S. 481.

⁶¹¹ *The Poems of Oswald von Wolkenstein. An English Translation of the Complete Works (1376/77–1445)*, ed. Albrecht Classen, Palgrave Macmillan, 2008, p. 97–98

⁶¹² J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 122.

⁶¹³ S. Govaerts, *Armies and Ecosystems in Premodern Europe. The Meuse Region, 1250–1850*, Leeds, 2021, p. 207–208.

Lotyniškas terminas *carcer*, reiškiantis kalėjimą, šaltiniuose aptinkamas dar rečiau. 1388 m. Ordino skunde popiežiui didysis magistras Konradas Ciolneris Rotenšteinas pranešė, kad Jogaila laikė Ordino brolius kalėjime (*in dictis carceribus*)⁶¹⁴. Tuo tarpu po 1376 m. kunigaikščio Kęstučio žygio į Prūsiją kai kurie jo surinkti belaisviai buvo „įkalinti“ (*incarcerantes quasdam*)⁶¹⁵. Kažką panašaus galima rasti 1431 m. belaisvių laiške, kuriame minima *stock* – trinka – Prušine, kurioje buvo laikomi keli belaisviai⁶¹⁶. Trinka buvo Klaipėdoje (Memel)⁶¹⁷ ir Vilniuje, kur, pasak Vygando Marburgiečio ir Šiuco, buvo kalinamas Kęstučio sūnus Butautas⁶¹⁸.

Kitas šaltiniuose aptinkamas terminas yra kamera (lot. camera). Pasak Vygando Marburgiečio, tokioje patalpoje („kažkokia kamera“), saugomoje dviejų brolių, 1362 m. Marienburge buvo laikomas kunigaikštis Kęstutis⁶¹⁹. Sargybos nebuvimas naktį gali reikšti, kad kamera buvo rakinama. Panašiai buvo kalinamas ir Vytautas, kai jį suėmė Jogaila ir jo įsakymu buvo griežtai saugomas kambaryje su žmona. Tuo tarpu Dlugošas tik pamini, kad kunigaikščiui buvo skirta privati kamera su sargybiniais⁶²⁰. Būtent iš tokių patalpų, privačių kamerų-kambarių, buvo lengviausia pabėgti, kaip tai padarė Kęstutis ir Vytautas.

(b) Bokštas

Kita belaisviams laikyti skirta erdvė buvo bokštai (*Thurm, Turm, Thorme, turris*). Tai buvo rotušių, pilių ar gynybinių įtvirtinimų struktūros dalis, kur belaisviui skirta erdvė galėjo būti arba viršutiniai bokšto aukštai, arba jų

⁶¹⁴ CDP, Bd. 4, Nr. 52.

⁶¹⁵ SRP, Bd. 2, S. 580 (Et revertuntur per Masoviam ad sua, dividuntque spolia juxta merita cuiuscunque, susceptis mulieribus et pueris in artam servitatem, incarcerantes quasdam, sic et viros); plg. vertime randame „kai ką įmetė į tamsiąją“, VM, p. 152.

⁶¹⁶ GStAPK OBA 5795 (<...> und helt uns noch im stocke gefangen <...> Gegeben czu Prusyn im stock).

⁶¹⁷ LUB, Bd. 11, S. 320. Šis konkretus atvejis nesusijęs su karo belaisviais, tačiau paminėjimas svarbus – jis parodo išskirtą laikymo vietą.

⁶¹⁸ SRP, Bd. 2, S. 553 (<...> derwegen nam er Butawen unversehens gefangen, setzte yhn in einen stock mit eisern banden wol verwahret bis zu Kinstoudes widerkunfft <...>).

⁶¹⁹ SRP, Bd. 2, S. 528 (Et inclusus in quadam camera a duobus fratribus custoditus diebus duntaxat et non in nocte).

⁶²⁰ *Długossii Joannis Historiae Polonicae libri X*, ed. Alexander Przewdziecki, t. 3, Cracoviae, 1876, p. 412 (<...> ubi Duce Withawdo in camera privata, frequenti custodum numero septa <...>); Bychovco kronika, p. 88.

rūsiai⁶²¹. Kaip ir kitur, bokštai neišsiskyrė patogumu, todėl belaisviai dažnai būdavo sugrūsti į juos, neatsižvelgiant į jų statusą. Tai pastebi ir Jean Dunbabin, parodydama, kad įsitikinimas, jog bokštai skirti tik aukštesnio statuso belaisviams, šaltiniuose nepasitvirtina – taigi juose galima rasti net valstietį⁶²². Todėl tai dar kartą leidžia manyti, kad, nesant visiškai išvystytų tokių kalėjimo erdvių (ir kaip institucijų), belaisviai galėjo būti laikomi ten, kur buvo vietos.

Skirtingai nei požemiai ar belangės, bokštai turėjo langus (ertmę), tačiau tai nedaug belaisviams padėdavo. Antai, pasak Dluogošo, po Nakelio mūšio paimti į nelaisvę livoniečiai buvo įkalinti Krokuvos pilies bokšte, iš kurio atsivėrė vaizdas į šv. Benedikto bažnyčią⁶²³. Tiesa, Andrzejus Niewiński atkreipė dėmesį, kad bažnyčia atsirado tik apie 1453 m., todėl belaisviai negalėjo jos matyti⁶²⁴. Sunku pasakyti, kuris tai buvo Vavelio pilies bokštais, Dluogošas galbūt jį sutapatino su bokštu, pavadintu Tęczyńska, tačiau, remiantis turimais duomenimis šis bokštas 1462 m. buvo „naujas“⁶²⁵. Sąlygos tame bokšte nebuvo turbūt itin geros, bent jau Krokuvos kanauninko teigimu, ten mirė du Livonijos ordino broliai. Kiek kitokią situaciją buvo pateikęs pats Lenkijos karalius. 1432 m. liepos mėn. Jogailos atsakyme Švitrigailai rašoma, kad jis leido Livonijos krašto maršalui Vernerui Neselrodui ir kitiems Ordino komturams išeiti iš bokšto į miestą ir apsistoti užėjoje⁶²⁶.

Įvairiuose aptariamojo laikotarpio šaltiniuose bokštai kaip kalnimo vieta dažniausiai minimi epizodiškai, pavyzdžiui, gana unikali švedų pasiuntinio Klauso Plate priesaika (*Uhrfehde*)⁶²⁷, kurioje teigiama, kad vienas Marienburgo bokštas galėjo būti skirtas belaisviams. Šį pasiuntinį pirmiausia suėmė Slupsko kunigaikštis, o paskui Ordino didysis magistras. Bokšte jis praleido dvi dienas, o trečiąją dieną, kai buvo išleistas iš ten, buvo surakintas grandinėmis ir pusantrų metų laikomas nelaisvėje⁶²⁸. Marienburgo bokštas

⁶²¹ G. Guy, *Coping in medieval prisons*, p. 74.

⁶²² J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 38.

⁶²³ S. Ekdahl, „Prūsų vėliavos“, p. 256.

⁶²⁴ A. Niewiński, *Jenietwo wojenne*, s. 228.

⁶²⁵ *Wawel*, t. 1: *Zabudowania Wawelu i ich dzieje*. Opisał dr. Stanisław Tomkowicz, cz. 1, Kraków, 1908, s. 134.

⁶²⁶ LUB, Bd. 8, Nr. 610 (Nam de facto precepimus, ut predictus marschalcus cum commendatore de turri dimittantur ad civitatem. In certo hospicio morantur <...>)

⁶²⁷ Apie *Uhrfehde* žr.: E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 56.

⁶²⁸ CDP, Bd. 4, Nr. 56 (Do ich quam czu mynen pferden, do sante der herre homeister synen kumpan mit synen dynern noch mir und lys mich vahen und lys mich legen in eynen thorm, darin ich gefangen lag czwene tage, am dritten tage lys her mich us deme thorme nemen und lys mich spannen in eyn kethe, dar in ich gegangen und gefangen byn gewest wol anderhalb jar).

minimas ir 1454 m., kai Prūsijos konfederacijos kariuomenė apgulė pilį. Ten, rašoma Ordino brolio Henriko Reuso Plaueno laiške apgulčiai vadovavusiam Stiborui Baisenui, belaisviai bus laikomi, jei nebus sutarta dėl jų lygtinio paleidimo⁶²⁹. Nors ir trivialus, bet šis Henriko pareiškimas buvo greičiau spaudimas, o ne prašymas. Panašiu metu, po Choinicų mūšio, Ordinas bandė susigražinti prarastas pilies, viena iš jų buvo Osterodė. Ją užėmę, jie rado poną Zanderį Baiseną, kurį bokšte uždarė jo brolis Johanas Baisenas, tuometinis Lenkijos karaliaus Kazimiero paskirtas Prūsijos vietininku⁶³⁰.

Elbingo miestas taip pat turėjo savo bokštą (*Thurm*), tačiau šaltiniuose jis minimas ne tik su karo belaisviais susijusiomis aplinkybėmis. Taip yra 1394 m. Elbingo miesto potvarkyje dėl švenčių ir medienos vagysčių, kur bokštas naudojamas kaip baismės vieta tiems, kurie nesumokėjo baudos⁶³¹. Tačiau neabejotina, kad prireikus ir kaip jau buvo aptarta anksčiau, karo belaisviai būdavo laikomi Elbinge. Miesto erdvėmis buvo pasinaudota ir per „Didįjį karą“, kai 1410 m. birželį senasis Engelsburgo komtūras pranešė didžiajam magistrui, kad Torunėje aptikti du šnipai, kuriuos pasamdė Lenkijos karalius. Vienas iš šnipų buvo uždarytas Torunės konvento pilies bokšte, o kitas – kalėjime (rotušės?), kurį akylai prižiūrėjo miesto taryba⁶³². Gdanske taip pat buvęs bokštas⁶³³, skirtas asmenims sulaikyti, kuriame, pasak Bydgoščiaus

⁶²⁹ GStAPK OBA 12964 (Wellet ir das nicht thun, so sal der so wal im thorme legene, als die unseren [gefangene?]).

⁶³⁰ SRP, Bd. 3, S. 682 (Do was eyn landtman eyn ritter, her Zander von Bassen gnant, der hette es mit dem orden allewege gehalten, und seyn bruder heten in gefangen und do selbst zu Osterrode in den thuren gelegt, und do dy das slosze goben, do zugen sy yn her aus).

⁶³¹ CDW, Bd. 3, hrsg. C. P. Woelky, Braunsberg u. Leipzig, 1874, Nr. 282 (<...> und hat er des geldes nicht zu geben, der soll davor 14 tage im Thurm liegen <...>). Panašus potvarkis sutinkamas ir Bratiane, kuriame kalbama apie čišo nemokėjimą, tačiau vis dėlto aktualus bokšto paminėjimas, Acten, Bd. 1, S. 568 (Ouch so habe ich sy im thorme gehat und habe sy noch dorynne, ich kan in den czins nicht abegewynnen).

⁶³² K. Kwiatkowski, Neue Quellen aus dem Kreis des Deutschen Ordens zum Krieg von 1409–1411, in: *Zapiski historyczne*, t. 75, nr. 4, 2010, s. 76–77 (<...> der ich eynen in [dem] [turme] dem hawse czu Thorun habe, und den andern heldt der rat in der stat in seynem gefengnisse under den augen, beider der knecht bekennet, das sie geld von dem kunige czu Polan genomen haben <...>).

⁶³³ 1440 m. Gdanko skunde minimas bokštas prie naujojo žuvų turgaus, kurį pastatė senasis Gdanko komtūras Henrikas Plauenas (1410.XI.–1413.X.18), Acten, Bd. 2, S. 221, 326, 374, 441.

seniūno, jo žmonės buvo laikomi 1437 m., kai juos ir jų turtą sulaikė Christburgo komtūras⁶³⁴.

Butau vėliavininko laiške didžiajam magistrui pranešama, kad Livonijos krašto maršalas, Kuldygos komtūras, Grobinės vaitas, Šlochau vicekomtūras ir kiti Livonijos ponai, taip pat Paška Landekas ir kiti „gerieji“ bendražygiai, kurių buvo apie 50, buvo nugabenti į Poznanę⁶³⁵. Kitame 1431 m. lapkričio mėn. rašytame Naujosios Markos vaito laiške minima, kad tas pats *Paschke von Landegke* buvo laikomas bokšte itin sunkioje padėtyje. Tai ne pirmas kartas, kai minimas Poznanės bokštas. Dar 1414 m. vasarą Vokiečių ordino magistras Mykolas Kuchmeisteris skundėsi Vytautui dėl Lenkijos karaliaus sulaikytų pasiuntinių. Magistras tvirtino, kad jie buvo laikomi bokšte ir kad buvo paimti Romos karaliui adresuoti laišakai⁶³⁶.

XV a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje ir penktojo dešimtmečio pradžioje Livonijoje vykstant vidiniam konfliktui⁶³⁷, renkant krašto magistrą išsiskyrė dviejų partijų (Reino ir Vestfalijos) interesai, o vienos grupės nariai buvo ne tik ištremti, bet ir įkalinti bei laikomi bokštuose⁶³⁸. Rygos arkivyskupo ir Tartu vyskupo laiške Prūsijos riteriams, miestiečiams, tarėjams ir kt. bei didžiajam magistrui pranešama apie dvasininkų pasiuntinio su laiškais perėmimą Klaipėdoje ir jų uždarymą bokšte⁶³⁹.

Kunigaikštis Kęstutis buvo įkalintas Krėvos pilies bokšto rūsyje, kai 1382 m. jį paėmė į nelaisvę Jogaila. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis pateikia tokį vaizdą: Jogaila „Kęstutį apkalęs grandinėmis pasiuntė į Krėvą ir

⁶³⁴ OF, Nr. 13, S. 94–96 (<...> des benumpten unsirs herren konigs czu Polan lewthe und burger czu Bromburg jamerlich und lasterlich czu Dantczk in die thormme gefangen gelegt habe etc.). Pats didysis magistras teigė, kad nežino apie tokius belaisvius, *ibid.* (<...> sunder das her ymands von unsirs herren koniges czu Polan lewthe gefangen in die thormme gelegt hette doe wissen wir obiral nichts <...>).

⁶³⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 507.

⁶³⁶ Laiškas liko neišsiųstas, 1414.VI.30, Marienburgas, GStAPK OBA 2095 (<...> in Polan uffgehalten dehen sie gefangen halden noch hewtestage im thorme zu Posenaw <...>).

⁶³⁷ W. Urban, *The Livonian Crusade*, p. 285–306.

⁶³⁸ LUB, Bd. 9, S. 367–371, čia, S. 369, Nr. 518 (<...> alle gebietiger und bruder des ordens, die eynes andern geczunges seyn, nicht alleyn abegewurffen, sunder ouch gefangen, in tormen gelegt und etczliche nach also gefangen halden <...>); atkartota, LUB, 9, Nr. 520.

⁶³⁹ Acten, Bd. 2, S. 108 (Und vortmer so is uns ok vorgekomen, wo dat desulve compthur denselben man noch tor Memele im thorme sittende hebbe <...>). Pasiuntinys buvo paleistas ir jau keliavo link Livonijos, bent taip pranešė Klaipėdos komtūras, *ibid.*, S. 113.

pasodino į bokšto požemį⁶⁴⁰. Panašų kunigaikščio įkalinimo aprašymą pateikia ir Kasparas Šiučas: „sukaustytas geležinėmis grandinėmis ir iš čia [Vilniaus] perkeltas į Krėvą ir įkalintas tamsiame, dvokiančiame bokšto rūsyje“⁶⁴¹. Perkėlimą iš sostinės į nuošalesnę ir tėvoninę Jogailos pilį Krėvoje galima vertinti kaip siekį apsaugoti nuo galimo pabėgimo ir bandymų išlaisvinti kunigaikštį, kuris vis dar turėjo paramą.

Kalėjimo patalpos neabejotinai buvo įvairios, tačiau pavieniai ir atsitiktiniai atvejai išduoda, kad tokios vietos nebuvo masiškai išnaudojamos. Paleistų lygtinai nereikėjo laikyti uždarytų, o vienam ar kitam svarbesniam belaisviui pakakdavo bet kokios patalpos ir sargybos. Kita vertus, šaltiniai ne visada leidžia atskirti, kada belaisvis yra *in gefengnis*, t. y. kalėjime, o kada tiesiog kieno nors nelaisvėje.

2. 4. Belaisvių apgyvendinimas Prūsijoje, Livonijoje ir Lietuvoje

Prasidėjus kryžiaus žygiams į Šventąją Žemę, įvairūs kronikininkai neskyrė daug dėmesio karo belaisviams, o paminėjo tik vieną ar du atvejus, kai kryžiuotis pateko į nelaisvę. Panašiai buvo aprašomas ir musulmonų patekimas į nelaisvę, kartais pažymint, kad jie buvo įdarbinti arba parduoti kaip vergai⁶⁴². Vergovė krikščioniškoje Europoje egzistavo iki XI a., kai Bažnyčia įsikišo ir panaikino prekybą vergais, tačiau ši prekyba tęsėsi ir vėlesniais laikotarpiais, nors ir mažesniu mastu. Elizabeth Lawn pastebi, kad jau Karolingų laikais pradėjo nykti skirtumai tarp vergijos ir baudžiatvės, o (karo) nelaisvė ir vergovė ėmė persidengti. Vergas, kaip ir belaisvis, dažnai būdavo uždarytas, surakintas pančiais ir galėjo išbūti kelerius metus arba iki pardavimo. Tačiau svarbiausias skirtumas tarp belaisvio ir vergo buvo tas, kad pastarasis turėjo dirbti. Tuo tarpu (karo) belaisviai, ypač „riteriški“, paprastai turėjo judėjimo laisvę, nebuvo tiesiogiai pavaldūs savo pagrobėjui ir apskritai turėjo daugiau teisių nei vergas⁶⁴³. Darius Baronas savo straipsnyje apie XIII a. lietuvių karybą pastebi, kad „belaisviai davė pradžią nelaisvajai šeimynai“

⁶⁴⁰ Origo regis Jagyelo et Wytholdi ducum Lithuanie, in: *Полное собрание русских летописей*, Т. 35, Летописи белорусско-литовские, 1980, с. 117: „<...> Kyerstruch vinctum ferries direxerunt in Crewa in fundum turris proicientes <...>”. Plg. Lietuvos didikųjų kunigaikščių metraštis, p. 317.

⁶⁴¹ VM, p. 246.

⁶⁴² P. Goridis, *Gefangen im Heiligen Land*, S. 46.

⁶⁴³ E. Lawn, „Gefangenschaft”, S. 117–121.

ir priduria, „kad dalis belaisvių buvo parduodama vergų pirkliais ar kitoms gentims“⁶⁴⁴. Svenas Ekdahlis teigia, kad, ne taip kaip visoje Europoje, rytinėje Baltijos pakrantėje karo belaisviai buvo paverčiami vergais⁶⁴⁵. Tuo pačiu laikotarpiu vergijos aukomis tapo ir krikščionys, kuriuos Pirėnų pusiasalyje į nelaisvę paėmė maurai⁶⁴⁶.

XIV–XV a. karas tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos iš kryžiaus karų (krikščionys prieš pagonis) virto karu tarp krikščioniškų valstybių. Kovose su pagonimis Ordinas galėjo paversti karo belaisvius vergais ir taip apgyvendinti naujai įgytas teritorijas Prūsijoje. Dar prieš Vokiečių ordinui užkariaujant Prūsiją, Christburgo taika suteikė nemažai naujų teisių Ordino valdžiai pripažinusiems vietiniams gyventojams, kartu išsaugodama kai kurias senąsias. Net po prūsų sukilimo (1260–1274 m.) vietos diduomenė sugebėjo asimiliuotis su atvykusiais vokiečiais, išsaugodama ar net pagerindama savo senąją padėtį⁶⁴⁷. Ilgą laiką Semba iš esmės išliko senųjų prūsų žemvaldžių susitelkimo vieta⁶⁴⁸.

Tolesni Ordino siekiai užkariauti Lietuvą lėmė daugybę karinių žygių ne tik iš kryžiuočių, bet ir iš lietuvių pusės. Kaip jau ne kartą minėta, per tokius žygius buvo paimta daug belaisvių, dažniausia paprastų valstiečių. Todėl neišvengiamai kyla klausimas, kas konkrečiai su jais buvo daroma? Henrykas Łowmiański, pristatydamas socialinę padėtį Prūsijoje XIII a., nurodė, kad regiono visuomenę sudarė ne tik laisvi žmonės, bet ir vergai (įskaitant karo belaisvius) bei kilmingieji, kilę iš vietinės gentinės aristokratijos, kurią Petras Dusburgietis vadino *nobiles*⁶⁴⁹. Prūsų asimiliacija buvo minima ne be pagrindo; naujai užkariautoms teritorijoms reikėjo žmonių, kurie jas dirbtų, o karo belaisviai paprastai būdavo pigi darbo jėga, kurią ir Ordinas, ir lietuviai stengėsi apsirūpinti. Pasak S. Ekdahlis, Ordino poreikis užpildyti vietos gyventojų spragas prasidėjo XIV a. viduryje, kai dėl Vakaruose išplitusio maro sumažėjo žmonių srautas į Prūsiją⁶⁵⁰. Lygiai to paties reikėjo ir

⁶⁴⁴ D. Baronas, Lietuvių karybos bruožai, p. 489.

⁶⁴⁵ S. Ekdahl, *The Treatment of Prisoners of War*, p. 265; Be pagonių karo belaisvių, vergais pavirsdavo ir nusikaltėliai, negalėję sumokėti baudos, turėjo atsisakyti laisvės, žr. I. Stern, *The Statutes of the Teutonic Knights: A Study of Religious Chivalry*, Michigal, 1969, S. 194.

⁶⁴⁶ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 119.

⁶⁴⁷ H. Boockmann, Vokiečių ordinas, p. 102.

⁶⁴⁸ E. Christiansen, *The Northern Crusades*, p. 202.

⁶⁴⁹ H. Łowmiański, *Prusy – Litwa – Krzyżacy*, Warszawa, 1989, s. 127–128.

⁶⁵⁰ S. Ekdahl, *The Treatment of Prisoners of War*, p. 266. Maras pasiekė ir pačią Prūsiją: SRP, Bd. 3, S. 76 (<...> darna in Prutzen, to Koninghesberch, to Malbinghen

Lietuvoje. Gediminas laiškuose į Vakarų pirmenybę teikė naujiems kolonistams; kolonizacijos prioritetą buvo akivaizdus dar pirmoje amžiaus pusėje, ir, kaip pastebi Stephenas Rowellas, vien belaisvių vergų nepakako⁶⁵¹.

Jerzy Ochmański nuomone, belaisviai dažniausiai būdavo apgyvendinami LDK periferinėse teritorijose⁶⁵², tačiau tai neįtikina, nes išlikę šaltiniai dažniau kalba apie LDK branduolį ir jame esančias valdovų bei didikų valdas ir pilis. Tuo tarpu Vokiečių ordino valstybėje Prūsijoje dėl vidinės struktūros belaisviai buvo paskirstomi komtūrijose, kur reikėjo daugiau darbo jėgos. Paprastai tai būdavo teritorijos į rytus nuo centro.

Vokiečių ordino rengiamuose reizuose dominavo riteriai iš Vakarų Europos. Jiems pasižymėjimas mūšio lauke atnešė ne tik prestižą krikščionių akyse, bet ir grobį – karo belaisvius. Pavyzdžiui, Brandenburgo markgrafas per 1347 m. kampaniją prieš lietuvius, grįžęs namo, sugautus belaisvius išdalijo įvairiems katalikų kunigaikščiams⁶⁵³. Derbio grafas Henrikas po 1390 m. žygio į Angliją išsivedė keletą belaisvių, tarp jų ir tris kunigaikščius⁶⁵⁴. Tokių atvejų sutinkame nemažai.

Fragmentiškų užuominų apie belaisvių apgyvendinimą svetimame krašte galima rasti amžininkų šaltiniuose. Ko jau vertos Petro Suchenvirto eilės apie pagautas moteris ir vaikus, kurie dvarams bus nauji vergai⁶⁵⁵. Vokiečių ordino kelių aprašymuose (*Wegeberichte*) randame, kad 1385 m. pakeliui į Eišiškes netoli Skalevo „gyvena skalviai, kurie Ragainėje buvo sugauti“⁶⁵⁶. Šie skalviai

was grot sterven); V. Žulkus, Central Places of the Curonian and Prussian Tribes During the Years of Cultural Change (1200–1400), in: *Lübeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100–1400 AD*, Riga, 2001, p. 347–348.

⁶⁵¹ S. C. Rowell, *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva*, Vilnius, 2001, p. 80–82.

⁶⁵² J. Ochmański, Kitų etninių grupių Lietuvos gyventojai, p. 81–82.

⁶⁵³ Tokių pavyzdžių yra ir daugiau, žr. W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 2, S. 105–109; SRP, Bd. 2, S. 741 (quos ut fertur principibus catholicis diversis distribuit possidendos).

⁶⁵⁴ Johan Capgrave, *Chronicle of England*, in: *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores*, ed. F. C. Hingeston, London, 1858, p. 254 (In this zere Ser Herry, erl of Derby, sailed into Prus, where, with help of Marchale of Prus, and of a Kyng that hite Witot, he ovycam the Kyng of Lettow, and mad him for to fle. Thre of his dukes he took, and foure dukes he killid, with many lordes and knytis, and swieris mo than thre hundred). Vygandas Marburgietis taip pat kalba apie tris kunigaikščius kaip karo belaisvius, tačiau nenurodo, pas ką konkrečiai jie pateko, VM, p. 199.

⁶⁵⁵ SRP, Bd. 2, S. 166 (gevungen wurden weib und chint; / ez was ein gemleich hofgesint!).

⁶⁵⁶ Die littauischen Wegeberichte, in: SRP, Bd. 2, S. 703 (Von Sabalost hat man czwu myle bis czu Skalewo, do wonen ouch die Schalwen, die czu Rangnith wurden gefangen, von eyme dorffe czu dem andern als rum weg <...>).

tikriausiai buvo apgyvendinti didžiojo kunigaikščio Algirdo po jo sėkmingo žygio į Prūsiją 1365 m., kai prie Ragainės 800 skalvių pasidavė lietuviams⁶⁵⁷. Vygando Marburgiečio kronikoje pasakojama, kaip 1370 m. Lietuvos kunigaikščiai puolė Sembos kraštą. Tarp nusiaubusių kraštą kronikinikas mini bajorus ir *libertini*. Pastarąjį žodį galima išversti kaip „paleisti į laisvę“⁶⁵⁸. Ar kronikininkas turėjo omenyje Sembos krašte buvusius ir apgyvendintus belaisvius, kuriuos Lietuvos valdovams pavyko išlaisvinti?

Intensyviausias Prūsijos apgyvendimo laikotarpis buvo 1382–1454 m., kuris taip pat siejamas su didžiosios dykros „užkariavimu“⁶⁵⁹. XIV ir XV a. Semboje, pasienyje su Lietuva, buvo įkurti įvairūs miesteliai ir kaimai, kurie finansiškai rėmė Ordino vyriausiąjį maršalą⁶⁶⁰. Už kiekvienos komtūrijos apgyvendinimą tiek belaisviais, tiek naujais kolonistais buvo atsakingas tos srities komtūras⁶⁶¹. Semboje galima atsekti kai kurių gyvenviečių užuomazgų, pavyzdžiui, *Litthaushefd* vakarinėje dalyje⁶⁶². 1382 m. Balgos komtūras Markvardas Lorheimas skyrė 4000 markių sumą lietuvių belaisvių apgyvendinimui⁶⁶³. 1392 m. Labguvos pilyje randame trisdešimt penkis, o 1396 m. – septyniasdešimt tris belaisvius⁶⁶⁴. Galbūt apie jų apgyvendinimą Labguvoje 1396 m. kalbama kitame įrašė, kuriame minimos iš magistro gautos lėšos⁶⁶⁵. Taip pat, pagal visus duomenis, iš Lietuvos atsivesti belaisviai buvo apgyvendinti specialiai tam skirtose vietovėse, pavyzdžiui, Balgoje ar Labguvoje⁶⁶⁶. Belaisvių apgyvendinimo faktą aprašė ir Vygandas

⁶⁵⁷ SRP, Bd. 2, S. 549. J. Ochmański, Kitų etninių grupių Lietuvos gyventojai XIII ir XIV a., in: *Senoji Lietuva*, Vilnius, 1996, p. 78–79.

⁶⁵⁸ SRP, Bd. 2, S. 566. Plg. lietuviškame kronikos vertime – „paleisti vergai“, VM, p. 142.

⁶⁵⁹ J. Sarnowsky, Die Wirtschaftsführung des Deutschen Ordens, S. 29.

⁶⁶⁰ Ibid., S. 43.

⁶⁶¹ Ibid., S. 121–122. Pavyzdžiui, Klaipėdos komtūrija turėjo gyventojų trūkumą XIV–XV a. vid., o jų reikėjo kviestis iš Kuršo, žr.: V. Žulkus, L. Klimka, Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais, Vilnius, 1989, p. 65.

⁶⁶² H. Mortensen, G. Mortensen, Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreußens, S. 96–97.

⁶⁶³ S. Ekdahl, The Treatment of Prisoners of War, 266. DGÄ, S. 150 (item hat der komphur Littowern gesaczt, das koste 4000 m.).

⁶⁶⁴ Ibid., S. 261; 263.

⁶⁶⁵ Ibid., S. 263 (item habe wir von den homeister usgegeben 122 m. den frunden, den Schalwen, vor sweiken und den Litowen, die gesaczt sint im 96. jare etc.).

⁶⁶⁶ Kai kuriuos apgyvendinimo atvejus sunku priskirti vien karo belaisviams, tai galėjo būti tiesiog pabėgėliai iš Lietuvos, pavyzdžiui, 3½ markės 1409 m. suteiktos lietuviui, kurį didysis magistras apgyvendino Angerburge (dab. Węgorzewo), MT, S. 550. Istorikai karo belaisvių apgyvendinimą nelaiko išskirtiniu šio laikotarpio reiškiniu,

Marburgietis, teigdamas, kad po 1394 m. Ordino maršalo Vernerio Tetingerio surengto žygio, kai buvo paimta daug belaisvių, pridūrė, jog jie „iki šios dienos“ tebėra Prūsijoje⁶⁶⁷.

Įdomu tai, kad Ordinas taip pat rūpinosi totorių apgyvendinimu. Johanas Posilgietis, kalbėdamas apie lietuvių ir žemaičių žiemos žygį į Ragainę 1402 m., rašo, kad jie paėmė į nelaisvę totorius, kuriuos prieš tai ten buvo apgyvendinęs komtūras⁶⁶⁸. Krzysztof Kwiakowski, bandydamas atsakyti į klausimą, kaip jie ten atsidūrė, išskėlė dvi pagrindines priežastis: pirma, tai galėjo būti į nelaisvę patekę Lietuvos totoriai, kaip teigė ir Nikžentaitis⁶⁶⁹. Antra, 1398 m. organizuoti žygiai prieš Aukso Ordą, dėl kurių totoriai galėjo patekti į Ordino rankas (galima prisiminti Salyno sutarties nuostatą dėl belaisvių pasidalijimo tarp Ordino ir Lietuvos)⁶⁷⁰. Kwiakowski mini totorius įvairiose Prūsijose vietovėse (Neuhof, Biester (Beister), Klaipėda, Waldau, Schaaken, Eylau, Ragainė), tačiau neatmeta galimybės, kad jų buvo ir daugiau. Vienu ar kitu atveju turime totorių karo belaisvius, kurie buvo apgyvendinti, nebūtinai konkrečiu tikslu, bet tikriausiai Ordinas, kaip ir LDK bei Lenkija, totorius naudojo kaip žirgų veisėjus⁶⁷¹.

1420 m. didžiojo kunigaikščio Vytauto atsakyme dėl belaisvių apgyvendinimo, kurį Henrikas Klocas perdavė didžiajam magistrui, itin išraiškingai pateikiamas belaisvių apgyvendinimo faktas:

„Bet apie Tamaviškių belaisvius jis man pasakė: tiek Lietuvoje, tiek Prūsijoje galiojo sena teisė, kad jei belaisviai pastoviai apsigyveno, tai jų atgal nereikalaujama. Ir vis dėlto jis sako, kad Vengrijos karaliaus garbei atves belaisvius Jūsų Malonybės akivaizdoje ir kiekvieno iš jų paklaus: kas nori, tegu

plačiau apie tai žr. H. Mortensen, G. Mortensen, *Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreußens*, S. 109–111. Plg. XIII a. pab. Tamplierių ordino komtūrijose Aragono karalystėje buvo vid. dvidešimt vergų, bet jie nebūtinai buvo karo belaisviai, žr. A. Forey, *The Military Orders. From the Twelfth to the Early Fourteenth Centuries*, London, 1992, p. 151.

⁶⁶⁷ VM, p. 207.

⁶⁶⁸ SRP, Bd. 3, S. 263 (Item korczlich vor wynnachten qwomen die Littowin und Samaythin vor Rangnith das hus <...> und trebin weg gefangen etliche Tatern, die der kompthur do gesatzt hatte <...>).

⁶⁶⁹ K. Kwiakowski, *The Muslim People of Desht-i Qipchaq in Fifteenth-Century Prussia*, in: *Fear and Loathing in the North: Jews and Muslims in Medieval Scandinavia and the Baltic Region*, Berlin, 2015, p. 145; A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 520.

⁶⁷⁰ *Ibid.*, p. 147–148.

⁶⁷¹ *Ibid.*, p. 149, 152, 157–158.

grįžta namo, o kas nori pasilikti, tegu pasilieka; todėl, sakė jis, kad Jūsų Malonybė nepagrįstai jų reikalauja“.⁶⁷²

Didysis kunigaikštis Vytautas Ordino pasiuntiniui teigė, kad tai sena teisė (*ein alt recht ist gewesen*). Iš laiško argumentacijos galima daryti prielaidą, kad toks teisinis paprotys buvo suprantamas ir priimtinas ne tik Lietuvoje, bet ir Prūsijoje⁶⁷³. Kartu tai atitiko ir Viduramžiais paplitusią praktiką, kai tiek krikščioniškose, tiek pagoniškose valstybėse žemesnių socialinių sluoksnių karo belaisviai paprastai nebūdavo gražinami namo net ir pasibaigus karui⁶⁷⁴. Ir čia susidūrė senieji papročiai ir naujos XV a. realijos – kiekvienas belaisvis tampa svarbus. Nors Vytautas aiškiai turėjo omenyje paprastus valstiečius, o Tamaviškės tais laikais niekuo nesiskyrė nuo kitų vietovių, tačiau iki 1420 m. pasiuntinybės šios ir kitų gyvenviečių priešistorė sulaukė tarptautinio dėmesio.

1409 m. lietuvių ir lenkų kariuomenės nusiaubė Tamaviškių, Dzialdovo ir Narkyčių gyvenvietes, iš kurių išsivedė daug belaisvių. Pasak Dluogošo, tai įvyko po 1409 m. spalio 8 d. paliaubų, o po kurio laiko Vokiečių ordinas atsakė panašiu išpuoliu Gardino ir Bielsko apylinkėse⁶⁷⁵. Kitaip tariant, didysis kunigaikštis neteisėtai paėmė šiuos belaisvius, o tai lėmė atkaklią Ordino diplomatinę kovą, nors Ordinas padarė tą patį⁶⁷⁶. Pagal 1411 m. Torunės taikos nuostatas didysis kunigaikštis turėjo paleisti visus belaisvius, tačiau 1412 m. Ordino legatas pasiskundė vokiškų žemių kunigaikščiams, kad iš Tamaviškių, Narkyčių ir kitų vietovių paimti žmonės vis dar laikomi belaisviais⁶⁷⁷.

⁶⁷² Ordino brolio Henriko Kloco laiškas didžiajam magistrui, 1420.IV.20, CEV, nr. 465. Plg. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, p. 93.

⁶⁷³ Gal net bendrai visoms baltų gentims – apie žmonių „paieškas“ XIII a., žr. D. Baronas, *Lietuvių karybos bruožai*, p. 494.

⁶⁷⁴ A. Levy, *Beiträge zum Kriebsrecht im Mittelalter*, S. 59.

⁶⁷⁵ Joannis Dlugossii *Annales*, Lib. XI, p. 39 (<...> qui illas ingressus, exustis et spoliatis plurimis villis, oppida etiam Dzialdow, Thamow, Newerken spoliat et exurit, et magnum numerum hominum utriusque sexus in Lithuaniam abducit); S. M. Kuczyński, *Wielka wojna*, s. 324; SRP, Bd. 3, S. 313.

⁶⁷⁶ Viduramžiais paliaubų metu nebuvo galima atlikti priešiško veiksmų, ir dirbantys žmonės (valstiečiai) turėjo būti apsaugoti nuo karo veiksmų, tačiau tai tik teoriniai argumentai, kurių kariaujančios pusės dažniau nesilaikė, žr.: M. Keen, *The Laws of War*, p. 104, 189–190.

⁶⁷⁷ CEV, nr. 518 (<...> und nemlich an seinen landen czu Tammaw und Nerweketen, Insterburg und ettlichen des bisschoffes leuthen von Sameland <...> von dannen sie die leuthe getreben habin und noch gefangen halten <...>).

Identiškas skundas buvo pateiktas ir Čekijos karaliui 1411 m. rugsėjo 28 d. dieną sudarytoje instrukcijoje, GStAPK OBA 1567.

Po metų, tikriausiai vasario mėnesį, didysis magistras pranešė Livonijos magistrui apie įdomų įvykį. Vykstant Benedikto Markos pasiuntinybei pas Vytautą Trakuose, iškilo klausimas dėl Tamaviškių, Norkyčių ir Insterburgo belaisvių. Pagal Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio arbitražinį sprendimą, kuris buvo priimtas 1412 m. rugpjūčio 24 d. Budoje⁶⁷⁸, Tamaviškių ir Norkyčių belaisviai per aštuonias dienas, kai atvyks karaliaus įgaliotinis, turėjo apsispręsti, kur jie nori likti – pas Ordiną ar pas Jogailą ir Vytautą⁶⁷⁹. Ordino pasiuntinys pas Romos karaliaus įgaliotinį Benediktą Makrą turėjo pareikalauti grąžinti visus Ordino karo belaisvius, kurie pagal susitarimą turėjo būti grąžinti, ypač Tamaviškių, Norkyčių, Insterburgo, Sembos ir kitus karo belaisvius (*leitlewte*), iš Brandenburgo ir Balgos⁶⁸⁰.

Pasak didžiojo magistro, tik paskutinę dieną dvidešimt belaisvių iš tų gyvenviečių buvo atvesti, aprengtų paprastais drabužiais ir Vytauto pagrasintų, iš kurių nė vienas nesirinko grįžti į Prūsiją. Toliau laiške didysis magistras tęsė: „jie neketina atiduoti moterų ir vaikų, kuriuos lietuviai laiko namuose“⁶⁸¹. Praėjus dešimtmečiui ir po nuolatinių skundų Ordinas vis dar reikalavo tų belaisvių, tačiau Vytautas į visus reikalavimus atsakydavo taip pat neigiamai.

Vis dėlto būta ir išimčių, kitaip neįmanoma suprasti Salyno taikos (1398 m.) nuostatos, kad abi pusės turi atiduoti belaisvius iš pilių ir dvarų, arba Tamaviškių ir Norkyčių belaisvių bylos, kuri galutinai baigėsi 1420 m. gegužės 30 d., kai didysis magistras laiške didžiajam kunigaikščiui Vytautui

⁶⁷⁸ E. Weise, Die Staatsverträge, Bd. 1, S. 96. Vokiečių ordino maršalas apie šį sprendimą nedelsdamas pranešė didžiajam magistrui, nurodydamas, kad šie belaisviai turi būti nugabenti į pasienį, 1412.VIII.24, Buda, GStAPK OBA 1720 (<...> und die gefangen von Thammow und Nerwkethen, die sullen uff die grenitzen geantwert werden bynnen VI monden, do sullen sie frey wywekor haben acht tage, ap sie wedir undir den Orden cziheen wellen adir by herczoge Wytolden bleyben).

⁶⁷⁹ Lites, t. 1; 2, p. 69.

⁶⁸⁰ OF, Nr. 6, S. 59.

⁶⁸¹ CEV, nr. 529 (Alz nu di unsern keine usrichtung des artikels mochten haben, do goben si den andern vor von den gefangen; do worden si mit gar vil czenworthen vorczogen etczliche tage, doch czu dem letczten do entwerten si czwenzig man der gefangen von Tammaw, Nerweketen etc., di hatte Witoldt alle lossen kleiden in ein gewandt und hatte sis o ganz bedrauwet: hette imandt noch dem usproche czu uns gekoren, her welde in uff der grenitzen czu stucken lossen hauwen. So mogit ir och lieber gebittiger wol irkennen, daz si so nicht mochten weip und kint obirgeben, di di Littauwen doheime hatten vorsperret. Alzo werden uns alle unser gefangen von Tammaw, Nerwiketen, Insterburg etc. enthalden, daz doch dis landt trefflichen grossen schaden nimmet).

ypatingai padėjo už belaisvių paleidimą⁶⁸². Nors cituotame pranešime didysis kunigaikštis paminėjo, kad reikalauti ir atimti karo grobį buvo neteisėta (*unrechte furdert*). Iš tiesų panaši reakcija buvo kilusi 1436 m., kai Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis reikalavo iš Livonijos ordino belaisvių (ypač paimtų pažeidžiant paliaubas), tačiau šie nenorėjo jų laisvai atiduoti dėl galimybės išlaisvinti belaisvius Lietuvoje⁶⁸³. Kita vertus, 1414 m. lapkričio 19 d. Ordino ir Lenkijos karaliaus sutartyje, nuostatoje apie paprastus belaisvius nurodyta, kad jų paleidimas priklausys nuo karaliaus, t. y. Jogailos, valios⁶⁸⁴. Taigi iš esmės nuo valdovo valios priklausė, ar tokia išimtis bus suteikta, kuri paprastai pasireikšdavo noru pagerinti santykius su Ordinu.

Galbūt minėtą *alt recht* galima sieti ir su jau minėtais belaisvių apgyvendinimo Balgos ir Labguvos apylinkėse XIV a. paskutiniaisiai dešimtmečiais atvejais, ypač prieš sudarant svarbias LDK ir Ordino sutartis (Dubysos, Salyno), kurios buvo planuojamos iš anksto ir belaisvių klausimas turėjo būti atsispindėtas pirmiausia. Galbūt Ordino pareigūnai žinojo, kad gali taip elgtis, nes tai buvo karo grobis, už kurį tikriausiai negalėjo tikėtis išpirkos arba niekas jų tikslingai neieškojo.

Kaip jau minėta, grobio ir belaisvių paskirstymas krašto pilyse ir dvaruose buvo labai platus, todėl galima svarstyti ir apie jų kultūrinę bei kalbinę asimiliaciją po kelių kartų⁶⁸⁵. Išsamiam 1412 m. belaisvių sąrašui minimi Prūsijos gyventojai lietuviai, žemaičiai ir rusėnai, kurie gavo naujų belaisvių iš Lietuvos. Pavyzdžiui, Ulica buvo laikoma pas *Vernessum Lithwanum*, o Tulina ir Michenas pas *Bressum Samagitam*⁶⁸⁶. Iš šio belaisvių sąrašo aiškiai matyti, kad belaisviai buvo apgyvendinami, parduodami arba atiduodami Prūsijos laisviesiems, tarnams ar paliekami Ordino žinioje aplink Karaliaučių, Bartenšteiną, Ragainę, Brandenburgą ir kitur, kitaip tariant, rytinėje Prūsijos

⁶⁸² CEV, nr. 875 (Wir danken euwir durchluchteit gar demuticlichin und ganz mit grosem fleisse der gefangen die ir uns czu sunderlichem lipnisse gesandt hab und weder freigegeben).

Pažymėtina, kad didysis magistras galėjo padėkoti ir už kitus belaisvius, patekusius į nelaisvę prieš 10 metų (t. y. 1410 m.) arba prieš metus (t. y. 1419 m.) – pasak perpasakotų Vytauto žodžių, už vienus belaisvius reikėjo sudaryti taiką, o už kitus – tik paprašyti jų. Tačiau apie Tamaviškių belaisvius daugiau nebuvo kalbama.

⁶⁸³ Livonijos krašto magistro laiškas Ordino didžiajam magistrui, 1436.IX.15, Marienburgas (Livonija), LUB, Bd. 9, nr. 102.

⁶⁸⁴ M. Niwiński, Umowa dodatkowa do rozejmu polsko-krzyżackiego, s. 171; M. Biskup, Wojny Polski z Zakonem, s. 112.

⁶⁸⁵ K. Modzelewski, Barbarų Europa, p. 163.

⁶⁸⁶ Lites, t. 2, p. 158.

dalyje. Taigi kai kurie iš Lietuvos atvesti karo belaisviai galėjo tapti vietos tarnybininkais (*Knechte*)⁶⁸⁷. Jų palikuonių galima rasti ir vėliau, pavyzdžiui, 1419 m. Brandenburgo srities laisvųjų sąrašė tarp daugybės vardų randame *Jacob Littaw*⁶⁸⁸ arba 1446 m. Ordino vizitacijoje minimą tarnybininką *Mattis Littaw*⁶⁸⁹. Tačiau tai veikiau XIV a. praktikų rezultatas. Nuo XV a. pirmųjų dešimtmečių paprastus karo belaisvius reikėjo gražinti, kaip rodo išlikę sąrašai ir derybos dėl jų⁶⁹⁰. O paliaubų ir taikos sutartyse (apie jas vėliau) aiškiai pabrėžiama, kad turi būti paleisti „visi belaisviai“, ne tik kilmingieji, bet ir valstiečiai. Tamaviškių ir Norkyčių „byla“ parodė ne tik belaisvių apgyvendinimo faktą, bet ir pastangas nuo XV a. antrojo dešimtmečio išvaduoti iš nelaisvės visus pavaldinius.

2. 5. Karo belaisvio aprūpinimas

Viename nedatuotame laiške Ordino išdininkas kreipėsi į didįjį komturą dėl vienuolikos Marienburgo bokšte laikomų belaisvių, kurių vienas mirė, o kiti jau sirgo. Išdininkas nerimavo ir paprašė didžiojo komturą pasitarti su didžiuoju magistru dėl galimybės lygtinai paleisti belaisvius⁶⁹¹. Nors ir nežinome, kuriais metais laiškas rašytas, tačiau šventosios Liucijos dienos (gruodžio 13 d.) paminėjimas laiško pabaigoje leidžia manyti, kad rašyta žiema. Belaisviai, uždaryti vienoje patalpoje, turėjo išgyventi šaltąjį metų laiką. Žiema buvo tas metas, kai tiek Vokiečių ordinas, tiek Lietuvos valdovai ypač susirūpindavo savų belaisvių, kurie turėjo likti svetimoje šalyje,

⁶⁸⁷ *Haereditas servorum* Saremos saloje aptinkami nuo XIII a., galbūt tai buvo karo belaisviai arba jų palikuonys, tačiau kartu tai galėjo būti ir paprasti valstiečiai, žr. M. Mägi, Landed Estates on Saaremaa 1100–1400 as Recorded in a Study of the Parish of Põide, in: *Lübeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100–1400 AD*, Riga, 2001, p. 318; K. Kwiatkowski, *Zakon niemiecki*, s. 406–411.

⁶⁸⁸ GStAPK XX. HA, Perg.-Urkk., Schieblade XXVI, Nr. 26.

⁶⁸⁹ *Visitationen im Deutschen Orden im Mittelalter*, Teil I: 1236–1449, Hrsg. Marian Biskup und Irena Janosz-Biskupowa (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 50), 2002, S. 210 (Disse nachgeschriebenen dinste seynt ym gebiete Lieppe zcu colmischim rechte <...> Item Mattis Littaw ibidem 1 pladinst). Panašiai vertinti *Polemann*, *Polonus* ar *Pole* vardai, rodantys kilmę iš Lenkijos, aptikti Prūsijos miestuose, žr.: H. Boockman, Vokiečių ordinas, p. 109.

⁶⁹⁰ GStAPK OBA 1676 (1412 m.); OBA 2373 (1416 m.); CEV, nr. 1051 (1422 m.).

⁶⁹¹ Vokiečių ordino išdininko laiškas didžiajam komturui, be metų *am montage noch Lucie*, Marienburgas, GStAPK OBA 28459.

sąlygomis. Rūpinimasis belaisviu priklausė nuo jo socialinės padėties – jei jis buvo „riteriškas“ belaisvis, užteko garbės žodžio, kad išvengtų bet kokių sunkumų, tačiau vienalaikiai šaltiniai rodo, kad net ir tokie belaisviai mirdavo nuo sužeidimų, bado ar nepriežiūros, ir nelaisvėje, nesulaukę lygtinio paleidimo ar galutinio išvadavimo⁶⁹².

Maistas buvo svarbiausias dalykas, galintis užtikrinti belaisvio išgyvenimą nelaisvėje. Ir kalintojas ne visais atvejais parūpindavo būtiniausias išteklius, nes belaisvio gerove pirmiausia turėjo rūpintis jo giminaičiai, draugai ir suverenai. Pavyzdžiui, netrukus po Pabaisko mūšio, patekęs į nelaisvę Bertoldas Kirskorfas per laiškanėšį paprašė Livonijos krašto maršalo maisto atsargų⁶⁹³. Beje, vienas iš belaisvių, Dytrichas Rekė (*Dietrich von der Reke*), buvo Livonijos krašto maršalo svainis, todėl šis pareigūnas neabejotinai siekė padėti savo giminaičiui. Vėliau, 1435 m. lapkritį, tas pats Livonijos krašto maršalas rašydamas Ordino didžiajam magistrui, taip pat prašė maisto ir drabužių belaisviams Lietuvoje, kad jie galėtų „išvengti“ bado ir šalčio⁶⁹⁴. Panašiai susirūpinta ir 1436 m. rudenį, kai po nesėkmingų Livonijos ordino ir didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio derybų buvo svarstoma, kad belaisviai turėtų likti nelaisvėje žiemą, jei tolesnėmis derybomis nepavyktų išlaisvinti jų iki ateinančios žiemos⁶⁹⁵. O 1431 m. spalį Naujosios Markos vaitas pranešė magistrui, kad Lenkijoje nelaisvėje laikomiems Ordino žmonėms greitai pasibaigs maistas⁶⁹⁶.

Aprūpinti belaisvius drabužiais, maistu ar bent jau tam tikra finansine parama buvo įprastas tikslas, kai belaisvių nebuvo galima nedelsiant paleisti lygtinai. Štai 1432 m. vasarą didysis kunigaikštis Švitrigaila pasiuntė savo pasiuntinį į Krokuvą, kad ten esantiems Livonijos riteriams pristatytų baltų

⁶⁹² E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 52–53.

⁶⁹³ Livonijos krašto maršalo laiškas didžiajam magistrui, 1435.IX.27, Cėsis, LUB, Bd. 8, Nr. 983.

⁶⁹⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 1007 (<...> das sie in von beveling euwir gnoden behulfflichen weren mit zcerunge und kleidern, uff das sie sich des hungers und vrostes irweren mochten <...>).

⁶⁹⁵ Livonijos krašto magistro laiškas didžiajam magistrui, 1435.IX.15, Marienburgas (Livonijoje), LUB, Bd. 9, Nr. 102; Nr. 109. Tuo metu vyko intensyvios derybos ne tik dėl belaisvių, bet ir dėl prisiekimo Brastos taikai (1435 m. gruodžio 31 d.), plačiau apie tai kitoje dalyje, tačiau trumpai – Livonijos magistras siekė atgauti belaisvius prieš prisiekiant šiai taikai.

⁶⁹⁶ GStAPK OBA 5823 (<...> do hatten em dy selben heren gesaget, das sy schir keine zcerunge hatten <...>).

marškinių, paklodžių, rankšluosčių, staltiesių ir kitų daiktų⁶⁹⁷. Be asmeninio šių daiktų pristatymo per pasiuntinį, Švitrigaila siekė, kad pasiuntinys turėtų galimybę pabendrauti su belaisviais, sužinoti jų padėtį ir poreikius. Drabužių poreikį liudija fragmentiškos užuominos šaltiniuose apie tai, kad iš belaisvių buvo atimami visi jų daiktai. Todėl neturėtų stebinti, kad buvęs Livonijos krašto maršalo Verneris Neselrodė laiške didžiajam magistrui rašė apie paleistus lygtinai belaisvius, kurie ką tik pasirodė Marienburge: „visi nuogi ir pliki, neturintys kuo apsirengti ir nežinantys, kur toliau jiems vykti“. Kita vertus, šio riterio pareiškimo nereikėtų interpretuoti kaip kategoriško teiginio, kad lenkai paliko Ordino narius be būtiniausių drabužių⁶⁹⁸. Greičiau reikėtų manyti, kad kalbama apie žiemos sezonui nepritaikytus drabužius, paimtus šarvus, ginklus ir kitą ekipuotę. Panašią situaciją matome 1331 m. mūšyje tarp Vokiečių ordino ir Lenkijos kariuomenių. Lenkijos karalius įsakė iš paimtų į nelaisvę Ordino riterių atimti viską (tikriausiai šarvus ir ginklus)⁶⁹⁹. Arba 1434 m., kai žemaičiai liepė livoniečiams mesti savo ginklus ir nusiimti šarvus⁷⁰⁰. Pastarieji, kaip ir ginklai, buvo ne tik karo trofėjus, bet ir prabangos daiktai, galėję praturtinti kalintojo išdą. Iš kitos pusės, matoma, kaip Ordinui tekdavo kompensuoti buvusiems belaisviams už prarastą ekipuotę, pavyzdžiui, Mikalojui Valdaui, pabėgusiam iš žemaičių nelaisvės 1401 m. skirta 4 markės, nes iš jo paėmė žirgą, šarvus ir viską ką turėjo⁷⁰¹.

Maisto atsargų ir drabužių parūpinimas bei bet kokia labdara buvo suprantami kaip vieni iš gerųjų darbų, laukiamų iš dievotų krikščionių ir, nors Naujajame Testamente nėra kalbama būtent apie karo belaisvių išvadavimą,

⁶⁹⁷ Lietuvos dk Švitrigailos laiškas Ordino didžiajam magistrui, 1432.VII.20, Gardinas, LUB, Bd. 8, Nr. 606 (<...> unser boten eczwas zu czerunge und von unsir hawsfraw von den weysen cleidern, als hemden, leilach, hanttuchir, tischlachen uns zust andere gesanth haben <...>). Tikėtina, kad kalbama apie lininius drabužius, tokių pavyzdžių, randama ir Vakarų Europoje, antai, XIV a. vyskupas Žakas Furnė iš savo artimųjų gaudavo maisto ir lino, J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 156.

⁶⁹⁸ Vernerio Neselrodės laiškas Ordino didžiajam magistrui, 1434.I.28, Marienburgas, LUB, Bd. 8, Nr. 770.

⁶⁹⁹ Wigand von Marburg, s. 180. Originale vartojamas lotyniškas žodis – *exspoliare*, nors lietuviškame šaltinio vertime tai išversta nuplėšti drabužius, kas nėra visiškai klaidinga, tačiau šiame pasakojime neabejotinai kalbama apie nuginklavimą / nušarvavimą. Plg. VM, p. 79. Antra vertus, 1207 m. lietuviai įsiveržė į Tureidos žemę, „išsivedė arklius ir galvijus, paėmė drabužius, maistą, viską, ką rado, ir sukrovė į roges“, Henrikas Latvis, p. 52.

⁷⁰⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 856 (<...> das sie ere gewere sulden von in legen unde ere harnisch usczien <...>).

⁷⁰¹ DMT, S. 63 (item 4 m. Niclus von Waldow gegeben, der gefangen wart in der wynter reysen zu Samayten und us deme gefengnisse entlyef; im wart genomen hengst harnusch und alles, das her hatte; am sonnobunde vor dem obirsten tage).

tačiau tai galiojo visiems patekusiems į nelaisvę. Livonijos krašto maršalas, tikriausiai nujausdamas ilgų derybų dėl belaisvių neišvengiamumą, pirmiausiai į Lietuvą siunčia pasiuntinius tiek su garantiniais raštais, tiek su maistu ir drabužiais, kurių „vargšams“ Ordino žmonėms prireiks ateinančią žiemą⁷⁰². Taip pat 1438 m. pradžioje trims belaisviams, esantiems Žygimanto Kęstutaičio nelaisvėje nuo Pabaisko mūšio, kartus su didžiojo magistro pasiuntiniu *Nicklos Thuderbach* buvo pasiūstas ir nedidelis kiekis maisto, kurį prašė magistras perduoti (beigi leisti pasiuntiniui su jais pakalbėti)⁷⁰³. Ši prašymą didysis kunigaikštis patenkino ir belaisviams buvo perduotas maistas⁷⁰⁴. Į šią kolektyvinę atsakomybę įsitraukdavo vis daugiau asmenų, antai Torunės vicekomtūras pasisiūlė, kiek galės, padėti belaisviams atgauti laisvę⁷⁰⁵.

Tik retais atvejais pats kalintojas rūpinosi belaisviais net minimaliai, kaip, pavyzdžiui, Derbio grafas Henrikas. Jo kelionių sąskaitų knygos atskleidžia, kad sugautiems lietuvių berniukams jis parūpino ne tik audeklo gabalus drabužiams, batus, marškinius, kailiukus, bet ir samdydavo prūsų kilmės prižiūrėtojas⁷⁰⁶. Tačiau šį „gerumą“ reikia suprasti kaip savotišką rūpinimąsi savo aplinka, nes su šiais belaisviais jis neturėjo konkretaus politinio tikslo, o tik siekė išsaugoti trofėjų, rodantį grafo žygių rezultatus. Arba anksčiau aptartas Tamaviškių atvejis, kur buvo pabrėžta, kad Vytautas aprenė (papierko?) belaisvius. Galbūt didysis kunigaikštis nebelaikė jų karo belaisviais? Kaip bebūtų, minimalius poreikius („vandens ir duonos“) kalintojas parūpindavo⁷⁰⁷.

Socialinės sluoksnis vis dėlto lėmė, kad aukštesnio rango belaisviai galėjo gauti ne tik minimalią, bet ir jų statusui atitinkančią priežiūrą iš savo kalintojo. Štai Eiliuotoje Livonijos kronikoje nepraleidžiama detalė apie Lengvenio nelaisvę Rygoje, kur jis kartu su Ordino broliais sėdėjo prie bendro stalo⁷⁰⁸. Lenkijos karalius Vladislovas Jogaila, 1431 m. Kalėdų dieną išlaisvinęs Livonijos brolius iš grandinių, taip pat surengė belaisviams vaišes ir malonę,

⁷⁰² LUB, Bd. 8, Nr. 1007.

⁷⁰³ OF, Nr. 13, S. 112. (Und wellet ouch lieber herre dissem beweyßer der den selben dryn armen gefangenen eyn weynig czerunge brengen <...>).

⁷⁰⁴ LUB, Bd. 9, Nr. 267.

⁷⁰⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 1013.

⁷⁰⁶ Expeditions to Prussia, p. 88, 91; 90; 92; 91; 65.

⁷⁰⁷ Plg. kalbama apie nusižengimą meistrams dirbusiems per katališkas šventes ir nesugebėjusiems sumokėti baudos, būdavo skirta iš esmės kardomoji priemonė, CDW, Bd. 4, Nr. 282, S. 255 (<...> der soll davor 14 tage im Thurm liegen und essen wasser und brot).

⁷⁰⁸ ELK, p. 241.

pasodino juos prie bendro stalo kartu su kitais didikais ir bajorais. Iš didžiojo kunigaikščio Švitrigailos laiško ir vėlesnio Dlugošo pasakojimo galima spręsti, kad šis Lenkijos karaliaus gestas buvo svarbus ir sulaukė didelio dėmesio⁷⁰⁹. Tačiau tokie gestai rodo ne tiek norą parodyti gerą ar blogą belaisvio padėtį ar palikti belaisvį gyvą, juolab kad jį buvo galima išpirkti (vienas iš belaisvių, Verneris Neselrodė, buvo įvertintas net 10000 vengriškų auksinų)⁷¹⁰ arba iškeisti į kitą⁷¹¹, kiek parodyti karaliaus politinę demonstraciją.

Jei drabužiais ir maistu nebuvo galima aprūpinti belaisvių tiesiogiai, kartais būdavo jiems siunčiamos tam tikros išmokos. Pavyzdžiui, minėtiems Ščecino kunigaikščiui Kazimierui V ir Olesnicos kunigaikščiui Konradui Baltajam buvo siunčiamos nemažos pinigų sumos, kai jie buvo Jogailos ir Vytauto nelaisvėje. Kiek iš šių sumų buvo skirta jų išpirkoms, o kiek maistui, sunku pasakyti ir lieka atviras klausimas, tačiau pagrindinis Ordino tikslas neabejotinai buvo padengti būtiniausius belaisvių poreikius⁷¹². Panašiai 1434 m. Henrikas Malticas, susirūpinęs savo draugų ir bendražygių gerove, prašė didžiojo magistro padėti jiems nelaisvėje maistu, nes kalintojai prašė jų 1 Reino auksino⁷¹³. Įdomu tai, kad 1411 m. kovą mėnesį Ordinas skyrė nedidelę sumą vienam lenkui belaisviui, tačiau visiškai neaišku, kam ir kokių tikslų⁷¹⁴. Kaip matyti iš toliau pridėtos 1 lentelės, keli tarnai ir Ordino brolis Henrikas

⁷⁰⁹ Lietuvos dk Švitrigailos laiškas Ordino didžiajam magistrui, 1432.I.05, Vilnius, LUB, Bd. 8, Nr. 535 (<...> wenne der gesteringe bote uns saget, das her die ewirn los sach und mit dem konig am Cristtag bey dem tische stizen). Apie tai vėliau rašė ir Dlugošas, žr. Joannis Dlugossii Annales, Lib. XI, t. 4, p. 469 (Huius anni, quod raro alias contigerat, Wladislaus Rex Natalis Domini solennitatem cum pluribus Praelatis et baronibus suis celebravit Cracoviae, et captivos Cruciferorum et Livonitarum vinculis solutos, etiam honore mensae suae excepit).

⁷¹⁰ Žr. 3 skyrių.

⁷¹¹ Mažiau vertingi belaisviai nesulaukdavo tokio dėmesio, pavyzdžiui, Osvaldas Folkenšteinas drauge kalėjo su senu švabu, kuris ne tik „dvokė“, bet ir turėjo atvirą kojos žaizdą – kitaip tariant, buvo paliktas likimo valiai, *The Poems of Oswald von Wolkenstein*, p. 98. Toks apsikeitimas įvyko 1434 m. iškeitus livoniečius į lenkų didiką, taip pat žr. 3 skyrių.

⁷¹² Soldbuch, Bd. 1, S. 188 (Disse summen der homeister den gefangen iczlichem sunderlichin hot gesant, dy do gefangen woren noch der voreynung <...> ins gefenkenisse hot gegeben vor czerunge, die sie gethon haben in irem gefenknisse).

⁷¹³ GStAPK, OBA 6805 (Also hot iclichen ir die wache eynen Rynisschen gulden must habin zcur czerunge in deme gefenknisse, wenn dorynne gar thure ist <...> Und bitte euch gnediger lieber herre umbe solch gelt und czerung, dy doruff gegangen ist mir ufrichtunge zcuthune, das ich forder dorumme zcu keinen schaden dorste komen <...>).

⁷¹⁴ Žr. lentelę.

Klocas, būdami nelaisvėje, taip pat gavo pinigų sumą. Nesant ekonominio pobūdžio šaltinių, korespondencijoje nenurodomos jokios sumos, tik dažnai siunčiamas maistas ir drabužiai.

Kyla klausimas, kas konkrečiai slėpėjo už dažnai šaltiniuose minimo žodžio *czerunge* (maistas, maisto atsargos, aprūpinimas)⁷¹⁵? Cassady Yoder pastebėjo, kad istoriniuose šaltiniuose tik retais atvejais aprašomi tokie kasdieniai dalykai kaip mityba. O kai jų esama, tai dažniausiai iš elito sąskaitų knygų⁷¹⁶. Nors C. Yoder nagrinėjo Viduramžių Danijos gyvenvietės atvejį, nėra abejonių, kad kvietinė duona buvo pagrindinė tokio aprūpinimo sudedamoji dalis plačiai paplitusi Europoje⁷¹⁷. Žuvis buvo svarbi mitybos dalis, tačiau ar belaisviai galėjo jos gauti? Ščecino kunigaikščio Kazimiero gautos pinigų sumos gali rodyti, kad jis buvo aprūpintas tinkamu maistu, drabužiais ir tarnais, kurie galėjo keliauti tarp Marienburgo ir Lenkijos karaliaus dvaro bei rinkti išmokas. Taigi, jei karo belaisvis negaudavo papildomo maisto iš giminaičių, savo senjoro ar išmokos, jis galėjo tikėtis tik duonos ir vandens iš savo kalintojo⁷¹⁸. Tačiau yra pavyzdžių, kai belaisviams grėsdavo badas ir mirtis⁷¹⁹.

1 lentelė. Išlaidos belaisvių aprūpinimui ir nuostolių kompensavimui.

Metai	Suma	Už ką ir kam	Šaltinis
1390	4 nobles di 1 scot	panno lineo	<i>Expeditions to Prussia</i> , p. 90–91
	25 s. pr.	3 vlnis panni blodei	
	4 scot	3 paribus sotularium	
	4 scot	factura camisiar	
	2 marc. 21 scot	pylches	
1393	5 gr.	pro calceis	Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły, p. 168
	2 markės	pro equo	
1394	3 markės	cuidam monacho Jo. qui captus erat in Prussia	Rachunki dworu króla

⁷¹⁵ *Niemiecko-polski i polsko-niemiecki słownik historyczny*, t. 1, op. K. Kopiński, J. Tandecki, L. Lewandowska, Toruń, 2018, s. 37; 219.

⁷¹⁶ C. Yoder, Let them eat cake? Status-based differences in diet in medieval Denmark, in: *Journal of Archaeological Science*, vol. 39, 2012, p. 1183–1193, čia – p. 1183.

⁷¹⁷ *Ibid.*, p. 1184.

⁷¹⁸ J. Dunbabin, Captivity and Imprisonment, p. 55; 122; 155. M. W. Adamson, *Food in Medieval Times*, Westport, p. 48.

⁷¹⁹ GStAPK OBA 6866 (<...> das ir eyns teyles syn des selben halben vorlemet und vil im gefenckniß vor hungert und dirstorben und bey namen czu Bromburg).

Metai	Suma	Už ką ir kam	Šaltinis
			Władysława Jagiełły, p. 203
1401	12 kapų grašių	čekišku den dynern gesandt, dy zu Samayten gefangen synt	DMT, S. 115.
1401	4 kapų grašių	čekišku Clocz dem bruder geben, der ouch do gefangen ist	DMT, S. 115.
1402	20 kapų grašių	čekišku den herren und den dynern gesandt, dy du Samayten gefangen synt	DMT, S. 150.
1402	3 kapos (čekišku grašių)	Clocz dem bruder, der ouch do gefangen ist	DMT, S. 150.
	2 markės	Clocz dem bruder geben von des groskompthurs geheise	
1402	½ markės	zwen mannen gegeben, dy in Littowen gefangen woren	DMT, S. 166.
1403	6 markės	eyme herren von Ragnith gegeben, der zu Jurgenburg gefangen wart	DMT, S. 261.
1411	6630 markių	vor czerunge ⁷²⁰	OBA 1616
1411	40 auksinų	hern Dithlyf czeringe ⁷²¹	OBA 1616
1411	40 auksinų	der kompthur czu Danczk den herczogen czu cleiden	OBA 1616
1411	30 auksinų	czerunge sich czu gestellin ⁷²²	OBA 1616
1411	2 sc.	eyme gefangen Polan	Das Ausgabebuch, S. 19
1415	-	wenn wir unser gefangenen mitsamt der vorschreibunge mit grosser swerer muhe, arbeit und grosser czerunge sandten ken Thorun	CEV, nr. 620
1432	-	weysen cleidern, als hemdem, leilach, hanttuchir, tischlachen und	LUB 8, Nr. 606; 611

⁷²⁰ Bendra suma už maistą, kurią skyrė didysis magistras.

⁷²¹ Šaltinyje neaišku, ar pačiam *Dythlyf* skirta suma už maistą ar jis turi tą sumą perduoti Ščecino kunigaikščiui. Sprendžiant iš sumos dydžio, tikėtina, kad kunigaikščiui. Toliau einantis sakinytis tikriausiai skirtas pačiam tarnui (Item 6 mark hern Dithlyf czu czerunge [?] idem). Taip pat, kad kiti pinigai bus kartu su *Dythlyf* siunčiami kunigaikščiui, esančiam lenkų nelaisvėje.

⁷²² Pasirodyti Krokovoje, plačiau apie tai žr.: Soldbuch, Bd. 1, S. 198.

Metai	Suma	Už ką ir kam	Šaltinis
		zust andere; czerunge zu bringen, die wir mit andern weyssen cleydern <...> gesanth hatten	
1432	-	dem Rompold und Gastold ouch czerunge durch konigs diner gesanth hatten	LUB 8, Nr. 606
1434	1 Reino auksinas	zcur czerunge	OBA 6805
1435	-	Behulfflichen weren mit zcerunge und kleidern	LUB 8, Nr. 1007
1437	-	Sunderlichen danken wir euer gnade dinstlich vor die zerunge, die uns euer gnade gesant hot	LUB 5, Nr. 2679
1437	-	wente wir manichirleie unsir boten umb der erben gevangenem willen by im und nicht mit kleynir muhe unde zcerunge gehat haben	OBA 7360
1438	-	Und wellet ouch lieber herre dissem beweyßer der den selben dryn armen gefangenen eyn weynig czerunge brenget gonnen und gestaten das her czu den gefangenen geen und en die selbige wenige czerunge brenge	OF, Nr. 13, S. 112–113.

2. 6. Elgesys su belaisviu ir „sunkios grandinės“

(a) Elgesys su karo belaisviu

Pasak Alvydo Nikžentančio, XIV a. antroje pusėje pakito požiūris į karo belaisvius⁷²³. Be to, kad padažnėjo apsikeitimai belaisviais ir jų išpirkimas, kyla klausimas, ar pasikeitė bendras elgesys su jais? Kaip abi kariaujančios pusės elgėsi su jau nuginkluotu priešu? Vokiečių ordinas aktyviai stengėsi parodyti sunkią nelaisvėje atsidūrusių krikščionių padėtį⁷²⁴, tačiau tai veikiau buvo propagandinė Ordino politika. Tačiau būta ir lietuviškos „atsakomosios“ propagandos pavyzdžių. Didysis kunigaikštis Gediminas kalbėjo apie sunkią belaisvių padėtį, kai 1324 m. jį lankė popiežiaus legato pasiuntiniai. Prasadėjus kalbai apie krikščionis ir krikštą, kunigaikštis priminė apie kryžiuočius, kurie „daug kitų ir ne kartą nužudė, pagrobė, surišo ir žiauriai laikė“⁷²⁵. Vėliau, po Žalgirio mūšio „informacinio karo“ priemonės intensyviau pradėjo naudoti Jogaila ir Vytautas. Taigi abi pusės visais įmanomais būdais stengėsi diskredituoti viena kitą, kartais pasitelkdamos blogo elgesio su belaisviu argumentą ne tik skunduose Vakarų Europos monarchams, bet ir tarpusavio korespondencijoje.

Vokiečių ordino siekis parodyti, kad krikščionys kenčia nelaisvėje tiek pagoniškoje, tiek vėliau krikščioniškoje Lietuvoje, buvo priemonė sutelkti Vakarų Europos paramą žygiams prieš lietuvius. Ordinas taip pat siekė užtikrinti pagalbą vaduojant belaisvių, turinčius giminių vokiškuose kraštuose. Tačiau istorikai pastebi, kad tiek krikščionys, tiek pagonys buvo žiaurūs vieni kitiems, dažnai pasirinkdami verčiau nužudyti belaisvius, nei palikti juos gyvus⁷²⁶. Taip iš esmės galima apibūdinti XIV a. vykusius Lietuvos ir Vokiečių ordino karus. Vėliau, Dariaus Barono nuomone, Jogailos elgesį su Žalgirio mūšio belaisviais „galima laikyti humanišku, riterišku elgesiu“⁷²⁷. Tad ką tada galima laikyti *nehumanišku* ir *neriterišku* elgesiu? Jau XI a. pabaigoje buvo suvokta, kad riterio statusą ir rangą turintys vyrai galėjo surinkti pakankamai didelę pinigų sumą išpirkai, todėl su jais buvo elgiamasi

⁷²³ A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 512.

⁷²⁴ CEV, nr. 65, p. 22–23 (<...> fratres eorum et alios christianos in dura captivitate detinentes <...>).

⁷²⁵ *Chartularium*, p. 185.

⁷²⁶ A. Levy, *Beiträge zum Kriegerrecht im Mittelalter*, S. 70. Trumpai apie saracenus, J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 167.

⁷²⁷ D. Baronas, *Lietuvių karybos bruožai*, p. 492.

kitaip. Taip buvo atrenkami svarbesni belaisviai, o kiti tiesiog nužudomi. O išlikusiems gyviems ir prastas elgesys su jais didino spaudimą jų artimiesiems (pavyzdžiui, kad greičiau surinktų išpirką)⁷²⁸.

Daugumoje šaltinių aprašomas žiaurus (kartais net ekstremalus) elgesys su belaisviais. Ankstyvuojų laikotarpiu ryškiausi pavyzdžiai susiję su lietuvių pagoniškais ritualais, kai buvo deginami ir aukojami karo belaisviai⁷²⁹. Būtina pabrėžti, kad būdavo pasirenkamas tik vienas belaisvis⁷³⁰. Tokie epizodai atspindi seną paprotį, išlikusį per amžius, tačiau laikui bėgant praradusį svarbą. Tacitas *Germanijoje* aprašė būrimo būdą karo baigčiai nusakyti, kada sučiuptą belaisvį germanai priverčia kautis su rinkiniu savo gentainiu, taip vieno ar kito pergalė lemdavo, kas kare laimės⁷³¹. Ordino aplinkoje rašytose kronikose taip pat aptinkama daug pagoniškų burtų ir apeigų, tačiau to nereikėtų vertinti kaip vieningo visiems pagonims būdingo papročio. Tikėtina, kad, pasak Modzelewskio, patys kronikų autoriai turėjo panašius stebėjimo būdus, bandydami supaprastinti ir surasti analogiškus pasakojimus iš praeities, kad nepažįstamas pasaulis tilptų į jų tekstus. Todėl lakoniški kronikininkų pasakojimai, nepaisant viso jų tendencingumo, vertinami kaip bandymas perteikti jiems svetimus papročius⁷³².

Verta paminėti, kad visi žinomi belaisvių aukojimai buvo surengti po sėkmingų žygių kaip dovana ir auka už pergalę (trofėjaus dalį skirti dievams). Tacito paminėtų ritualų skirtumas akivaizdus – germanai burtais bandė nuspėti, kieno pusėje yra dievai. Reikėtų nepamiršti, kad riteriai buvo aukojami su šarvais ant žirgų – to laikotarpio prabangos simboliais. Jau vien tai leidžia manyti, kad šis paprotys turėjo ritualinį pagrindą.

Vėliau iš vis daugiau išlikusios korespondencijos sužinome apie žiaurų elgesį su belaisviais ir net užuominas apie kankinimus. Pavyzdžiui, 1410 m. spalio 25 d. rašytame atsakyme Lenkijos karaliaus Jogailos didžiojo magistro vietininkui Henrikui Plauenui, be gana įdomių ir dėmesio vertų karo papročių, kurių laikėsi abi pusės, karalius nepraleido progos apkaltinti Ordiną žudant,

⁷²⁸ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 87; 171.

⁷²⁹ Apie aukojimus pagoniškoje visuomenėje yra aptarę Juozas Jurginis ir Adelė Damarackaitė, žr. J. Jurginis, *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*, Vilnius, 1976, p. 24; A. Damarackaitė, *Karo belaisvių aukojimo paprotys baltų kraštuose XIII–XIV amžiuje*, in: *Darbai ir dienos*, t. 21, 2000, p. 17–38. Šie momentai neprabėgo pro akis ir Paraviciniui, žr. W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 2, S. 115.

⁷³⁰ A. Damarackaitė, *Karo belaisvių aukojimo paprotys*, p. 251

⁷³¹ P. K. Tacitas, *Rinktiniai raštai*, p. 11.

⁷³² K. Modzelewski, *Barbarų Europa*, p. 22–23.

kankinant ir blogai elgiantis su karo belaisviais⁷³³. Sunku pasakyti, kiek pagrįsti tokie kaltinimai, tačiau atsižvelgiant į tai, kad panašų skundą prieš du dešimtmečius buvo pateikęs tas pats Jogaila, galima daryti prielaidą, kad tai kartkartėmis pasitaikydavo. Būtent po 1390 m. Vilniaus apgulties, per kurią neaiškiais aplinkybėmis žuvo Jogailos brolis Karigaila, sekė karaliaus priešiškus Ordinui ir rimti kaltinimai dėl nelaisvėje atsidūrusio brolio nukirsdinimo⁷³⁴. Didysis magistras teisinosi, motyvuodamas tuo, kad Karigailos niekas neatpažino, ir tik po kelių dienų kai kurie lietuviai pranešė apie karaliaus brolio mirtį⁷³⁵. Tuometinio didžiojo magistro vietininko Konrado Valenrodo nuomone, Ordinui būtų buvę naudingiau paimti kunigaikštį gyvą kaip karo belaisvį ir taip išlaisvinti lietuvių nelaisvėje esančius žmones⁷³⁶. Be to, prisiminę Ordino susitarimus su įvairiais kunigaikščiais ir riteriais dėl karo tarnystės, pastebėsime, kad juose buvo keliamas Lenkijos karaliaus Jogailos brolių paėmimas į nelaisvę klausimas⁷³⁷.

Šis Karigailos mirties epizodas vėl iškilo į dienos šviesą 1414 m. Konstanco bažnytiniame susirinkime, kur, be nukirsdinimo motyvo buvo sustiprintas galvos užmovimas ant ieties detale (apie kurį dar vaizdingiau savo kronikoje rašys Dluogošas)⁷³⁸. Kaip ir anksčiau Ordino atstovai šiuos kaltinimus atmetė ir priminė, kad didysis kunigaikštis Vytautas po Žalgirio mūšio, pažeisdamas krikščionių karo papročius, įsakė nukirsdinti į nelaisvę

⁷³³ GStAPK OBA 1383 (<...> quis enim audivit aseculis captivos christianorum tanta inhumanitate torqueri quemadmodum vos nostros homines quos sumitis pro captivis mortis dispendio atroci gladio et alyis penarum generibus christianica abutentes pyetate punire presumitis <...>). CDL, p. 117–118, Nr. 6; S. Józwiak, Jeńcy strony krzyżackiej po bitwie pod Koronowem, in: *Zapiski Historyczne*, t. 75, Toruń, 2010, s. 270.

⁷³⁴ A. Petrilionis, Viduramžių detektyvas, p. 39–40.

⁷³⁵ Žygio į Vilnių metu buvo gana mišri kariuomenė: Prūsijos ir Livonijos riteriai, iš Anglijos atvykęs Derbio grafas Henrikas su savo palyda, Vytautas su savo šalininkais. Tad neatmetama galimybė, kad visame chaose ir Kreivosios pilies gaisre, kunigaikščio tiesiog galėjo neatpažinti.

⁷³⁶ CDP, Bd. 4, S. 114 (<...> und were viel lieber und nutzer gewest, das her lebendig were gefangen, want unser gefangen die czu littowin sint grösern trost do von hetten gehabt).

⁷³⁷ Žr. 1 skyrių.

⁷³⁸ Lenkijos 40 dalių skundas prieš Vokiečių ordiną, 1416.II.13, CEV, p. 1009 (<...> caput eiusdem frateris nostri ad phalangam longissimam seu lanceam valde altam impositum per castra exercituum suorum ignominiose deferentes <...>). Plg. Joannis Dlugossii Annales, Lib. IX, p. 184–185 (Kazimirus alias Korigal dux, frater Wladislai regis Polonie germanus <...> vivus capitur et e vestigio decollatur; cuius capite ad altam hastam hostes imposito Polonis, qui superius castrum Vilnense defendebant, ad perterrendum eos illud ostendunt <...>).

patekusius Ordino brolius (Brandenburgo komturą Markvardą Salzbachą, Sembos vaitą Šonburgą ir magistro padėjėją Jurgį Maršalką)⁷³⁹. Švedų istorikas Svenas Ekdahlis teigia, kad Ordino brolių nukirsdinimas po Žalgirio mūšio, pasitelkus Vytautą, buvo Jogailos kerštas už brolių Karigailą⁷⁴⁰. Šiai nuomonei iš dalies pritaria ir Andrzejus Niewiński, praplėsdamas mintį, kad Jogaila vis dėlto buvo paskutinis asmuo sprendęs tų brolių likimą, o elgesys su Markvardu buvo politinio žaidimo dalis. Istorikas taip pat atkreipia dėmesį į šių dviejų įvykių ir istorijų kontrastą. Jei tikėtume Ordino naratyvu, Karigaila mirė nebūdamas karo belaisviu, o Markvardas ir kiti mirė kaip belaisviai⁷⁴¹. Šių įvykių sugretinimas rodo, kad kilmingo karo belaisvio nužudymas buvo suvokiamas kaip nekrikščioniškas ir netinkamas elgesys; tai tapo svarbiu abiejų pusių propagandiniu ginklu ir rodo, kokias emocijas sukėlė elgesys su aukšto rango belaisviais⁷⁴². Kaip Konstanco susirinkime pastebėjo Ordino atstovai, Vytauto veiksmai prieštaravo to meto karo teisei ir papročiams. Paimtą ar pasidavusį kilmingą belaisvį abipusiu pasižadėjimu turėjo saugoti jo kalintojas.

Kita vertus, reikėtų prisiminti, kad 1390 m. Kreivoji pilis buvo paimta / sudeginta šturmo metu, kas pagal Viduramžių karybos teisę negarantavo gynėjų gyvybės išsaugojimo. Sunku kitaip vertinti kitų metų įvyki, kai 1391 m. žiemą užėmus Gardino pilį ir ją perdavus Vytautui, Ordinas sulaikė jos įgulą, kurioje buvo keletas lenkų riterių. Iš aštuoniolikos penkiolika buvo nukirsdinti, o trys išvesti į Prūsiją⁷⁴³. Vygandas Marburgietis nedetalizuoja, kodėl taip buvo pasielgta, ir nesmerkia tokio elgesio su riteriais. Tikėtina, kad toks elgesys, nesulaukęs jokių pasekmių, buvo vertintas natūraliu veiksmu prieš tuos, kurie rėmė pagonis.

Konstanco susirinkime taip pat buvo paskelbta daugiau žiauraus elgesio su belaisviais ar įkaitais pavyzdžių. Vieną iš tokių skundų 1416 m. pateikė

⁷³⁹ CEV, p. 1033 (Et eciam quod Wytowdus post proximum bellum captivatis tribus fratribus ordinis inter alios satis strenuos et nobiles eos post captivitatem huiusmodi decapitare fecit, quod tamen hucusque fuit inter christianos contra regulam militarem).

⁷⁴⁰ S. Ekdahl, „Prūsų vėliavos“, p. 115–116.

⁷⁴¹ A. Niewiński, *Jenietwo wojenne*, p. 213–220.

⁷⁴² A. Ryčkov, *Judo bučinyš: valdovo išdavystės samprata Lietuvoje (XIII a. pabaiga–XVI a. viduryš)*, Vilnius, 2018, p. 118–119. Plačiau apie didžiojo kunigaikščio Vytauto ir Markvardo Salzbacho santykius žr. R. Petrauskas, *Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai*, in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: Politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*, Vilnius, 2017, p. 232–246.

⁷⁴³ SRP, Bd. 3, S. 176 (Von den Polan wordin XV gekoppet, und dry ken Pruszen gesant). Taip pat žr. 1 skyrių.

žemaičių delegacija, kuri išreiškė savo nepasitenkinimą tuo, kad Ordinas ne tik reikalaudavo iš jų įkaitų, bet ir imdavo belaisvius, jei jie to nepadarydavo. Šiame skunde taip pat sąmoningai pabrėžiama daugybė Ordino žiauraus elgesio su žemaičiais atvejų. Teigiama, kad buvo sudegintos dvi moterys, kad vyrai ir jų žmonos surišti buvo išvedami į Prūsiją, ir daug kitų pavyzdžių⁷⁴⁴. Svarbu, kad toks skundas pasiektų Vakarų Europos didikus ir parodytų žiaurų elgesį su žemaičiais nelaisvėje⁷⁴⁵. Kiek vienos ar kitos pusės pateikta informacija buvo įtaigi, galima patikrinti šaltiniuose už Ordino ar Lietuvos aplinkos. Eberhardo Vindekės kūrinyje pateikiama Vokiečių ordino skundų prieš Jogailą ir Vytautą santrauka, kurioje randame pasakojimų apie žiaurų elgesį su belaisviais ir net smurto apraiškas⁷⁴⁶. Ordinas taip pat siuntė informaciją apie susitarimų laužymą ir sunkią belaisvių padėtį į tokias tolimas šalis kaip Anglija. Išlikusiame „juodraštyje“ apie Vokiečių ordino padėtį atsispindi panašios nuotaikos: „pagal taiką visi belaisviai turėjo būti paleisti; kai kurie vis dar laikomi iki šios dienos, iš jų reikalaujama išpirkų, kai kuriuos žaloja ir žudo“⁷⁴⁷.

Pačių karo belaisvių patirtis nelaisvėje skiriasi, tačiau jų yra per mažai, kad būtų galima bendrai apibūdinti elgesį su belaisviais. Jei tikėtume didžiojo magistro žodžiais, Lietuvos kunigaikštis Skirgaila su belaisviais elgėsi „gerai“ už ką jam dėkojama 1389 m. laiške⁷⁴⁸. Tai unikalus pavyzdys, nes dažniausiai nei korespondentai, nei belaisviai apie tokius dalykus nekalba. Gdanko bei Karaliaučiaus pirkliai iš Vytauto gavo žodinius patikinimus, kad jie nebijotų

⁷⁴⁴ CEV, p. 1022 (<...> cum duabus captis mulieribus et igne combustis <...> nonnullisque viris huiusmodi cum uxoribus eorum ligatis et in Prussiam deductis <...>).

⁷⁴⁵ Kaip Ordino prokuratorius prie Romos pranešė didžiajam magistrui, kad žemaičiai Susirinkime „melagingai apkaltino“ Ordiną, 1416.II.24, Konstancas, GStAPK OBA 2309 (<...> und wie wol sie den orden alczu groslich in dem Concilio bedafthen <...>).

⁷⁴⁶ E. Windecke, *Imperatoriaus Zigmanto knyga. XV a. Lietuvos valdovų portretai. Pasakojimai ir vaizdai*, sud. J. Kiaupienė, R. Petrauskas, Vilnius, 2015, p. 109–113. Tikėtina, kad remtasi 1411.IX.28, instrukcijoje pasiuntinybei pas Čekijos karalių, pateikta informacija, kurioje randame identišką frazes apie atnaujintas belaisvių priesaikas bei kankinimą, GStAPK OBA 1567.

⁷⁴⁷ Žinios apie Ordiną Anglijai, 1412.XI.1, GStAPK OBA 1737 (<...> noch dem frede, die gefangen, die doch alsam solden los syn gewest, sie behilden und beschatzen, der sie etliche lemeten, totten und yn dessen hutiges tag eyn teil noch gefangen halden).

⁷⁴⁸ Vokiečių ordino didžiojo magistro Konrado Ciolnerio Rotenšteino laiškas Skirgailai, 1389.VII.27, Hamerstein, OF, Nr. 2a, S. 7 (Ouch danke wir uch mit flise, das ir unsern gefangenen gutliche tut, dy uns allewege schreibin und bittin, das wir uch vor sy sulle danken).

ir nebėgtų – t. y. su jais bus elgiamasi tinkamai⁷⁴⁹. Tačiau livoniečių patirtis buvo visai kitokia ir gana išsamiai aprašyta 1437 m. vasario mėnesį laiške didžiajam magistrui:

Kai jūsų ir mūsų pono Livonijos magistro pareigūnai pasiuntinybėje atvyko pas Lietuvos didįjį kunigaikštį ir derėjosi su juo dėl belaisvių, mes, vargšai belaisviai, apsidžiaugėme ir labai tikėjomės, kad jie atvyko mums padėti. Dabar visi belaisviai džiaugiasi ir yra paleisti iš pančių, bet mes, vargšai belaisviai, esame palikti nuošalyje, mes, vargšai, ypač išsigandę, kai visos mūsų viltys ir paguoda buvo dedamos į Dievą ir Jūsų Malonybę, ir Ordiną, bet mes vis dar turime vilties. Ir nežinome ir negalime įsivaizduoti, kaip be Dievo ir Jūsų pagalbos būtume galėję ištrūkti iš šio kalėjimo. Ir jei Dievas, ar Jūsų Malonybė ar Ordinas mums nepadės, mes, vargšai, kartu su savo vargšais bendražygiais ir tarnais turėsime iki galo kęsti šioje sunkioje nelaisvėje skurdą ir skausmą.⁷⁵⁰

Šiame ir kituose laiškuose atsispindi keli motyvai: viltis, pagalbos prašymas, savęs indentifikavimas kaip vargšais (*armen*) ir noras nelikti pamirštam⁷⁵¹, nebūti išstumtam iš savos bendruomenės, kreipimasis į draugus. Toliau laiške aprašoma, kaip kai kurie belaisviai buvo laikinai paleisti, bet netrukus vėl surakinti ir įmesti į požemius⁷⁵². Kita vertus, be šių belaisvių vaizdžiai aprašytos situacijos, jiems buvo parūpinta maisto atsargų⁷⁵³. Nepaisant to, jie ten buvo laikomi „sunkiai“ (*nu hart hier helt*). Visais atvejais belaisviai paramos ieškojo artimiausioje aplinkoje, arba, kaip teigia Rémy Ambühl, belaisvio socialiniame rate, kurį sudarydavo šeima, draugai, būrio vadai ir, galiausiai, valdovas⁷⁵⁴. Antai, pirmasis Livonijos ordino brolio Henriko Notlebena pagalbos prašymas buvo skirtas jo „geriems draugams“, kurie turėjo jo neužmiršti ir padėti jam išsilaisvinti⁷⁵⁵. Jis taip pat prašė

⁷⁴⁹ LUB, Bd. 6, Nr. 3005 (<...> und der furste [Vytautas] uns muntlichen sagete, wir sulden uns nicht vorchten noch vlihen <...>).

⁷⁵⁰ LUB, Bd. 5, S. Nr. 2629.

⁷⁵¹ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 129.

⁷⁵² LUB, Bd. 5, Nr. 2629 (die nu wurden ausgelossen, do euer gnaden und unsers hern meisters von Lyfland gebietiger in bote wiise bei dem fursten in Liitawen woren. Von studen, do sie den rucken wanten und weder weg zogen, do smedete her sie weder in, als harte als i vor, und satzte sie in die timnitz).

⁷⁵³ Žr. poskyrį apie aprūpinimą.

⁷⁵⁴ R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 229–256.

⁷⁵⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 1012 (Dar ik mynes deles nicht vor gevangen wyl blyven, wen ik truwe Gode und guden vrunden, dat se my nicht onderwegen laten, se helpen se my betalen).

perduoti laišką Livonijos krašto maršalui⁷⁵⁶. Kaip ir Prušine kalėję belaisviai pirmiausiai kreipėsi į Dresdeno seniūną, nes jų padėtis nelaisvėje buvo „sunki“⁷⁵⁷.

Šaltiniuose taip pat pasirodo „nekrikščioniškas“ (*uncristlich*), „gėdingas“ (*smelich*) ir „niekšiškas“ (*lesterlich*) elgesys su belaisviais, kas, pasak didžiojo magistro, nėra žmogiška geriems žmonėms⁷⁵⁸. Magistras toliau tęsė, kad kai kurie yra *sunkiai* surakinti už galvų, rankų, kūnų ir kojų, kad net „graudu klausytis“⁷⁵⁹. Kiek tiesos galėjo būti didžiojo magistro Pauliaus Rusdorfo žodžiuose? Viena vertus, toks žiaurus elgesio su belaisviais pristatymas galėjo paskatinti didijį kunigaikštį Švitrigailą dar labiau įsitraukti į pagalbą belaisviams. Kita vertus, tokie pranešimai apie belaisvių sunkumus kartojasi ir aptinkami ne tik magistro bendravime su išore, bet ir Ordino viduje. Nekrikščioniškas elgesys galėjo būti ir aliuzija į pagonišką Lietuvos praeitį. Tačiau netinkamo elgesio randame ir lenkiškoje aplinkoje. Pavyzdžiui, vienas iš Nakelio mūšio dalyvių Paškė Landekė, kaip rašoma 1431 m. spalio 19 d. Naujosios Marko vaito laiške, buvo laikomas bokšte „ypatingai sunkiai“⁷⁶⁰. O jau metų pabaigoje Ragainės komtūro pasiuntinybės pas didijį kunigaikštį instrukcijoje randame, kad Paškė Landekė buvo nuskandintas, o du Ordino broliai mirė⁷⁶¹. Panašiu metu, 1431 m. gruodį, didysis magistras, pranešdamas apie Livonijos brolių padėtį lenkų nelaisvėje, teigė, kad „jie laikomi sunkiai,

⁷⁵⁶ Idomu, kad laišką prašoma perduoti maršalui, o ne Livonijos ordino magistrui, galbūt Henrikas žinojo, kad šis žuvo Pabaisko mūšyje, tačiau nediršo tai parašyti savo laiške arba, kad jis buvo sugautas. Bendrai analizuojant korespondenciją po mūšio gana ilgai nebuvo žinomas magistro likimas.

⁷⁵⁷ GStAPK OBA 5795 (<...> Nemlich irkennet das wir swerlich legen so ruffen wir euch <...>)

⁷⁵⁸ Didžiojo magistro Pauliaus Rusdorfo laiškas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Švitrigailai, 1431.XI.12, Prūsų Olandija, OF, Nr. 14, S. 665–667 (<...> dye unsern, die sye haben gefangen, so uncristlich, smelich und lesterlich, das is gote sey geclaaget, und ist nicht menschlich gutten luthen <...>).

⁷⁵⁹ Ibid. (<...> und haben etliche so hert umb houpt, hende, leyp, fuße und arme gesmit, das is alczu jamerlich ist czu horen <...>). Viduramžiais geležinė apykaklė buvo viena iš žiauresnių priemonių; panašių pavyzdžių randama iki XI a. Flandrijoje, kur tokie belaisvių surakinimo būdai buvo standartas, žr. J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 33.

⁷⁶⁰ GStAPK OBA 5823 (<...> sunderlicher Paschke von Landegke der lieth besonderlich gar swerlichen im torne).

⁷⁶¹ GStAPK OBA 5891 (unde aldo itczunt czwene bruder synt gestorben, unde rede geet, das her Paschken von Landecken habe lassen vortrencken).

be to, su jais elgiamasi pernelyg apgailėtina, todėl kai kurie iš jų jau mirę“⁷⁶². 1434 m. pradžioje, lygtinai paleisto belaisvio Vernerio Neselrodės teigimu, kartu su juo į Marienburgą atvyko tik dvidešimt trys ponai ir ginklanešiai, t. y. tik puse, kurie 1431 m. rudenį buvo paimti į nelaisvę⁷⁶³. Apie kitus belaisvius šaltiniai, deja, nutyli, tačiau tikėtina, kad jie jau buvo mirę; taigi didžiojo magistro susirūpinimas dėl sunkios belaisvių padėties ir elgesio su jais, atrodo, buvo pagrįstas.

Vokiečių ordino didžiajam magistrui Pauliui Rusdorfo taip pat teko derėtis su didžiuoju kunigaikščiu Žygimantu Kęstutaičiu, kuris taip pat buvo gana griežtas ir engė Pabaisko mūšio belaisvius. Nors jie tarnavo jo oponentui Švitrigailai⁷⁶⁴, tačiau tai neatitiko tuometinės tinkamo elgesio sampratos. Remiantis 1438 m. balandžio mėn. didžiojo magistro laišku Vengrijos karaliui Albrechtui, Žygimantas Kęstutaitis su šiais belaisviais elgėsi itin griežtai⁷⁶⁵. Netgi pats didysis kunigaikštis buvo prašomas su šiais „vargšais“ belaisviais elgtis humaniškai (*menschlich*) ir Dievo vardu nelaikyti jų varge⁷⁶⁶. Apie „nežmonišką“ elgesį su belaisviais didžiajam kunigaikščiui Švitrigailai pranešė ir Ragainės komtūras⁷⁶⁷. Galbūt XVI a. pradžios metraštininkus ir paskatino Žygimantą Kęstutaitį⁷⁶⁸ pristatyti kaip žiaurų valdovą⁷⁶⁹. Tai galėjo

⁷⁶² LUB, Bd. 8, Nr. 533 (<...> so wissen wir nach hewtes tages euch dovon forder nicht czu schreiben, denne das sie czumale hert gehalten und ouch unmassen clegelich mit en werden ummegangen, so das edliche itczunt sien vorstorben, Gote sey es geclaget).

⁷⁶³ Ibid., Nr. 770.

⁷⁶⁴ Plg. per Trylikametį karą sugauti Prūsijos konfederacijos vyresnieji buvo sunkiai kalinami, nes Ordinas juos laikė priesaikų laužytojais ir išdavikais, R. Grieser, Hans von Baysen, S. 104.

⁷⁶⁵ LUB, Bd. 9, Nr. 281 (<...> die dem irlawchten fursten und grosmechtigen herren, herczog Swydergal, czy seynen diensten und kriegem woren gerethen, in der niderlagen nest mit den Liefflendern in Littawen geschen hath gefangen, und werden nach hewtes tages hertlich gnug gefangen gehalten).

⁷⁶⁶ Didžiojo magistro Pauliaus von Rusdorfo laiškas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui, 1438.III.4, Marienburgas, OF, Nr. 13, S. 112.

⁷⁶⁷ GStAPK OBA 5891 (Item czu reden mit em von der gefangen wegen, das die werden uff die hant gelassen, went sie aldo werden gehalten ummenschlich <...>).

⁷⁶⁸ Ordino didysis magistras nuo 1433 m. savo laiškuose skirtingiems adresatams vis akcentuoja Žygimanto būdą. Antai laiške Vokiečių krašto magistrui naujasis Lietuvos valdovas apibūdinamas kaip „griežtas ir žiaurus žmogus, nemažai savo pavaldinių įsakęs nužudyti. Jis buvo svetimas savo krašte“, OF, Nr. 13, S. 138. Plačiau apie tai, žr.: С. Полехов, Наследники Витовта, с. 433–434 bei 3 išn.

⁷⁶⁹ XVI a. Motiejus Strykowski nors ir pateikdamas kaip legendą apie „žiaurų“ Žygimantą Kęstutaitį, vaizdžiai pateikia Lietuvos valdovą: „vienį kalėjimu bausti <...> kiti surištom rankom išvaryti kolonoj <...> O belaisviai lig Vilniaus kaip galvijai

būti dar viena 1440 m. kovo 20 d. sąmokslu prieš didįjį kunigaikštį priežastis. Ordino maršalo laiške didžiajam magistrui skaitome, kad apie belaisvio Frydricho Doneno pabėgimą gerai žinojo kai kurie dvariškiai, tačiau jie nedrįso pranešti Žygimantui Kęstutaičiui⁷⁷⁰. Neatmetama prielaida, kad belaisvį galėjo paleisti jį prižiūrėję asmenys.

Dėl neapibrėžto nelaisvės laiko, prastų sąlygų ir netinkamo elgesio kai kurie karo belaisviai mirdavo nelaisvėje. Šaltiniuose šis faktas atsispindi retai, tačiau kai kurios užuominos atskleidžia šį likimą. Kaip pastebi Rémy Ambühli, išgyvenę ir laisvę atgavę belaisviai šaltiniuose yra daug labiau pastebimi nei tie, kurie mirė nelaisvėje ir buvo pamiršti⁷⁷¹. Be keleto anksčiau aptartų pavyzdžių, šaltiniuose esama neaiškių ir įvairiai interpretuojamų nuorodų į nežinomų belaisvių mirtį, kaip kad Ordino sąskaitų knygoje ties 1415 metais randame išmoka už tikėtina belaisvių palaidojimą⁷⁷².

Konkretesnė informacija apie vieno ar kito belaisvio mirtį nelaisvėje yra reta, tačiau vaizdinga. Žinome apie 1382 m. kunigaikščio Kęstučio mirtį Krėvos pilyje, kur, pasak Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraščio, „penktą naktį didįjį kunigaikštį Kęstutį pasmaugė didžiojo kunigaikščio Jogailos kambariniai: Prokša, kuris vandenį jam duodavo, ir buvo kiti – Masčio brolis ir Kučiukas ir Lisica Žibintojas. Tokia buvo didžiojo kunigaikščio Kęstučio gyvenimo pabaiga“⁷⁷³. 1388 m. didžiojo magistro skunde popiežiui prieš Jogailą pasakojama, kaip dešimt Ordino brolių „apgailėtinais kalėjime savo gyvybes prarado“⁷⁷⁴. Mirties bausme buvo nubaustas, 1412 m. vasarą dykroje netoli Kauno sugautas lenkų pabėgėlis. Jį atpažino Ragainės komtūras, nes jis anksčiau buvo pabėgęs iš tos pačios Ragainės į Lietuvą. Komtūras apibūdino jį kaip neteisėtą ir įsakė jį nuskandinti⁷⁷⁵. O kai 1433 m. husitai siaubė Prūsiją

varyti“, M. Strykowski, *Kronika Polska Litewska, Zmodzka, y wszystkich Rusi...*, Królewiec, 1582, s. 582–584.

Plg. Anglijos karalius Jonas (1166–1216 m.) susipriešino su daugeliu savo vasalų dėl to, kad netinkamai elgėsi su karo belaisviais, paimtais per 1202 m. Mirebu mūsų, žr. J. France, *Western Warfare*, p. 45.

⁷⁷⁰ LUB, Bd. 9, Nr. 574.

⁷⁷¹ R. Ambühl, *Prisoners of war*, p. 50.

⁷⁷² Das Ausgabebuch, S. 188 (item 4 sol. vor dy gefangen czu grabe czu brengen <...> item 2 sc. vor gefangen czu grabe czu tragen).

⁷⁷³ Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis, in: *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, p. 317.

⁷⁷⁴ CDP, Bd. 4, Nr. 52.

⁷⁷⁵ GStAPK OBA 1715 (Ouch zo haben die selbige struttere czwene fliher von Kauwen yn der wiltnisse gefangen unde sien beyde polan, eyner, des was vormals

ir užėmė Miulbančą (dab. Miłobądz), tarp gausybės belaisvių buvo sugauti du Ordino broliai – Marienburgo vicekomtūras Thymo Langenau ir Trašenau. Pasak, vienos kronikos, nelaisvėje jie buvo marinami badu, dėl to vicekomtūras mirė, o Trašenau pavyko atgauti laisvę⁷⁷⁶.

(b) „Sunkios grandinės“

Skirtingų laikotarpių ir pobūdžio šaltiniai yra pernelyg fragmentiški ir pavieniai, ypač bandant tirti karo belaisvių padėtį nelaisvėje, esantiems uždarytiems ar ayklai saugomiems. Be (ne)aprūpinimo maistu, pinigais ir drabužiais, iškyla ir kitų detalių, kurias ne visada lengva pastebėti, bet kurias aptikus, paaiškėja tam tikri pasikartojantys motyvai. Itin dažnai šaltiniuose minima, kad belaisvis yra surakintas, sukaustytas grandinėmis. Antai XIII a. pradžioje kunigaikštį Dagerutį livoniečiai surakino grandinėmis⁷⁷⁷. Tokių pavyzdžių nemažėjo ir vėlesniais amžiais, nes grandinės buvo viena pagrindinių priemonių sulaikyti ir riboti judėjimo laisvę belaisviui. Rémy Ambühlis savo studijoje apie išpirkų praktiką tarp anglų ir prancūzų Šimtamečio karo metu, atkreipė dėmesį į tai, kad šaltiniuose dažnai minimos grandinės ir antrankiai, kurie istoriografijoje pernelyg greitai siejami su sunkia belaisvių padėtimi. Istorikas siūlo tai veikiau vertinti kaip priemonę, užkertančią kelią lengvam pabėgimui⁷⁷⁸.

Kita vertus, negalima atmesti galimybės, kad grandinės galėjo daryti įspūdį to meto visuomenei, kaip sunkios retorinis padėties nelaisvėje vaizdinio paryškinimas. Garsus prancūzų kronikininkas Froisartas, kalbėdamas apie vokiečius, neretai pabrėždavo jų barbarišką elgesį su belaisviais⁷⁷⁹, – sugautus riterius jie surakindavo grandinėmis ir įmesdavo į mažiausius kalėjimus, kad

ouch von Ragnith ken Littouwen entloffen, an deme ich irkante, das her nicht rechtfertig was unde habe in yn dem wasser begraben <...>).

Tai yra neįprastas reiškinys, ypač kalbant apie detalizuotą mirties bausmę. Galbūt kitas, Brandenburgo komtūro laiškas didžiajam magistrui, datuotinas 1418 m. sausio 10 d., paaiškinant šią situaciją. Laiške kalbama apie Ordino brolių iš Ragainės žiaurų elgesį su įvairiais tarnybininkais, minimi ir pabėgimai į Lietuvą, GStAPK OBA 2659.

⁷⁷⁶ SRP, Bd. 3, S. 636 (Dy II wurden gehungert ym gevenchnys, daz sy treber oszen. In dem gevenchnys starp der huscumpthur, und Trachenaw wart us gelost).

⁷⁷⁷ Henrikas Latvis, p. 87.

⁷⁷⁸ R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 134–135.

⁷⁷⁹ J. Huizinga, *Waning of the Middle Ages*, London, 1987, p. 282.

išgautų kuo didesnę išpirką⁷⁸⁰. Istorikė J. Dunbabin tyrinėjusi XI–XII a. autorių (daugiausia dvasininkų) tekstus, pažymi, kad jie turėjo tam tikrą bendrą supratimą, kuriuose be „geležinių grandinių“ neapsieita, nes ne visada jie būdavo tiesioginiai įvykių stebėtojai⁷⁸¹. Tačiau tokios metalinės grandinės, kojų ar rankų apyrankės (kurios dažnai būdavo tvirtinamos prie sienų, idant visiškai apribotų belaisvio judesius ir neleistų jam naudotis rankomis) – ne tik pasakojimų elementas, tai liudija Ordino sąskaitų knygoje užfiksuoti įvairių rūšių antrankiai⁷⁸².

Pančiai ir „sunkios grandinės“ jau nuo pirmųjų nelaisvės akimirų tampa pačios nelaisvės metafora. Taip pat tai būdavo gana ryškus ir pastebimas belaisvio identifikavimas, ypač ikonografijoje⁷⁸³. Austrijos hercogo Albrechto žygio prieš lietuvius metu sugauti pagonys surišami ir išvedami⁷⁸⁴. Kunigaikštis Kęstutis Jogailos įsakymu buvo sukaustytas „geležinėmis grandinėmis“⁷⁸⁵. 1409 m. Ragainės komtūras rašo, kad didysis kunigaikštis Vytautas savo pusbrolių Švitrigailą „laikė gana sunkiai grandinėse“⁷⁸⁶. Vokiečių ordinas prieš 1410 m. Žalgirio mūšį esą paruošė grandines būsiniams belaisviams, tačiau, pasak Dlugošo, po mūšio jie patys buvo jais supančioti⁷⁸⁷. Nors šis Dlugošo teiginys ir rašytas iš vėlesnės perspektyvos ir neturi vienalaikių patvirtinimų šaltiniais, vis dėlto jis gali būti vertinamas kaip

⁷⁸⁰ *Ouvres de Froissart*, pub. K. de Lettenhove, t. 5, Osnabrück, 1967, p. 464; plg.: H. J. Webb, *Prisoners of War in the Middle Ages*, in: *Military Affairs*, vol. 12, Lexington, 1948, p. 47.

⁷⁸¹ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 12–13.

⁷⁸² DGÄ, S. 30 (1/2 schok gefengnisseysen); S. 41 (15 par gefengisysen); S. 43 (10 par gefengnisseysen); S. 98 (item eyne kthe czu gefangenen czu 23 mannen); S. 157 (item 3 kete gefenkenisse); S. 266 (Die smede: <...> 26 gefengnisse); S. 274 (6 hantgefengnisse); S. 284 (Die smede: <...> 15 gefengnisysen).

⁷⁸³ P. Goridis, *Gefangen im Heiligen Land*, S. 60–61.

⁷⁸⁴ SRP, Bd. 2, S. 166 (Di haiden grozen chumer liten: / man vieng ir vil, und alzuhant / di hend man in zusammen pant;).

⁷⁸⁵ *Origo regis Jagyelo et Wytholdi ducum Lithuanie*, in: *Полное собрание русских летописей*, Т. 35, Летописи белорусско-литовские, 1980, с. 117 („<...> Kyerstruch vinctum ferries direxerunt in Crewa in fundum turreis proicientes <...>“).

⁷⁸⁶ Ragainės komtūro laiškas Ordino maršalui, 1409.XI.27, Tilžė, GStAPK OBA 1173 (Ouch spricht her, das Wytowt herczog Swittirgailn in den ysen gar hertlich halde <...>). Dėkoju dr. Sergejui Polechovui už laiško kopiją. Reg.: CEV, Nr. 434.

⁷⁸⁷ *Joannis Dlugossii Annales*, Lib. X–XI, p. 113–114 (Reperte autem fuere aliquot in Cruciferico exercitu quadrigē vinculis tantummodo et catenis onuste, quas Cruciferi certam sibi ominati Divinitate inconsulta victoriam nec prelium meditati sed triumphum, ad vincendum Polonorum captivos conduxerant). Taip pat žr. M. Jučas, *Žalgirio mūšis*, Vilnius, 2013, p. 244.

tam tikras karo praktikų atvaizdavimas⁷⁸⁸ arba tiesiog literatūrinis tropas, kurį galima aptikti ir kryžiaus žygių istoriografijoje. Antai kronikininkas Albertas Achenietis teigė, kad po 1098 m. pergalės prie Antiochijos kryžiuočių kariuomenė prieš stovyklavietėje rado kryžiuočiams paruoštas grandines ir antrankius⁷⁸⁹. Negalima nepastebėti ir kitų krikščioniškos literatūros tropų, pavyzdžiui, kai krikščionis yra įkalinamas pagonio, sunkių grandinių, griežtos priežiūros ir užrakinimo už geležinių durų. Su tuo susiję ir neįtikėtini, net stebuklingi pabėgimai iš kalėjimų: kai pančiai nukrenta, kalėjimo durys atsidaro ir belaisvis nepastebimai pabėga – kaip nutiko apaštalui Petru⁷⁹⁰. Beveik identišką „stebuklą“ aprašė Petras Dusburgietis, tik veikėjas buvo lietuvis:

„Tuo metu vienas Ariogalos lietuvis, suimtas savo karaliaus ir įkalbėtas vieno ruso, kalėjusio drauge su juo, pažadėjo Dievui už išvadavimą gerą svarą vaško, bematant sutrupėjo grandinės, kuriomis buvo surakintas, prasidarė kalėjimo durys, ir jis atgavo laisvę“.⁷⁹¹

Panašu, kad šis epizodas buvo daugiau literatūrinis intarpas kronikoje nei tikras įvykis. Tačiau Dusburgiečiui buvo svarbu priartinti ir suaktualinti istoriją, pasirenkant pažįstamą vietą – Ariogalą, veikėjus – lietuvi, rusėną, neįvardytą karalių (aliuziją į karalių Erodą Agripą?) ir įprasminti ją pamokymu – atsivertimas (tiksliau, derybos)⁷⁹² į Dievą išgelbėjo buvusį pagonį. O gal kartą išgirsta žinia apie tokį kalėjimą buvo praturtinta stebuklo motyvu.

Aukštesnio socialinio sluoksnio nariams „sunkios grandinės“ buvo ne tiek tiesioginis jų padėties apibūdinimas, kiek bandymas parodyti, nederamą jų statusui poziciją, taip siekiant kuo greičiau sulaukti pagalbos. Tai ypač pabrėžiama itin retuose pačių belaisvių laiškuose. Belaisvis turėjo rūpintis savo garbe (*Ehre*) – netinkamas elgesys su belaisviu galėjo kainuoti jam garbę

⁷⁸⁸ Į tai atkreipė dėmesį šaltinio publikacijos rengėjai, žr. Joannis Dlugossii Annales, Lib. X–XI, p. 265, išn. 419.

⁷⁸⁹ Y. Friedman, *Encounter between Enemies*, p. 21.

⁷⁹⁰ P. Goridis, *Gefangen im Heiligen Land*, S. 40.

⁷⁹¹ PD, p. 253.

⁷⁹² Galbūt vaškas minimas neatsitiktinai: Viduramžiais stebuklingai pabėgę iš nelaisvės žmonės keliaudavo į Inchenhofą atsidėkoti šventajam Leonardui (karo belaisvių šventajam), aukodami vašką ir grandines, M. Cassidy-Welch, *Imprisonment in the Medieval Religious Imagination, c. 1150–1400*, Palgrave, 2011, p. 51. Vis dėlto reikia turėti omenyje, kad Petras Dusburgietis šv. Leonardo savo kronikoje neminimi.

aplinkinių akyse⁷⁹³. Šaltiniuose nuolat minimos grandinės, antrankiai ir virvės (kurios, beje, dažniau buvo naudojamos paprastiems valstiečiams supančioti⁷⁹⁴), „lydinčios“ belaisvius. Šiais žodžiais taip pat buvo pabrėžiamas belaisvio judėjimo apribojimas, pavyzdžiui, 1436 m. Švitrigaila, užpuolęs vieną dvarą Lietuvoje, išlaisvino livoniečius ir totorius, kurie vaikščiojo sukaustyti grandinėmis⁷⁹⁵. Būtent šis mobilumo trūkumas dažnai suprantamas kaip „įkalinimas“ ir „nelaisvė“ aukštesnio statuso asmeniui⁷⁹⁶. Ir tai nuolat pabrėžiama, kaip antai 1432 m. balandį didžiojo magistro laiške Livonijos krašto magistrui aiškinama, kaip belaisviai vėl yra „sunkiai grandinėse“ surakinami⁷⁹⁷.

(c) „Vargšai žmonės“ (*armen Leute*)

Požiūris į karo belaisvį išreikšdavo ir pasikartojantis „vargšo“ motyvas, kuriam reikia visokeriopos pagalbos, nes nelaisvėje grėsė badas, šaltis, baimė ir ypač nežinomybė. Apibūdinimas „armen Leute“ atspindi ne tik ir ne tiek materialinę (ir tikrai ne socialinę) padėtį, kiek pabrėžia, kad neįmanoma išlaikyti savo socialiniam sluoksniui atitinkančio gyvenimo lygio. Viduramžių tekstuose, ypač nuo XII a., belaisviai buvo priskiriami vargšų (*pauperes*) kategorijai⁷⁹⁸. XV a. ši terminas vis dažniau buvo vartojamas Vokiečių ordino, LDK ir Lenkijos santykiuose, susijusiuose su karo belaisvių klausimu.

1416 m. didysis magistras Mykolas Kuchmeisteris kreipėsi į didįjį kunigaikštį Vytautą dėl karo belaisvių esančių pas Mazovijos kunigaikštį ir paminėjo *vargšus belaisvius*, kurie vis dar laukia savo išlaisvinimo⁷⁹⁹. Tiek iš šito, tiek iš kitų pavyzdžių nėra aišku, kokiam socialiniam sluoksniui šie vargšai priklausė. Mat 1431 m. rugsėjo 13 d. Jesnicos paliaubų nuostatuose

⁷⁹³ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 62–63.

⁷⁹⁴ Senojoje vokiečių ir Viduramžių teisėje virvė aplink kaklą simbolizavo pasidavimą malonei, taip pat priklausomybę, žr. C. Pützfeld, *Deutsche Rechtssymbolik*, S. 43. Viduramžių mene taip pat galima identifikuoti karo belaisvį iš apjuostos aplink kaklą virvės.

⁷⁹⁵ LUB, Bd. 9, Nr. 39 (<...> doe sie in den isern gyngen <...>).

⁷⁹⁶ E. Lawn, „Gefangenschaft“, S. 29.

⁷⁹⁷ GStAPK OBA 6052, neišsiųstas?, (darnach so smedin sie sie wider herdlich in die eysen und halten sie als gar unmenschlich).

⁷⁹⁸ P. Goridis, *Gefangen im Heiligen Land*, S. 38–39.

⁷⁹⁹ CEV, nr. 682 (Wir getruwen euwir grosmechtikeit, das bei der wederfreigebunge und freilassunge unser armen gefangen, die unter euwir grosmechtikeit enthalden werden <...>).

greta valstiečių⁸⁰⁰ minimi ir *armen Leute* (lotyniškame variante *pauperes*), kaip negalintys išsipirkti ir už kuriuos turi būti mokami du vengriški auksinai⁸⁰¹. Tuo tarpu 1433 m. lapkričio mėn. didžiojo magistro laiške Bobrovniko seniūnui tarp vargšų žmonių minimas Ordino brolis Anzelmas Hoveiselis⁸⁰². O 1434 m. sausio 28 d. Vernerio Neselrodės laiške šalia kitų belaisvių randame ir *vargšus ponus*⁸⁰³. Akivaizdu, kad žodis „vargšas“ reiškė būklę, o ne socialinę padėtį. Livonijos krašto maršalo laiške didžiajam magistrui junginys *vargšai belaisviai* atsiranda tik tada, kai kalbama apie jų tuometinę būklę ir artėjančius iššūkius (šiuo atveju apie žiemos šalčių grėsmę)⁸⁰⁴. 1437 m. gegužę Vokiečių ordino didysis magistras laiške Vroclavo miestui, apibūdindamas didįjį kunigaikštį Žygimantą Kęstutaitį, atkreipė dėmesį, kad jis *vėl vargšus belaisvius geležimis surakino ir laikė juos gana sunkiai*⁸⁰⁵. Panašiu metu didysis magistras laiške didžiajam kunigaikščiui išreiškė viltį, kad vargšai belaisviai bus kaip nors išlaisvinti⁸⁰⁶. O vėliau jis kreipėsi į didįjį kunigaikštį, kad šis žmogiškai elgtųsi su vargšais pasigailėjimo vertais krikščioniais belaisviais⁸⁰⁷.

Patys karo belaisviai, kuriems pavyko parašyti laišką, 1437 m. vasario mėnesį kelis kartus pavartojo žodį *armen*. Keletas frazių sujungtos, pavyzdžiui, *armen elenden gefangen* (vargšai kenčiantys belaisviai), o kartu nelaisvėje yra ir jų *armen gesellen und diener* (vargšai kompanionai ir tarnai)⁸⁰⁸. Ordino vidinėje korespondencijoje šis terminas taip pat buvo vartojamas apibrėžiant tiek paprastus, tiek aukštesnio rango belaisvius. Livonijos krašto maršalo laiške didžiajam magistrui randame ir *gefangen gemeynlichen* (paprastus), ir *dy reddelichsten und gewegisten gefangen* (patikimus ir svarbius)⁸⁰⁹.

Įdomu, kad Lietuvos didžiųjų kunigaikščių laiškuose belaisvių įvardijimo „vargšais“ nerandame – išvardytais atvejais termino *vargšas* vartojimas yra

⁸⁰⁰ Plg. remiantis šiomis paliaubų nuostotomis, *vargšas valstietis* Kasparas Dakau ieškojo ir siekė išvaduoti savo brolių Martyną Dakau, kuris buvo Dobrogasto nelaisvėje, OF, Nr. 13, S. 21.

⁸⁰¹ OF, Nr. 14, S. 741 (lot.); S. 743 (vok.).

⁸⁰² OF, Nr. 13, S. 15.

⁸⁰³ LUB, Bd. 8, Nr. 770.

⁸⁰⁴ LUB, Bd. 9, Nr. 102.

⁸⁰⁵ OF, Nr. 13, S. 455–456.

⁸⁰⁶ Ibid., S. 106–107.

⁸⁰⁷ Ibid., S. 112–113.

⁸⁰⁸ LUB, Bd. 5, Nr. 2679.

⁸⁰⁹ Livonijos krašto maršalas didžiajam magistrui, 1438.II.7, Ryga, GStAPK OBA 7420.

išimtinai Ordino⁸¹⁰. Tai reikėtų sieti ne tik su Ordino, kaip vienuolių korporacijos, misija padėti vargšams (*pauperes*), bet ir su kanonine tradicija apskritai atlikti gailestingumo darbus: maitinti vargšus, priglausti benamius, išpirkti belaisvius ir panašiai⁸¹¹. Kita vertus, nors Vokiečių ordino broliai buvo iš kilmingųjų luomo, juos siejo pagrindinės vienuolinės tradicijos – skaistumo, paklusnumo ir neturto įžadų. Nors pastarosios taisyklės ne visada buvo laikomasi, ji turėjo atspindėti riterio-brolio „vargingumą“.

(d) Krikštas

Prieš 1387 m. Lietuvos krištą buvo krikštijami pavieniai lietuviai ar jų grupės, kuriuos Ordinas ar kilmingieji iš Vakarų paimdavo į nelaisvę ir išsivesdavo į Prūsiją ar kitus kraštus⁸¹². Dar iš ankstyvųjų Vokiečių ordino dienų Prūsijoje, vėliau ir Livonijoje, iškyla fragmentiški šaltiniai apie krikšto akcijas. 1246 m. spalį Liubeko miesto taryba paskelbė, kad pakrikštijo sugautus sembus Liubeko Švč. Marijos bažnyčioje⁸¹³. Krikšto momentas šaltiniuose paprastai aktualizuojamas tada, kai Vokiečių ordino reize dalyvaudavo riteriai iš Vakarų, kurie tiesiogiai pasirūpindavo belaisvių (tiek didikų, tiek valstiečių) krikštu. 1329 m. sausį-vasarį įvyko didžiulis reizas, kuriame dalyvavo itin garbingi svečiai iš Vakarų Europos, pradedant Čekijos karaliumi Jonu Liuksemburgiečiu. Užėmus Medvėgalio pilį, buvo paimta daug belaisvių ir, pasak Petro Dusburgiečio, „šeši tūkstančiai šios pilies žmonių tapo viešpaties vardu pakrikštyti“, ir toliau tęsė „tačiau neilgai trukus jie atkrito nuo krikščionybės“⁸¹⁴. Vygandas Marburgietis kritiškiau vertino didįjį magistrą, kuris „žinoma, norėjo juos išgalaboti“, tačiau įsikišus Čekijos karaliui, belaisviai buvo pakrikštyti per Mergelės Marijos Įvesdinimo šventę, tačiau „žiemai prabėgus jie ėmė šlykštėtis krikšto ir ilgėtis stabmeldiškojo

⁸¹⁰ Tik kartą Lenkijos karalius Jogaila laiške Vokiečių ordino didžiajam magistrui pavartota frazė *armen und geringen luten*, 1411.XI.18/25, Krokova, GStAPK OBA 1587.

⁸¹¹ J. W. Brodman, Rule and Identity: The Case of the Military Orders, in: *The Catholic Historical Review*, Vol. 87, No. 3, p. 383–400 (čia – p. 384).

⁸¹² Panašiai, kitame Europos krašte, Pirėnų pusiasalyje įkurtam Kalatravos ordinui siekis pakrikštyti maurus buvo vienas iš prioritetų, H. Prutz, *Die Geistlichen Ritterorden*, S. 90.

⁸¹³ Codex diplomaticus Lubecensis, Bd. 1, hrsg. v. Friedrich Aschenfeldt, Lübeck, 1843, Nr. 117.

⁸¹⁴ PD, p. 325.

tikėjimo⁸¹⁵. Panašioje situacijoje Ordinas atsidūrė ir 1348 m. užėmus Veliuonos pilį. Nors didysis magistras įsakė pakrikštyti pasidavusius belaisvius, tačiau kronikininkas Vygandas Marburgietis suabejojo, ar jie išlaikė krikščioniškąjį tikėjimą⁸¹⁶. Alvydas Nikžentaitis pažymėjo, kad Vokiečių ordinui dažnai tekdavo balansuoti tarp nukariavimo ir krikšto tikslų⁸¹⁷. O dėl dažnai pasitaikančios apostazijos didysis magistras ir apskritai Ordinas galėjo skeptiškai vertinti tokius masinius krikštijimus⁸¹⁸.

Vėlesniuose šaltiniuose užfiksuotas ne tik vieno ar kito sugauto lietuvio krikštas, bet ir jų vardai. Prieš ir po Vilniaus apgulties 1390 m. rudenį Derbio grafas Henrikas Bolingbrokas pakrikštijo aštuonis į nelaisvę paimtus lietuvius⁸¹⁹. Žinia apie Henriko žygdarbį, žinoma, pasiekė ir Angliją, pažymint, kad „daugiau kaip dešimt tūkstančių belaisvių“, buvo nugabenti į Prūsiją ir Livoniją krikštyti⁸²⁰. Kalbėdamas apie tą patį įvykį, kronikininkas Vygandas Marburgietis pažymėjo, kad „paimta į nelaisvę arba užmušta daugiau kaip 7000 žmonių, daugiausia stabmeldžių“⁸²¹. Nors po popiežiaus pripažinto Lietuvos krikšto buvo praėję keli metai, tačiau tokiems žygiams pateisinti kronikos kūrė ir tęsė naratyvą apie karą su pagonimis. Tiesa, Vygandas visgi leidžia suprasti, kad ne visi belaisviai buvo „stabmeldžiai“. O Henriko Bolingbroko atvejis, kaip vėlyviausias dokumentuotas krikšto atvejis, rodo, kad vis dar būta siekio krikštyti pagonis. Todėl nereikia nustepti, kai Derbio grafo kelionių sąskaitų knygoje yra paminėtas Henrikas Lietuvis, neabejotinai gavęs šį vardą iš krikštatėvio⁸²². Panašiai elgėsi ir ponas

⁸¹⁵ VM, p. 68–69.

⁸¹⁶ Ibid., p. 100.

⁸¹⁷ A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 511.

⁸¹⁸ Archeologiniai tyrimai rodo, kad XIV–XVII a. pajūrio kapinyuose dar randama pagonybės apraiškų: monetų, angliukų, įvairių kitų įpakių, V. Žulkus, L. Klimka, *Lietuvos pajūrio žemės*, p. 66.

⁸¹⁹ Thomae Walsingham, *Historia Anglicana*, Vol. 2 (A. D. 1381–1422), ed. H. T. Riley, London, 1864, p. 198 (Facti sunt Christiani de gente de Lettow octo <...>).

⁸²⁰ C. Given-Wilson, *Henry IV*, Cornwall, 2016, p. 69.

⁸²¹ VM, p. 199.

⁸²² Expeditions to Prussia, p. 90–91 (Et soluta pro sotularibus per Henricum de camera pro Henrico Lettowe <...> et aliis necessariis emptis per ipsum pro Henrico Lettowe ibidem <...>). W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 2, S. 108; A. Selart, *A new faith and a new name? Crusades, conversion, and baptismal names in medieval Baltics*, in: *Journal of Baltic Studies*, Vol. 47, No. 2, 2016, p. 185.

Rienckas, iš Lietuvos atsivedęs du jaunuolius tarnus, juos pakrikštijo ir išleido į mokyklą. Vienas iš jų buvo pakrikštytas Mauricijaus vardu⁸²³.

⁸²³ W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 2, S. 105. Gelderno kunigaikštis, atrodo, turėjo nesantuokinį sūnų, kurio susilaukė su nekrikštyta lietuve XIV a. pab., *ibid.*, S. 107.

3. DERYBOS DĖL BELAISVIŲ IR JŲ IŠVADAVIMO

Pirmuose skyriuose aptarėme kokioms socialinėms grupėms priklausė belaisviai ir kaip kalintojai elgėsi su jais, tikėdamiesi arba kuo didesnės išpirkos, arba gauti diplomatinės-politinės naudos, nesibodėdami naudoti ne tik fizinį smurtą, bet ir psichologinį. Ir kaip galima buvo pastebėti, kol belaisviai laukdavo savo išvadavimo, jų giminaičiai, draugai ir Ordinas arba Lietuvos didysis kunigaikštis dėjo pastangas, kad tai būtų pasiekta kuo greičiau. Žinoma, karo belaisviai taip pat derėjosi su savo kalintojais, ypač bandydami susitarti dėl išpirkos dydžio. Kaip pažymi Rémy Ambühl, galutinė išpirka skyrėsi, buvo žymiai mažesnė nuo pradinės, kurios reikalavo kalintojas, o tai buvo pasiekama belaisvio valios dėka arba derybomis⁸²⁴. Būtent tokios derybos ir bus nagrinėjamos šioje dalyje.

Išpirkos nebuvo vienintelis būdas karo belaisviui atgauti savo laisvę. Dažnu atveju susitarus kariaujančioms pusėms, įvykdavo specialūs suvažiavimai pasienio ruože⁸²⁵, kuriuose apsikeisdavo belaisviais ar būdavo sumokėtos išpirkos. Tačiau kaip ir su išpirkoms, suderinti tokį suvažiavimą reikėjo nemažai pastangų, ne tik sudarant paliaubas, suderinant datą ir vietą. Dar reikėdavo rengti sutartis į kurias vis dažniau ir tiksliau apibrėžiamas karo belaisvių likimas.

Galiausiai, visas derybų procesas neapsiribojo vien tik techniniais iššūkiais, bet ir ambicijomis ir siekiais atskirų pusių. Tad klausimas kaip karo belaisviai buvo išnaudojami pasiekti vieną ar kitą tikslą?

3. 1. „Už sidabrą, auksą ar kitą turtą“: išpirkų kultūra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino santykiuose

(a) Vergeldas

Rémy Ambühl Šimtamečio karo tarp Anglijos ir Prancūzijos išpirkų klausimą pradeda klausimu, kaip apskaičiuoti belaisvio vertę?⁸²⁶ Šis klausimas historiografijoje buvo nagrinėjamas, remiantis Viduramžių teisininkų darbais, kaip, pavyzdžiui Honoré Bonet teigė, kad išpirka neturėjo viršyti belaisvio

⁸²⁴ R. Ambühl, Prisoners of War, p. 127.

⁸²⁵ K. Neitmann, Die Staatsverträge, S. 87.

⁸²⁶ R. Ambühl, Prisoners of War, p. 128.

tėvoninių žemių galimybių. Tačiau kaip pastebi M. Keenas, praktikoje nebuvo nubrėžtų taisyklių, o buvo įvertinama, kiek galėtų būti belaisvis vertas⁸²⁷. Vis dėlto vertės klausimas yra esminis.

Pirminiai bandymai įvertinti belaisvį buvo susiję su germaniška tradicija. XIV–XV a. sandūros šaltiniuose susiduriame su terminu „vergeldu“ (žmogaus kaina), kuri barbarų visuomenėse, ypač germanų, iš pradžių buvo skirta išvengti besitęsiantį smurtą tarp giminių, kuri ilgainiui tapo tarsi išpirka, „kontribucija“ nukentėjusiai pusei už karo nuostolius⁸²⁸; ir bendrai termino (Wergeld, Wehrgeld, Manngeld, Werigelt, Leudis) ištakos atsirado iš bendros „baudos“ sampratos⁸²⁹. LDK ir Ordino santykių kontekste „vergeldas“ minimas 1379 m. Trakų sutartyje tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos kunigaikščių Jogailos bei Kęstučio. Sutarties nuostata, nors gana sudėtingai suformuluota, nusako, pretekstą, kada už belaisvį galima prašyti vergeldo. Pagrindinė sutarties idėja buvo apriboti karinius žygius konkrečiose teritorijose (iš Lietuvos pusės: Valkaviskas, Surazas, Drohičinas ir t. t., o iš Prūsijos: Osterodė, Gunlaukis, Zeburgas ir kt.) – jose paskelbti paliaubas. Žmonės iš šių teritorijų, taip pat „svečiai“, kurie laikomi arba yra išvesti prieš kariuomenės – juos visus galima išvaduoti (*losen*) pagal jų vergeldą (t. y. vertę)⁸³⁰. Kaip pastebi Johanesas Voigtas, ši nuostata rodo, kad terminas tuo metu jau buvo žinomas Lietuvoje – buvo suprantamas ir įtrauktas į sutartį⁸³¹.

Toje pačioje sutartyje vergeldas pavartotas ir pirminę savo prasme, kaip bausmapinigiai už žmogžudystę: „ir jei kas bus užmuštas, turi būti sumokėtas jo vergeldas“⁸³². Šiuo atveju vergeldas buvo būdas apsaugoti susitarimą nuo

⁸²⁷ M. Keen, *The Laws of War*, p. 158–159. Istorikas taip pat pateikia prancūzų didiko Blaise de Monlucio (1502–1577 m.) atvejį, kad išpirka turėtų būti maždaug lygi belaisvio metinėms pajamoms.

⁸²⁸ P. Contamine, *War in the Middle Ages*, 1991, p. 15.

⁸²⁹ G. A. v. Mülverstedt, *Beiträge zur Geschichte des Wergeldes in Preussen*, in: *Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter andere Folge*, Bd. 3, 1853, S. 374. Naujausi tyrimai apie vergeldą, žr. G. Białuński, *Zemsta matką sprawiedliwości. Wergeld (główszczyzna) w Prusach Krzyżackich i Prusach Książęcych*, in: *Czasopismo prawnohistoryczne*, t. 67, z. 2, 2015, s. 11–29.

⁸³⁰ CDL, p. 54 (were ouch das keyn mensche us den gefridten landen von beiden sietin in eynem andern lande gastwyse gevangin wurde von eyme here, das sulde man losen noch sinem wergelde).

⁸³¹ J. Voigt, *Geschichte Preussens*, Bd. 5, S. 295. Kiek kitokia situacija Prūsijos atveju, kur Vokiečių ordinas iš esmės atnešė vokišką teisę, kuria turėjo naudotis vietiniai gyventojai jau nuo XIII a. vidurio, kuri gavo Kulmo teisės pavadinimą, G. A. Mülverstedt, *Wergeldes in Preussen*, S. 380.

⁸³² CDL, p. 55 (und die lute, ab ymandt geslagin wurde den sulde man bezalin noch sinem wergelde).

neeilinių nutikimų, provokacijų ar nesusipratimų, leidžiant išspręsti belaisvio išvadavimą, išmokant piniginę sumą. Tai buvo susitarimas tarp dviejų pusių dėl belaisvių, bet ne asmeninis belaisvio susitarimas su savo kalintoju, kai sprendžiamas būtent išpirkos klausimas. Todėl Contamino apibrėžimas šiuo atveju yra tinkamas – nuostolio atlyginimas už karo nuostolius arba kompensacija.

Vėliau vergeldas šaltiniuose pasirodo tik po dešimtmečio, 1388 m. spalio mėn. Ordino pareigūnų kunigaikščiui Skirgailai išduotame garantiniame dokumente: „O jei taip nutiktų, kad kai kurie mūsų broliai pabėgtų į kitus kraštus, ir mes negalėtumėm ir nesugebėtumėm jums jų pristatyti, tuomet turime jums už juos išmokėti bausmapinigių (*wergelt*)“. Dokumente toliau užrašyta kita sąlyga, kad už tris belaisvius (Martyną, Luprechtą ir Engelhardą) yra sumokamas jų vergeldas, idant jie būtų lygtinai paleisti ir laisvai galėtų keliauti po Lietuvą⁸³³. Pirmoji sąlyga yra pakankamai aiški – už sutarties pažeidimą ir nesugebėjimą sugrąžinti belaisvį – kita pusė moka baudą. Sumos dydis, tikriausiai, nustatomas derybų keliu, abejoms pusėms žinant arba nuspėjant belaisvio socialinę ir turtinę padėtį. Kita dokumento vieta lieka neaiški – kodėl iškart mokamas vergeldas? Minėti belaisviai, panašu, nebuvo pabėgę (kalbama apie jų laisvą judėjimą Lietuvoje, tad jie ten ir turėjo likti); tuo pačiu tai negalėjo būti išpirka – kitaip šie asmenys būtų buvę paleisti. Galbūt tai buvo dar viena garantavimo už belaisvį sąlyga? Antai, 1393 m. birželio 6 dienos Rygos miestiečio Hermano Dasbercho garantinis raštas Skirgailai, kuriame užsimenama, kad žalą, kurią patirs už lygtinai paleistus ir pabėgusius belaisvius, atsako pats Hermanas, o ne Skirgaila⁸³⁴.

Vergeldas XV a. pradžioje jau suprantama kaip „seno papročio“ dalis. 1402 m. prieš artėjančią belaisvių apsikeitimo dieną (spalio mėnesį), didysis magistras laiške Vytautui priminė šį seną paprotį: „jei kas nors iš abiejų pusių pabėgtų, šie turi būti sugrąžinti arba jų vergeldą už juos duoti pagal seną paprotį“⁸³⁵. Kaip ir anksčiau vergeldas siejamas su pabėgimu, o tiksliau susitarimo pažeidimu, tik šįkart sąlyga yra „arba“ – t. y. nebūtina grąžinti belaisvio, bet užtenka sumokėti bausmapinigių. Taip buvo atlyginama nukentėjusiai pusei. Kita vertus, neatmetama, kad magistras galėjo praleisti

⁸³³ AGAD, dok. perg., nr. 24.

⁸³⁴ CEXV, t. 2, nr. 20, p. 25 (<...> promittens prefato domino Skyrgalloni pro eisdem captivis superius expresatis, quod nullus eorum discurrere debeat; quod absit si aliquis ipsorum discurret et in eo dominus Skyrgallo aliquod dampnum habuerit, illud meum et non ipsius dampnum foret debet).

⁸³⁵ CEV, nr. 259 (<...> ap imandes entlife von beiden seiten, das man den wedir sulde entwerten adir sein weergelt vor in geben noch alder gewonheit).

visą papročio formuliarą, nes vien jau žodžiai „pagal seną paprotį“ išduoda šios praktikos žinomumą ir supratimą tarp Vokiečių ordino narių ir Lietuvos visuomenės.

Ilgainiui XV a. vergeldas dingsta iš šaltinių, kuriuose kalbama apie karo belaisvius. Vergeldas arba „bausmapinigiai“ rėmėsi tokiu pačiu principu kaip išpirkos – suma nustatoma pagal asmens socialinį statusą, tačiau pateikti pavyzdžiai verčia tai laikyti kaip sutarties punkto (arba garantijos) pažeidimo mokesį, stengiantis išvengti viso susitarimo nutraukimo, o ne atskiro susitarimo tarp belaisvio ir kalintojo.

(b) Išpirkos, jų dydžiai ir rinkimas

Sie musten geben manch hundert pfundt,
Wolden sie fristen ihr leben.⁸³⁶

Ši citata iš kūrinio „Didis Prūsijos karo gailėstis“, pasakojantis skaitytojams apie 1519–1521 m. karą tarp Vokiečių ordino ir Lenkijos, nusako ilgaamžę praktiką – už gyvybės išsaugojimą privaloma mokėti. Nors ištrauka iš XVI a. įvykių, tačiau nagrinėjant XIV–XV a. išpirkų praktikas matomas panašumas. Darius Baronas pastebi, kad „viena iš priežasčių, kodėl kilmingieji buvo imami į nelaisvę, o ne žudomi vietoje kaip daugelis kitų, ir buvo jų pajėgumas išsipirkti“⁸³⁷. Būtent karo belaisvio statusas ar kilmingumas turėjo didelį svorį išpirkos dydžiui. Istoriko Rémy Ambühlio nuomone „pinigai buvo svarbiausias belaisvio likimo faktorius ir, daugumoje situacijų, nurungdavo kitus principus“⁸³⁸. Nesugebėję surinkti išpirkos belaisviai dažniausiai sulaukdavo tragiško likimo, kiti buvo spaudžiami, kartais net kankinami, idant iš jų būtų „išspausta“ kuo didesnė suma. Tokie dalykai vyko ten, kur išpirkų praktika jau buvo plačiai paplitusi, nusistovėjo taisyklės, riterio etiketas. Ar įmanoma kalbėti apie išpirkų praktiką Vokiečių ordino ir LDK santykių kontekste?

1412 m. Vokiečių ordino generalis prokuratorius Romoje Petras Vormditas, sužinojęs, kad Jogailos pasiuntinys atvyko pas popiežių Joną XXIII, nuskubėjo aiškintis situacijos. Savo pranešime didžiajam magistrui

⁸³⁶ M. Töppen, *Volkstümliche Dichtungen zumeist aus Handschriften d. 15., 16. u. 17. Jahrhunderts gesammelt. Ein Beiträge zur Geschichte der schönen Literatur der Provinz Preussen*, 1975, S. 20. SRP, Bd. 5, S. 343.

⁸³⁷ D. Baronas, Lietuvos karybos bruožai, p. 490.

⁸³⁸ R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 48.

Henrikui Plauenui, vasario 18 d. jis dėstė, kad Jogaila skundėsi popiežiui dėl Ordino vėlavimo mokėti kontribuciją už belaisvius. Be to, Lenkijos karalius savo skunde pabrėžė, kad: „jis už belaisvius ir pilis būtų daugiau pinigų gavęs, nei jam Ordinas užrašė“⁸³⁹. Markianas Pelechas, nagrinėjęs 1409–1411 m. karo belaisvių išvadavimo klausimą bei atkreipęs dėmesį į šį raportą, pabandė apskaičiuoti (tuo pačiu ir patikrinti Jogailos teiginį), kad individualios išpirkos būtų buvusios žymiai didesnės, nei ta vienintelė, kurios pareikalavo laimėjusi pusė. Pasitelkęs kelis išpirkų pavyzdžius bei šaltinių informaciją, kad tuo metu Lenkijoje buvo apie 600 belaisvių, Pelechas konstatavo, kad vien už juos būtų galima paprašyti nemažos sumos, neįskaiciuojant tų svarbesnių belaisvių, lygtinai paleistų po pirmųjų paliaubų 1410 m. rudenį⁸⁴⁰. Tad atrodytų, kad šiuo atveju ne pelnas buvo pagrindinė siekiamybė, o tiesioginis spaudimas Ordinui, kuris vėluodamas mokėjo laimėtojams.

Pirmajame skyriuje išnaginėjus atskiras sutartis tarp Ordino ir Pamario kunigaikščiais XIV a. pabaigoje, galima buvo pastebėti, kad už perduotus belaisvius buvo kompensuojamos atskiros sumos už atskirus belaisvius. Be socialinio statuso, kaip pastebi R. Ambühlas, svarbi buvo ir karo belaisvio „funkcija“ – t. y. užimamos pareigos⁸⁴¹. Tokiu atveju, Vokiečių ordino broliai, patekę į nelaisvę būtų įvertinami ne tik pagal savo kilmę, bet pagal užimamas pareigas (maršalas, komtūras, vaitas ir pan.). LDK XIV–XV a. turime problemišką Viduramžių socialinės struktūros atspindį; čia turime – *nobiles* ir *bayoren* kaip pagrindinius didikų įvardijimus, kartu ir *meliores*, *satrapa* ir kt., kurie perteikė skirtingus kilmingųjų socialinį statusą⁸⁴². Ir, žinoma, aukščiausių vietą užimančius kunigaikščius. Vėliau, formuojantis ir plečiantis valdovo dvarui, randasi ir pareigybės, kurios natūraliai turėdavo pakelti vieno ar kito lietuvio belaisvio vertę. Ar galima tada remtis tokiu pagrindu vertinant išpirkų dydžius?

Jau nuo pirmųjų lietuvių susidūrimų su riterių ordiniais galima rasti fragmentiškas užuominas apie išpirkas. XIII a. antroje pusėje Mindaugo seserėnas kunigaikštis Lengvenis, patekęs į Livonijos ordino nelaisvę buvo

⁸³⁹ *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, Bearb., H. Koeppen, Bd. 2, 1960, S. 138, Nr. 68 (<...> wie her von den gefangen und von den hußern me geldes mochte gehabt han, denn im der orden hette vorschreiben).

⁸⁴⁰ M. Pelech, *Okup za jeńców*, s. 138. Generalprokuratorius tame pačiame raporte teigė popiežiui, kad Vytautas vis dar turėjo apie 300 belaisvių, *Berichte*, Bd. II, S. 138; Zigmantas Liuksemburgietis laiške Šventosios Romos Imperijos kunigaikščiams teigia, kad lenkai turėjo 600 belaisvių, *DRA*, VII, Nr. 125; apie tai kalba, kaip minėta, ir Pelechas, žr. M. Pelech, *Okup za jeńców*, s. 137.

⁸⁴¹ R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 131.

⁸⁴² R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 48–49.

išpirktas už 500 oseringų⁸⁴³. Tuo metu tai turėjo būti įspūdinga suma už vieną asmenį, tačiau atsižvelgiant į Lengvenio statusą – ir reali⁸⁴⁴. Palyginimui, Livonijos magistras 1290 m. skyrė Ventspilio komturui 12 oseringų rinkliavą pasienio priežiūrai⁸⁴⁵. Kitas, ankstyvesnis, atvejis susijęs su lietuvių kunigaikščiu Daugeručiu. Fragmentiškas pasakojimas apie jo patekimą į nelaisvę ir staigią mirtį (savižudybę), kelia daug klausimų⁸⁴⁶. Alvydas Nikžentaitis neabejoja, kad nepavykus išpirkti kunigaikščio (nepaisant to, kad jį aplankė „draugai“ iš Lietuvos), jis neturėjo kito pasirinkimo⁸⁴⁷.

Kunigaikščių Gedimino, Algirdo ir Kęstučio laikų šaltiniai apie individualias išpirkas tyli. Tačiau XIV a. pabaigoje, prasidėjus ginčams tarp Ordino ir didžiojo kunigaikščio Jogailos, į dienos šviesą iškyla argumentai apie senąsias pirmtakų praktikas. 1388 m. balandžio mėnesį Vokiečių ordino ir Lenkijos karaliaus atstovų suvažiavime Jogailos buvo prašoma paleisti belaisvius už išpirką arba jais apsieisti, kaip nuo seno buvo daroma – dar jo protėvių laikais⁸⁴⁸. Ordino argumentacija remiasi senu papročiu, kurį per ilgą laiką palaikė prieš tai valdę valdovai – Gediminas bei Algirdas ir Kęstutis. Kiek tiksliai šis Vokiečių ordino atstovų atmintis apie „seną paprotį“ sunku pasakyti, nes tarpe tarp XIII a. pavienių atvejų ir XIV a. antrosios pusės išpirkų rašytiniuose šaltiniuose beveik nėra. Vis dėlto tokia situacija rodo, kad tokios praktikos buvo propaguotos ir natūraliai suprantamos, o nukrypimai nuo papročių ir iš to kylantys skundai taip pat žymi sutrikdytą nusistovėjusią tvarką. Didysis magistras Konradas Ciolneris Rotenšteinas laiške popiežiui Urbonui IV 1388 m. kaltino Lenkijos karalių ir aukščiausiąjį Lietuvos kunigaikštį Jogailą, kad nesilaiko papročio (*secundum consuetudinem*) išpirkti

⁸⁴³ ELK, p. 242. Plg. žr.: *Livländische Rheimchronik mit Anmerkungen, Namenverzeichnis und Glossar*, ed. Leo Meyer, Paderborn, 1876, S. 71 (<...> do wart geloset Lengewin / dar nach von den vrunden sin. / alsus wart ir gedinge: / vumfhundert oseringe). 1 *oseringas* atitiko 100 g sidabro, plačiau apie Livonijos monetas žr.: Ivar Leimus, *Monetary History of Medieval Courland: Some Speculations*, in: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, t. 89, 2013, p. 37–59.

⁸⁴⁴ Plg. X a. krikščionys paleisdavo vengrų didikus už išpirkas, tačiau tai unikalūs ir individualūs sprendimai, nes, pavyzdžiui, po 955 m. Lechfeldo mūšio vengrų didikai buvo pakarti, A. Levy, *Beiträge zum Kriegerrecht im Mittelalter*, S. 71.

⁸⁴⁵ LUB, Bd. 1, Nr. 536. Kad oseringas cirkuliavo tuo metu rodo, kad ne dėl rimo pasirinktos tokios monetas.

⁸⁴⁶ HV, p. 87.

⁸⁴⁷ A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 509. Panašią interpretaciją turi ir Ernstas Bonelis, žr. *Russisch-Livländische Chronologie*, S. 30 (<...> und nachdem er ziemlich lange Zeit in der Gefangenschaft zugebracht hatte, ohne dass ihm aus Litauen Lösegeld geschickt wurde, tödtete er sich selbst).

⁸⁴⁸ OF, Nr. 1b, S. 26.

belaisvius, apsikeisti jais ar juos tiesiog paleisti. Šiame skunde randame ir tą pačią argumentaciją, kad magistro pirmtakai ir Jogailos protėviai (pagonys!) buvo įpratę prie tokios praktikos⁸⁴⁹. 1389 m. gegužės mėnesį Niepolomicuose įvyko Ordino ir Lenkijos įgaliotinių susitikimas, kuriame buvo pakartota, kad Jogaila sugautus Ordino brolius atiduotų už dyką arba Dievo malone paleistų, nes lietuviai yra geri krikščionys, arba už sidabrą, už auksą ir už kitoki įvertinimą, „kaip jie nuo seno buvo paleidžiami, dar tėvo ir senelio [laikais], arba atiduoti juos už kitus belaisvius“⁸⁵⁰.

Išpirkos kaip išlaisvinimo praktika tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos didikų kunigaikščių vis gausiau sutinkamos nuo XIV a. pabaigos⁸⁵¹. Jau 1380 m. Dovydiškių sutartyje randame nuostatą dėl išpirkų, kurioje tiek Vokiečių ordinas, tiek Jogaila pasižada belaisvius atiduoti neprašant išpirkos, bet tuo pačiu tai imituoti, idant Kęstutis nežinotų tokio slapto susitarimo egzistavimo. Apibrėžti išpirką vartojamas terminas – *schaczunge*, kurio vartoseną išliko ir XV a.⁸⁵² Tikslus termino vertimas būtų „įvertinimas“, „spėjimas“, „įkainoti“ ir panašiai. Neišlikus išpirkų dydžių pavyzdžiams sunku pasakyti, kaip buvo įvertinami individualūs belaisviai. Tiesa, didžiojo magistro skunde prieš Jogailą, po to kai Lietuvos valdovas atsisakė ratifikuoti Dubysos sutartį 1383 m. rudenį, be kitų kaltinimų, didysis magistras Konradas Ciolneris Rotenšteinas teigė, kad Ordinas laikydamasis susitarimo didžiajam kunigaikščiui atidavė „geresnius“ (*besser*) belaisvius, kurių bendra vertė siekė 1200 kapų grašių (turbūt čekišku), o tuo tarpu Jogaila gražino dvidešimt vieną „prastą“ žmogų, kurie verti vos 4 kapų⁸⁵³. Nors iš skundo neaišku, kiek ir kas

⁸⁴⁹ CDP, Bd. 4, Nr. 51 (In primis, Beatissime p[ater], cum quamplurimos mei ordinis fratres, subditos et vasallos diris vinculis detinent captivatos, affectuosius insteti, ut commutatione pecuniaria aut personali aut gratis relaxare vellent eosdem, secundum consuetudinem inter prefati Wladislai progenitorem me meosque predecessores hactenus observatam).

⁸⁵⁰ Ibid., Nr. 66 (Czum erstin begertin dy unsern umb unsere gefangene brudere, das man uns dy gebe umbsust adir durch got, sint der czit das sy sprechin, das dy littowen gute cristin wern, adir das man sy uns gebe umb silber, umb gult und umb andir schatzunge, alz man sy geloset hat von alders her von iren eldern und vorfarn, adir gebin sy umb andir gefangen).

⁸⁵¹ Pasak XVI a. Lietuvos metraščio (Bychovco kronikos), Gediminas iš Ordino nelaisvės išpirko savo etmoną už 30 000 auksinų. Šis fiktyvus pasakojimas vis dėlto atskleidžia XVI a. svarbaus belaisvio vertės spektrą, Bychovco kronika, p. 67.

⁸⁵² Derantis dėl taikos 1463 m. gruodžio 13 d. tarp Ordino ir Lenkijos karaliaus instrumente vartojamas terminas *schatzung*, GStAPK, OBA 15859.

⁸⁵³ LUB, Bd. 3, Nr. 1240 (wir goben im die synen von staden weder, die woren besser wen XII^c schoc groschen, und her gab uns ok XXI man schlechter lute, die man pflaget zu vier schockin zu losen). Jei tikėtume magistro teiginiu, vienas belaisvis vidutiniškai vertas 11 grašių.

buvo tie „geresnis“ belaisviai (lyginant sumų dydžius, jų galėjo būti iki 10), tačiau sužinome, kokia yra žemiausia galima išpirka už „prasčiausią“, t. y. socialine prasme, žmogų. Atsispyrę nuo tokio sumų spektro galima peržvelgti, kokios išpirkos vyravo XIV–XV a.

Didžiausia ir įspūdinga suma, kurios lenkai reikalavo iš Ordino, buvo Livonijos krašto maršalo Vernerio Neselrodės išpirka. Nors maršalas į nelaisvę pateko 1431 m. rudenį, pirmos žinios apie reikalaujamą išpirką sutinkame iš grafo Hanso (Johano) de Frangepani 1433 m. vasarį viešnagės Krokuvoje. Šis kroatų kilmės grafas neturėjo artimesnio ryšio su Verneriu, ir turbūt apie jį sužinojo atsitiktinai keliaudamas iš Švedijos į Kroatiją⁸⁵⁴, neaplenkdamas Prūsijos ir Lenkijos. Kadangi jo laiškas buvo adresuotas didžiajam magistrui, tikėtina, kad būdamas Prūsijoje sužinojo apie Krokuvoje įkalintą Ordino brolių. Savo laiške grafas dėstė, kad už sugautą maršalą pirmiausiai buvo prašoma net 10 000 vengriškų auksinų ir tik po ilgų derybų tą sumą jam pavyko sumažinti iki 6000⁸⁵⁵. Palyginimui, Šimtamečio karo metu didžiausia pareikalauta išpirka iš kilmingojo buvo 10 000 svarų sterlingų⁸⁵⁶. Beje, padėti šiam pareigūniui susibūrė nemažai asmenų: be minėto grafo, anksčiau į pagalbą įsitraukė kunigaikštis Švitrigaila, vienas neįvardytas lenkas, kuris Ordino kapelionui Johanui Mengheni Romoje teigė prašęs karaliaus malonės maršalo atžvilgiu⁸⁵⁷.

Verneris Neselrodė, kaip minėta užėmė svarbią – Livonijos krašto maršalo pareigybę, tačiau užsibuvęs nelaisvėje netrukus ją prarado. Galima svarstyti, kad iš Ordino brolio neturinčio pareigybės nebuvo galima prašyti per didelės išpirkos ir taip jį lengviau išvaduoti. Kitaip sumos už konkrečius pareigūnus buvo gana didelės. Antai Jerveno vaito išpirka nuolat kito. Iš didžiojo magistro laiško Livonijos magistrui, sužinome, kad pirminė išpirkos suma buvo 700

⁸⁵⁴ M. Ibler, Count Ivan Anž Frankopan, the Royal Steward of the Estate in Sweden 1426–1434, in: *Croatian History*, 2005 (<http://www.croatianhistory.net/etf/ibler.pdf>) – žiūrėta 2022.III.23. Vienas iš šios giminės atstovų Janas Frangepanis buvo opozicijoje prieš Zigmantą Liuksemburgietį 1386 m., Z. Nowak, *Polityka północna Zygmunta Luksemburskiego do roku 1411*, in: *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, r. 69, z. 1, Toruń, 1964, s. 41, 43.

⁸⁵⁵ GStAPK OBA 6350 (<...> und begerte von dem marschalke czechin tusint guldin ungersch. Gnediger lybir herre, doroff stunt is lange off desir tedink, alzo, lybir herre, daz uns got dy gnode gab, daz wyr zo lange tedingetin, daz wirs brochtin off sechs tusint guldin ungersch, doruf ist is blebin).

⁸⁵⁶ R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 130. 1 svaras sterlingas buvo vertas 6 auksinų, *ibid.*, p. xii.

⁸⁵⁷ GStAPK OBA 6379 (Och ist alhyr by mir gewesen eyn pole der gebet vür dar eme der koningh czo Polan genomen habe seyne gunster und wyll dem lantmarschalk van Lyfflant wall awß dem gevencknyssse helffen <...>).

vengriškų auksinų, tačiau vėliau ją pakėlė iki 900. Kol Ordinas svarstė, ką daryti, lenkai išpirką dar kartą padidino iki 1600. Todėl didysis magistras prašė 1000 auksinų iš Livonijos, o likusius 600 galbūt surinks geri draugai⁸⁵⁸. Matyt, galutinė sutarta suma buvo 1200 auksinų⁸⁵⁹. Tuo tarpu kitas Pabaisko mūšio dalyvis buvo Soneburgo vaitas, už kurį buvo reikalauta 600 Reino auksinų⁸⁶⁰. Šių dviejų Livonijos brolių išpirkų istorija kelia problema, kadangi panašiu metu Ordiną pasiekė Henriko Notlebena ir Petro Veselerio laiškas, kuriame jie save įsivertino 400 ir 350 Reino auksiniais⁸⁶¹. Laiške jie nepateikė savo pareigybių, tačiau iš turimų duomenų, jie ir turėjo užimti Jerveno ir Soneburgo vaito pareigybes (vėliau išlaisvinti jas ir užims). Jei tai būtų šie asmenys, tai rodytų, kiek kartų pasikeisdavo išpirkų suma bei kaip vertinamos atskiros Ordino pareigybės. Neatmetama galimybė, kad Jerveno vaitas buvo Helvichas Gilsenas, kuris ėjo tas pareigas iki Pabaisko mūšio, nes derantis dėl vaito išpirkos Torunės komtūras Vilhelmas Helfenšteinas pas lenkus paliko Vygandą Gilseną, kuris turėjo sulaukti iš jų atsakymo⁸⁶². Tai galėjo būti giminaitis, kuris rūpinosi Helvicho išlaisvinimo klausimu tiesiogiai. Nesant pakankamai duomenų, iki galo šito klausimo neįmanoma atsakyti.

Šaltiniuose aptinkamos ir mažesnės sumos už Ordino brolius, tačiau tai tik pavieniai atvejai ir dažniausiai apie tai sužinoma atsitiktinai. Antai apie vieną tokį išpirkos atvejį pranešė Grudziondo komtūras laiške didžiajam magistrui,

⁸⁵⁸ Registrų knygoje laiškas išbraukytas, tačiau tikėtina, kad ši informacija pasiekė Livonijos ordino magistrą. OF, Nr. 13, S. 355 (Alzo das her sich der VII^C gulden ungerisch dor uff her am irsten gesaczt was welde mechtigen geschehes denen das her umbe die VII^C gulde nicht loes werden machte, das her sich dach umbe II^C gulden ung[e]risch dor tzu und obir die VIIC gulden mechtigen geruchte uff das her us dem gefengniße komen und loes gelassen wurde etc. Also thun wir euch nu tzu wissen, wie das en die Polan bynnen der tzeit hochir gesatz haben, so das man en nicht wening wie wol wir uns und ouch die gebietiger uffs hogste dorinne gearbeit haben, denen alleyne mit XVI^C ung[e]rischen gulden mag loeßen und umb deswillen wir euch mit fleyße groslich bitten sind man en nicht anders denen mit XVIC gulden mag freyen, das ir tzu seyner losunge tusent gulden gebt villeichte wirt her gutte frunde genyßen das die oberigen VI^C). Reg.: LUB, Bd. 9, Nr. 90.

⁸⁵⁹ LUB, Bd. 9, Nr. 111.

⁸⁶⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 1005 (Alz euwir gnode uns schreibet von dem voithe von der Sunenborgh, das der zcu euwir gnoden gebitteger uff dem tage zcu Thorn vorsammelt, sie gekome und das her sich uff 600 Rynsche gulden sall haben schatzen lassen <...>).

⁸⁶¹ Ibid., Nr. 1012.

⁸⁶² LUB, Bd. 9, Nr. 111.

kuriame jis teigė, kad yra skolingas 100 nobilių⁸⁶³ Vytautui už paleidimą iš nelaisvės bei prašo magistro padėti šiuo reikalu⁸⁶⁴. Panašu, kad pagalbos sulaukė ir jam pavyko išsipirkti⁸⁶⁵. Kitas atvejis buvo brolio Henriko, kuris įsivertino 100 vengriškų auksinų ir dar pažadėjo 1 arbaletą. Jis prieš patekdamas į nelaisvę užėmė vyriausiojo žuvininko pareigybę (*Fischmeister*), tad tikėtina išpirkos dydis buvo atitinkamas⁸⁶⁶.

Be Vokiečių ordino brolių, žinoma, į nelaisvę patekdavo riteriai atvykę kariauti iš Vakarų į Prūsiją ar Livoniją ir samdiniai. Trys tokie riteriai, patekę į nelaisvę Žalgirio mūšio metu, 1410 m. gruodį pažadėjo Jogailai save išpirkti: Albrechtas Loimas už 150 čekiškų kapų grašių ir šarvus bei du arbaletus; Mikalojus Varnsdorfai taip pat pažadėjo Vladislavui Jogailai 150 čekiškų grašių, šarvus ir du arbaletus; Heinas Niembžicas pasižadėjo identiška⁸⁶⁷. Kaip pastebi Andrzejus Niewiński, visi dokumentai vienodi ir tikriausiai parengti Karūnos kanceliarijoje⁸⁶⁸. Lieka neaišku, ar jie buvo išpirkti, nes pagal Torunės taikos nuostatą, visi tokie belaisvių atskiri pasižadėjimai turėjo būti panaikinti, o už tai Ordinas turėjo sumokėti kontribuciją. Požalgiriniai Ordino skundai užsimina apie gandus, kad belaisviai buvo verčiami atnaujinti savo pasižadėjimus išsipirkti. Markianas Pelechas pastebėjo, kad trijų riterių išpirkų dokumentai vis dar liko pas Jogailą (nors ir be antspaudų), kas, tikėtina, leidžia svarstyti apie Ordino skundų patikimumą dėl neatšauktų prisižadėjimų⁸⁶⁹.

⁸⁶³ XV a. nobilio moneta atitiko floriną (~3,54 g aukso), J. Kulischer, *Powszechna historia gospodarcza średniowiecza i czasów nowożytnych*, t. 1, Warszawa, 1961, s. 332.

⁸⁶⁴ Sunku pasakyti, kada datuoti laišką, bet panašu, kad tai galėjo būti XV a. pr., GStAPK, OBA 28066 (das ich herczoge Wytold gefengnisse schuldig byl losen mit hundirt nobiln und her gemach da von geschreben hat und mich genumet hat. Ersamer liber her meister <...>, das ir wol tut und behulfen syt mir my hundirt nobiln herczog Wytold, dy vor mich czu geben, das ich des gefengnisse los moge wilen, ich wil si <...> bezzalen das ersten das ich si gehalten moge).

⁸⁶⁵ LMAVB, RS, F15-73, S. 169 (Anno. Com[pthur] von Grudentz hott sich lossen lossen (sic!) mit 100 nobelen von herzog Wytolden, der in gefangen hette). Kaip ir laiške, registrų knygoje esantis įrašas yra be datos, todėl sunku nustatyti, kuris Ordino brolis ėjo šias pareigas.

⁸⁶⁶ GStAPK OBA 5795.

⁸⁶⁷ *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum...*, ed. E. Rykaczewski, 1862, p. 75; 389.

⁸⁶⁸ A. Niewiński, *Jenictwo wojenne*, s. 170–174; ten pat pateikti šaltinių turinys ir vertimas.

⁸⁶⁹ M. Pelech, *Okup za jeńców*, s. 138.

XV a. ketvirtajame dešimtmetyje Ordinas taip pat įsivėlė į karą su husitais, kuriems talkino lenkai⁸⁷⁰. Po Diršau (dab. Tczew) užėmimo dalis Ordino samdinių pateko į husitų nelaisvę, tarp kurių buvo rotmistras Janas Cukeris. 1434 m. liepą jį laiške didžiajam magistrui minėjo kitas samdinių rotmistras Hansas Maksenas, kuris teigė, kad Janui Cukeriui nepavyko susitarti su savo kalintoju, kuris nepriėmė 400 Reino auksinų išpirkos, matyt, tikėdamasis išreikalauti daugiau. Hansas nuogaštavo magistrui, kad išpirka liks tokia pati arba tik šiek tiek didesnė⁸⁷¹.

Po Pabaisko mūšio į didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio rankas pateko nemažai belaisvių. Nors Ordinas siekė įvairiais būdais išvaduoti belaisvius, tačiau išpirka buvo realiausias variantas⁸⁷². Tai ypač atsispindi, kai yra nelygiavertis belaisvius santykis, viena pusė negalinti nieko kito pasiūlyti kaip tik pinigus už savo pavaldinius. Todėl 1437 m. belaisviai kreipėsi į didįjį magistrą, prašydami padėti su jų išpirkomis. Frydrichas Doninas save įsivertino 100 markių grašių, Mikalojus Vilke tiek pat, o Popas Kokericas pasiūlė 100 Reino auksinų⁸⁷³. Iš vėlesnių šaltinių aišku, kad išpirka buvo sumokėta, tačiau dėl didžiojo kunigaikščio būdo, šie belaisviai nebuvo iškart paleisti⁸⁷⁴, o 1440 m. pradžioje Frydrichas Doninas sugebėjo pabėgti iš nelaisvės.

Įvertinti buvo ir nekilmingieji, nors praktiškai jų likimas dažniausiai būdavo įbaudžiavinimas arba pardavimas kitiems. Vis dėlto XIV–XV a. sandūros šaltiniai praneša, kad net paprasti valstiečiai turėjo savo vertę. Palyginti galime su XIV–XV a. sandūroje nusistovėjusiomis nekilmingųjų belaisvių kainomis, kurios įrašytos Marienburgo išdo knygoje:

„Gandiln dem ist gelost eyn bruder von 16 jaren vor 4 m. Hulyde 1 son und 1 tochter vor 8 m. Assipe 2 sone vor 6 m. Nareyken son vor 2 m. Mosebuthe 1 tochter vor 4 m. Medithen 1 bruder vor 4 m. Wygayl 1 son vor 3 m. Ywane son vor 2 m. Woballe 2 sone vor 6 m. Gibbune 1 son und 1 tochter vor 8 m. Nesdila 1 wip mit

⁸⁷⁰ J. Nikodem, *Polska i Litwa wobec husyckich*, s. 400.

⁸⁷¹ GStAPK OBA 6836 (und er noch swerlichin siczczet und ouch wolde Jane Czugker dem Przibickin vier hundert guld gebin, das er mochte von im loß seynes gefencknisse werden und sullich gelt wolde der Przibick von im nicht nemen <...> das es im bey dem vier hundter guld bleiben wirt adir ein wenig hocher).

⁸⁷² Didžiojo magistro Pauliaus von Rusdorfo laiškas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui, 1437.XI.13, Marienburgas, OF, Nr. 13, S. 106–107 (<...> ap man ein ende ader gefangen umb gefangen ader gelt umb die gefangen ader sust mit anderer weiße bynnen der benumpten ffastnacht treffen machte uff das die armen gefangen los wurden und lasset).

⁸⁷³ LUB, Bd. 5, Nr. 2629; Reg.: LUB, Bd. 9, Nr. 127.

⁸⁷⁴ R. Varakauskas, *Lietuvos ir Livonijos santykiai*, p. 110.

2 kindern vor 10 m. Radasch 1 wip und 1 tochter vor 8 m. item 24 m. vor Kirstan tolks gesinde zur Memel, das wurt von Littouwen gelost.“⁸⁷⁵

Už tokias sumas galima buvo nusipirkti vieną-du galvijus arba du-keturis paprastus žirgus; vaiką nusipirkti buvo galima už pusę prūsiškos markės. Kaip pastebi Werneris Paravicinis, „net paprasti belaisviai, be savo darbo jėgos, turėjo tam tikrą vertę, ypač, kad jų vertė buvo didesnė Prūsijoje nei tėvynėje“⁸⁷⁶. 1433 m. sudarant paliaubas prie Jesnicos tarp Vokiečių ordino, Švitrigailos ir Lenkijos bei Žygimanto Kęstutaičio, buvo nutarta, kad už kiekvieną likusį valstietį ir „vargšą“ belaisvį, kuriais nepavyks apsikeisti, turi būti sumokama po 2 vengriškus auksinus⁸⁷⁷. Galiausiai, didysis magistras nusprendė už valstiečius ir miestiečius belaisvius neduoti išpirkos, o juos tiesiog paleisti⁸⁷⁸.

Šaltiniuose dažnai susiduriame tik su išpirkos faktu nei su konkrečiais pavyzdžiais ir individualiomis sumomis už belaisvį. Antai 1431 m. pabaigoje, Šlochau komtūras didžiajam magistrui pranešė, kad lenkų didikas Dobrogastas savo belaisvius paleido už išpirką ir jie sėkmingai grįžo atgal į Prūsiją⁸⁷⁹. Kokios tai sumos buvo – iš šio laiško visiškai neaišku, nes komtūrai tai nebuvo aktualu. Tik iš kito laiško, rašyto pačių belaisvių, kurie priklausė Dobrogastui galima sužinoti tikslius išpirkos dydžius⁸⁸⁰. Tai rodo, kad išpirkos suma paprastai buvo asmeninis belaisvio ir kalintojo reikalas, ir tik tada, kai reikėdavo pagalbos ją renkant, įsitraukdavo kiti asmenys. Apie 1414–1415 m. Rygos miesto tarėjus ir, neabejotinai, Livonijos magistrą pasiekė Gdansko ir Karaliaučiaus miestiečių laiškas, kuriame skundžiamasi, kad Vytautas juos paėmė į nelaisvę, konfiskavo jų gėrybes ir tikisi gauti iš jų dar didesnės

⁸⁷⁵ MTB, S. 315.

⁸⁷⁶ W. Paravicini, *Die Preußenreisen*, Bd. 2, S. 103–104; 107. Plg. galima pasitelkti 1529 m. Lietuvos Pirmąjį Statutą, kuriame nurodama, kad galvapinigiai už valkinį žmogų – dešimt kapų grašių; už nelaisvąjį berną – 5 kapos grašių, PLS, p. 236; 350–351.

⁸⁷⁷ Paliaubų nuorašas, OF, Nr. 14, S. 745.

⁸⁷⁸ OF, Nr. 13, S. 21 (<...> und die gemeynen armen lewte och frey wellet gebet wend wir ouch als der beyfrede vor dem Jesznicz was beten dinget, das man das gemeyne arme wolk loss sulde geben wil der euern so wol gebauwer als burger, die wir wol hetten mocht besatzet us unserm gefengnisse ffrey haben gelossen).

⁸⁷⁹ GStAPK, OBA 5877 (Vort geruche euwir gnade zu wissen, das die gefangen, die her Dobrogost zu Prussin gefangen und geschatzt hatte loss sein gemacht und gesundt zu lande gekomen und habene schatzunge gegeben).

⁸⁸⁰ Žr. išn. 866 ir 3 lentelę.

išpirkos⁸⁸¹. Kitais atvejais susiduriame su bendra suma už kelis ar daugiau belaisvių, pavyzdžiui, Ordinui 1382 m. Kęstutis buvo skolingas 1000 markių už belaisvius⁸⁸². O 1403 m. Ordino sąskaitų knygoje randame pinigų sumas skirtas belaisvių išlaisvinimui, kuris vyko tarp Ordino ir didžiojo kunigaikščio Vytauto, kurią sudarė net 4749 markės⁸⁸³. Iš bendros sumos maršalui buvo skirta 2338 markės, Brandenburgo komturui – 867, Ragainės komturui – 256, Balgos komturui – 1188 ir galiausiai Elbingo komturui – 100 markių. Atskiros sumos komtūrams rodo, kiek kiekvienas jų prisidėjo prie belaisvių išpirkimo ir galbūt tie belaisviai buvo pavaldūs būtent tiems komtūrams. Bendra suma buvo pažadėta ir 1411 m. vasarį, kai didysis magistras įsipareigojo Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui sumokėti už pilių ir belaisvių sugražinimą 100 tūkst. kapų čekiškų grašių⁸⁸⁴.

Be piniginės už belaisvio išvadavimą galima buvo prašyti ir kokio nors vertingo daikto, pavyzdžiui, arbaletu⁸⁸⁵ ar šarvų, ar net jaučio (kaip tą reikėjo padaryti Henrikui Šolcei iš Tuchelio ir Šlochau burmistrai Nikeliui Vickei – be išpirkos, abu turėjo parūpinti ir po 4 jaučius)⁸⁸⁶. Vienu išskirtiniu atveju, belaisvis pasižadėjo tarnauti kalintojui visus metus su trimis žirgais⁸⁸⁷. O XIV a. pradžioje vienas lietuvis už savo laisvę žadėjo išduoti Gardino pilį ir, patikėję juo, Ordino broliai jį paleido⁸⁸⁸.

Kai kurie XV a. išpirkų pavyzdžiai rodo, kad išpirkos už vieną ar kitą asmenį iškyla į dienos šviesą, kai reikia pagalbos ją rinkti ar kompensuoti patirtą žalą. Antai, Žalgirio mūšio metu patekęs į nelaisvę samdinys Nikelis, kreipėsi į Ordino magistrą, kad jį ir jo bendražygius bei brolių išpirktų, kaip

⁸⁸¹ LUB, Bd. 6, Nr. 1005 (Wir clagen Gote und euch, wie das der furste Wytovte uns armen koufluten von Danczke und Konigsberg alle unser gut genomen hot in eime guten vrede, und helt uns gevangen und wil uns noch hoher schatzen).

⁸⁸² DGÄ, S. 150 (item bleip im Kynstutte schuldig wol 1000 m. vor syne gefangen, doroff hatte her syne briffe).

⁸⁸³ TB, S. 265–266.

⁸⁸⁴ E. Weise, Die Staatsverträge, Bd. 1, S. 89.

⁸⁸⁵ Žr. lentelę (arba GStAPK OBA 6805).

⁸⁸⁶ Henrikas buvo įvertintas 20 vengriškų auksinų, o Nikelis – 30 vengriškų auksinų, GStAPK OBA 5795.

⁸⁸⁷ GStAPK OBA 6810 (Schkron irbar knecht hot sich geschaczt und gegeben hern Sbucken von Necztin ffunszczik schock groschen und dorczu muss her dinen dem selbigen hern mit dreyen pferd off seyn eygen schad eyn ganz jar und eyn sulchen dinst acht und recht her off XX schock groschen).

⁸⁸⁸ PD, p. 260.

buvo jiems pažadėta⁸⁸⁹. Samdinyš buvo išpirktas, nes nuo 1410 m. spalio jis pradėjo vėl tarnauti Ordinui⁸⁹⁰. Identiška situacija – kai Klausas Marvicas (*Klaus von der Marwitz*) sugautas Mendzyžeco seniūno per 1409–1411 m. karą patyrė apie 100 kapų žalą. Kadangi šis riteris pateko į nelaisvę tarnaujant Vokiečių ordinui, Naujosios Markos miestų atstovai dėl to prašė didžiojo magistro, kad padėtų šiuo reikalu⁸⁹¹.

Viduramžių praktikoje dažnu atveju buvo spėliojama belaisvio galimybė surinkti tinkamą sumą, kuri neturėjo būti per daug didelė, pervertinant belaisvio „galimybę“ ją surinkti. Susitarimuose tarp Ordino ir samdinių buvo reglamentuota, kad iš tų, kurie pakliūtų į nelaisvę tarnaujant Ordinui, negalima reikalauti per didelės išpirkos⁸⁹². Didžiojo magistro atvirame rašte dėl trijų belaisvių išvadavimo dėstoma: „jei juos reikės išpirkti, tada tai turi vykti priešais du čekų ponus, kurie būtų mūsų tikėjimo ir pono imperatoriaus pusės arba du kiti patikimi žmonės mūsų tikėjimo <...>, kad jie mums patvirtintų, kad niekam nebuvo paskirta didesnė išpirka nei turėtų“⁸⁹³. Praktiškai, žinoma, atsitikdavo kitaip. 1434 m. gegužės 11 d. samdinių rotmistras Hansas Maksenas laiške didžiajam magistrui Pauliui Rusdorfiui pranešė, kad kai kurie jo bendražygiai dėl išpirkų yra sunkiai laikomi nelaisvėje, todėl keletas iš jų

⁸⁸⁹ S. Ekdahl, Kilka uwaga o księdze żółdu Zakonu Krzyżackiego o okresie „Wielkiej Wojny“ (1410–1411), in: *Zapiski Historyczne*, t. 33, z. 3, Toruń, 1968, s. 129 (<...> wen ir wol wist, daz unz euwir gnade hat gelobit zcu loezin).

⁸⁹⁰ S. Ekdahl, *Verträge des Deutschen Ordens*, S. 63.

⁸⁹¹ Visi Naujos Markos miestai didžiajam magistrui, 1414.IV.24, Myslibužas, GStAPK OBA 2058 (<...> in iwwer gnaden dinste gevangen ward vuschattet is und heft syk sulven muten lozen van deme hoftman tu Mezericze dy ene ghegrepen hadde und is des schadaftigh gheworden werliken wol uppe hundred schog des hee mud dar var an is vor dorinen werden schud em neme hulpe).

⁸⁹² OF, Nr. 13, S. 190 (Wurde ouch, do Got vorsit, wir ader imand von unsirn frunden in des wil benumpten herren homeisters dinste gefangen, so sullen und wellen wir uns nicht hogher schatzen lassen); S. 192 (wirt ouch ymant von unsirn houbtlewten und amptlewten an die fynde czu czyhen geheissen und dorumbe gefangen, so wellen wir em vorgefengniß stehen, also dach das sich nymant hogher denen her wol vormag schatzen lasse).

⁸⁹³ OF, Nr. 13, S. 207–208 (<...> dach also ap sie sich musten schatzen laßen, das das geschee vor czwen bemisschen herren, die von unserm glowben von des heren Romisschen keyzers seyde seyn ader andern unsers glawben namhafftigen lewten und mit wissen irer hewptmanne, als Nickel von Polentcz, Heinrich Caczen und Hans von Sebin egenante, das die uns wedir do von geczeugniß schreiben, das sich keyner hoher denen her vormag hat schatzen lassen). Tokį patį raštą turėjo gauti ir kiti samdiniai, *ibid.*, S. 208.

pasižadėjo duoti daugiau nei turėtų⁸⁹⁴. Sprendžiant iš Vokiečių ordino didžiojo magistro Pauliaus Rusdorfo atsakymo į Hanso Makseno skundą, rotmistro bendražygiai buvo išpirkti iš nelaisvės ir jų algos sumokėtos, o patirta žala kompensuota⁸⁹⁵.

Vokiečių ordino nariai pagal Ordino statutą negalėjo turėti savo nuosavo turto, žemės, ar kitokių pajamų kaip tik iš savo pareigybių⁸⁹⁶. Todėl savų narių išpirkimas ir kompensavimas už žalą buvo viso Ordino atsakomybė. Todėl Ordinas akylai registravo kiekvieną tokį atvejį. Tai ypač išryškėja po pralaimėto mūšio, kai įvairūs pareigūnai svarsto būdus, kaip išpirkti savus iš nelaisvės. Ir, pavyzdžiui, atsakydamas į našlės skundą dėl Henriko Hartfuso patirtos žalos Žalgirio mūšyje, didysis magistras Paulius Rusdorfas pirmiausiai patikrino Ordino *bucher und registern*, kad tikrai minėtam Hartfusui Ordinas nėra skolingas⁸⁹⁷. Taip pat neturėtų stebinti, kai buvo svarstoma dėl Pabaisko mūšio dalyvių išpirkimo, Livonijos krašto maršalas kalba apie „tinkamą“ pinigų sumą⁸⁹⁸. Kitu atveju pinigų stygiaus Livonijos ordino kapitulą nusprendė neišpirkti vieno belaisvio, nes už jį buvo prašoma per didelė suma ir kilo pavojus, kad tokių pat didelių sumų bus reikalaujama ir už kitus belaisvius⁸⁹⁹. Taip skirstant lėšas buvo net atsisakyta suteikti

⁸⁹⁴ GStAPK OBA 6810 (wenen sy hertlichen obir der schaczczunge gehald haben, das mir denen wol wißentlichen ist und iczlicher mehr czugeben hette gehabit denen her geben sal).

⁸⁹⁵ Laiško nuorašas datuotinas 1435.II.13, Tapiau, OF, Nr. 13, S. 266 (So ist uns ummer billich fremde, das ir uns eyn sulchs an mutet und dorumbe bekunnert synd ir io uffendlich und wol wisset, das wir euch und alle, die ir unsern orden czu dienste und czu gute habet gefuret sold, schaden, gefenknisse und al deme das wir pflichtig woren gutlich und czu volkommenen ganzem genuge endrichtet haben).

⁸⁹⁶ H. Boockmann, Vokiečių ordinas, p. 161. Žinoma, griežto taisyklių laikymosi nebūdavo, jeigu vertintume Ordino taisyklės ir draudimus, galima daryti prielaidą, kad pasitaikydavo nuklydimų. Pavyzdžiui, 1433 m. kovą didysis magistras Paulius Rusdorfas priminė Ordino nariams, kad visą nuosavą turtą turi skirti Ordinui ir karo reikmėms, o kas slėps ir meluos – praras garbę ir bus laikomi išdavikais, OF, Nr. 13, S. 139–140.

⁸⁹⁷ OF, Nr. 13, S. 460; taip pat žr. 2 skyrių. Vokiečių ordino įsipareigodavo išlaisvinti sugautus samdinius iš nelaisvės, jei jie pateko į nelaisvę tarnaujant ir veikiant po komtūro vėliava, žr. 1 skyrių. Panaši praktika sutinkama ir Šimtamečio karo kontekste, R. Ambühl, Prisoners of War, p. 233.

⁸⁹⁸ LUB, Bd. 8, Nr. 1005 (<...> und bequemen summe geldes zcusampne gefryen mochte).

⁸⁹⁹ LUB, Bd. 9, Nr. 109 (<...> alz wir uff euwir gnoden begher von der losinge der voithes von Jerwen euch en antwort schreben wolden <...> so haben wir im selben unsirm capittel mit unsirm gebettigern dovon worte gehat, den is ganz swere duchte wesen, enem man vor so vele geldes zcu losen, wente is sich genczlichen were zcu

finansinę pagalbą Ordino prokuratoriui Romoje, nes belaisvių išpirkimas ir skolų gražinimas kitiems pareigūnams buvo svarbesnis Livonijos krašto magistrui⁹⁰⁰. Pinigų trukumą rodo ir įvairių asmenų įsitraukimas (arba skatinimas įtraukti) į pagalbą. Siekiant išvaduoti Lietuvoje esančius belaisvius, Rygos miesto raštininkas, kuris tarpininkaujant Klaipėdos komtūrai ir didžiajam magistrui, siūlė už vieną belaisvį duoti 10 kapų grašių arba panašią sumą⁹⁰¹.

Tik implicitiškai kalintojai galutinai nusprendavo išpirkos dydį, o apie tai sužinome per kitus asmenis ar belaisvius, tačiau kartais ir patys kalintojai tiesiogiai ir aktyviai įsitraukia reikalaujant išpirkų. Antai 1433 m. rugpjūtį Torunės komtūras pranešė didžiajam magistrui, kad pas komtūrą atvyko belaisviai ir jų kalintojai, kurie pareikalavo 10 gerų markių išpirkos. Komtūras sutiko duoti tik 5 markes ir patarė kreiptis tiesiai į magistrą, jei nori daugiau pinigų bei davė terminą apgalvoti šį pasiūlymą. Pats komtūras magistrui nuogaštavo, jei nepavyks susitarti, teks tuos belaisvius gražinti⁹⁰². Neįprastas belaisvio išpirkimo atvejis yra iš 1409–1411 m. karo, kai Kališo vaivada

besorgen, so her doevor geloset wurde, das die andirn in Littouwen gevangen och dornoch geschatzet wurden <...>).

⁹⁰⁰ LUB, Bd. 9, Nr. 145 (<...> abir des geldes dem vorbenanten unsirs ordins obirsten procuratori zcu hulfe synir zcerunge zcu senden, das weis Got, das wir des nicht vormogen und och noch nicht wissen, wor wir zotanen gelt, domete wir die unsirn usz gefengnisse losen und fryen mogen, nemen sullen).

Pasak Klaipėdos komtūro, Kuldygos komtūras prašė 400 markių, nes buvo itin nuskurdęs ir negalėjo aprūpinti savo konvento būtiniausiaiis dalykais, 1438.VII.30, LUB, Bd. 9, Nr. 331 (Zo ist der komphthur zcu Goldingen begernde van euwirn genoden 400 mrc. zcu leyen, wenne her zo arm ist, das her in dryn jorn seynen coventesheren unde dynern keyne redelichkeit hot kont gethuen <...>).

⁹⁰¹ LUB, Bd. 9, Nr. 339 (<...> das euwir genode geruchte dem groszforsten zcu Littowen zcu schreiben vor eynen man, genanth Johan van Wildungen, der leith gefangen zcur Wille bey deme bischoffe, ap her mochte gelost werden umbe eyn semelich gelt, also 10 schok groschen eddir desgeleichin, zo wil in der stadschreiber gerne loszen <...>).

⁹⁰² GStAPK OBA 6607 (<...> daz ich euch sende bey Kawtschen, deme beweyser deß brifz, IIII gefangene aws dem lande czu Dobryn, dy do wol geboren seyn und ouch und ouch (sic) von gutten lewten. So seyn dy bey mir gewest, dy sy gefangen haben, und haben von mir gefordert daz gelt, daz yn von den IIII gefangenen geborett und haben gefordert vor itlichen X gutte mark, des so habe ich yn gesaget von V gutten mark, wellen sy denne yo me haben, daz sy daz selbest ffordern an ewren genoden und habe yn eynen tag gelegeet uff dy V gutte mark von itlichem, als hewte ober acht tage bey mir tzu seyn daz ich sy sulle entscheiden, wer umb ich ewer wirdige genode bitte und mir daz gelt bey Kawtschen, deser beweyser, sendet wollet, uff daz ich dy lewte uff den tag guttighen entscheiden moge und begenen, ist is sache daz man yn daz gelt vor dy gefangenen nicht welle geben, daz man yn dy gefangenen weder gebe).

Motiejus už vieną belaisvį Kasparą Šonefeldą, įvertintą 40 markių, siūlė didžiajam magistrui tokias sąlygas: dalis išpirkos turėjo būti kompensacijai už skolą miestiečiams Bogumilkui ir Pašekui iš Bžežno, o likusią dalį turėjo gauti pats Motiejus⁹⁰³.

Itin mažai dokumentuotas yra išpirkų rinkimas ir jų perdavimas. Iš Eiliuotos Livonijos kronikos žinome, kad Lengvenio išpirką surinko jo „draugai“. Anksčiau minėta Jerveno išpirkos istorija taip pat rodo, kad Ordinas ketino surinkti tik vieną dalį, o kitą turėjo parūpinti „geri draugai“. Brandenburgo komtūro laiškas, rašytas didžiajam magistrui 1439 m., kuriame daugiausiai pranešama apie įvykius Livonijoje, randame paminėjimą, kad nemažą išpirką Livonijos magistrų besiskelbiantis Henrikas Finkelis, surinko ir per Daugpilio komtūrą pasiuntė į Trakus didžiajam kunigaikščiui. Visą tai pats Daugpilio komtūras Henrikas Sprengelis, žodžiu patvirtino. Kas dar išsiskiria – tai būtent dviejų apylinkių pajungimas į magistro *Kammer* (administracinį regioną) ir jų laikymą, kol nebus tie pinigai atgauti⁹⁰⁴. Visa tai vyko be didžiojo magistro žinios. Kitas atvejis kiek paprastesnis. 1434 m. Ordino pasiuntinys Tomas Canas pranešė magistrui, kad belaisvių išpirkimas turi įvykti Frankfurte (Oderio) ir prašo atsiųsti išpirkos pinigus. Be to, pasiuntinys pridūrė, jei pinigai nebus atsiųsti, belaisviai turės grįžti pas savo kalintojus arba teks prašyti ilgesnio termino⁹⁰⁵.

Pasipelnyti iš belaisvių išpirkų, akivaizdu, buvo pagrindinis prioritetas kalintojams. Tai aiškiai rodo Ordino siekis ir noras nemokėti daugiau nei reikėtų bei kalintojų spaudimas belaisviams. Anksčiau minėtas lenkų

⁹⁰³ GStAPK OBA 1424 (Scire velitis, quia Casparem dictum Szenefeldt incaptivavimus dum conflictum ante Corunow habuimus in invicem, quem eciam taxavimus super quadraginta marcas tali condicione, quod literam a Pascone herede de Brzezna concive in Fredelant in triginta marcis exbrigare deberet Bogumilconis et decem marcas secum aportare, ut eum a captivitate dimittemus). Plačiau apie tai žr.: S. Józwiak, Jeńcy strony krzyżackiej, s. 98–99.

⁹⁰⁴ GStAPK OBA 7600 (Geruch euwer genade czu wissen, das obiral nichtis doran ist, sunder der gebitiger der sich schreibt meister zcu Liflant, hot eczlich gelt gegeben vor dy gefangen und hot dy methe gelost. So hot her dy II gebithe, also Weysenstey[n] und Wenden, genomen in seyne kamer und wil dyselbigen II gebithe so lange selbist halden vor seyne kamer bas das her semelich gelt wedir hot, das her vor dy gefangen hot gegeben, uf eyn sulches das man dy gebitiger nicht bedorffe beschatzen das her mir muntlich gesait der kompthur zcu Dunenburg, her Heynrich Sprengel, der das gelt brachte dem grosforsten keyn Tracken vor dy gefangen und wart mir do vor swst ouch gesaith). Šis šaltinis ne pilnai publikuotas: LUB, Bd. 9, S. 358–359, Nr. 506 ir A. Lewicki, Przymierze Zygmunta w. ks. litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II, in: *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno filozoficzny*, t. 37, Kraków, 1898, S. 318–319.

⁹⁰⁵ GStAPK OBA 6838.

kilmingasis Dobrogastas, savų belaisvių nepaleido tol, kol jie nepriesiekė jam save išpirkti už tam tikras sumas. Tokios vieno belaisvio Pauliaus Glasenapo priesaikos nuorašas yra išlikęs didžiojo magistro registrų knygoje. Jis prisiekė didžiajam magistrui sumokėti tokio dydžio sumą, kurios reikalavo Pamario kunigaikštis iš kito asmens – Hanso Slaborndorfo – neseniai pasibaigusiame kare. Šią sumą pažadėdamas sumokėti Reino auksiniais arba čekiškais grašiais⁹⁰⁶. Arba kaip lenkai iškart po Pabaisko mūšio siekė belaisvius išpirkti, kaip pranešė Livonijos maršalas didžiajam magistrui 1435 m. lapkritį⁹⁰⁷.

Kita vertus, kai kurie atvejai rodo, kad iš belaisvių (ir iš jų nelaisvės) siekta daugiau nei tik išpirkos. Net sumokėjus Žygimantui Kęstutaičiui išpirką už Pabaisko mūšio belaisvius, jie nebuvo paleisti. O didžiojo magistro laiškas, rašytas 1434 m. sausio 10 d., rodo, kad bandant gerinti santykius su Lenkija išpirkų atsisakoma. Didysis magistras paleido lenkų valstiečius ir miestiečius, nors mieliau būtų ėmęs už juos išpirką⁹⁰⁸. Žinoma, tai buvo labiau parodomasis gestas, kadangi nei didelės išpirkos nei politinės naudos iš valstiečių bei miestiečių didysis magistras nebūtų gavęs. Todėl nuolankumas buvo tinkamiausias variantas spręsti tuometinę ant naujo karo ribos buvusią situaciją.

Išnaginėjus tiek kilmingųjų (Ordino brolių, samdinių, riterių), tiek paprastų belaisvių išpirkas ar „kainas“, galima išvelgti tam tikrą fiksuotų kainų ir išpirkų nusistovėjimą (žr. 3 priedą). Samdinių išpirkos, pavyzdžiui, žemesnio rango dažniausiai būdavo tarp 5 (*knecht*) ir 60 (*irbar knecht*) kapų grašių. Rotmistrai, kiek yra žinoma, žymiai vertingesni – tarp 200 kapų grašių, 400 auksinų (apie 134 kapų grašių), ar net 1000 markių (apie 700 kapų grašių). Ordino broliai taip pat buvo vertingi. Įvairiuose šaltiniuose randame 350, 400, 600, 1600 Reino auksinų už Livonijos ordino brolius, 100 nobilių suma paprašyta Vytauto už Grudziondzo komturą, kuri, panašu, yra santykinai maža. Ir žinoma, Vernerio Neselrodės atvejis išsiskiria ir galbūt tai buvo vienas iš būdų spausti Ordiną. Išpirkų klausimu stebina didžiojo kunigaikščio Vytauto laikotarpis. Iš gausios korespondencijos, be kelių atsitiktinių atvejų,

⁹⁰⁶ OF, Nr. 13, S. 33; 34 (Ich Pael Glaßenap, thue kunt und offenbar bekenne alle die dissen brieff sehen, horen ader lesen, das ich erwidrige und grosmechtiger hern Paul von Russdorf, homeister dewtsches ordens und seine ganczer orden, so vil geldes, alls der herczog von der Stolpe ader die seinen Hanosse Slaborndorffe <...> han abegeschatzetz habe geloubet zcu geben und uszcurichten von meynes gefengnisse wegen <...>).

⁹⁰⁷ LUB, Bd. 8, Nr. 1007 (<...> so sullen die Polen vele gevangener, die sich uff gelt wolden lassen schatzen <...>).

⁹⁰⁸ OF, Nr. 13, S. 21 (<...> wil der euwrn so wol gebauwer als burger, die wir wol hetten mocht bescatzetz us unsern gefengnisse ffrey haben gelossen).

išpirkos nėra aktualizuojamos, neminimos. Ar tai reiškia, kad belaisviais dažniausiai apsieisdavo? Neišlikus privatiems susitarimų pavyzdžiams tarp belaisvių ir kalintojų, sunku kategoriškai atsakyti šį klausimą ir sužinoti kokių dydžių išpirkos pasitaikydavo. Tai gali būti susiję su Ordino finansiniais sunkumais po Torunės taikos (1411 m.), tad tikėtina, apsieitimai buvo parankesnis variantas.

(c) Lygtiniai belaisvių paleidimai už priesaikas ir garantijas („Auf die Hand“)

Vokiečių ordino ir LDK bei Lenkijos santykių kontekste karo belaisvių lygtinis paleidimas nesulaukė pakankamo mokslininko dėmesio. Mauricas Keenas lygtinį paleidimą (*en parole*) sieja su kalintojo noru išgauti iš savo belaisvio naudą (dažniausiai piniginę), nes grįžęs namo belaisvis turėjo daugiau galimybių rinkti išpirką. Jei to padaryti nepavykdavo, jis turėjo kitą galimybę – būti iškeistas į kitą belaisvį⁹⁰⁹. Be abejo, kalintojas iš savo belaisvio turėjo išsirūpinti dokumentą, kuriame būtų nustatytos lygtinio paleidimo taisyklės ir konkretus sugrįžimo terminas⁹¹⁰. Ši praktika labiausiai paplito Anglijos ir Prancūzijos karų metu, kai atsirado institucijos (*Court of Law*) įvairiems kalintojų ir karo belaisvių ginčams spręsti. Tai galėjo būti susiję su neteisėtu patekimu į nelaisvę, įsipareigojimų neišpildymų ir panašiai. Lietuvos ir Vokiečių ordino santykiuose galima aptikti tik tokios institucijos užuomazgas, užtikrinančiais belaisvių ir kalintojų teises. Tokio instituto raidą lėmė dažnesnė lygtinio paleidimo praktika, kuri suformavo taisykles, kuriomis rėmėsi Ordino nariai ir Lietuvos valdovai.

1402 m. rugsėjo 10 d. Vokiečių ordino didysis magistras rašė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui ir tame laiške randame tokį sakinį: „teikitės mūsiškius, kuriuos turite belaisviais, į mūsų rankas duoti iki išlaisvinimo dienos, o mes norime mūsiškius, kuriuos imame į rankas be apgaulės sugrąžinti tą pačią dieną⁹¹¹. Būtina atkreipti dėmesį į kai kurias šaltinio dalis, kaip „off unser hant geben“, „off die hant nemen“ ir „wedir gestalten“. Be abejo, šiuose įprastuose žodžiuose slepiasi žymiai daugiau nei atrodo iš pirmo žvilgsnio. Taigi ką reiškia frazė „off die hand“? Istorikas Svenas Ekdahlis,

⁹⁰⁹ R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 157.

⁹¹⁰ M. Keen, *The Laws of War*, p. 164–170.

⁹¹¹ CDP, Bd. 6, Nr. 122 (wellt ir uns die unsern, die ir gefangen habt, off unser hant geben bis czu eyne nemelichen tage der losunge, so wellen wir die unsern, die wir off die hant nemen ane gefeer wedir gestalten off den selben tag).

kuris vienas pirmųjų šaltiniuose pastebėjo šias frazes, šiai praktikai apibūdinti vartoja tapačius terminus „Wiederstellung“ (sugrįžimas), „auf die Hand“ („į rankas“) ir „Handgelöbnis“ (rankos priesaika)⁹¹². Kiti istorikai paprastai apsiriboja paminėjimu, kad tai buvo paleidimas už garbės žodį⁹¹³, kas nėra klaidinga.

Iš čia kyla esminė problema: kodėl didysis magistras prašė belaisvius perduoti jam, jei, pagal vyraujančios nuomonės, jie galėjo būti lygtinai paleisti vien už savo garbės žodį? Į šį klausimą kažkiek padeda atsakyti gausesnė XIV–XV a. sandūros ir vėlesnių dešimtmečių Vokiečių ordino ir Lietuvos valdovų korespondencija. Nors „auf die Hand“⁹¹⁴ buvo lygtinis karo belaisvio paleidimas, šios praktikos negalima supaprastinti, nes Vokiečių ordino ir Lietuvos santykių kontekste trečioji šalis tampa atsakingu ir gana svarbiu subjektu. Tokia praktika buvo būtina, nes abi pusės nepasitikėjo karo belaisviais ir vien jų garbės žodžiais. Atsižvelgiant į lygtinio paleidimo praktiką Vakarų Europoje, galima matyti, kurioje formavimosi stadijoje praktika buvo šiame regione. Iki XIV a. vidurio, kai kalintojo ir belaisvio teises jau užtikrino kokia nors institucija (*court of arms* arba *court of laws*), kitų asmenų priesaikos arba įkaitai veikė kaip garantas⁹¹⁵. Viena vertus, XIV–XV a. sandūroje Vokiečių ordino ir Lietuvos santykiuose įkaitai buvo svarbus sutarčių tvirtumo, ilgaamžiškumo ir patikimumo veiksnys, kita vertus, belaisvių lygtiniams paleidimams reikėdavo atskiros vieno ar kelių asmenų priesaikos (garanto). Galbūt „auf die Hand“ pakeitė įkaito institutą, kuris iš esmės atliko panašią funkciją, ir davė pradžią rašytinei garantijai už belaisvį⁹¹⁶?

⁹¹² S. Ekdahl, *Veträges des Deutschen Ordens*, p. 63; *Soldbuch*, Bd. 2, S. 9.

⁹¹³ M. Biskup, *Z badań nad „Wielką Wojną“*, s. 677; Nikžentaitis tik pamini garantavimo galimybę, bet plačiau apie tai nerašo, žr. A. Nikžentaitis, *Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje*, p. 514.

⁹¹⁴ Dėl paprastumo toliau bus vartojamas šis terminas, kažkiek pasiduodant šaltinių terminijai.

⁹¹⁵ J. Dunabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 88; R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 44; 45; 182; 244; 247; 252. Vieną tokį atvejį pavyko rasti ir Vokiečių ordino ir kaimynų konflikto kontekste, kai vietoje belaisvio, jei šis negalėdavo to padaryti, turėjo pasirodyti pats garantuotojas: Pauliaus Glasenapo priesaika didžiajam magistrui, 1434.VI.18, Montau, OF, Nr. 13, S. 33 (<...> ap eggerley vorsumenisse an den vor ufgedruckten sachen geschege, das wir mit gesampten hand uff den benumpten unser frawentag wurtczwey zcu Scheywelbeyn in Hynrich Thamen huwße in reythen und uns persönlich gestellen sullen <...>).

⁹¹⁶ C. Terharn, *Die Herforder Fehden im späten Mittelalter: Ein Beitrag zum Fehderecht*, ed. Erich Schmidt (Quellen und Forschungen zur Strafrechtsgeschichte, 6) Berlin/Bielefeld/München, 1994, S. 114.

Verta grįžti prie klausimo, kodėl belaisvio priesaika buvo nepakankama ir iš kur kilo šis nepasitikėjimas? Pirmasis ir svarbiausias paaiškinimas – dažni pabėgimai ir garbės žodžių laužymai. Ypač išraiškingas teiginys yra didžiojo magistro laiške Sieradzo vaivada ir Kujavos seniūnui Jokūbui Koniecpolskiui apie belaisvius ir jų „prastas“ priesaikas (*slechte gelobde*)⁹¹⁷. 1455 m. Vokiečių ordino didysis magistras Liudvikas Erlichshausenas, rašydamas Johanui Herackui ir Petruai Nosalui apie karo belaisvius, teigė, kad jei karo belaisvis negalėdavo prisiekti tikėjimu ir garbe, jam negali būti suteiktas „terminas“ t. y. lygtinis paleidimas, todėl turėjo būti duotas garantas⁹¹⁸. Viename iš ankstyvųjų laiškų randame, kad didysis magistras Konradas Jungingenas užtikrino didįjį kunigaikštį Vytautą, kad jis laikysis seno papročio, jei belaisviai pabėgtų: arba juos sugrąžins, arba sumokės jų vergeldą (šia prasme – kompensaciją už pažeistą susitarimą, nors vergeldas, kaip parodyta anksčiau, suprantamas ir kaip piniginė vertė pagal statusą). Ir 1415 m. gegužę Vytautas skundėsi magistrui, kad dalis belaisvių, už kuriuos garantavo Ordino pareigūnai, pas jį vis dar nesugrįžo⁹¹⁹. Šie pavyzdžiai rodo, kad žodžio nesilaikymas ir „negrįžimas“ buvo dažni, todėl formuliere atsirado sąlyga garantuotojui prisiimti atsakomybę už belaisvius, jei jie pabėgtų, kuri išliko ir XV a. antroje pusėje.

Dėl nepasitikėjimo reikėjo kruopščiai pasirinkti belaisvius, už kuriuos būtų galima duoti garantą. Tai aiškiai matyti dviejuose Vytauto laiškuose. Pirmajame, atsakydamas į Ordino maršalo laišką, prie kurio buvo pridėtas belaisvių sąrašas, Vytautas pranešė, kad nežino nė vieno, už kurį būtų galima duoti garantą („paimti į mūsų rankas“)⁹²⁰. Antrajame didysis kunigaikštis teigė, kad nenori garantuoti už belaisvius, jei kyla abejonų, ar jie laikysis savo priesaikų⁹²¹. Vytauto atsargumas buvo pagrįstas, nes anksčiau sugauti asmenys, sulaužę savo priesaikas, pabėgo, nors buvo įvardyti kaip garbingi žmonės (*erbaren luthen*)⁹²². Todėl buvo stengiamasi garantuoti tik už tuos, kurie atitiko tiek tuometinėje visuomenėje paplitusius pasitikėjimo kriterijus,

⁹¹⁷ 1415.II.17, Marienburgas, RBDO, Bd. 2, S. 141, Nr. 120.

⁹¹⁸ Žr. šaltinį nr. 3.

⁹¹⁹ GStAPK OBA 2229. Didysis magistras taip pat skundėsi savo laiške, kad kai kurie belaisviai vis dar nepasirodė, 1415.VII.6, Herrengrebin, CEV, nr. 640.

⁹²⁰ GStAPK OBA 2212 (Ir habet uns gesant ein czedel mit den unsirn luthen die euwir gefengen sind, itczlichen mit nammen beschrebin, us den wir doch keinen kennen, den wir uff unszer hant nemen mochten).

⁹²¹ 1415.X.9, Luckas, GStAPK OBA 2255 (<...> uns kunde adir nicht czu wissen werden, ap imant do van erbaren gefangen were, went wir ungerne welden, of unszer hant solche nemen, do ein czweiffel were, ap sie ir gloubde hilden <...>).

⁹²² CEV, nr. 600.

tiek priklausitiems tam tikram socialiniam sluoksniui: „geri“ (*ettliche guete gefangen*), „teisėti“ (*reddelichten*), „svarbūs“ (*gewegisten*), „ištikimi“ (*getruwen*), „garbingi“ (*erbaren*), „įžymūs“ (*namhafftigen*)⁹²³. Retesniais atvejais, kaip matyti iš Ordino maršalo laiško didžiajam magistrui, kad Vytautas jo prašymu, galėjo už garantą paleisti ne tik laisvuosius ar miestiečius, bet ir valstiečius⁹²⁴. Arba kai didysis magistras prašė Bobrovniko seniūno „į rankas duoti“ *slechte arme lewte* ir vieną Balgos komtūro *slechte knechte*⁹²⁵. Taigi atrodo, kad kai kuriais atvejais būta išimčių, tačiau tokiais atvejais „negarbė“ kristų ant garantuotojo vardo ar jo aplinkos, kaip kad buvo didžiajam magistrui Mykolui Kuchmeisteriui atveju, kuris nusprendė neatsakyti didžiajam kunigaikščiui dėl pabėgusių belaisvių. O 1414 m. pabaigoje Ordino maršalas planavo derėtis su Vytautu dėl kitų pabėgusių belaisvių ir išsiaiškinti, ar juos reikėtų laikyti „gerais žmonėmis“ ar ne⁹²⁶.

Kadangi belaisvių buvo itin daug ir esant reikalui už juos garantuoti, būdavo prašoma sudaryti sąrašus su jų vardais ir nurodyti, iš kur jie kilę. 1414 m. spalį didysis magistras prašė Vytauto surašyti belaisvius iš Sembos, Brandenburgo arba Balgos sričių, idant juos būtų galima lengviau pristatyti, kai Vytautas juos „pašauks“ atgal⁹²⁷. Jei yra vienas kitas belaisvis, jie dažnai tiesiog minimi laiške ar garantiniame rašte. Kartą didysis magistras net nustebė, kai prieš jį pasirodė tiek „geri“, tiek „prasti“ žmonės, kurių dalies nežinojo, o kai kurių anksčiau neprašė⁹²⁸.

Nepasitikėjimą rodo ir tokie apribojimai, kaip neleidimas belaisviams išvykti iš kalintojo šalies: 1388 m. dokumente nurodyta, kad Skirgailos belaisviai gali laisvai keliauti ir likti tik Lietuvos teritorijoje, o sienos kirtimas į Prūsiją būtų traktuojamas kaip pabėgimas, už kurį jau būtų atsakę

⁹²³ CEV, nr. 628; OF, Nr. 14, S. 661; Nr. 13, S. 21, 210; GStAPK OBA 5799, 5872, 7420.

⁹²⁴ CEV, nr. 604 (das herczog Witawt habe gesprochen: were das ir im umb alle gefangene us welchen gebyten sie weren geschrebin hettet, es weren frie, burger addir gebower, her welde sie off euwir addir unser hand gegeben haben).

⁹²⁵ 1433.XI.7, Prūsų Marka, OF, Nr. 13, S. 15.

⁹²⁶ GStAPK OBA 2167 (<...> das is czur losunge qweme off eime tage, wir gerne von der czweier gefangen mit im reden welden; werre, das man irkente, das sie im gefengnis scholdig weren und weren im dorundir entlouffen, wir sie nicht vor gute lute halten welden und wellen sie im gestellen <...>)

⁹²⁷ CEV, nr. 602.

⁹²⁸ Vokiečių ordino didžiojo magistro Mykolo Kuchmeisterio laiškas Ldk Vytautui, 1415.VII.6, Herrengrebin, CEV, nr. 640.

garantuotojai⁹²⁹. Didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis panašiai apribojo belaisvių galimybę laisvai judėti, kai 1438 m. didysis magistras Paulius Rusdorfas prašė už garantą lygtinai paleisti kelis belaisvius. Didysis kunigaikštis argumentavo, kad tie belaisviai buvę Švitrigailos tarnai ir kad jis leistų jiems laisvai keliauti tik po Lietuvą tik tuo atveju, jei už juos garantuotų didysis magistras⁹³⁰. Toks kriterijus buvo itin retas ir priklausė nuo kalintojo požiūrio į belaisvį, nepaisant kas ir kiek asmenų suteikdavo garantą. Be to, didysis kunigaikštis praeityje turėjo incidentą, kai belaisvis pabėgo iš Lietuvos ir nebuvo aišku, ar už jį buvo duotas garantas, ar ne. Tačiau garantuotojai stengėsi būti konkretūs, todėl 1433 m. lapkritį didysis magistras gana išsamiai prašo Lenkijos karaliaus ne tik lygtinai paleistų belaisvius, bet ir leistų jiems grįžti namo⁹³¹. Panašiai Žygimanto Kęstutaičio buvo prašyta išleisti *Lange Stenczelaw*, kad jis galėtų vykti pas magistrą į Prūsiją⁹³². O 1436 m. gruodžio 19 d. didysis magistras duodamas garantą, kuriame pabrėžė, kad jei belaisvis išvyks (*entwiche*) arba pabėgs (*entlieffe*), jis turės būti sugražintas⁹³³. Tikėtina, šiuo atveju didysis magistras turėjo omenyje išvykimą iš Lietuvos teritorijos.

Garantuotojai taip pat turėjo atitikti garbės ir pasitikėjimo standartus. Jei didžiojo kunigaikščio, didžiojo magistro, maršalo ar komturų garbė paprastai nekėlė abejonių, kiek kitokia situacija buvo su mažiau žinomais asmenimis. 1433 m. rudenį Ordino maršalo išduotame apsaugos rašte lenkui Bartošui

⁹²⁹ AGAD, dok. perg., Nr. 24 (<...> alle unsir brudir, dy ir von Prussen habit gefangen und noch leben, uf unser hant nemen in guten truwen an alle angelist sy und ledig czu gende in euwn landen an eyzen weres, abir daz Got nicht enwelle, daz uch eynecher unsirn brudir entliffe ken unsirn landen, den sulle wir uch pflichtig sin an allis gefere und angelist wedir czu gestellen. Weres ouch daz eynecher unsir brudir ken andirn landen uch entlyffen, also daz wir siner nicht mechtig weren noch enmochten uns uch gestellen, so sulle wir uch ir wergelt schuldig sin vor czu geben. Ouch so neme wir Mertin, Luppecht und Engilhard euwer gefangen uf unser hant fry und ledig czu gende an eyzen in euwirn landen uf ere wergelt).

Iš tiesų dar 1388 m. metų pradžioje, sudarytose paliaubose tarp Lenkijos karaliaus ir Ordino buvo pavartota ir užrašyta frazė „ad manum et litteras“, žr. CDP, Bd. 4, Nr. 47.

⁹³⁰ Didžiojo kunigaikščio laiškas didžiajam magistrui, 1438.III.26, Birštonas, LUB, 9, Nr. 267 (<...> sinthemoll sie herczug Swiddergall diner sint gewest, idach wir welden sie umb euwer wille alhie in unserm lande wff euwer hand frey lassen gehen, adir also, das sie in euwerem gelowbbriff, den er uns umb ander gefangen senden wurdet, ouch wurde eyngeschreben etc.)

⁹³¹ OF, Nr. 13, S. 16–17 (als bis uff den nehstkomen den unsern frawentag lichtmesse hant geben und sie heym czu land czien lassen).

⁹³² OF, Nr. 13, S. 110–111 (<...> das her tzu uns her in keen Preußen moge komen uff welche czeyt <...>).

⁹³³ Žr. 3 šaltinį.

Kosebuskiui nurodoma, koku tikslu jam jis buvo išduotas: surasti Lenkijoje garbingus ir patikimus žmones, kurie garantuotų už Bartošą ir kitus belaisvius⁹³⁴. Panašu, kad bent vieno iš belaisvių, Pauliaus iš Menovos, už kurį laidavo Lečničos vaivada, paieškos buvo sėkmingos⁹³⁵. Garantotojai turėjo būti žinomi ir lengvai pasiekiami, ypač tais atvejais, jeigu belaisvis, už kurį buvo prisiekta, dingtų, mirtų ar pabėgtų⁹³⁶.

Už belaisvius galėjo laiduoti vienas ar keli asmenys, tačiau lieka neaišku, kokiais kriterijais remiantis tai daroma. Tikėtina, kad, esant palankiomis diplomatinėmis sąlygomis, pakako vieno asmens garanto. Kitomis aplinkybėmis reikėdavo kelių ar daugiau garantuotojų, suteikiančių didesnę reikšmingumą ir patikimumą: tokį dokumentą 1437 m. rudenį didysis magistras Paulius Rusdorfas su pasiuntiniais nusiuntė didžiajam kunigaikščiui Žygimantui. Didysis magistras prisiekė kartu su didžiuoju komtūru, maršalu ir kitais aukščiausiais Ordino pareigūnais⁹³⁷. Turėdamas visų svarbiausių Ordino pareigūnų garantą, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis galėjo jaustis užtikrintas dėl belaisvių lygtinio paleidimo. Panašu, veikė tam tikra hierarchija, laiduotojas turėjo būti aukštesnio statuso, pavyzdžiui, kai 1409 m. rugsėjį Ordino kariuomenė užėmė Zlotorijos pilį, paimti į nelaisvę kai kurie lenkų ponai „į savo rankas“ paėmė savo tarnus, išskyrus Janą Fortuną, kuris „neprisiekė už nieką, tik už save“⁹³⁸. Kita vertus, 1393 m. Minske, Rygos miestietis Hermanas Dasbergas laidavo Skirgailai už Ordino brolius⁹³⁹.

Garantuotojas galėdavo duoti priesaiką tiek raštu, tiek žodžiu⁹⁴⁰. Pirmuoju atveju galima prisiminti, kaip už Ščecino kunigaikštį Kazimierą V prisiekė kunigaikštis Boguslavas VIII su kitais Pamaro didikais, kai 1410 m. rugpjūtį vyko Marienburgo pilies apgultis, įteikdami Vladislovui Jogailai garantinį

⁹³⁴ GStAPK OBA 6703 (<...> tzu vorsuchen, ap her imandes von erbarn und glowbwirdigen mochte haben in reich tzu Polan, der <...> welde geloben und uff die hant nemen <...>).

⁹³⁵ GStAPK OBA 6717.

⁹³⁶ О. Кошелева, «Честь» и «порука», S. 13.

⁹³⁷ OF, Nr. 13, S. 445–446 (<...> davor wir mit unsern hye nachgeschrebene gebitigern, als bynen Wilhelm von Helffensteyn, groskompthur, Vincencio von Wirsberg, obirsten marschalk, Henric Rews von Plauwen, obirsten spittler und czum Elbinge, Walter Kirskorp, obirsten trappier und czu Cristburg kompthuren und Eberhard von Mesentaw, tresler bey truwen ane alle hinderlist genzlich glawben in crafft disses brieffes <...>).

⁹³⁸ M. Biskup, Z badań nad „Wielką Wojną“, s. 694–695.

⁹³⁹ CEXV, t. 2, nr. 20.

⁹⁴⁰ Plg. О. Кошелева, «Честь» и «порука», S. 17.

dokumentą⁹⁴¹. Tokios rašytinės garantijos turinys XIV–XV a. išliko nepakitęs, išskyrus kelias išimtis. Jis, žinoma, turėjo būti užantspauduotas, o jo svarbą ir reikšmę atspindi diplomatinė praktika grąžinti dokumentą sudarytojui, jei jis atmetamas. Būtent apie tai 1432 m. kovą laiške Ordino didžiajam magistrui užsiminė Švitrigaila, kai iš Lenkijos karaliaus Jogailos grįžęs pasiuntinys, grąžino kunigaikščio „priesaikos raštą“⁹⁴². Šį konkretų atmetimą reikia vertinti tuometinės sudėtingos diplomatinės situacijos tarp Lenkijos, Lietuvos ir Ordino kontekste, kai Lenkijos karalius nenorėjo lygtinai paleisti į nelaisvę paimtų Livonijos ordino riterių. O kalbėdamas apie tuos pačius belaisvius, dar kiek anksčiau didysis magistras laiške Livonijos krašto magistrui nuogaštavo, kad tų belaisvių prašė, dėl jų rašė ir už juos prisiekė, kad juos „jam į rankas duotų“, tačiau negavo jokio atsakymo⁹⁴³.

Skirtumą tarp „Auf die Hand“ kaip garantinio dokumento ir priesaikos galima išvelgti 1431 m. gruodžio mėn. didžiojo kunigaikščio Švitrigailos laiške didžiajam magistrui, kuriame Švitrigaila aiškino, kad prašė Lenkijos karaliaus paleisti belaisvius remiantis „duodant raštą ir ranką“⁹⁴⁴. Iš kitų šaltiniuose aptinkamų atvejų taip pat buvo priimtina žodinė priesaika arba garantavimas paprasto laiško forma. 1414 m. spalio pradžioje prie Strasburgo Engelsburgo prižiūrėtojas Alfas garantavo („priėmė į savo rankas“) už Prūsijoje Vytauto paimtus belaisvius⁹⁴⁵. Tą patį mėnesį didysis magistras Mykolas Kuchmeisteris, atsakydamas į Vytauto prašymą ir garantiją, lygtinai paleido du Lietuvos didikus⁹⁴⁶. Tačiau daugeliu atveju prie tokio prašymo

⁹⁴¹ K. Kwiatkowski, *Niewola księca pomorsko-szczecińskiego*, s. 113; *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, ed. M. Dogiel, t. 1, Vilnae, 1758, s. 573–574 (Significamus tenore presentium, quomodo ad fidem, promissionem et ad manus ac ad fideiussoriam cautionem preclarum principe dominum Kasimirum ducem Stetinensem, <...> quem sub fide et honore Christiani ad manus horum infra scriptorum baronum <...>, vel eius, qui tunc fuerit Cracovie capitaneu in festo S. Martini nunc instantis in castro Cracoviensi christianice statuere promittimus, nulla penitus excusatione obsistente <...>).

⁹⁴² GStAPK OBA 6035 (<...> und unsern briffe der gلوبde mit anhangenden ingesegil, die wir im uns vor sie tzu stellung vorschreiben hatten bey dem ebenupt unser bothe widder santhe).

⁹⁴³ LUB, Bd. 8, Nr. 533.

⁹⁴⁴ GStAPK OBA 5872 (<...> dach habe wir als balde wedder dem konige und seynen rathe vorschreiben anderer briffe bittende, das sie uns **uff unsern briffe und handt geben sulden** <...>).

⁹⁴⁵ GStAPK OBA 2146 (<...> her Alpf pfleger czu Engelsberg hat van uns of seÿne hant czwene bruder euwirs ordens den molmeister van der Lubicz mit seÿme gesellen, und erliche erber luche euwirs landes genomen die gevangen seÿnt <...>); CEV, nr. 600.

⁹⁴⁶ CEV, nr. 602.

būdavo pridedamas oficialus ir viešas dokumentas, kuriame visiems skelbiama apie garanto davimą⁹⁴⁷, arba jį priimdavo atvykęs pasiuntinys⁹⁴⁸.

Laiduotojai atlikdavo funkcijas, kurios tiesiogiai nebūdavo užrašomos garantiniuose raštuose: pirma, jis privalėjo priminti belaisviui atvykti pas kalintoją, kartais tarpininkaudamas tarp jų. Pavyzdžiui, didysis kunigaikštis Vytautas nuolat informuodavo Ordino magistrą apie jo garantuotus belaisvius, pranešdamas, pavyzdžiui, apie kilmingojo Mikitos ligą, dėl kurios negalėjo pasirodyti prieš didįjį magistrą, arba kad Jonas Butrimas nustatytu laiku negalės atvykti į Ragainę⁹⁴⁹. Antra, laiduotojas privalėdavo belaisvius pristatyti iki pat išlaisvinimo dienos (ar termino pabaigos), kol jie gyvi⁹⁵⁰. Pastaroji sąlyga (*so verre als sie lebende bleyben*) pradeda dažniau pasitaikyti XV a. trečiajame dešimtmetyje⁹⁵¹. O amžiaus viduryje atsiranda ir belaisvio sugražinimas net, jei jis mirtų⁹⁵². Ankstyvuosiuose garantiniuose raštuose aiškiai nurodoma, kad garantijos pažeidimo atveju, t. y. jei belaisvis pabėgtų, garantuotojas turėjo sumokėti už belaisvį jo vergeldą arba patirtą žalą, jei jo neįmanoma sugražinti. Vėlesniuose dokumentuose ši sąlyga kinta – baudos nebėra, tačiau sąlygą sugražinti pabėgėlį liko. Visa tai rodo, kokie svarbūs buvo laiduotojai sprendžiant belaisvių likimą: pirmiausia, paimdami

⁹⁴⁷ Plg.: CDP, Bd. 6, Nr. 121 ir 122. Kaip pastebėjo Sebastianas Kubonas, Johannesas Voigtas dėl nežinomos priežasties du skirtingus šaltinius sudėjo kartu, S. Kubon, Die Außenpolitik des Deutschen Ordens, S. 137.

⁹⁴⁸ Vokiečių ordino magistro Pauliaus Rusdorfo laiškas kunigaikščiui Švitrigailai, 1437.XI.7, Štumas, OF, Nr. 13, S. 104 (<...> daruber wir auch unser glowbberieffe herczog Sigmund bey seyner botschafft, die her kurzlich hy by uns hat gehat haben müssen geben); OF, Nr. 13, S. 112 (So senden wir euch den selben glowbbrieff bey Nicklos Thuderbach dissem beweyßer).

⁹⁴⁹ CEV, nr. 632 (Also ir uns geschrebin habet, das Butrim kompt sich uns czu gestellen sundir Mikita der ist krank etc. Doran sol es nicht schelen, wir wellen des wol irbeiten bis das im got gehilffet, das her wider gesundt wirt); nr. 651 (<...> ap der Butrim mit seinem gesellen, die sich of sint Michels tag im nehisten czu Ragnith gestellen solden, ouch van euch einen lengern tag solden haben, went der Butrim in derselbe hoffnunge czwhet mit uns ken Lwczke; <...> nu die czeit iczunt kurz ist, das sie mit fuge nicht wol of sint Michels tag sich mogen gestellen).

⁹⁵⁰ Vokiečių ordino didysis magistras Paulius Rusdorfas Lenkijos karaliui, 1433.IX.21, Marienburgas, OF, Nr. 13, S. 204 (alz verre alz sie leben, widder ewer durchlawchtikeit adder ewern herren czu gestellen); pub.: LUB, Bd. 8, Nr. 725.

⁹⁵¹ Pvz.: 1433.XI.7, OF, Nr. 13, S. 16; 1433.XI.10, OF, Nr. 13, S. 17; 1436.XII.19, OF, Nr. 13, S. 70–71.

⁹⁵² Didžiojo magistro Liudviko Erlichshauseno, didžiojo komtūro Ulricho Eisenhofo ir riterių Nikelio Volfdorfo bei Jurgio Slueno garantija už Ordino brolius ir kitus žmones, be datos, Marienburgas, GStAPK OBA 28593 (<...> den sie en sich widder czu gestellen geben werden, widder ken Holland lebendig oder tot in ire gefengnisse wellen gestellen <...>).

belaisvius „į savo rankas“, ne tik perkeltine prasme, jie turėjo nuolat derėtis su kalintoju ir pasiekti galutinį sprendimą.

(d) Lygtinio paleidimo terminai

Kai viskas buvo sutarta, t. y. garantas, belaisvio priesaika ir prisižadėjimas save išpirkti, beliko tik nustatyti terminą (*tag*), per kurį belaisvis privalėjo grįžti ir asmeniškai pasirodyti prieš savo kalintoją. Per tą laiką belaisvis, grįžęs namo, pasinaudodamas savo ryšiais ir pažintimis, ieškojo būdų, kaip surinkti reikalaujamą išpirką⁹⁵³. Tokia praktika buvo paplitusi Vakarų Europoje ir Baltijos jūros rytiniame regione. Po Žalgirio mūšio vienas iš belaisvių, Albrechtas Loimas, pažadėjo Lenkijos karaliui Vladislovui Jogailai, kad pirmąją išpirkos dalį sumokės likus aštuonioms dienoms iki Užgavėnių (1411 m. vasario 10 d.), o likusią dalį – šv. Jurgio dieną (balandžio 23 d.)⁹⁵⁴. Tai buvo įprastas belaisvio ir kalintojo susitarimas be tarpininko, t. y. be jokių įsipareigojimų kam nors garantuoti už belaisvį. Ar tokiu atveju būtų galima svarstyti apie panašų modelį, į derybas įtraukiant garantuotoją?

XIV–XV a. sandūroje Vokiečių ordino ir LDK santykiuose susiklostė tradicija, kad lygtinis paleidimas buvo siejamas su bendru karo belaisvių paleidimu per suvažiavimus abiejų šalių pasienyje. 1402 m. didysis magistras Konradas Jungingenas prašė paleisti „į rankas“ ir siūlė „duoti“ belaisvius iki tos dienos (atviros dienos – *offen tagen*), kai bus surengtas bendras belaisvių išvadavimas. Šiuo konkrečiu atveju derybos buvo tik prasidėjusios, todėl data dar nebuvo žinoma (*off eynen nemelichen tag czu offen tagen*), o ją pasirinkti buvo suteikta didžiajam kunigaikščiui⁹⁵⁵. Tačiau duotas terminas ir belaisvių išvadavimo data ne visada sutapdavo, pavyzdžiui, 1415 m. rugsėjo 22 d. numatytas suvažiavimas dėl belaisvių nesutapo su belaisvių terminu (rugsėjo 29 d.), kuris, beje, buvo pratęstas iki kitų metų šv. Jurgio dienos⁹⁵⁶. Būtent ši data buvo pasirinkta kaip galutinė, nes visiems belaisviams buvo duotas terminas grįžti pas savo kalintojus šv. Jurgio dieną, o visuotinis suvažiavimas

⁹⁵³ M. Keen, *The Laws of War*, p. 169.

⁹⁵⁴ A. Niewiński, *Jenictwo wojenne*, s. 171.

⁹⁵⁵ CDP, Bd. 6, Nr. 121, 122. Tik po suvažiavimo ir iš didžiojo magistro sužinome, kad tai įvyko 1403 m. liepos 25 d. per šv. Jokūbo dieną, CDP, Bd. 6, Nr. 158; panašiai rašė didysis magistras Švitrigailai dėl livoniečių 1431 m. rudenį, OF, Nr. 14, S. 658 (*Wir wellen gerne dovor glouben, das sye sich uf eyne nemeliche czeyt wedir gestellen sullen*).

⁹⁵⁶ CEV, nr. 645–648.

buvo suorganizuotas praėjus keturiolikai dienų po šios dienos (t. y. 1416 m. gegužės 7 d.)⁹⁵⁷. Ir kaip Ordino magistras rašė didžiajam kunigaikščiui, pakartodamas jo žodžius, kas nebus paleistas, turėtų gauti ilgesnį terminą⁹⁵⁸.

Kitais atvejais, kai dar nebuvo numatyta bendro belaisvių išvadavimo diena, lygtinio paleidimo terminai vis tiek būdavo duodami (tačiau per tą laiką belaisvis galėjo save išpirkti). Per 1414 m. Bado karą Vytautas informavo Osteroidės komturą, kad Hansas Vargilas, Konradas Zyboldas ir Jurgis Grevenas prisiekė atvykti pas Vytautą į Vilnių per ateinančias Kalėdas⁹⁵⁹. Netrukus po to tokį pat terminą ir vietą jis skyrė ir kitiems belaisviams po Strasburgo paliaubų, o už du Lietuvos didikus – Joną Butrimą ir Mikitą – kuriuos žadėjo pristatyti iki tam tikro laiko (*of welche czeit ir werdet bescheiden*), davė garantą⁹⁶⁰. Butrimas grįžo pas didįjį magistrą ir, Vytauto prašymu, gavo naują terminą (*und haben im tag gegeben sich czu stellen*) iki kitos šv. Mikalojaus dienos (1415 m. rugsėjo 29 d.)⁹⁶¹.

Terminas, žinoma, turėjo būti pakankamai ilgas, kad belaisvis galėtų ne tik grįžti namo ir surinkti išpirką, bet ir laiku sugrįžti pas savo kalintoją. Todėl kartais prašymu terminas būdavo pratęsimas. Jau 1414 m. gruodį didysis kunigaikštis Vytautas, atsakydamas Balgos komturui Ulrichui Zengeriui, pranešė jam, kad didysis magistras prašė pratęsti belaisvių lygtinio paleidimo terminą iki ateinančių šv. Velykų (1415 m. kovo 31 d.). Tai galėjo palengvinti padėtį ne tik karo belaisviams, bet ir laiduotojams, nes skirtingiems belaisviams vienu metu galėjo būti nustatyti skirtingi terminai. Todėl didysis kunigaikštis patikslina, kad „garbingiems žmonėms iš Strasburgo, kuriems nustatėme terminą iki artėjančių Kalėdų pasirodyti, jiems norime prailginti terminą, kad jie galėtų pasirodyti per Velykas, kaip ir kiti belaisviai“⁹⁶². Tas pats galiojo ir vėliau surastiems belaisviams, kurių lygtinis paleidimas būdavo derinamas su kitais⁹⁶³.

⁹⁵⁷ CEV, nr. 664 (Sunderlich bitten wir euch, das irs wellet bestellen mit den gefangnen, die ir off die handt habet genomen, das die czu der czeit ouch czu der losunge komen).

⁹⁵⁸ A. Baranov, Die Abschriftensammlung von Johannes Voigt (Staatsarchiv Königsberg) in der Russischen Staatsbibliothek in Moskau. Abschließende Bemerkungen, in: *Preußenland*, Bd. 8, 2017, S. 56; CEV, nr. 662 [Reg.] (<...> und welche man nicht mag lozen, das man denne moge lengern tag geben <...>).

⁹⁵⁹ CEV, nr. 630 (<...> zo habin sie uns geloubit und sullen sich stellen off die nestkommende veinacht czu die Ville).

⁹⁶⁰ Ibid., nr. 600.

⁹⁶¹ Ibid., nr. 633.

⁹⁶² GStAPK OBA 2160-2161; Pub.: CEV, nr. 610.

⁹⁶³ CEV, nr. 633 (geruchet uff unser hand czu senden und in als den andern tag geben uff den offte genanten sinte Michels tag czukomende).

Kartais terminą pratęsti buvo prašoma dėl nekontroliuojamų gamtos sąlygų. Dėl dėkingos šaltinių situacijos galima stebėti, kaip keitėsi tų pačių „Strasburgo belaisvių“ sugrįžimo pas kalintoją terminai. 1415 m. vasario 23 d. Ordino didysis magistras prašė didžiojo kunigaikščio duoti naują laiką arba aštuoniomis dienomis pratęsti esamą, nes viena dalis belaisvių pas magistrą atvyko per vėlai, be to, ledas jau buvo per silpnas keliauti⁹⁶⁴. Panašu, kad didysis kunigaikštis sutiko ir sugrįžimas buvo atidėtas iki Sekminių (1415 m. gegužės 19 d.)⁹⁶⁵. Ir dėl visa ko magistras vėliau paprašė pratęsti terminą dar 1-2 dienomis dėl nepalankaus vėjo ar kliūčių vandenyje ir prašė dėl to nepykti⁹⁶⁶. Kad tai nebuvo vien tik pretekstas vilkinti laiką, rodo Vernerio Neselrodės patirtis, kai 1434 m. rugpjūtį jam ir kitiems belaisviams teko keliauti iš Livonijos atgal į Lenkiją:

Į Liepoją atvykome praėjusį antradienį, tačiau dėl audrų ir perkūnijų iki praėjusio šeštadienio neturėjome vėjo. Vėliau vėjas buvo šiek tiek palankus, todėl po pietų, kai jau buvome pasiruošę, išplaukėme su visais kitais, kurie turėjo atvykti iš Livonijos, ir su keturiais laivais išplaukėme į jūrą. Kai buvome dvi ar tris mylias išplaukę į jūrą Memelio link, kilo tokia audra ir tokia perkūnija, kad turėjome išlipti į krantą. Ir išsilaipinome Poppensee, kur nebuvome saugūs nuo žemaičių, kurie visada tyko Lietuvos pakrantėje, kad niekas negalėtų praeiti be žalos. Iš tos pačios Poppensee turėjome vėl pėsčiomis keliauti į Liepoją. Laivus ir visą ekipuotę palikome pakrantėje pas ne vokiečius, kurie mums išnuomojo laivus, kurių jau nenorėjome.⁹⁶⁷

Kaip matyti, dėl gamtinių sąlygų ir kitų pavojų karo belaisviai turėjo sugrįžti į pradinį tašką ir laukti palankesnių oro sąlygų⁹⁶⁸. Tačiau be to, karo belaisvius užklupdavo ligos, dėl kurių jie negalėdavo atvykti pas savo kalintoją. Pavyzdžiui, su Jonu Butrimu patekęs į nelaisvę Mikita 1415 m. susirgo ir negalėjo atvykti į Prūsiją. Tame pačiame laiške didysis magistras

⁹⁶⁴ Ibid., nr. 622 (So begere wir uch czu wissen, das mit uns alle wasser noch stein mit eise, allein das is schon schwach ist. Dorumb so ist das czu besorgen, das das is di gefangen moge gehindern, das sie sicht wol off desze ostern czu wasser mogen gestellen <...>).

⁹⁶⁵ Ldk Vytauto laiškas Ordino maršalui, 1415.III.6, Dubičė, GStAPK OBA 2212 (Ouch wisset, das uns der homeister geschrebin hat begerende den tag gestellunge bis uff die nehstkommende pffingsten vorczogen).

⁹⁶⁶ CEV, nr. 632 (<...> und hinderniss windes adir wasserhalben wurden haben, und di czeit nicht so genzlich irlangen konden sunder eines tages ader czweier [1415.V.20/21] dornoch quemen, das ir das nicht vor arg habet).

⁹⁶⁷ LUB, Bd. 8, Nr. 848.

⁹⁶⁸ Nors ir vėluodami, tačiau galiausiai jie atvyko, GStAPK OBA 6866.

Mykolas Kuchmeisteris pranešė, kad Kulme prasidėjo „negalavimai“ ir kad susirgo kai kurie belaisviai, kurie turėjo pasirodyti pas didįjį kunigaikštį⁹⁶⁹. Vis dėlto Vytautas įžvalgiai atsakė didžiajam magistrui, nurodydamas, kad magistro užsiminime apie kai kurių belaisvių ligas nieko neužsimenama apie Ordino brolius, kurie vis dar nepasirodė pas didįjį kunigaikštį⁹⁷⁰. Laiko trumpumas kai kuriais atvejais taip pat priversdavo keisti planus, todėl Jonas Butrimas, turėjęs pasirodyti Ragainėje 1415 m. šv. Mikalojaus dieną (rugsėjo 29 d.), anot Vytauto, nebūtų spėjęs, nes tuo metu su didžiuoju kunigaikščiu keliavo į Lucką⁹⁷¹.

Per nurodytą laiką ir didysis magistras, ir didysis kunigaikštis sprendė visų belaisvių išlaisvinimo klausimą, kuris ne visada užfiksuotas šaltiniuose. Tačiau pasiekus susitarimą būdavo akcentuojama, kad lygtinai paleistiems belaisviams nereikėjo pasirodyti prieš kalintoją. Be to, belaisviai, kuriems pavykdavo surinkti išpirką arba kuriuos sutardavo iškeisti į kitus belaisvius, neprivalėjo grįžti. Trys Vytauto belaisviai pažadėjo mainais į savo laisvę pabandyti būti iškeisti į Petro Slaucko žmoną ir sūnus. Nors didįjį kunigaikštį pasiekė tik Petro žmona, Vytautas leido atlikti tokius mainus, kad vienas iš tų belaisvių atgautų laisvę, o kiti du privalėjo sugrįžti⁹⁷². Panašiai Jonas Butrimas turėjo būti iškeistas į Golubio vicekomtūrą, ir tai, matyt, įvyko prieš planotą bendrą belaisvių išvadavimą⁹⁷³, nes Butrimas vėliau minimas kaip pasiuntinys, o ne belaisvis. Kita vertus, per trumpas terminas galėjo sutrukdyti pasiekti norimų rezultatų, kaip kad Livonijos krašto magistras nuogastavo didžiajam magistrui, kad per sutartą laiką nesugebės susitarti su didžiuoju kunigaikščiu Žygimantu Kęstutaičiu, nes su juo sunku derėtis⁹⁷⁴.

⁹⁶⁹ CEV, nr. 632 (<...> sundir Mikita der ist krank <...> der ouch czu mole krank ist, das ir umb den willen keinen unmut habet <...>).

⁹⁷⁰ Ibid., nr. 635 (Sunder wir gebens euch czu kedencken, umb di, di sich nocht gestalt haben, went ir schrebit umb den von Colmischen lande wie her siech wer, und schreibet nicht vor di czwine euwirs ordens bruder <...> di sich noch nicht gestallt haben).

⁹⁷¹ Ibid., nr. 651.

⁹⁷² Ibid., nr. 635 (Dorumme sal eine wechselunge sein, und das ir sie uns, nicht vor eine gobe habit gegeben, so ist moglich das nawert einer us denselben dreien vor die egenante frauwe ledig bleibe, sunder die ander czwene sollen uns gestallt werden).

⁹⁷³ Ibid., nr. 651 (Ist abir, das ir uns Butrym umb en ledigen weldet, adir was euwir wille dorinne wirt sein, das wellit uns vorschreiben).

⁹⁷⁴ GSTAPK OBA 7378 (<...> wente wir uns besorgen, das wir mit im dor ane bynnen der vorbenanten zceith nichtz geenden konnen noch deme das obill von im zcu scheiden ist).

Termino suteikimas ir karo belaisvio sugrįžimas (*Wiedergestellung*) buvo grindžiamas teisėtumu ir sąžiningumu (*reddehlichkeit*)⁹⁷⁵, o sugrįžęs belaisvis buvo laikomas „geru žmogumi“ (*gutte luth*)⁹⁷⁶. Todėl buvo svarbu išsiaiškinti, ar pabėgęs karo belaisvis davė priesaiką ir ar už ją buvo garantuota. Toks klausimas buvo užduotas didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui, kai jis skundėsi dėl pabėgusio belaisvio. Didysis magistras jį patikino, kad jei belaisvis buvo „atiduotas į rankas“ ir davė priesaiką, buvo teisėta (*billich ist*) jį sugrąžinti⁹⁷⁷. Panašių skundų dėl pabėgusių belaisvių pateikė ir didysis kunigaikštis Vytautas. Tik šį kartą belaisviai ne tik davė žodines priesaikas, bet ir kiti belaisviai davė žodį už juos, todėl didysis kunigaikštis pareikalavo, kad jie laikytųsi priesaikos ir grįžtų⁹⁷⁸. Viduramžiais belaisvis, pabėgęs iš nelaisvės ir nieko nepriesiekęs ar nepažadėjęs savo kalintojui, buvo teisus ir niekas negalėjo reikšti jam pretenzijų.

(e) Apsikeitimai karo belaisviais

Dėl didelės išpirkos ir pinigų stygiaus⁹⁷⁹ buvo ieškoma kitų būdų, kaip išlaisvinti žmogų iš nelaisvės. Nors prieš Žalgirio mūšį Vokiečių ordino ekonominė galia buvo didelė ir šaltiniuose neretai minimas išpirkimo faktas, bet tuo pačiu nėra konkrečių duomenų apie kokias nors išpirkas, reikalautas iš Lietuvos didikų (išskyrus seną Lengvenio atvejį), vis dėlto XIV–XV a. vis labiau įsigalėjo praktika apsikeisti belaisviais. Nors neabejotinai buvo daug lengviau rasti du vienodos vertės belaisvius, visas mainų procesas, kaip pastebi R. Ambühl, nebuvo toks paprastas, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Esant abipusiam suinteresuotumui, žinoma, sklandaus apsikeitimo buvo galima tikėtis po kiekvieno mūšio, apgulties ir pan.⁹⁸⁰ Ordinas tokį interesą tikrai turėjo. Kasparo Šiuco parašytoje Prūsijos istorijoje, aprašant 1369 m. rudens įvykius Gotesverderio pilyje, randame siužetą, kuris nebuvo pateiktas Vygando Marburgiečio kronikoje. Po to, kai pilis buvo atkovota, Ordino maršalas įsakė kariuomenei palikti visus gynėjus gyvus, kad juos būtų galima iškeisti į kunigaikščių Algirdo ir Kęstučio paimtus į nelaisvę

⁹⁷⁵ CEV, nr. 640.

⁹⁷⁶ OF, Nr. 14, S. 658.

⁹⁷⁷ LUB, Bd. 9, Nr. 116.

⁹⁷⁸ CEV, nr. 600.

⁹⁷⁹ Pagrindinė problema Šimtametyje kare, žr. R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 151.

⁹⁸⁰ R. Ambühl, *Prisoners of War*, p. 153–154.

krikščionis⁹⁸¹. Galiausiai po visų įvykių belaisviais buvo apsikeista. Karigailos mirties istorijoje (1390 m.) taip pat pabrėžiamas apsikeitimas belaisviais. 1390 metų pabaigoje didysis komtūras Konradas Valenrodas Šėecino ponams ir riteriams dėstė: „mums būtų buvę daug mieliau ir naudingiau, jei [Karigaila] būtų buvęs paimtas gyvas, ir tai būtų buvusi didelė palaima mūsų belaisviais, esantiems nelaisvėje Lietuvoje, nes jie būtų buvę greičiau išlaisvinti“⁹⁸². Tą patį jis pakartojo ir Lenkijos karalienei Jadvygai 1391 m. sausį mėnesį⁹⁸³. Tai rodo kariuomenės vadų apskaičiavimus imant belaisvius ir tikintis įgyti pranašumą derybose⁹⁸⁴.

Tačiau ne visada pavykdavo rasti bendrą tikslą ir sklandžiai apsikeisti belaisviais. Ypač įdomus Ordino kronikos pasakojimas apie 1393 m., įvykusį belaisvių išvadavimą prie Dubysos. Be to, kad buvo deramasi dėl belaisvių, kurie ilgą laiką buvo Jogailos nelaisvėje, pabrėžiama Lenkijos karaliaus ketinimas šias derybas sužlugdyti. Jis pareikalavo, kad keturi kunigaikščiai būtų iškeisti į keturis Ordino brolius. Be abejo, kronikos autorius norėjo pabrėžti mainų „neteisingumą“, nes buvo tikimasi, kad vienas belaisvis bus iškeistas į kelis. Toliau rašoma, kad „jie galėjo būti ilgiau laikomi nelaisvėje, tačiau jie visi buvo paleisti“⁹⁸⁵. Sunku pasakyti, ar Jogaila tikrai norėjo sužlugdyti šias derybas, kaip teigia kronikininkas. Jei remtumėmės didžiojo magistro Konrado Ciolnerio Rotenšteino skundu prieš Jogailą, matytume beveik identišką situaciją, kai akivaizdžiai nelygiaverčiai belaisviai iškeičiami vieni į kitus (šiuo konkrečiu atveju – „geresni“ į „blogesnius“)⁹⁸⁶. Apie dar vieną neproporcingą apsikeitimą belaisviais užsimenama Ordino pasiuntinių pas Imperijos kurfiurstus instrukcijoje, kurioje kalbama apie 1395 m. vasarą

⁹⁸¹ SRP, Bd. 2, S. 563 (Der marschalch bevall niemanden umbzubringen, sondern behielte sie alle lebendig, in hoffnung die vorigen gefangenen christen mit diesen zu verpeuten und auszulösen).

⁹⁸² CDP, Bd. 4, Nr. 83 (<...> uns were vil liber und frömlicher gewest, das her [Karigaila] lebinde gefangen were wurden, wan unser gefangin, die in Littawen gefangin sein, <...> ein grosem trost do von entphangen hettin, wan sie liechte destee ledig weren wurden).

⁹⁸³ Ibid., Nr. 97.

⁹⁸⁴ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 87.

⁹⁸⁵ SRP, Bd. 3, S. 625 (Der selbe Jagel hatte den czwen [Wytolde und Schirgal] dy lösunge so herte bevolen czu halden, das man IIII hertzoge, dy der orden gefangen hilt, muste geben vor IIII herren des ordens. Das taten sy dorumb, das dem orden solden lösunge gebrechen, und sy möchte lenger im gefengnisse halden. Idoch wurden sy alle los).

⁹⁸⁶ LUB, Bd. 3, Nr. 1240.

vykusį suvažiavimą: „tą pačią dieną, Dievo malone, visi mūsų krašto krikščionys buvo paleisti kartu, [o] iš Lietuvos mažai ar bent keli“⁹⁸⁷.

Į belaisvių apsikeitimus dažnai įsitraukdavo įvairūs asmenys, kurie kai kuriais ryšiais susiję su belaisviais. Tokį interesą turėjo Romos ir Čekijos karalius Vaclovas dažnai rėmęs Ordiną. 1397 m. Vokiečių ordino vadovybė ir karalius Vaclovas svarstė galimybę pasinaudoti įkaitu Žygimantu Kęstutaičiu ir jį iškeisti į karo belaisvius esančius pas turkus, patekusius į nelaisvę po nesėkmingo Nikopolio mūšio 1396 m. rugsėjį⁹⁸⁸. Vėliau tas pats Čekijos karalius Vaclovas 1410 m. gruodžio mėnesį laiške prašė Ordino magistro iškeisti ar kitaip išlaisvinti jo tarną Tristramą Rederną, patekusį į Jogailos nelaisvę⁹⁸⁹. Kitu atveju, Naujosios Markos vaitas prašė, kad jei magistras turi belaisvių iš Lenkijos, jis jų nepaleistų, bet juos iškeistų į Kurdą Strusą, kuris panašiu metu buvo patekęs į lenkų nelaisvę⁹⁹⁰. Iš kito šaltinio – Kostšyno seniūno laiško didžiajam magistrui – matyti, kad Kurdas Strusas buvo seniūno svainis. Šiame laiške seniūnas prašė didžiojo magistro iškeisti svainį į kitą karo belaisvį, kad jis kuo greičiau atgautų laisvę⁹⁹¹. O 1455 m. Liublino seniūnas Janas Ščekočinas pasiūlė didžiajam magistrui iškeisti jo žinioje esančius Ordino belaisvius į lietuvių belaisvius, kuriuos Ordinas paėmė į nelaisvę Choinicų mūšyje. Prašymas paprastas savo turiniu (lietuviai už Ordino žmones); net jei magistras nebūtų sutikęs, seniūnas siūlė asmeniškai derėtis su Ordino pasiuntiniais⁹⁹². Taigi šie keli pavyzdžiai rodo aktyvų giminaičių, pažįstamų ir valdovų įsitraukimą išlaisvinant arba padedant savo aplinkos žmonėms.

⁹⁸⁷ CDP, Bd. 6, Nr. 21; OF, Nr. 2c, S. 39 (uff dem selben tage wurden von den gnaden gotis die cristen von unsern landen alczumol geloest adir von Littowen wenig adir die mynste menyge).

⁹⁸⁸ OF, Nr. 2c, S. 53.

⁹⁸⁹ GStAPK OBA 1422 (<...> einen andern gefangen an seiner stat geben, oder sust in andern sache und weize <...> das er ye ledig werde).

⁹⁹⁰ Naujosios Markos vaito laiškas didžiajam magistrui dėl paliaubų su Lenkija ir belaisvių, 1431.IX.17, Tankowsche Haide, GStAPK OBA 5790.

⁹⁹¹ Sprendžiant iš tos pačios datos ir vietos, Naujosios Markos vaitas ir Kostšyno seniūnas tuo metu buvo kartu, 1431.IX.17, Tankowsche Heide, GStAPK OBA 5792.

⁹⁹² Minima, kad prie laiško buvo pridėtas lapelis su belaisvių vardais, kuriuos turėjo seniūnas, tačiau jis tikriausiai buvo atskirtas nuo laiško arba dingo, GStAPK OBA 13771 (Meynen gruss noch dem als dy sachen iutzunt gelegen seyn. Her homeyster so als ir denne habet in eweren gefangnisse etczliche lithhawen und ich etczliche der eweren ouch vome lessin gefangen habe dy bey namen in disser eyngeslossen czedel steen geschreben, hyrumbe wellet ir dy selbinge lithhawen loss geben vor dy eweren eynen vor den anderen, so sullen dy eweren ouch losses seyn, dy in disser czedel steen geschreben).

Didžiojo magistro vietininkas Henrikas Plauenas po 1410 m. spalio 10 d. Koronovo mūšio, kurį Ordino riteriai kartus su samdiniais ir Vengrijos karaliaus kariuomene pralaimėjo, pasiūlė Jogailai apsikeisti belaisviais. Tiksliau, turėjo būti apsikeista dviem konkrečiais belaisviais – Henrikas Plauenas norėjo išlaisvinti lenkų belaisviu tapusį Naujos Markos vaitą Mykolą Kuchmeisterį už garsųjį riterį Poznanės vėliavininką Jeroslavą, kuris tų pačių metų liepą pateko į Ordino nelaisvę. Tačiau Jogaila atsakė neigiamai, tvirtindamas, kad Jeroslavas įvykdė visus įsipareigojimus savo kalintojui ir jau buvo paleistas iš nelaisvės bei atleistas nuo priesaikos⁹⁹³.

1409–1411 m. kare tarp Vokiečių ordino ir Lenkijos-Lietuvos buvo daugiau pasiūlymų įvairiais būdais keisti belaisviais. Vienas iš jų buvo, kai 1410 m. Brandenburgo komtūras Ulrichas Zengeris pasiūlė didžiajam magistrui per kitą suvažiavimą paleisti jo laikomus belaisvius mainais į jo tarną⁹⁹⁴. Olesnicos kunigaikštis Konradas taip pat prašė didžiojo magistro parodyti malonę ir padėti išlaisvinti Bartušą Smelną, kuris buvo paimtas į nelaisvę kartu su kunigaikščio sūnumi Konradu Baltuoju. Ir, jei įmanoma, pakeisti jį kuo nors kitu Prūsijoje⁹⁹⁵. Vokiečių ordino archyve išlikęs belaisvių sąrašas, duotinas tarp 1410 m. spalio 20 ir 1411 m. vasario 2 d., nurodyta ne tik tai, kokius belaisvius Vokiečių ordinui pavyko paimti į nelaisvę, bet ir kas į ką turėjo būti iškeistas. Pavyzdžiui, Bienašas Vierušas turėjo būti išmainytas į Redeno vicekomtūrą; tarnas Hansas į Jarando tarną; Janas Krečovas turėjo išlaisvinti Erkingerį Seinsheimą, patekusį į nelaisvę Koronovo mūšyje (1410 m. spalį); Janekas Dolankas turėjo *liberabit* Hanusą Paskovičių. Žinoma, suprasdami tikimybę, kad ne viskas vyks pagal planą, sąrašė prie kai kurių vardų randame sąlygą, jei vienam iš jų nepavyks išlaisvinti kito, tada tas

⁹⁹³ GStAPK OBA 1383 (<...> quod Jaroslau predictus per cum per quem fuit in eodem certamine in captivum apprehensus exstitit integre restitutus libertati et a fidei promissionibus plene absolutis et dimissus nec cuiquam in aliqua captivitate vel promissis obligatur). Plačiau apie Jeroslavą žr.: S. Józwiak, Jeńcy strony krzyżackiej po bitwie pod Koronowem, in: *Zapiski Historyczne*, t. 75, Toruń, 2010, s. 271.

⁹⁹⁴ GStAPK OBA 1426 (<...> wente ich wol alzo fele gefangenen habe das ich wol hoffe mit der hulfte gotis myne dyner do mitte czu losen <...>).

⁹⁹⁵ Olesnicos kunigaikščio Konrado laiškas didžiajam magistrui, 1411.I.4, Olesnica, GStAPK OBA 1473 (<...> do van so bitten wir uwer libe mit allen fleyssse, daz ir hern Bartusch vam Smeln, unsirn liben und getruwen, der bey unsirn sone gefangen ist, gerichtet vorderlichen willen und gnade irzeigen und vor en so wellet denken um unsin willen das her van seyme gefenkniß geledegit wurde, ab ymandis in iuwern landen und vanden gehalden were das der an seyne stat do wedir wirde gegeben). Minimas sūnus – Konradas Baltasis, Olesnicos kunigaikštis, kuris pateko į nelaisvę Žalgirio mūšyje.

privalo sugrįžti pas kalintoją⁹⁹⁶. 1412 m. gruodžio 19 d. didysis magistras, atsakydamas į Sendzivojaus laišką, iškėlė sąlygas dėl sulaikytų Poznanės miestiečių, kad jis lieps Diršau vaitui juos paleisti, kai tik Andrius Loiteris bus paleistas iš Kališo. Pavieniams belaisvių mainams, kurie nebūdavo itin reikšmingi, pakako prašymo ir nebuvo būtina organizuoti atskiro suvažiavimo⁹⁹⁷.

Aukščiau pateikti pavyzdžiai rodo bandymus ir svarstymus iškeisti vieną svarbų belaisvį į kitą, vieną tarną į kitą ir t. t., išlaikant tam tikrą paritetą tarp socialinių sluoksnių. Iš kelių užuominų žinome, kad 1415 m. vasarą didysis kunigaikštis Vytautas iš lenkų perėmė Goliubo vicekomtūrą⁹⁹⁸. Lygtinai paleidęs šį komtūrą, Vytautas davė jam terminą (pasirodyti jo akivaizdoje šv. Jurgio dieną), tačiau leido didžiajam magistrui žinoti, kad jis gali būti iškeistas į tuo metu Ordino nelaisvėje buvusį Lietuvos didiką Joną Butrimą⁹⁹⁹. Panašu, kad šis apsikeitimas pavyko, tačiau lieka neaišku, ar apsikeitimas įvyko planuotą šv. Jurgio dieną (1416.IV.23), ar abu tiesiog buvo paleisti nepasibaigus lygtinio paleidimo terminui. Būtent šis itin svarbus mainų momentas šaltiniuose beveik neužfiksuotas, kaip jis vyko, kokie „ritualai“ galiojo – apie tai visiškai nutylima. Vėlesniuose šaltiniuose, pavyzdžiui, Livonijos krašto magistro laiške didžiajam magistrui, tik atsitiktinai užsimenama, kad abi pusės, atsivedusios savo belaisvius, turės pakeisti vieną belaisvį kitu¹⁰⁰⁰, o jau ne kartą minėtose Ordino sutartyse su samdiniais kalbama apie „patogesnį“ vieno belaisvio keitimą kitu. Arba anksčiau minėtas belaisvių sąrašas, kur taip pat kalbama apie vieno belaisvio iškeitimą kitu, bet nebūtinai per bendrą suvažiavimą. 1433 m. Jesnico paliaubose numatyta, kad jei liktų neiškeistų belaisvių (dėl galimos disproporcijos), už likusius turėjo būti sumokėta išpirka. Tą patį didysis magistras aiškino ir kunigaikščiui Švitrigailai 1437 m. lapkričio mėn. rašytame laiške dėl Žygimanto Kęstutaičio

⁹⁹⁶ Visas sąrašas publikuotas: M. Biskup, Z badań nad „Wielką Wojną“, nr. 7.

⁹⁹⁷ OF, Nr. 6, S. 130 (Liber besunder frund, uns stet czu gedenken, das wir euch vor da von och haben geschreiben, wie das wir die selben czwene frey und ledig haben gelassen, doch also, das der unser Andre Loyther genant, der czu Calis ist gefangen frey und ledig solle werden gelassen und wenen der selbe ledig ist, so haben wir die egenanten von Poznaw frey gelassen und ledig).

⁹⁹⁸ CEV, nr. 639; didžiojo magistro prašymas lygtinai paleisti komtūrą, 1415.IX.1, Elbingas, CEV, nr. 646 (<...> so bitten wir euch, das ir uns unsern huskompthur von der Golaw uff unser hand wellet senden <...>).

⁹⁹⁹ GStAPK OBA 2253 (Ist abir, das ir uns Butrym umb en [huskompthur von der Golaw] ledigen weldet, adir was euwir wille dorÿnne wirt seÿn, das wellit uns vorschreiben).

¹⁰⁰⁰ 1436.IV.22, Ryga, LUB, Bd. 9, Nr. 39 (<...> gevangen vor gevangene vorschichten soll).

belaisvių; jis buvo linkęs juos iškeisti į kitus belaisvius, tačiau neatmetė galimybės sumokėti išpirką ar koku nors kitu būdu juos išlaisvinti¹⁰⁰¹.

Iš 1414 m. gruodžio mėn. rašyto Ordino maršalo laiško matyti, kaip būdavo aptariami ir planuojami mainai. Tiek maršalas, tiek magistras, žinodami, kad Lietuvoje yra konkrečių belaisvių ir kad Vytautas bandė iš Ordino gauti keletą žmonių (ir belaisvių, ir ne), kūrė strategiją:

Kai vyks belaisvių išlaisvinimas, esame pasirengę atiduoti vieną miestietį už kitą ir norime Radiko žmoną ir vaikus už du, Lebę ir Jokūbo iš Pubeteno sūnų, duoti.¹⁰⁰²

Maršalas pasiūlė magistrui tai padaryti atsižvelgiant į Vytauto prašymus dėl Radiko žmonos ir vaikų. Tai nebuvo paskutinis didžiojo kunigaikščio prašymas. 1416 m. birželį didysis magistras Mykolas Kuchmeisteris sutiko iškeisti Lietuvoje laikomus Ordino belaisvius į Mazovijos kunigaikščio Janušo, esančius Prūsijoje¹⁰⁰³. Tikėtina, mainai įvyko, nes liepos mėnesį Ordinas gavo belaisvių sąrašą.

(f) Bendri belaisvių išvadavimai (*Losunge*)

Po sėkmingų derybų būdavo organizuojami suvažiavimai išpirkti, iškeisti arba paleisti belaisvius. Tačiau net sutarus dėl suvažiavimų, jų rezultatas galėjo būti nenuspėjamas ir kartais belaisviai nebūdavo paleidžiami. Nepaisant to, amžininkai tokius suvažiavimus apibūdindavo kaip *draugiškus* ir *taikius*. Suvažiavimai dėl belaisvių išlaisvinimo ir apsikeitimo dažnai diktavo ne tik belaisvių gyvenimą nelaisvėje, bet ir kalintojų, kurie nuolat derindavo tokių susitikimų laiką su kita puse ir naudojosi galimybe susitikti asmeniškai – tai sudarė sąlygas tolesnėms deryboms po sėkmingo belaisvių išlaisvinimo.

¹⁰⁰¹ OF, Nr. 13, S. 104–105 (ir woldet gerne gefangen umbe gefangen geben etc. <...> und hetten sie gerne umbe ander gefangen, umb gelt, ader sust wie man machte gelaset).

¹⁰⁰² GStAPK OBA 2155 (<...> wen is czur losunge qweme, so wolden wir eynen burger vor den andern geben, und wollen Radiken wib mit den kindern vor die czwene, als vor Lewen und Jacobs son von Pubethen geben <...>). CEV, nr. 604.

¹⁰⁰³ CEV, nr. 682 (mit fleise begerende, das wir euch czu lipnisse die gefangenen der irluchten herrn herczogen us der Maszaw welden lasen folgen und senden etc. dokegen sich euwir grosmechtikeit irbuetet uns vor ire iclichen ein par mannesnamen und wibsnamen durch enander los und ledig laszen etc.).

Tokie suvažiavimai yra gana ankstyvi – jau XIV a. viduryje Vokiečių ordinui ir Lietuvos valdovams pavykdavo suderinti tokius suvažiavimus, tačiau apie visą procesą detalių randama retai. Tik nuo XIV a. pabaigos ir XV a. pradžios, padaugėjus šaltinių, galima išsamiau susipažinti su derybiniu procesu, datų pasirinkimu ir iššūkiais, su kuriais susidurdavo abi pusės.

Šaltiniuose randame paminėjimus *lozunge*, *losunge*, *losung*, *gewonliche losunge*, *redempcionem* kuriuos galima tiesiogiai išversti kaip „išlaisvinimas“. Sprendžiant iš XIV–XV a. sandūros korespondencijos, tokio pobūdžio suvažiavimai jau buvo „sena praktika“¹⁰⁰⁴, ir tai patvirtina Ordino kronikininkų pasakojimai. Hermano Vartbergės teigimu, toks suvažiavimas įvyko jau 1369 m., po Visų Šventųjų dienos (lapkričio 2 d.). Jame dalyvavo Ordino vyriausiasis maršalas ir Lietuvos kunigaikščiai Algirdas ir Kęstutis. Abi pusės siekė išvaduoti Gotesverderio pilies apgulties metu paimtus belaisvius¹⁰⁰⁵. Šį įvykį aprašė ir Vygandas Marburgietis. Kunigaikštis Kęstutis, norėdamas „išvaduoti savuosius kilmingo ir prasto luomų belaisvius“, susitarė su Ordino pareigūnais ir paskyrė tam datą¹⁰⁰⁶. Neaišku, ar jie susitiko tais pačiais 1369 m., ar vėliau. Kitas kronikininkas, oficiolas Jonas, išskiria 1371 metus, kai nieko ypatingo neįvyko, tik belaisvių išvadavimas su Trakų kunigaikščiu Kęstučiu¹⁰⁰⁷. Tokios derybos galėjo vykti 1375 m., kai Ordino maršalas, grįždamas į Prūsiją po Lietuvos nusiaubimo, netoli Trakų kalbėjosi su Kęstučiu¹⁰⁰⁸. Kitas 1379 m. įvykęs maršalo ir kunigaikščio pokalbis dėl belaisvių aprašytas Vygando Marburgiečio, tačiau net ir šiame pasakojime derybų rezultatas lieka neaiškus¹⁰⁰⁹. Tačiau įdomu tai, kad visas derybas iš Lietuvos pusės vedė kunigaikštis Kęstutis, kuris labiausiai laikėsi Vakarų Europoje nusistovėjusių praktikų. Vis dėlto paskutinis toks

¹⁰⁰⁴ CDP, Bd. 6, Nr. 121 (<...> wellt ir uns die unsern off die hant geben bis czu offen tagen und uns denn wedir schriben off die selbe czit eynen nemelichen tag der losunge off eyne stat den euwren und den unsern bequeme noch alder gewonheit <...>).

¹⁰⁰⁵ SRP, Bd. 2, S. 95. Visų Šventųjų dieną, 1372 m., įvyko dar vienas suvažiavimas dėl belaisvių, šįkart tarp didžiojo magistro Vinricho Kniprodės ir Algirdo bei Kęstučio. Ar tai buvo atskiras suvažiavimas ar atkartotas tas pats įvykis – lieka neaišku, tačiau vien tai, kad tokia tema vis dažniau pasirodo, neabejotinai svarbu. Ibid., S. 103.

¹⁰⁰⁶ Ibid., S. 561–562 (<...> statuunt diem placiti pro captivorum salute, venerunt quoque captivi de Wilna, de Traken ad redempcionem <...>).

¹⁰⁰⁷ SRP, Bd. 3, S. 91 (In desim jare was nicht vil gescheftes, wend das man losunge machte mit Kinstod umb die gefangen).

¹⁰⁰⁸ SRP, Bd. 2, S. 106 (In crastino regressi sunt ante dictum castrum [Trakken], in quo tunc regem Keinstut invenerunt, cum quo marscalcus colloquia habuit).

¹⁰⁰⁹ Ibid., S. 601; A. Nikžentaitis, Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje, p. 513.

suvažiavimas tarp Ordino įgaliotinių ir pagoniškos Lietuvos valdovų turėjo įvykti 1385 m. gegužę¹⁰¹⁰, tačiau Ordino kronikose jis neužfiksuotas, o vėlesni didžiojo magistro skundai rodo, kad įvyko lūžis, bent laikinai sugriovęs nusistovėjusį „senąjį paprotį“.

Šaltinių duomenimis tokių susitikimų vietos tradiciškai būdavo Prūsijos ir Lietuvos pasienyje. 1415 m. didysis magistras rašė Vilniaus seniūnui Manvydui ir Kauno seniūnui Sungailai, kad belaisvių išlaisvinimas turėtų įvykti likus aštuonioms dienoms iki šv. Mykolo dienos patogioje vietoje prie Nemuno¹⁰¹¹. Nors šis laiškas nėra labai konkretus, kituose šaltiniuose minima Dubysos sala, kurioje tokie išvadavimai (ir apskritai įvairūs Lietuvos valdovų ir Ordino suvažiavimai) vykdavo nuo seniausių laikų¹⁰¹². Būtent čia, Dubysos saloje (*uff Dobisin werder*), 1382 m. rugsėjo 31 d. buvo sudaryta paliaubų sutartis tarp Jogailos ir Ordino. O 1402 m., pagal seną paprotį, pasirinkta surengti belaisvių išvadavimą prie Dubysos (*of die Tobis*)¹⁰¹³. Taigi ši vieta, kaip ir kitos vietos prie Nemuno, buvo tinkama abiem pusėms susitikti neutralioje teritorijoje¹⁰¹⁴. Ir tokiais atvejais, kai tik užsimenama apie patogios vietos pasirinkimą (taip pat pagal seną paprotį), jos nekonkretizuojant, abi pusės turėjo omenyje aiškią vietą¹⁰¹⁵.

LDK ir Livonijos ordino belaisvių išlaisvinimai taip pat vykdavo pasienyje, tačiau apie konkretesnę vietą sužinoma tik XV amžiuje. 1436 m. Livonijos krašto magistras pranešė didžiajam magistrui, kad sugrįžęs pasiuntinys iš Lietuvos, sutarė dėl belaisvių išlaisvinimo per ateinančias Sekmines „prie

¹⁰¹⁰ CEV, nr. 18–20.

¹⁰¹¹ Ibid., nr. 645 (das man di losunge hilde acht tage vor sendte Michels tage nu nehest czu komende [1415.IX.22] uff der Memmel an einer bequemen stadt beiden teilen)

¹⁰¹² Ibid., nr. 662 (das sie dorboben sein sollen uff dem Tobiessewerder an der stat, do man von alders wegen die losunge hat gehalten); K. Neitmann, Die Staatsverträge des Deutschen Ordens, S. 87; plg. 1388 m. lapkričio suvažiavimas tarp Skirgailos ir Ordino maršalo Dubysos saloje, CDP, Bd. 4, Nr. 51 (convencionem in insula iuxta fluvium Dobise).

¹⁰¹³ CEV, nr. 257; apie 1395 m. vasaros belaisvių išvadavimą, OF, Nr. 2c, S. 35; CDP, Bd. 6, Nr. 20 (<...> eynen fruntlichin und fredelichin tag off genomen haben, als umb losunge der gefangen von beiden sieten of der Dobyze zu halden ane alle gefeer und ane arglist acht tage vor sente Johannistag baptiste nehst komende <...>).

¹⁰¹⁴ A. Szweda, Organizacja i technika dyplomacji, s. 208.

¹⁰¹⁵ CDP, Bd. 6, Nr. 121 (der losunge off eyne stat den euwren und den unsern bequeme noch alder gewonheit); LUB, Bd. 9, Nr. 125 (die uff ene nemliche zceith und stete, die beides von dem vorbenanten hern groesfursten zcu uns sullen gesatzt sien, von beiden parten zcusampne zcu brengende und umb der losinge ens zcu werden).

Kurcuma“, kur abi pusės atsives belaisvius¹⁰¹⁶. O vėliau, 1438 m., Žygimanto Kęstutaičio atsakymas didžiajam magistrui rodo, kad tokie reikalai Lietuvos, Žemaitijos ir Livonijos pasienyje būdavo sprendžiami nuo seno¹⁰¹⁷. Dar kitame laiške Kęstutaitis teužsimena, kad derybos vyks „prie Kuršo pasienio“¹⁰¹⁸. Tikėtina, kad visais atvejais kalbama apie tą patį Kurcumą, esantį netoli Daugpilio¹⁰¹⁹. Tokia belaisvių išlaisvinimo pasienyje praktika pastebima įvairiuose regionuose. Pavyzdžiui, taikos derybos, turnyrai ir belaisvių išpirkimai buvo rengiami ypatingais momentais Škotijos ir Anglijos pasienyje¹⁰²⁰. O Limonlu upė, natūrali Bizantijos imperijos ir Abasidų kalifato siena, taip pat buvo susitikimų ir apsikeitimo belaisviais vieta¹⁰²¹.

Retais atvejais vieta galėjo pasikeisti, kaip 1416 m. balandį, kai buvo nuspręsta belaisvius išlaisvinti ne prie Dubysos, o Veliuonoje¹⁰²². Šį pasikeitimą lėmė tai, kad iš pradžių didysis magistras ir didysis kunigaikštis turėjo susitikti asmeniškai, tačiau Ordino magistrui pranešus, kad negalės atvykti, jis pasiuntė savo įgaliotinius – Balgos ir Ragainės komtūrus¹⁰²³. Kita vertus, senųjų papročių svarbą rodo tai, kad didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis Trakuose atsisakė spręsti tik karo belaisvių klausimą, nes turėjo svarbesnių reikalų¹⁰²⁴.

Neišvengiamai suvažiavimus kartais tekdavo atšaukti arba jie žlugdavo. Vienu atveju pagal diplomatijos principus būdavo įspėjama iš anksto. Pavyzdžiui, 1389 m. planuotas suvažiavimas dėl karo belaisvių išvadavimo,

¹⁰¹⁶ LUB, Bd. 9, Nr. 39; 102 (tage uff den Curczym). 1473 m. LDK ir Livonija šioje vietovėje sudarė sienų sutartį; vietovė yra dab. Latvijos teritorijoje, tarp Daugpilio ir Zarasų, T. Čelkis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*, Vilnius, 2014, p. 180.

¹⁰¹⁷ LUB, Bd. 9, Nr. 288 (Zunder sal her von den egenanten gefangen wegen sein gehalten, so halde man den, do her vor umbe sulche sache von alders off der grenitzen czwuschen den landen Lythawen, Samagitten und Liefflande ist gehalten gewesd).

¹⁰¹⁸ Ibid., Bd. 9, Nr. 295 (off der Kurische grenitce zu haldende vorrameth und geleget hette etc.); GStAPK OBA 7444 (an der Kuwerischen [grenitze]).

¹⁰¹⁹ LUB, Bd. 10, Nr. 101.

¹⁰²⁰ A. King, According to the customs, p. 271.

¹⁰²¹ Y. Friedman, Encouter Between Enemies, p. 34–35.

¹⁰²² CEV, nr. 664.

¹⁰²³ Ibid., nr. 666 (Wellit wissen, das unser wille und unser gutdunken ist, das sie of den egeschrebin tag als XIII tag noch sint Jorgen tag [1416.V.7] mit denselbigen gefangen ken der Welone qwemen).

¹⁰²⁴ LUB, Bd. 9, Nr. 288 (Were is umbe ander redliche sache wille denne umbe der gefangenen wege, wir welden sie alhie zu Traken bey uns gerne sehen, adir umbe der gefangenen wegen hi wir keyns tages nicht mogen gewarthen, wenne wir mit andern unsern notlichen sachen seyn bekommerth).

nors ir buvo atšauktas dėl didžiojo magistro Konrado Ciolnerio Rotenšteino ligos, tačiau magistras buvo atviras pasiūlymams ir naujam suvažiavimui būtų paskyręs didįjį komturą ir (arba) Ordino maršalą¹⁰²⁵. Priešingu atveju belaisvių atvedimas į tokį suvažiavimą būtų kainavęs daug lėšų ir darbo. Ordino išlaidų knygoje esančiuose įrašuose pateikiama informacija, kuri leidžianti manyti, apie nepavykusius suvažiavimus ir belaisvių išlaisvinimus. 1415 m. kovo mėnesį du vežėjai gavo 2½ markės už belaisvių atvežimą iš Torunės (pasienio) į Marienburgą¹⁰²⁶. Nors atrodytu, kad tarp Ordino ir Lenkijos karaliaus buvo pasiektas susitarimas, vėliau paaiškėjo, kad Jogaila neatsiuntė dokumento, patvirtinančio apsikeitimą belaisviais¹⁰²⁷. Matome, kad 1415 m. gegužę du vežėjai nuvežė belaisvius į Soldau¹⁰²⁸, kas tikėtina, buvo pasiruošimas suvažiavimui su Mazovijos kunigaikščiu¹⁰²⁹. Identišką situaciją randame ir 1416 m. šv. Jono dienos išvakarėse (birželio 23 d.), kai belaisviai iš Mazovijos buvo nugabenti iš Marienburgo į Elbingą¹⁰³⁰. Dieną prieš tai didysis magistras atrašė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui apie galimą belaisvių išvadavimą¹⁰³¹. Liepos mėnesį derybos vėl nepavyko ir vežėjui teko gabenti belaisvius iš Torunės atgal¹⁰³².

Kaip minėta, per bendrus karo belaisvių išlaisvinimus abi pusės turėjo galimybę susitikti ir asmeniškai aptarti klausimus, kurių nebuvo galima išspręsti tik laiškais ar per pasiuntinius. Pavyzdžiui, Ordino maršalas tikėjosi vieno tokio susitikimo metu su didžiuoju kunigaikščiu išspręsti dvejų

¹⁰²⁵ Didžiojo magistro laiškas kunigaikščiui Skirgailai, 1389.VII.27, Hammerstein, OF, Nr. 2a, S. 7 (Wir thun uwir libe zcu wissen, das wir faste mit sachen und mit geschefften zcu desir zit beladen sin und gehindert und tage uffgenommen han und vorschreben durch der selbin sachen wille, dorumme wir in keinerlei wys mit uch noch uwir legnuge tage uff dy czit mogen halden. Sunder des erstin das uns got hilfft das wir der vorgeante tage ledig werden und etwas stetir werden, so welle wir uwir libe eynen nemlichin tage zcuschreibe, als wir ersten mogin und czu den selbin tage welle wir senden unsern groskompthur adir den marschalk adir sy beide).

¹⁰²⁶ Das Ausgabebuch, S. 184 (item 2½ m. 2 furemannes, dy dy gefangen widder von Thoran ken Marienburg brochten, als sy uff dy losunge wurden gefurt).

¹⁰²⁷ RBDO, Bd. 2, Nr. 67, S. 301.

¹⁰²⁸ Das Ausgabebuch, S. 187 (item 2 m. 6 sol. 2 furemannes, dy gefangen furten ken Soldaw).

¹⁰²⁹ RBDO, Bd. 2, Nr. 68–69, S. 301–302.

¹⁰³⁰ Das Ausgabebuch, S. 229 (item 8 sc. fyschern, die die gefangen usz der Masaw woren furten keyn Elbing, an sente Johannis obinde).

¹⁰³¹ CEV, nr. 682.

¹⁰³² Das Ausgabebuch, S. 118 (item 1 m. minus 2 sol. eynem furman, der dy gefangen widder furte von Thoran <...>).

pabėgusių belaisvių klausimą¹⁰³³. Sėkmingas belaisvių išlaisvinimas ar derybos dėl jų buvo vienas pirmųjų žingsnių atkuriant nutrūkusius diplomatinis santykius, toliau padedant juos palaikyti ir skatinant spręsti tarpusavio problemas.

3.2. Karo belaisvių vaidmuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino derybose

„Jūsų didžiai gerbiama didenybe, žinokite, kad mano Ordino aukščiausiasis maršalas prieš švento Jokūbo dieną susitiko su kunigaikščiu Vytautu dėl abiejų pusių belaisvių išlaisvinimo. Per tą susitikimą tas pats kunigaikštis Vytautas didžiai prašė asmeninio susitikimo su juo“.¹⁰³⁴

Šioje didžiojo magistro Konrado Jungingeno laiško naujajam Romos karaliui Ruprechtui, kurfiurstams ir kitiems vokiškų žemių kunigaikščiams bei Ordino pareigūnams ištraukoje, rašoma apie 1403 m. liepos mėnesį vykusias Ordino ir didžiojo kunigaikščio Vytauto derybas. Lietuvos valdovas pasinaudojo suvažiavimu dėl belaisvių išvadavimo ir pakvietė Ordino aukščiauosius pareigūnus tęsti derybas ir sustabdyti naujai prasidėjusį konfliktą. Ši taktika nebuvo naujovė Vytauto ar Ordino diplomatinėje politikoje. Vokiečių istorikas Sebastianas Kubonas, nagrinėdamas derybų procesą, galiausiai atvedusį prie Salyno taikos (1398 m.), pažymėjo, kad derybos prasidėjo nuo Vytauto inicijuoto apsikeitimo belaisviais¹⁰³⁵. Nuo XIV a. vidurio augo abipusis interesas derėtis ir pasinaudoti karo belaisviais, siekiant gauti naudos ir geresnių derybinių pozicijų.

Dėl šaltinių trūkumo sunku kalbėti apie XIV a. pirmąją pusę, tačiau 1324 m. popiežiaus legatų pranešime randame užuominą, kad, siekiant pelnyti Lietuvos valdovo palankumą, greta iškeltos bylos prieš Ordiną, buvo kalbėta ir apie belaisvių bei Gedimino turtų grąžinimą, kas sulaukė valdovo džiugesio¹⁰³⁶. O 1325/1326 m. dėl Gardino apylinkėse paimtų belaisvių rusėnai atvyko pas Ragainės komturą, kurie atnešė valdovo (galbūt

¹⁰³³ CEV, nr. 613 (sundir unszer meinunge also gewest ist, so uns got czu sampne fugete, das is czur losunge qweme off eime tage, wir gerne von der czweier gefangen mit im reden welden).

¹⁰³⁴ OF, Nr. 3, S. 32; pub.: CDP, Bd. 6, Nr. 158.

¹⁰³⁵ S. Kubon, Die Außenpolitik, S. 70.

¹⁰³⁶ Chartularium, p. 183.

Gedimino?) laišką, tikėtina, su tikslu derėtis¹⁰³⁷. Pasak A. Nikžentaičio, 1326 m. galėjo būti sudarytos paliaubos tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos¹⁰³⁸. Panašiu metu, kai 1325 m. Gedimino duktė Ona (Aldona) ištekėjo už Lenkijos karaliaus Kazimiero, didysis kunigaikštis, kaip jos kraičio dalį, paleido lenkus belaisvius¹⁰³⁹.

Naujas derybų etapas prasideda kunigaikščių Kęstučio ir Algirdo laikais. Galbūt ne veltui Ordino kronikininkas Vygandas Marburgietis, aprašydamas Veliuonos pilies puolimą 1348 m. (netrukus po kunigaikščio Jaunučio nuvertimo), pažymi, kad visi pilies gynėjai pasidavė Ordino didžiojo magistro paraginti¹⁰⁴⁰. Toks pasiūlymas ir pasidavimas žymėjo pokytį. 1342–1345 m., kaip pastebi S. Rowellas, santykiai su Vokiečių ordinu išliko *status quo*, daugiausia dėl silpno didžiojo magistro Liudolfo Konigo vadovavimo¹⁰⁴¹. Tačiau netrukus didžiuoju magistru buvo išrinktas Henrikas Dusemeris, o po jo – dar vienas aktyvus veikėjas Vinrichas Kniprode. Todėl nenuostabu, kad tiek Algirdo ir Kęstučio įsitvirtinimas Lietuvoje, tiek stiprių Ordino magistrų išrinkimas, lėmė abiejų šalių santykių pokyčius. 1352 m. vasarį Ivanas Aleksandrovičius, Ordino brolio Heningo Šindenkopfo paimtas į nelaisvę prie Deimenos upės, buvo pasiūstas pas „karalių“ Kęstutį, mėginant įsiteikti dėl tokio belaisvio paleidimo¹⁰⁴². 1369 m. Gotesverderio pilies apgulties metu magistras pradėjo derybas „su karaliumi Kęstučiu“ dėl belaisvių išlaisvinimo, tačiau Trakų kunigaikščiui įtarus vilkinimą, derybos buvo nutrauktos¹⁰⁴³. Nepaisant nepasisekimo, jos vėliau buvo atnaujintos ir toliau sekė ne tik bandymai išvaduoti belaisvius ir derėtis dėl jų, bet ir pasisekimai: 1369 m.; 1371 m.; 1372 m.; 1375 m.; 1379 m.; 1382 m.¹⁰⁴⁴ Kita vertus, išskyrus keletą atvejų, belaisviai nėra specialiai naudojami kokiems nors tikslams pasiekti. Todėl tikėtina, kad pagrindinis tikslas buvo išlaisvinti belaisvius, kaip Ordino

¹⁰³⁷ M. Perlbach, *Königsberger Correspondenzen*, S. 80–81, Nr. 2.

¹⁰³⁸ A. Nikžentaitis, 1324 m. Lietuvos paliaubos su Vokiečių ordinu ir jų reikšmė, in: *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*, t. 2 (95), 1986, Vilnius, p. 65–66.

¹⁰³⁹ S. C. Rowell, Iš viduramžių ūkų, p. 249; *idem*, Pious Princesses or the Daughters of Belial: Pagal Lithuanian Dynastic Diplomacy, 1279–1423, in: *Medieval Prosopography*, Vol. 15, 1994, p. 47. Be abejo, kai kurių šaltinių teigimu, 24 000 ! belaisvių grąžinimas, nėra patikimas, P. W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe, 1320–1370*, Chicago and London, 1972, p. 47. 1385 m. Krėvos dokumentu Jogaila taip pat pažadėjo paleisti lenkus belaisvius, žr. *1385 m. rugplūčio 14 d. Krėvos aktas*, sud. J. Kiaupienė, Vilnius, 2002, p. 19, 22.

¹⁰⁴⁰ VM, p. 100.

¹⁰⁴¹ S. C. Rowell, Iš viduramžių ūkų, p. 302.

¹⁰⁴² VM, p. 103.

¹⁰⁴³ *Ibid.*, p. 139.

¹⁰⁴⁴ SRP, Bd. 2, S. 95; 103; 106; 563; 601, 605; 609–610. SRP, Bd. 3, S. 91.

skunduose prieš Jogaila buvo teigiama „auksu, sidabru ar kokiu nors kitu būdu“, o antriniai tikslai lieka neaiškūs. Tačiau istorikai daro prielaidą, kad po 1348 m. Veliuonos puolimo iki 1352 m. galėjo būti sudarytos paliaubos, kurios taip pat galėjo būti susijusios su belaisvių išlaisvinimu¹⁰⁴⁵?

Tam tikras pokytis įvyksta Jogailos įžengimo į LDK sostą laikotarpiu, ypač kai anksčiau minėti Ordino liudijimai apie Jogailos tėvo ir senelio papročius buvo lyginami su naujojo valdovo pozicija. Būtent XIV a. 9 dešimtmetyje didieji magistrai ėmė teigti, kad karo belaisviais nesikeičiama, jų neleidžia nei išpirkti, nei nepaleidžia. O derybos tarp Ordino ir paties Jogailos, kai jis tapo Lenkijos karaliumi¹⁰⁴⁶ ir į jas įsitraukė lenkai, tapo ilgos ir nuolat atidėliojamos. Antai 1388 m. balandį Vokiečių ordino ir Lenkijos karaliaus delegacijos susitiko pasienyje tarp Torunės ir Racionžo ir pradėjo ilgas ir varginančias derybas. Išlikę šių derybų protokolai atskleidžia, kaip buvo keliamas belaisvių klausimas, kaip į jį reagavo kita pusė ir, galiausiai, kaip tos derybos baigdavosi. Inicijatyva derėtis dėl belaisvių kilo iš Ordino pusės – įgalioti pasiuntiniai prašė belaisvius arba paleisti, arba iškeisti į kitus belaisvius, arba išpirkti pagal seną paprotį. Į šį prašymą, lenkų delegacija atsakė aptakiai: „mes čia atvykome ne dėl belaisvių, jie yra mažiau svarbūs ir apie juos daugiau nebus kalbama“¹⁰⁴⁷. Toliau protokole rašoma, kad kita pusė visiškai nenori kalbėtis apie karo belaisvius, nors pasiuntiniai ir bandė sakyti, kad belaisvių klausimas jiems kaip tik yra svarbus¹⁰⁴⁸. Nepaisant jų pastangų, derybos dėl belaisvių nepavyko, kaip savo kronikoje nurodė oficialas Jonas¹⁰⁴⁹. Kaip minėta, belaisvių išlaisvinimo iniciatyvą visiškai perėmė

¹⁰⁴⁵ A. Nikžentaitis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės užsienio politikos veiksmų programa XIV a.–XV a. I pusėje ir jo įgyvendinimas, in: *Lituanistica*, nr. 3, Vilnius, 1990, p. 35–36.

¹⁰⁴⁶ Jogailai tapus Lenkijos karaliumi Vokiečių ordino ir Lenkijos Karalystės santykiuose taip pat įvyksta lūžis, o jis dar labiau išryškėjo po Jadvygos mirties (1399 m.), plačiau žr. A. Szweda, Die Rolle der Könige von Polen und ihrer Räte in der Gestaltung der Beziehungen mit dem Deutschen Orden von 1333 bis 1453, in: *Akteure mittelalterlicher Aussenpolitik: das Beispiel Ostmitteleuropas*, hrsg. v. S. Flemmig, N. Kersken, Marburg, 2017, S. 311–325, čia – S. 317–320.

¹⁰⁴⁷ OF, Nr. 1b, 26v (<...> dor uff habe sy uns eyne antwurt und sprochen: Wir syn nicht komen her durch der gefangen wille, dy gefangin synt das mynste und wellen keine rede me do von habin und wellin ir uch ouch nicht geben umb sost, noch um andir gefangen, noch um gelt <...>)

¹⁰⁴⁸ OF, Nr. 1b, 26v (<...> nu uch dunket und ir sprechet, das is das mynste sy, so wisß, das is uns dunket, das [is] groste, do wir do sogen herten und vornomen das alzo herte do wedir woren und nicht me woldin reden von den gefangen)

¹⁰⁴⁹ SRP, Bd. 3, S. 150–151 (<...> und werte wol XXIII tage, und wart nicht von; sie behilden die gefangen als weder als vor).

Ordinas. Pirmiausia buvo paleisti lietuvų belaisviai, taip bandant pelnyti didžiojo kunigaikščio Jogailos palankumą ir užtvirtinti Dubysos sutartį¹⁰⁵⁰. Vis dėlto nuo 1383 m. apsieitimai belaisviais tapo nelygiaverčiai.

Priešiška didžiojo kunigaikščio Jogailos pozicija susijusi su per trumpą laiką įvykusiais įvykiais: opozicijos pašalinimu Lietuvoje ir Vytauto pabėgimu į Ordino valstybę Prūsijoje 1382 m., po to jo sugrįžimu, kurio metu 1384 m. jam pavyko paimti į nelaisvę 55 Vokiečių ordino brolius, ir naujomis galimybėmis gauti karūną Lenkijoje¹⁰⁵¹. Tuo tarpu Ordinas kvestionavo Jogailos karūnavimą ir Lietuvos krikštą¹⁰⁵², tačiau jo derybinė pozicija nebuvo palanki, nes Ordinas neturėjo svarbių belaisvių, kuriuos galėtų iškeisti į savus, o vienintelė atsvara buvo Vytautas ir jo siekiai susigrąžinti tėvonines žemes arba kiti maištingi valdančiosios dinastijos atstovai (Polocko kunigaikštis Andrius Algirdaitis)¹⁰⁵³. Ar Livonijos ordino, Andriaus Algirdaičio ir Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo įsiveržimas į Lietuvą, Jogailai 1386 m. vasarį vykstant į Krokuvą, laimėjo svarbių belaisvių, šaltiniai nenurodo, nors buvo pasiekta Ašmena ir paimta keli tūkstančiai belaisvių¹⁰⁵⁴. Kaip ir kiti kariniai žygiai į Lietuvos gilumą turėjo Vokiečių ordinui parūpinti svarbių belaisvių, idant būtų galima išvaduoti savo narius esančius Lietuvoje¹⁰⁵⁵.

XIV a. pabaigos šaltiniai leidžia įžvelgti atskirą kunigaikščio Skirgailos poziciją dėl belaisvių. Jau vien 1387 m. sudarytos vienerių metų paliaubos su Livonijos ordinu rodo kitokią politiką ir kompromiso paieškas¹⁰⁵⁶. Be to, 1388 m. sausį buvo sutarta į Lietuvą pasiųsti Nešavos komturą toliau derėtis dėl karo belaisvių ir jų išlaisvinimo (galbūt 1386 m. žygis davė rezultatų?)¹⁰⁵⁷. Neaišku, ar būtent šiam komturui pavyko susitarti, tačiau 1388 m. spalio mėn. Ordino maršalo Engelhardo Rabės ir didžiojo komturė Konrado Valenrodo išduotas dokumentas Skirgailai dėl belaisvių¹⁰⁵⁸ leidžia manyti, kad pavyko. Bandymai per Skirgailą paveikti Jogailos poziciją (ne tik belaisvių klausimu)

¹⁰⁵⁰ J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Jogaila*, p. 82.

¹⁰⁵¹ *Ibid.*, p. 86.

¹⁰⁵² A. Szweđa, *Organizacja i technika dyplomacji*, s. 26.

¹⁰⁵³ R. Petrauskas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, p. 247.

¹⁰⁵⁴ SRP, Bd. 3, S. 145; A. Czacharowski, „Mußte es zur Schlacht bei Tannenberg kommen?“, in: *Das Preußenland als Forschungsaufgabe. Eine europäische Region in ihren geschichtlichen Bezügen*, hg. v. B. Jähnig, G. Michels, Lüneburg, 2000, S. 51–59.

¹⁰⁵⁵ Didžiojo magistro laiškas Lenkijos karalienei Jadvygai, 1391.I.10, CDP, Bd. 4, Nr. 97.

¹⁰⁵⁶ LUB, Bd. 3, Nr. 1245.

¹⁰⁵⁷ Torunės analai, SRP, Bd. 3, S. 150.

¹⁰⁵⁸ AGAD, dok. perg., nr. 24.

minimi minėtame derybų protokole, kuriame kalbama apie 1388 m. balandį kunigaikščio Skirgailos ir Livonijos ordino magistro Robino Eltzo pokalbį. Pastarasis netgi siūlė pakalbėti slaptai, tačiau Lietuvos kunigaikštis atsisakė privataus pokalbio¹⁰⁵⁹.

Naujas konfliktas tarp kunigaikščio Vytauto ir Lenkijos karaliaus Jogailos bei Lietuvos vietininko Skirgailos dėl tėvoninių žemių 1390 m. laikinai sustabdė bet kokias derybas dėl belaisvių. Jos atsinaujino tik 1393 m. birželį, kai Skirgaila lygtinai paleido Ordino brolius¹⁰⁶⁰. O rugpjūtį kunigaikščiai Vytautas ir Skirgaila susitiko su Ordino maršalu dėl belaisvių, kuriuos „Jogaila jau 10 metų sunkiai laiko nelaisvėje“, t. y. dėl tų pačių Ordino brolių, kurie buvo paimti į nelaisvę 1384 m. užimant Marienverderio pilį. Vyresniojoje didžiųjų magistrų kronikoje užfiksuota, kad Jogaila liepė Vytautui ir Skirgailai kelti apsieitimo belaisviais su Ordino sąlygas, kad patys Ordino atstovai nutrauktų derybas ir belaisviai liktų nelaisvėje. Toliau kronika baigia pasakojimą žodžiais: „jie visi vis dėlto buvo paleisti“¹⁰⁶¹. Nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad kronikos autorius Jogailos poziciją piešia tendencingai, ankstesnių metų ir 1390 m. įvykiai, ypač rudens Vilniaus pilies apgultis ir neaiški Lenkijos karaliaus brolio Karigailos mirtis, rodo užsitęsusi priešiškamą Ordinui.

Didžiojo karo (1409–1411 m.) belaisvių klausimas buvo tarptautinio lygmens¹⁰⁶². Kaip pastebi K. Kwiatkowski ir A. Szweda, 1411 m. rugsėjį, kai Ordinas sumokėjo antrą dalį iš 100 tūkst. kapų grašių pagal susitarimą, belaisviai vis dar buvo nepaleisti ir šis klausimas, kaip ir kitų taikos nuostatų vykdymai buvo nutraukti¹⁰⁶³. Kilusius ginčus turėjo spręsti Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio arbitražai ir jų sprendimai (1412–1420 m.)¹⁰⁶⁴.

¹⁰⁵⁹ OF, Nr. 1b, S. 32 (unde sante czu im und lis in fregen were is sin wille her welle gerne alleine mit im reden, alzo als Skirgal vor mir im geredt hette, als der konig ouch gestern mit in geret hatte und ouch Skirgal. Do sprach Skirgal: was ist is nutcze, das wir heimelich mit uch reden, wir brengens doch an den konig und an synen rat, deme her also wol getruwet).

¹⁰⁶⁰ Rygos miestietis Hermanas Dasberchas laiduoja už Skirgailos paleistus belaisvius, 1393.VI.6, Minskas, CEXV, t. 2, nr. 20, p. 25.

¹⁰⁶¹ SRP, Bd. 3, S. 625. Oficialas Jonas laiką nelaisvėje sutrumpino iki 8 metų, *ibid.*, S. 188–189.

¹⁰⁶² M. Pelech, *W sprawie okupu*, z. 1, s. 146–150; z. 2, s. 95–112; S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy*, s. 732–747.

¹⁰⁶³ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy*, s. 740.

¹⁰⁶⁴ P. Bar, *A Tortuous Path to Reconciliation and Justice: Sigismund of Luxemburg as Arbitrator in the Dispute between the Teutonic Knights and Poland (1412–1420)*, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 66/1, 2017, S. 3–40.

Vis dėlto šaltiniai rodo, kad abi pusės ir toliau atskirai derėjosi dėl tų belaisvių ir šis klausimas buvo aktualus net po atsinaujinusio karo 1414 metais. Būtent 1416 m. spalį Veliuonoje svarstytos Torunės taikos nuostatos dėl belaisvių paleidimo¹⁰⁶⁵.

Kontrastingų derybų pavyzdžių galima pamatyti po 1414 m. Bado karo. Kaip pastebi Vilhelmas Nöbelis, naujasis didysis magistras Mykolas Kuchmeisteris turėjo spręsti karo belaisvių klausimą su Lenkija, Mazovija ir Lietuva. Su pastarąja didelių problemų nekilo – didysis kunigaikštis Vytautas siekė kuo greičiau išvaduoti į nelaisvę patekusius lietuvius ir nuolat darė nuolaidų didžiajam magistrui dėl Ordino belaisvių, įskaitant priesaikas sulaužiusius pabėgėlius. Nepaisant to, prirėkė beveik dviejų metų, kol buvo išlaisvinti visi belaisviai, tačiau didžiojo magistro ir didžiojo kunigaikščio korespondencija atskleidžia abipusį interesą užbaigti belaisvių klausimą¹⁰⁶⁶. Derėtis dėl belaisvių pas Vytautą vyko Livonijos krašto magistras Dytrichas Torkas¹⁰⁶⁷, vėliau ir kiti Ordino pareigūnai, o reikalui artėjant prie pabaigos, didysis kunigaikštis įgaliotiniais paskyrė Vilniaus ir Kauno seniūnus Manvydą ir Sungailą¹⁰⁶⁸. Tikėtina, kad 1416 m. vasarą buvo paleisti paskutiniai Bado karo belaisviai ir apie belaisvius nekalbėta iki naujų 1419–1422 m. karinių konfliktų.

Tuo tarpu Vokiečių ordino derybos su Vladislovu Jogaila ir lenkais dėl 1414 m. karo belaisvių buvo sudėtingesnės nei derybos su didžiuoju kunigaikščiu Vytautu. Didysis magistras Mykolas Kuchmeisteris skundėsi ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, ir Mazovijos kunigaikščiui Janušui, kad apsikeitimas belaisviais nepavyko dėl Lenkijos karaliaus trukdymo 1414 m. pabaigoje¹⁰⁶⁹. Pirmosios žinios apie nepavykusį belaisvių lygtinį paleidimą pasirodė 1415 m. sausį, kai didysis magistras skundėsi Poznanės vėliavininkui ir Nakelio seniūnui Jaroslavui, kad dėl to, jog belaisviai nebuvo paleisti, kaltas

¹⁰⁶⁵ CEV, nr. 703.

¹⁰⁶⁶ Didžiojo magistro Mykolo Kuchmeisterio laiškas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui 1415 m. gegužę tokių viltį puikiai parodo, kad tarp belaisviams duotų terminų bus išspręstas šis klausimas, CEV, Nr. 633 (<...> das binnen der czeith die sach von der gefangen wegen czwischen euch und uns gutlichen geendet mogen werden <...>).

¹⁰⁶⁷ Ibid., nr. 635 (<...> das der meister von Lyfflandt czu uns queme und umb di geffengen mit uns wurde reden <...>). Pasak Antoni Prochaskos, Livonijos krašto magistras buvo gana draugiškas didžiojo kunigaikščio atžvilgiu, žr. A. Prochaska, Dzieje Witolda, w. księcia Litwy, Wilno, 1914, s. 181.

¹⁰⁶⁸ CEV, nr. 645.

¹⁰⁶⁹ Ibid., nr. 620; RBDO, Bd. 2, S. 138, Nr. 115.

Lenkijos karalius¹⁰⁷⁰. Didysis magistras taip pat skundėsi ir didžiajam kunigaikščiui Vytautui: „kadangi iš jo [Lenkijos karaliaus] nebuvo jokio atsakymo žodžiu, nei raštu, o iš karaliaus pusės niekas neatvyko, reikėjo iš ten pasiimti belaisvius atgal“¹⁰⁷¹. Ordinas iš tiesų laikėsi 1414 m. lapkričio mėn. Racione priimtais nuostatais, kad abiejų pusių belaisviai turėjo pasirodyti gruodžio 21 d. Torunėje ir Brastoje. Tada jie turėjo būti surašyti ir paleisti, o kitų metų gegužę privalėjo sugrįžti¹⁰⁷².

Didysis magistras Mykolas Kuchmeisteris tikslingai skundėsi ir kreipėsi į Lietuvos didįjį kunigaikštį. Vytautas buvo palankus tarpininkas tarp Ordino ir Jogailos ir sugebėjo užtarti magistrą¹⁰⁷³. 1415 m. rugpjūčio 10 d. laiške didysis magistras klausė Lietuvos valdovo, ar šis nenorėtų paimti keletą belaisvių iš Lenkijos ar vokiškų žemių (turima omenyje samdinius), todėl turėtų jam parašyti ir pranešti, kas jie tokie¹⁰⁷⁴. Iš trumpos Vytauto žinutės magistrui matyti, kad didysis kunigaikštis kreipėsi į Lenkijos karalių dėl tų lenkų ir vokiečių, tačiau atsakymo dar nebuvo gavęs¹⁰⁷⁵. Vėliau, Vytautas perėmė iš Lenkijos vieną Ordino belaisvį, Golau vicekomtūrą, kuris turėjo būti iškeistas į Joną Butrimą; gavęs teigiamą Jogailos atsakymą, davė savo garantą už čekų ir lenkų samdinius¹⁰⁷⁶.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad 1415 m. kovą pagaliau buvo pasiektas susitarimas dėl tų pačių belaisvių mainų, tačiau specialus Lenkijos karaliaus raštas taip ir nebuvo gautas¹⁰⁷⁷. Prasidėjo nauji kaltinimai dėl nenoro paleisti belaisvių ir įvairių trukdymų¹⁰⁷⁸. Panašu, kad didžiojo kunigaikščio užtarimo reikėjo ir derantis su Mazovijos kunigaikščiu Janušu, kaip išaiškėja iš didžiojo magistro laiško Vytautui¹⁰⁷⁹.

¹⁰⁷⁰ RBDO, Bd. 2, S. 134, Nr. 108.

¹⁰⁷¹ CEV, nr. 620.

¹⁰⁷² E. Weise, Die Staatsverträge, Bd. 1, S. 110.

¹⁰⁷³ A. Prochaska, Dzieje Witolda, s. 180–181.

¹⁰⁷⁴ Russische Staatsbibliothek Moskau (RSB) F. 68, Nr. 358.4, 157r–157v. Dėkoju dr. S. Polechovui už kopiją.

¹⁰⁷⁵ GStAPK OBA, Nr. 2253 (Och als ir uns geschrebin hat, ab wir etliche von Polan addir gesten, die euwir geffengen sint, uff die hant nemen welden, dorumme wir wol czwene dem herre konige geschrebin haben <...> Daruff her uns keins hat vorschrebin <...>), pub.: CEV, nr. 651.

¹⁰⁷⁶ LUB, Bd. 5, Nr. 2012; GStAPK OBA 2255.

¹⁰⁷⁷ RBDO, Bd. 2, S. 295, Nr. 58; S. 143, Nr. 125; CEV, Nr. 626; Daniłowicz, t. 2, nr. 1099.

¹⁰⁷⁸ RBDO, Bd. 2, S. 163, Nr. 170; Daniłowicz, t. 2, nr. 1110.

¹⁰⁷⁹ 1416 m. birželio 22 d., CEV, Nr. 682 (Sunder wir bitten obir das mit fleisze, das irs gerucht bestellen mit dem irluchten herrn herczog Johanni us der Maszaw, das her uns unser gefangen ouch qwit gebe).

Kokiu lygiu karo belaisvių klausimas buvo naudojamas sprendžiant kitus politinius ir diplomatinus klausimus? 1415 m. kovą, susitaręs dėl apsikeitimo belaisviais su Lenkija ir termino pratęsimo su didžiuoju kunigaikščiu Vytautu, Ordino didysis magistras paskelbė du dokumentus, kuriais leido karaliaus ir Vytauto pavaldiniams paliaubų metu naudotis Vysla ir Nemunu keliaujant link Prūsijos, kai tokios laisvės bus suteiktos Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusioje¹⁰⁸⁰. Be to, sėkmingas belaisvių paleidimas 1416 m. gegužės pradžioje galėjo būti vienas iš veiksnių, lėmusių Strasburgo paliaubų pratęsimą vieneriems metams 1416 m. gegužę¹⁰⁸¹. Kitas pavyzdys žymiai raiškingesnis – 1420 m. balandį Ordino brolis Henrikas Klocas laiške didžiajam magistrui užrašė Lietuvos valdovo žodžius: „Taip pat maloningai mielas pone magistre, hercogas Vytautas man atsakė dėl belaisvių, kurie buvo paimti į nelaisvę prieš dešimt metų, jei Jūsų Malonybė dėl tų pačių belaisvių su juo taiką sudarysite, tada jis norės dėl tų pačių belaisvių su jūsų gerbiamybe tartis“. Dėl kitų belaisvių, kurie buvo paimti į nelaisvę prieš metus (*obir eime jore*), magistrui tereikėjo parašyti Vytautui¹⁰⁸². Šiuo konkrečiu atveju Lietuvos didysis kunigaikštis siekė atskiros taikos su Vokiečių ordinu, nesilaikydamas 1420 m. sausio 6 d., arbitražo, priimto karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio, kuriame taip pat buvo kalbama apie belaisvių paleidimą, tačiau kitomis sąlygomis¹⁰⁸³. Tiek šis, tiek 1412 m. rugpjūčio 24 d. arbitražas nebuvo palankiai priimti: Ordinui netiko vicearbitro Bendikto Makrai procesas, o lenkams ir lietuviams – antrasis arbitražo sprendimas, kuris iš esmės patvirtino Žemaitiją Ordinui (nes Romos karalius stiprino savo santykius su Ordinu)¹⁰⁸⁴.

XV a. ketvirtajame dešimtmetyje, po Nakelio mūšio, livoniečiai belaisviai buvo paleisti tik po 1434 m. paliaubų ir, pasak Jono Dlugošo, tik jaunojo valdovo Vladislavo Jogailaičio geranoriškumo dėka¹⁰⁸⁵. Ar tai dar vienas rodiklis, kad derybos dėl belaisvių su pačiu Jogaila buvo sudėtingos? Šaltiniai

¹⁰⁸⁰ CEV, Nr. 624–625; J. Voigt, *Geschichte Preussens*, Bd. 7, S. 260–261.

¹⁰⁸¹ E. Weise, *Die Staatsverträge*, Bd. 1, S. 115. Kita svarbi sąlyga buvo perduoti tris kaimus (Morin, Orlau ir Neundorf) Lenkijos karaliui, tačiau tas nebuvo padaryta, o paliaubos vis dėlto pratęstos, žr. P. Bar, *Waffenstillstand statt ewiger Frieden? Die Verhandlungen über die Verlängerung des Strasburger Waffenstillstandes zwischen dem Deutschen Orden und Polen-Litauen (1414–1422)*, in: *Studia historica Brunensia*, Bd. 66, 2019, S. 127.

¹⁰⁸² CEV, Nr. 865.

¹⁰⁸³ Didžiajam kunigaikščiui, žinoma, buvo aktualesnis Žemaitijos klausimas, tačiau arbitražo sprendime nurodomos „baudos“ už vėlavimą grąžinti belaisvius, žr. E. Weise, *Die Staatsverträge*, Bd. 1, S. 116–117.

¹⁰⁸⁴ Z. Nowak, *Polityka Północna Zygmunta*, s. 114.

¹⁰⁸⁵ S. Ekdahl, „Prūsų vėliavos“, p. 256.

atskleidžia, kad Ordinui įvairiais laikotarpiais tekdavo kreiptis į karalienę Jadvygą¹⁰⁸⁶, didįjį kunigaikštį Vytautą¹⁰⁸⁷. Net ir brolio Švitrigailos užtarimai dėl Livonijos krašto brolių 1431–1434 m. nepadėjo, nes politinė situacija ir priešiškas Ordinui lėmė tokią Jogailos poziciją¹⁰⁸⁸. Be to, per Lucko karą 1431 m. rudenį į lenkų nelaisvę patekė Rumbaudas ir Goštautas, nors iš pradžių lengvai nepaleisti, bet netrukus garantavus lietuvių didikams ir vėliau pačiam Švitrigailai, Jogailai juos lygtinai paleido. Šis paleidimas galimai buvo išnaudotas nuteikiant Ordiną prieš didįjį kunigaikštį Švitrigailą, kad šis nededa pastangų išvaduoti Ordino brolių iš nelaisvės, nes tuo metu Lenkijos pusė dėjo daug pastangų atskirti didįjį kunigaikštį nuo Ordino¹⁰⁸⁹.

Pavieniai epizodai su atskirais belaisviais, pavyzdžiui, Mykolu Kuchmeisteriu tuomet dar Naujosios Markos vaitu, patekusių į nelaisvę per Koronovo mūšį (1410 m. spalį), išlaisvinimas buvo kompliktuotas, pasak Ordino kronikininkų ir jų interpretacijų, šis Ordino brolis padarė daug žalos Lenkijos Karalystei¹⁰⁹⁰. Tačiau kitų tame pačiame mūšyje paimtų belaisvių greitas lygtinis paleidimas ir Kuchmeisterio sulaikymas, apie kurį jie liudijo savo žodžiais, verčia dar kartą svarstyti apie Jogailos nusistatymą prieš Ordiną¹⁰⁹¹. Juk būtent jam pavyko įtikinti Karalystės valdžios elitą, kuris nuo XIV a. antrosios pusės taikiai sugyveno su Ordinu, 1409 m. įsitraukti į konfliktą¹⁰⁹².

Po 1435 m. Pabaisko mūšio tiek didysis magistras, tiek Livonijos krašto magistras turėjo ilgai derėtis su didžiuoju kunigaikščiu Žygimantu Kęstutaičiu dėl brolių, riterių ir vasalų išlaisvinimu. Pirmieji svarstymai pradėti derybas su nugalėtoju, bet tik su riterių, knechtų ir viso krašto patarimu, matyti 1435 m. rugsėjo 27 d. Livonijos krašto maršalo laiške

¹⁰⁸⁶ A. Szweđa, *Organizacja i technika dyplomacji*, s. 27.

¹⁰⁸⁷ *Ibid.*, s. 28.

¹⁰⁸⁸ Šiuo konkrečiu atveju, pagrindinis Jogailos ir lenkų argumentas buvo, kad Ordino broliai pažeidė Čartoriskių paliaubas, sudarytas prie Lucko. Ordino riteriai teisinosi, kad juos žinia apie paliaubas tuo metu nebuvo pasiekusi. Pirmieji kaltinimai dėl pažeistų paliaubų rašyti iškart po Nakelio mūšio 1431 m. rugsėjo 13 d. – Jogailos laiškas kurfiurstui Pfalco grafui Liudvikui, CDL, S. 357; C. Полехов, *Наследники Витовта*, c. 216–217.

¹⁰⁸⁹ *Ibid.* c. 212.

¹⁰⁹⁰ Bent tokią versiją pateikia oficiolo Jono kronikos tęsėjas, SRP, Bd. 3, S. 232 (*Her hatte vor deme koningriche vil schadin czugeczogin <...>*).

¹⁰⁹¹ GStAPK OBA 1373; S. Jóźwiak, *Jeńcy strony krzyżackiej*, s. 89.

¹⁰⁹² S. Jóźwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy*, s. 81–82.

didžiajam magistrui¹⁰⁹³. Iš kito laiško matyti, kad kitiems iš Kęstutaičio nelaisvės pabėgti buvo lengviau nei Ordino broliams, kurie tikriausiai buvo akyliau laikomi¹⁰⁹⁴.

1438 m. sausį didysis magistras Paulius Rusdorfas, dėkodamas didžiajam kunigaikščiui už prailgintą belaisvių terminą, tikėjosi, kad visas reikalas bus išspręstas patogiausiu būdu¹⁰⁹⁵. Tačiau netrukus didysis magistras išreiškė savo susirūpinimą Vengrijos karaliui Albrechtui:

Ir nors mes kartu su savo pareigūnais ir pasiuntiniais, ir laiškais, kaip ir mūsų Livonijos aukščiausiasis pareigūnas, siekėme jų išlaisvinimo, ištikimai dirbdami tam pačiam ponui didžiajam kunigaikščiui ir tikėdamiesi, kad jie bus išlaisvinti už išpirką ar koku nors kitu tinkamu būdu, visa tai nepadėjo, ir mes nematome jokio kito kelio ar būdo išspręsti tai, ką jau padarėme. Tai labai keistas ponas, su kuriuo labai sunku tartis ir derėtis...¹⁰⁹⁶

Šie žodžiai atspindi Vokiečių ordino problemas derybose su Žygimantu Kęstutaičiu dėl kai kurių belaisvių. Tačiau didysis kunigaikštis turėjo tam priežasčių – Livonijos ordinas talkino jo pagrindiniam varžovui dėl Lietuvos sosto Švitrigailai. Jam siuntė karinę pagalbą, o tarp paimtų belaisvių tam tikri asmenys konkrečiai įvardyti kaip jo tarnai (*sinthemoll sie herczug Swiddergall diner sint gewest*)¹⁰⁹⁷, t. y. Livonijos ordinas negalėjo dėl jų derėtis kaip dėl kitų belaisvių. Apie tokią padėtį pranešė Livonijos magistro pasiuntinys, 1437 m. birželio 15 d. grįžęs Ordino ir Lietuvos suvažiavimo, sakydamas, kad ponas Frydrichas Doninas ir kiti nebuvo atvesti¹⁰⁹⁸. Be to didysis kunigaikštis reikalavo pirmiausiai atiduoti belaisvius, sugautus prieš Lenčicos paliaubas (1433.XII.15), o į 1437 m. birželį vykusį suvažiavimą didžiojo kunigaikščio

¹⁰⁹³ LUB, Bd. 8, Nr. 983 (So denken wir enen boten von uns en herczoge Segmundt in Littouwen zcu fertien mit rathe der rittere und knechte und stete <...>).

¹⁰⁹⁴ Livonijos krašto maršalo laiškas didžiajam magistrui, 1435.X.17, Ryga, LUB, Bd. 8, Nr. 998 (Von unsirm ordin ist noch nymandes widdirumb gekome <...> und das des meister bruder Bertoldt Kirskorff, Heynrich Rodenbergz und unsir swoger [Dietrich von der Recke] gevangen sullen sien).

¹⁰⁹⁵ GStAPK OF, Nr. 13, S. 110–111 (<...> bynnen der czeyt hoffin wir und getrawen genczlich das man weiße und wege moge gefinden durch die semliche gefangen losgedinget und durch beqweme und fruntliche weyße frey gemacht werden mogen).

¹⁰⁹⁶ LUB, Bd. 9, Nr. 281.

¹⁰⁹⁷ Ibid., Nr. 267.

¹⁰⁹⁸ Turima omenyje Nikolą Vilkę, Popą Kokericą, *Langestenczlaw, Karel, Rakvičių*, GStAPK OBA 7326 (<...> sunder alz uns der vorbenonen bote vorbas ouch berichtet hat, so wurden hern herczogh Swidrigal gefangen, alz der herrn von Donen mitsampt den andern uff den tag und zcu der irlosinge nicht mogen komen etc.).

įgalioti Astikas ir Kęsgaila atvyko tik su įgaliojimais perimti tuos belaisvius ir negalėjo tęsti derybų dėl Pabaisko mūšio belaisvių¹⁰⁹⁹. Kita priežastis, kodėl Žygimantas Kęstutaitis nenorėjo taip lengvai atiduoti belaisvių, susijusi su Brastos taikos (1435 m.) ratifikavimu, ypač iš Livonijos pusės. Taip susidūrė abiejų pusių interesai. Viena vertus, karo belaisviai buvo garantija, kad Livonijos ordinas laikysis taikos¹¹⁰⁰, kita vertus, Livonijos krašto magistras norėjo susigrąžinti belaisvius dar iki sutarties ratifikavimo¹¹⁰¹. Tačiau taikos dokumentais jau buvo apsikeista – 1436 m. rugpjūčio 1 d. Torunėje¹¹⁰². Todėl, panašu, Lietuvos valdovo siekis laikyti belaisvius, kol dar Švitrigaila buvo grėsmė, liko¹¹⁰³. Bogdanas Barvinskis tokį Žygimanto Kęstutaičio elgesį sieja su jo paties praleistu laiku nelaisvėje, kai savo brolio Vytauto buvo duotas kaip įkaitas Ordinui, ir kad tai buvo kerštas¹¹⁰⁴!

Šiose derybose aktyviai dalyvavo didysis magistras Paulius Rusdorfas. Jau 1435 m. lapkritį sužinome apie magistro pasiuntinius pas didįjį kunigaikštį su misija išsiaiškinti apie belaisvius¹¹⁰⁵. Dėl kai kurių Žygimanto nelaisvėje buvusių belaisvių didysis magistras patyrė spaudimą iš jų giminaičių ir draugų, kad kuo greičiau juos išlaisvintų. Pavyzdžiui, 1436 m. kovą didysis magistras Paulius Rusdorfas atrašė Alešui Šternbergui dėl jo draugo Frydricho Doneno¹¹⁰⁶. O 1437 m. vasarą jis gavo Austrijos *bannerherren* laišką, kuris taip pat teiravosi apie savo „mielą draugą“ Zigmantą Fronsbergą. Apie pastarojo mirtį mūšyje tikėtina pranešė buvęs Ordino maršalas, turėjęs

¹⁰⁹⁹ LUB, Bd. 9, Nr. 102 (is were denne das wir syne gevangene, die vor dem byfrede weren gevangen, ins irste im uszantworten); GStAPK OBA 7335 (<...> so dach das dieselben bothen van Littaw anders keyne macht hatten, denne das sie czuvor aws unsir gefangen los haben wulden, dennach man nicht mochte irfaren ab sie uns ere gefangen umb gelt adder sost eyngerlei weis los geben wulden <...>).

¹¹⁰⁰ Livonijos krašto magistro laiškas didžiajam magistrui, 1436 m. spalio, Cēsis, Ibid., Nr. 109 (So haben wir wol vornomen, das her uns in eme sulchen doemete vorczogen sulle haben, das her sich besorgete, so wir sie von im gefryet hetten, das wir des fredes nicht halten wurden).

¹¹⁰¹ Livonijos krašto magistro laiškas didžiajam magistrui, 1436.IX.15, Marienburgas (Livonija), Ibid., Nr. 102 (so besorgen wir uns wol, das der ewige frede von den unsirn nicht besworen werde, wir haben denne die unsirn, in Littouwen gevangen, widdir).

¹¹⁰² A. Szweda, Organizacja i technika, s. 307.

¹¹⁰³ R. Varakauskas, Lietuva ir Livonija, p. 108–109.

¹¹⁰⁴ Б. Барвіньский, Жигимонт Кейстутович, с. 74.

¹¹⁰⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 1007.

¹¹⁰⁶ OF, Nr. 13, S. 329.

neseniai grįžti iš Livonijos ordino ir didžiojo kunigaikščio įgaliotinių suvažiavimo 1437 m. birželį¹¹⁰⁷.

Didžiojo magistro išitraukimą lėmė ir tai, kad pačioje Livonijoje prasidėjo neramumai dėl krašto magistro išrinkimo. Ilgą laiką nebuvo žinoma, ar Livonijos magistras žuvo mūšyje prie Šventosios (Pabaisko), ar pateko į nelaisvę. Livonijoje likęs krašto maršalas Henrikas Bokenfordas faktiškai buvo magistro vietininkas. Jis pretendavo pakeisti magistrą, tačiau jo kandidatūra nebuvo patvirtinta. Staiga mirus Henrikui Bokenfordui, Livonijoje vienu metu buvo du krašto magistrai: neseniai iš lenkų nelaisvės išpirktas ir didžiojo magistro paskirtas kandidatas Henrikas Notlebenas ir Henrikas Finke Overbergenas. Taip Livonijoje prasidėjo vidinis konfliktas tarp dviejų grupuočių – reiniečių ir vestfalų¹¹⁰⁸. Pauliui Rusdorfiui teko imtis iniciatyvos derybose dėl belaisvių, o pats Žygimantas Kęstutaitis livoniečių prašymus ignoravo¹¹⁰⁹. Nors dar 1436 m. kovą Vilniaus vyskupas net patarė Livonijos magistrui asmeniškai susitikti su didžiuoju kunigaikščiu ir palengvinti belaisvių išlaisvinimą¹¹¹⁰.

Per 1432–1434 m. žygius į Lietuvą, Livonijos ordinas paėmė nemažai belaisvių, tačiau, kaip teisingai pastebi Williamas Urbanas „dauguma jų buvo žemesniųjų sluoksnių“, todėl derybose su Žygimantu Kęstutaičiu buvo mažiau svarbūs¹¹¹¹. Be to, Lietuvos didysis kunigaikštis primygtinai reikalavo tiesiog

¹¹⁰⁷ Vokiečių ordino didžiojo magistro Pauliaus Rusdorfo laiškas Austrijos *bannerherren* dėl Zigmanto Fronsbergo, 1437.VII. 27, Štumas, OF, Nr. 13, S. 447; Livonijos krašto magistro laiškas didžiajam magistrui, 1437.VI.26, Ryga, GStAPK OBA 7335 (<...> die und ander sachen die sich vormittelst unsern und semlichen bothen vorlouffen haben wirt euwir gnaden der alde marschalk muntlich wol underrichten <...>).

¹¹⁰⁸ LUB, Bd. 9, Nr. 358; Ldk Žygimantas Kęstutaitis ketino pasiūsti dviejų šimtų kariū būrį padėti Rygos arkivyskupui Livonijoje, žr. LUB, Bd. 9, Nr. 416; Williamas Urbanas pateikia apibendrintą konflikto siužetą, W. Urban, *The Livonian Crusade*, 1981, p. 290–291.

¹¹⁰⁹ Livonijos krašto maršalo laiškas Vokiečių ordino didžiajam magistrui, 1438.IV.12, Ryga, LUB, Bd. 9, Nr. 271 (Unde alz ouch denne der herre groszfurste herczogh Segemundt mit uns keyne handelunge von der verberurten gevanghen wegen dencket zcu haben, alz wier das euwir erwirdikeit ouch vormals vorkundiget haben etc.).

¹¹¹⁰ GStAPK OBA 7159 (<...> der herre bisschoff zcur Ville sulde geborth haben, das is wol gut und fremlich mere, das wir mit dem erben hern großfursten zcusampne mochten komen, alz umb der gevangenen willen, das die so vele deste baeß und bequemer mochten gefryet werden <...>).

¹¹¹¹ W. Urban, *The Livonian Crusade*, p. 287.

atiduoti belaisvius, kurie buvo paimti Jesnicos paliaubų metu, o jis neketino to paties daryti su Lietuvoje esančiais livoniečiais¹¹¹².

Nepaisant daugkartinių didžiojo magistro ir kitų aukščiausiųjų Ordino pareigūnų garantavimų dėl belaisvių¹¹¹³, terminų pratęsimo ir net išpirkos sumokėjimo¹¹¹⁴, kai kurių iš jų išlaisvinimas užsitęsė iki 1453 m.¹¹¹⁵ Tačiau tai nesutrukdė LDK Ponų tarybos nariams 1455 m. kreiptis į didįjį magistrą dėl Choinicų mūšio metu Ordino paimtų ir nelaisvę lietuvių ir *priminti* jam, kad anksčiau, po Ukmergės (Pabaisko) mūšio, visi belaisviai buvo geranoriškai paleisti pagal Brastos taiką¹¹¹⁶, nors dar 1442 m. pasiuntinio instrukcijoje aptinkamas Pabaisko mūšio dalyvio Popo Kokerico vardas¹¹¹⁷. Įdomu, kad jis buvo vienintelis iš Švitrigailos tarnų lygtinai paleistas dar 1437 m. spalį, kai tuo tarpu, kiti jo bendražygiai liko Žygimanto nelaisvėje¹¹¹⁸. Prisidėjo ir tai, kad mirus Žygimantui Kęstutaičiui, Ordinui teko derėtis su naujuoju valdovu – Kazimieru Jogailaičiu ir Lietuvos diduomene¹¹¹⁹. 1441 m. pas didįjį kunigaikštį atvykus pasiuntiniui, abi pusės buvo pasirengusios paleisti turimus karo belaisvius ir palaikyti gerus santykius¹¹²⁰. Tačiau iškilo problema: Livonijoje nebuvo daugiau lietuvių karo belaisvių, apie kuriuos žinotų didysis magistras, bet didysis kunigaikštis jų reikalavo¹¹²¹. Nors tokie reikalavimai kartojosi kasmet, Kazimieras Jogailaitis kartkartėmis paleisdavo livoniečius, o 1443 m. sausį užtikrino didįjį magistrą, kad jų ir toliau bus ieškoma

¹¹¹² LUB, Bd. 9, Nr. 102; R. Varakauskas, Lietuva ir Livonija, p. 109.

¹¹¹³ Dar 1437 m. spalio 4 d. Livonijos krašto magistras dėkoja didžiajam magistrui dėl pasisekusių derybų su Žygimantu Kęstutaičiu, kuriuose dalyvavo Ordino maršalas ir Ragainės komturas, GStAPK OBA 7378 (So haet uns der vorbenanten obirste marschalk geschreben, das her die gevangen von dem hern groesfursten uff die hant her ins landt zcukomend zczwischen hir und wynachten nehstvolgend beteding habe <...>).

¹¹¹⁴ LUB, Bd. 9, Nr. 506.

¹¹¹⁵ Livonijos krašto magistras didžiajam magistrui, 1453.XII.31, Ryga, LUB, Bd. 11, Nr. 321.

¹¹¹⁶ GStAPK OBA 13725 (<...> recordantes qualiter et quo affectu aut benivolentia et amore nos vestros de lingua vestra homines in prelio, quod fuit in campo Wilkomiria, inultos captos habuimus et pretextu amicitie et perpetue pacis omnes liberos dimisimus). Pub.: S. C. Rowell, Trumpos akimirkos, p. 49, nr. 2.

¹¹¹⁷ OF, Nr. 15, S. 137 (Item von her Poppaw Kekeritz wegene).

¹¹¹⁸ OF, Nr. 13, S. 104 (Aber von euwir gefangen und von den gesten, als den Dony, Lange Stenczlaw, Nickel Wilky und ander, hat man keynen konnen ledig machen, denen alleyn eynen Poppe von Kokericz <...>).

¹¹¹⁹ R. Petrauskas, Lietuvos diduomenė, p. 188–189.

¹¹²⁰ OF, Nr. 15, S. 75.

¹¹²¹ LUB, Bd. 9, Nr. 783 (Ouch wuste der herre homeister nymandis hie im lande, der do gefangen were ausz Littawen).

Lietuvoje¹¹²². O tuo tarpu Ordinas visuomet teigėdavo, kad visi belaisviai, dėl kurių dar buvo teirautasi, mirė¹¹²³. Taip derybos dėl Livonijoje ir Lietuvoje buvusių belaisvių užsitęsė iki pat 1453 m.

Livoniečių, kurie per Pabaisko mūšį pateko į lenkų nelaisvę, išlaisvinimas buvo žymiai greitesnis nei panašaus likimo brolių, patekusių į nelaisvę 1431 m. Nakelio mūšyje ar Žygimanto Kęstutaičio. Livonijos ordino brolio Henriko Notlebena laiške, rašytame iš vieno lenko dvaro, iškart buvo kalbama apie išpirką, kurios iš jo ir drauge į nelaisvę patekusio Petro Veselerio, pareikalavo jo kalintojas. Po tam tikros šaltinių „tylos“ Henrikas minimas kaip Jerveno vaitas, o paskui trumpą laiką varžėsi su kitu Livonijos ordino broliu dėl krašto magistro vietos. Sunku pasakyti, ar jis buvo išpirktas ar paleistas pagal Brastos taikos sąlygas, tačiau jo ir kitų į Lenkiją išvestų livoniečių, išlaisvinimas be didelių išpirkų (aptartų anksčiau), nesukėlė Ordinui didesnių sunkumų.

Taigi Vokiečių ordino ir LDK tarpusavio santykiuose karo belaisviai buvo naudojami konkrečiais tikslais: siekiant sudaryti palankius susitarimus, atnaujinti ryšius arba pradėti naujas derybas. Pagoniškuoju laikotarpiu yra aiškus abiejų pusių tikslas ir interesas apsikeisti belaisviais (stebime vis dažnėjančius pasidavimus ir gyvybės išsaugojimus), nebūtinai siekiant kitų tikslų. Lūžis įvyksta valdant Jogailai ir tęsiasi iki pat jo mirties; per šį laikotarpį Ordinui buvo sunkiausia derėtis dėl belaisvių. Tuo tarpu kunigaikštis Skirgaila, tiek didysis kunigaikštis Vytautas Ordino atžvilgiu buvo nuosaikesni. Galiausiai derybos su didžiuoju kunigaikščiu Žygimantu Kęstutaičiu rodo, kad belaisviai buvo naudojami kaip viena iš priemonių Livonijos ordino veiklai suvaržyti, ratifikuoti Brastos taiką ir nutraukti santykius su Švitrigaila.

3. 3. Karo belaisvių klausimas tarptautinėse sutartyse

Istorikė Jean Dunbabin atkreipė dėmesį į tai, kad XIII a. Vakarų Europoje taikos sutartyse apsikeitimas belaisviais buvo įprasta nuostata, tačiau jos

¹¹²² OF, Nr. 15, S. 181 (Item so hetten sie ouch gewurben, das der herre grosfurste die gefangnen us Lieffland loes welde geben; so hat her die, die her uff die czeit gewust hat, loesgegeben unde weis nu nach etczliche, die her ouch welle loesgeben, unde wo her denne meh dirfert, die wil her ouch loesgeben).

¹¹²³ OF, Nr. 15, S. 212–217 (<...> der meister von Lieffland hat geantwortt, her hette keyner, darnach hat her zcu im gesant, do hat her gesprochen sie wenne alle irstorben).

vykdymas galėjo užtrukti ne vieną mėnesį po karo pabaigos¹¹²⁴. Tokia buvo ir XIV a. Vokiečių ordino ir LDK diplomatijos praktika. Lietuvos valdovai ir Ordinas sudarydavo paliaubas dar Gedimino laikais – 1323 ir 1338 m. Tačiau tai būdavo trumpalaikės paliaubos, nes Ordinas negalėjo sudaryti („amžinųjų“) taikų su pagonimis¹¹²⁵. Vis dėlto beveik po kiekvieno karinio žygio abiems pusėms tekdavo ne tik žodžiais, bet ir sutartimis spręsti karo belaisvių likimą. Todėl jų paleidimas ir išpirkimas būdavo įtraukiamas į įvairias sutartis, tačiau jų vykdymas ne visada būdavo sklandus.

Pirmieji belaisvių paminėjimai Vokiečių ordino ir Lietuvos sutartyse siekia pagoniškąjį laikotarpį – 1379 m. Trakų¹¹²⁶ ir 1380 m. Dovydiškių sutartyse. Pastarojoje randame aiškių nuostatų, kaip abi pusės turi elgtis su karo belaisviais: (1) Jogailos / Ordino sugauti žmonės turi būti paleisti be išpirkos; (2) jei jie būtų sugauti nežinant, tai nepažeis taikos sutarties; (3) šie žmonės turi būti paleisti be išpirkos; (4) kad sutartis liktų „nepastebėta“, turi būti imituojama, jog už belaisvius buvo sumokėta išpirka¹¹²⁷. Iš šio susitarimo turinio matyti, kad buvo supratimas apie išpirkas (vartojami terminai: *schaczunge*, *gelt*, *gut*) ir kaip tokiu būdu atgauti laisvę; tačiau galėjo būti paleisti tik Ordino ir Jogailos žmonės, nes sutartis buvo nukreipta prieš Trakų kunigaikštį Kęstutį ir jo valdas. Ordinas, pasinaudojęs šia sutartimi, surengė kelis žygius į Žemaitiją ir kunigaikščio valdas, iš kurių paėmė daug belaisvių¹¹²⁸. Galbūt 1382 m. Ordino sąskaitų knygoje yra įrašas apie jų išpirkimą ir Kęstučio „skolą“¹¹²⁹?

Jogailai įsitvirtinus Lietuvoje po Kęstučio mirties ir Vytauto pabėgimo į Vokiečių ordino valstybę Prūsijoje 1382 m., Dovydiškių sutarties laikytis nebereikėjo. Viena iš priežasčių, kodėl 1383 m. liepos mėn. didysis magistras Konradas Ciolneris Rotenšteinas paskelbė karą Jogailai, buvo būtent ta, kad jis nepaleidimo belaisvių, kaip tai padarė Ordinas. Be to, didysis magistras kaltino Jogailą, kad šis, užuot perdavęs belaisvius Ordinui, pardavinėjo juos į rusėniškus kraštus¹¹³⁰.

¹¹²⁴ J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment*, p. 87.

¹¹²⁵ R. Petrauskas, *Litauen und der Deutsche Orden: Vom Feind zum Verbündeten*, S. 238.

¹¹²⁶ CDP, Bd. 3, Nr. 134.

¹¹²⁷ LUB, Bd. 3, Nr. 1153.

¹¹²⁸ VM, p. 170; 172–173;

¹¹²⁹ DGÄ, S. 150; įrašas apie Kęstučio skolą sąskaitų knygoje atsirado Balgos komturui buvus Dytrichui Elneriui (1374–1382 m.), kuris su kunigaikščiu derėjosi prie Kauno 1379/1380 m., VM, p. 164.

¹¹³⁰ LUB, Bd. 3, Nr. 1189.

XIV a. trumpalaikėse paliaubų sutartyse ne visada būdavo sprendžiamas belaisvių klausimas tiesiogiai, o verčiau, jose buvo skelbiama, kad per tą laiką bus surengti atskiri suvažiavimai belaisviams išlaisvinti. 1395 m. prieš birželio 24 d. Ordino maršalas paskelbė paliaubas keturiolikai dienų iki planuojamo suvažiavimo ir po jo. Tokį patį dokumentą paskelbė ir didysis kunigaikštis Vytautas¹¹³¹. Po to paliaubos buvo paskebtos 1396 m., 1397 m. sausį, liepą ir lapkritį¹¹³².

1398 m. balandžio 23 d. Gardine susirinkę Vokiečių ordino įgaliotiniai ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas derėjosi dėl taikos sutarties. Vokiečių istorikas Sebastianas Kubonas, tyrinėjęs Vokiečių ordino užsienio politiką valdant didžiajam magistrui Konradui Jungingenui, pastebėjo, kad būtent Livonijos magistras iškėlė belaisvių klausimą ir pasiūlė, kad Ordino įgaliotiniai dėl jų derėtųsi su didžiuoju kunigaikščiu Vytautu¹¹³³. Didysis magistras, atsakydamas į Livonijos magistro iškeltus klausimus, pabrėžė, kad belaisvius abi pusės atves į išlaisvinimo suvažiavimą, kuriame bus nuspręsta, kas bus paleistas, o kas ne¹¹³⁴. Preliminarioje sutartyje tai neatsispindi: šeštojoje nuostatoje minimas Vytauto brolis Žygimantas, kuris nuo 1390 m. buvo laikomas kaip Vytauto didžiajam magistrui duotas įkaitas, o septintojoje nuostatoje pabrėžiama, kad visi abiejų pusių belaisviai, laikomi pilyse ir dvaruose, turi būti paleisti¹¹³⁵. Taigi atrodo, kad galiausiai Gardine buvo sutarta paleisti visus belaisvius, ir šis klausimas ėjo iškart po svarbių punktų dėl Žemaitijos užrašymo Ordinui ir sienų nustatymo.

Tų pačių metų rugsėjo pabaigoje ir spalio pradžioje įvykusiame suvažiavime Salyne buvo patvirtinta „amžinoji taika“ (spalio 12 d.). Tačiau joje nieko nekalbama apie belaisvius, jų apsikeitimą ir paleidimą, o tik apie bendruose kariniuose žygiuose pagautus belaisvius, pabrėžiant, kas ką pagaus, to belaisvis ir liks. Keletą detalių apie sutartį savo kronikoje pateikia oficialas

¹¹³¹ CDP, Bd. 6, Nr. 20; CEV, nr. 117.

¹¹³² CDP, Bd. 5, S. 103; CEV, nr. 140; CDP, Bd. 6, nr. 41; 44; 52.

¹¹³³ S. Kubon, Die Außenpolitik des Deutschen Ordens, S. 93–94; 98.

¹¹³⁴ Vokiečių ordino didžiojo magistro laiškas Livonijos magistrui, 1398.IV, be vietos, LUB, Bd. 4, Nr. 1469 (<...> das iclich part von beiden siten uf di losunge solde brenge, welchen gefangen her welde, und den solde man zu losen geben, und welchen her nicht darbringen welde, das solde an im legen, und uns dunkt, das an solcher wiese sotanege biesorge vorwaret sie, als si beste mag).

¹¹³⁵ E. Weise, Die Staatsverträge, Bd. 1, S. 7–8; CEV, nr. 179 (So sal ouch der herre homeister frii und ledig wider geben dem herren herczogen Witawten, sinen bruder herczog Sigismundt. Ouch so sullen von beiden seiten die gefangen alle ledig sien die wir als gefangen uff unsern husern und hofen habin); Ordino pusės tekstas: LUB, Bd. 4, Nr. 1470.

Jonas. Pasak jo, Vytauto brolis Žygimantas buvo paleistas kartu su kitais įkaitais¹¹³⁶. Visa tai leidžia manyti, kad belaisviai (nebūtinai visi, bet neabejotinai svarbiausi) buvo paleisti suvažiavime prieš galutinai sudarant ir patvirtinant taiką. Išlaisvinimo faktą patvirtina ir Žygimanto Kęstutaičio buvimas tarp sutarties liudininkų. Kaip jau buvo aptarta pirmiau, Žygimanto klausimas buvo keliamas gerokai anksčiau ir, matyt, didysis magistras buvo linkęs paleisti Vytauto brolių dėl gerų santykių su Lietuva, tačiau didysis kunigaikštis turėjo sumokėti senas skolas Ordinui¹¹³⁷.

Salyno taika truko neilgai, ir jau 1401 m. gegužę didysis magistras skundėsi Ordino pareigūnams, kad Vytautas pažeidė taiką ir išsivedė į nelaisvę iš Žemaitijos Ordino brolius. Tačiau iki tol jokių skundų dėl sutarties nuostatų pažeidimo nerandame.

Po Žalgirio ir Koronovo mūšių bei Marienburgo pilies apgulties 1410 m. gruodžio 9 d. Nešavoje buvo sudarytos paliaubos¹¹³⁸, pagal kurias belaisviai turėjo per 8 dienas nuo paliaubų pabaigos (t. y. 1411 m. sausio 19 d.) pasirodyti su išpirka, o kunigaikščiams, „svečiams“ ir samdiniams buvo duotas ilgesnis terminas. Netrukus, atskirais pasižadėjimais, Krokuvoje buvo paleisti keli riteriai iš tolimesnių kraštų, kaip Albrechtas Loimas, pažadėjęs Lenkijos karaliui per du kartus sumokėti išpirką (pirmąją dalį iki 1411 m. vasario 10 d.)¹¹³⁹. Belaisvių ir jų išpirkų klausimas buvo iškeltas Torunės taikos sutartyje 1411 m. vasario 1 d., kurioje buvo skelbta, kad „visi abiejų pusių belaisviai, patekę į nelaisvę šiame kare, turi būti išlaisvinti iš nelaisvės ir paleisti be apgaulės, o visos išpirkos ir mokesčiai už tuos belaisvius, kurių vis dar yra reikalaujama, turi būti panaikinti ir neturi būti jokia būdu reikalaujami“¹¹⁴⁰. Karo belaisvių svarbą rodo tai, kad ši nuostata sutartyje buvo antroje vietoje ir, tikėtina, tam turėjo įtakos nemažas skaičius patekusių į nelaisvę riterių ir samdinių bei jų aplinkos žmonės, darę spaudimą Ordinui.

¹¹³⁶ SRP, Bd. 3, S. 219–220.

¹¹³⁷ CDP, Bd. 6, Nr. 39: (<...> das Wytowt sinen bruder Sigmund gelasen hat dem Orden czu getruwer hant und in giesels wyse <...> und leget off yn grose koste, dy Wytowt phlichtig ist dem Orden noch czu bezzalen nemlich gelegen schulde <...> so sal unser homeister fry und ledig ym wider gebin synen bruder Sigmund)

¹¹³⁸ Lites, Bd. 2, Nr. 63 (Lenkijos karaliaus); Nr. 64 (didžiojo magistro).

¹¹³⁹ Išn. 867 ir 954.

¹¹⁴⁰ E. Weise, Die Staatsverträge, Bd. 1, S. 86 (Item quod omnes captivi, qui in hac guerra sunt captivati, a captivitatibus ipsorum de ambabus partibus fiant quitii, liberi et soluti sine fraude et quod omnes depactiones et exactiones eorundem captivorum, que nondum sunt exacte, deleantur et in nichilum redigantur <...> Et si aliqui pro ipsorum depactione cauciones fideiussorias fecerunt aut eciam litterales, omnes omnino annullentur et fideiussoras sint liberi dolo et fraude quibuslibet proculmotis).

Be to Vokiečių ordinas atskiru dokumentu įsipareigojo už visus belaisvius (kaip Pamario kunigaikštį Kazimierą ir Olesnicos kunigaikštį Konradą)¹¹⁴¹ ir Lenkijos-Lietuvos užimtas pilis sumokėti 100 000 kapų čekiškų grašių. Tai turėjo padaryti per metus keturiomis dalimis¹¹⁴². Tiek pirmoji, tiek antroji mokėjimo dalis vėlavo. Tačiau, pasak Ordino, vėlavo ir belaisvių išlaisvinimas (pilių kontrolė tikėtina buvo sugrąžinta 1411 m. vasarį-kovą¹¹⁴³), todėl buvo siekiama mokėjimą atidėti arba visai panaikinti. Tam reikėjo preteksto – belaisvių (už)laikymas arba ne visų jų paleidimas, pažeidžiant Torunės taiką¹¹⁴⁴. Markianas Pelechas puikiai apibendrina šią situaciją: skundai buvo diplomatinis Ordino manevras siekiant išvengti mokėjimo Lenkijai po Torunės taikos. Vokiečių ordinas stengėsi sukurti palankų savo, kaip nuskriausto veikėjo, įvaizdį ten, iš kur galėjo ateiti pagalba¹¹⁴⁵. Apie tai, kad tokie skundai pasiekdavo vokiškus kraštus, liudija 1412 m. gegužės 1 d. Bavarijos kunigaikščio laiškas Romos karaliui ir popiežiui Jonui XXIII¹¹⁴⁶. Tačiau neegzistuojant aiškaus sutarčių įgyvendinimo mechanizmo, belaisvių likimas paprastai priklausydavo nuo tolesnės įvykių raidos ir abiejų pusių noro gerinti santykius.

Jei pažvelgtume į Torunės taikos sutarties turinį, ten nenurodyta, iki kada karo belaisviai turėjo būti paleisti, ir nėra jokios išlygos, kas įvyktų, jei Jogaila ar Vytautas jų nepaleistų¹¹⁴⁷. Didysis kunigaikštis Vytautas 1411 m. kovo 28 d. užtikrino didįjį magistrą, kad belaisviai bus paleisti laiku, o Livonijos krašto

¹¹⁴¹ Oficiolas Jonas apie tai taip pat rašė, SRP, Bd. 3, S. 325 (<...> und vor dy gefangen, dy der koning hatte, czwen herczogin und vil guter ritter und knechte, muste der ordin dem konige gebin uf tage hundert tusunt schok).

¹¹⁴² M. Pelech, Der Verpflichtungsbrief des Hochmeisters Heinrich von Plauen bezüglich der Bezahlung von 100 000 Schock Böhm. Groschen an den König von Polen vom 31. Januar 1411, in: *Preußenland*, Bd. 17, Marburg, S. 55–64.

¹¹⁴³ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy*, s. 732–733.

¹¹⁴⁴ Aleksandras Anikowskis išskyrė pagrindinius Ordino argumentus, kuriais buvo pasitelkiama spręsti teisinius procesus ir taikos derybas: finansiniai, teisiniai, istoriniai, ideologiniai, plačiau žr. A. Anikowski, *The Teutonic Order arguments*, p. 24–33.

¹¹⁴⁵ M. Pelech, *W sprawie okupu*, p. 149–150; A. Szweda, *Der Erste Frieden von Thorn (1411) unter besonderer Berücksichtigung der Rolle des Würzburger Bischofs Johann von Egloffstein*, in: *Würzburger diözesangeschichtsblätter*, Bd. 78, Bistum Würzburg, 2015, p. 359.

¹¹⁴⁶ Lites, t. 2, s. 40–41, 47; plačiau žr.: A. Szweda, *Zakon krzyżacki wobec*, s. 535.

¹¹⁴⁷ *Tuo tarpu Ordinui vėluojant su mokėjimu, tokios sąlygos jau buvo*, žr. M. Pelech, *W sprawie okupu*, s. 134–135.

magistrui pažadėjo kuo greičiau perduoti Dobelės belaisvius¹¹⁴⁸. Tačiau Lenkijos karalius Jogaila ir jo aplinka, suprasdami Torunės taikos nuostatos lakoniškumą, pareiškė, kad nėra aiškaus termino per kurį belaisviai turi būti paleisti¹¹⁴⁹. Matyt, 1412 m. rugpjūčio 24 d. Zigmanto Liuksemburgiečio arbitražo sprendimas Budoje turėjo ištaisyti šį ginčą. Dokumente buvo numatyta, kad visi belaisviai turėjo būti paleisti per šešis mėnesius; jame buvo iškeltas Tamaviškių ir Norkyčių belaisvių klausimas; atsisakyta reikalavimų dėl išpirkų, tačiau tai nebuvo įgyvendinta¹¹⁵⁰.

1414 m. vasarą atsinaujinus karui tarp Ordino ir Lenkijos-Lietuvos, po Prūsijos nusiaubimo ir ilgos Strasburgo pilies apgulties, prasidėjo derybos dėl paliaubų. Paliaubos buvo sudarytos spalio 7 d., stovykloje prie Strasburgo, tačiau apie belaisvius joje nekalbama, vis dėlto tai netrukdė didžiajam kunigaikščiui Vytautui lygtinai paleisti belaisvius kitą dieną ir paprašyti didžiojo magistro lygtinai paleisti didikus Butrimą ir Mikitą bei jų bendražygius¹¹⁵¹. Lapkričio 19 d. Racionže patvirtinant paliaubas, jau buvo numatyta, kad visi belaisviai turėjo būti pristatyti gruodžio 21 d. (*die beati Thome apostoli*): Ordino belaisviai turėjo laukti Torunėje, o lenkų belaisviai – Kujavijos Brastoje. Tada jie turėjo būti surašyti ir paleisti lygtinai, o grįžti turėjo kitų metų gegužę (*reddit et restitui debent die dominicia proxima post festum Ascensionis Domini proxime futurum*)¹¹⁵². Be to, kad Strasburgo paliaubose aiškiai apibrėžtas terminas, per kurį turėtų įvykti apsikeitimas belaisviais ir jų išpirkimas, matome ir detalią belaisvių diferenciaciją. Pirmiausia minimi paprasti žmonės (*captivis popularibus*), pabrėžiant kiekvieną atskirą kategoriją: *rusticis, mulieribus, pueris*. Kitame punkte kalbama apie kilminguosius, riterius, samdinius ir kitus žymius asmenis (*captivis nobilebus, militibus clientibus et aliis notabilibus personis*)¹¹⁵³.

¹¹⁴⁸ CEV, nr. 473 (das sie alle czu gutter czeit los und ledig werden); LUB, Bd. 4, Nr. 1905 (so schire her moge).

¹¹⁴⁹ M. Pelech, W sprawie okupu, s. 146 (quod de talibus promissionibus sue an peritus nihil constat, nisi ipse dominus rex remittit se ad litteras suas et ea, que descripta sunt in ipsis <...> non ex quo nullum tempus limitans est pro dimissione captivorum in litteris federis, ad quas dominus rex se remittit).

¹¹⁵⁰ Lites, t. 1, nr. 18: (<...> absque dolo debeant libere hincinde dimittere et relaxare omnes captivos incontinenti, quamprimum poterint, vel saltem infra sex menses <...> debent omnes captivos de Thammow et Nerweketen liberos et solutos dimittere de omnibus manenciis, obligacionibus et homagiis <...> quod omnes exactiones, a captivis recepte hincinde post federa pacis facte in Thorun, libere restituantur <...>). Plg.: E. Weise, Die Staatsverträge, Bd. 1, S. 97.

¹¹⁵¹ CEV, nr. 600.

¹¹⁵² E. Weise, Die Staatsverträge, Bd. 1, S. 110.

¹¹⁵³ M. Niwiński, Umowa dodatkowa, s. 171.

Po dar vieno atsinaujinusio karo 1422 m., rugsėjo 27 d. buvo sudaryta Melno taika. Preliminarioje sutartyje karo belaisvių klausimas buvo trylikta nuostata ir ji nesiskyrė nuo tos, kuria galima rasti Torunės taikoje, pabrėžiant „kad visi belaisviai šiame kare paimti į nelaisvę“ turi būti paleisti. Tuo tarpu galutinėje sutartyje pridėdama, kad ne tik „šiame kare“, bet ir per „paliaubas“, turint omenyje nuo 1414 m. iki 1422 m. vis atnaujintas Strasburgo paliaubas. Šaltiniai rodo, kad po Melno taikos belaisvių išvadavimas užtruko kelis metus. Žinoma, kad Vytautas 1422 m. lapkritį paleido daug belaisvių, moterų ir vaikų¹¹⁵⁴. Po metų, pranešama, kaip Vytautas siunčia belaisvius iš Lietuvos ir Rusios į Prūsiją¹¹⁵⁵. Galiausiai, 1424 m. didysis kunigaikštis dar 70 belaisvių išsiuntė pas didįjį magistrą, nors jų nebuvo „reikalauta“¹¹⁵⁶.

1433 m. rugsėjo 13 d. Jesenice sudarytose paliaubose taip pat išskiriami kilmingieji (*edeling*) ir miestiečiai, kurie turėjo būti paleisti lygtinai iki kitų Kalėdų, ir valstiečiai bei kiti „vargšai“ žmonės, kuriais turėjo būti apsikeista arba sumokėta po du vengriškus auksinus. Sutartyje taip pat patikslinama, kad ši nuostata taikoma tik paskutinio karo belaisviams¹¹⁵⁷. Netrukus po to, rugsėjo 21 d., didysis magistras išduoda Lenkijos karaliui garantinį raštą už belaisvius, kurie prieš dvejus metus pateko į nelaisvę, pažadėdamas juos sugrąžinti per kitas derybas per Kalėdas¹¹⁵⁸.

Nemažai ginčų dėl karo belaisvių kilo po Brastos taikos sudarymo 1435 m. gruodžio 31 d. Kaip ir kitų taikos sutarčių turinyje, čia taip pat kalbama apie „visų belaisvių“ paleidimą, išskyrus tuos belaisvius, kurie buvo sugauti Lietuvoje, pažeidžiant Jesenicoje sudarytas paliaubas¹¹⁵⁹. Ši nuostata buvo

¹¹⁵⁴ CEV, nr. 1051.

¹¹⁵⁵ LMAVB, RS F15-73, S. 355 (Anno 23. In feria octava corporis Christi. Hatt Witoldt 280 gefangener inß landt geschickt, hab ir noch 86 die ehr auch hiney schicken <...> ehe auß Reussen mehr bekommen wirdt, so weil er sie auch schicken).

¹¹⁵⁶ Ldk Vytauto laiškas didžiajam magistrui, 1424.XII.2, Gardinas, GStAPK OBA 4359 (Ouch so hatten wir euch dorfure wol czebenczick gefangen gesandt, do von ir uns keyns geschreben habit, wie wol wir mit grossen pfluisse dornoch vurschen und fragen, wo wir indirteyn pfinden mochten, den wolden wir euch gerne senden).

¹¹⁵⁷ OF, Nr. 14, S. 741–721 (Item das dye gefangen edelinge und uf den steten von beyden teylen uf dye hant ap ymand vor sye wurde globen sullen gelosen werden bys uf dye neesten komende weynachten und alleyne dye in dißem letzten krige seyn gefangen und dye wir in unsir gewalt halden. Sundir gebauwer und andir arme lwte, dye ouch syn gefangen, dye nicht haben das sye sich von eygenem mogen loßen sal man eyn geben vor den andern und welch teyl meyst hot und seyne undirsassen wil widdir haben sal vor eyn iczlichen der selben armen geben czwene ungerische gulden dem teyle des gefangen syn seyn).

¹¹⁵⁸ OF, Nr. 13, S. 204.

¹¹⁵⁹ E. Weise, Die Staatsverträge, S. 195–212.

tiesiogiai nukreipta prieš Livonijos ordiną, pažeidusį 1433 m. paliaubas tarp Vokiečių ordino, Lenkijos Karalystės ir LDK¹¹⁶⁰. Todėl vienas iš ginčų, kilusių po Pabaisko mūšio dėl belaisvių tarp Livonijos ordino ir didžiojo kunigaikščio, kilo būtent dėl šios sąlygos. Didysis magistras Paulius Rusdorfas „apgaulingai“ pristatė šią nuostatą Livonijos ordinui, neminint apie išimtį, kad būtų pritarata Brastos taikai. Todėl Lietuvos pusė reikalavo atiduoti visus belaisvius už nieką, o savų, patekusių į nelaisvę per 1433–1435 m. laikotarpį Livonijos ordinas negalėjo reikalauti pagal taikos nuostatas¹¹⁶¹.

Vokiečių ordino ir LDK taikos sutartyse: Torunės (1411 m.), Melno (1422 m.) ir Brastos (1435 m.), randame tą pačią sąlygą „*omnes captivi* turi būti paleisti“. Tiek terminą, tiek sąlygą galima atsekti XIV a. Ordino ir Lenkijos santykiuose, kai Lenkijos karaliaus Kazimiero 1337 m. duotame dokumente randame „*omnes captivi indifferenter*“, tačiau nekonkretizuojama, ką galėtų reikšti „be distinkcijos“. O 1343 m. Kališo taikoje skaitome frazę „*captivis omnibus*“¹¹⁶². 1411–1422 m. laikotarpiu Ordinas ir Ldk Vytautas šią nuostatą suprato skirtingai. Jei Ordinas norėjo susigrąžinti visus karo belaisvius¹¹⁶³, tai Vytautas ketino atiduoti tik vyrus, be moterų ir vaikų. Todėl 1413 m. pradžioje buvo pateiktas Benedikto Makrai raportas, kuriame buvo nagrinėjama termino „*omnes captivos*“ reikšmė. Subarbitras teigė, kad nors žodis „*captivos*“ yra *masculinum*, jis kartais apima ir moteriškąją giminę, todėl didysis kunigaikštis turėtų Ordinui atiduoti ne tik vyrus, bet ir moteris bei vaikus¹¹⁶⁴.

¹¹⁶⁰ J. Matusas, Švitrigaila, p. 144; R. Varakauskas, Lietuvos ir Livonijos santykiai, p. 92.

¹¹⁶¹ K. Neitmann, Die Staatsverträge, S. 212–213, 272, 286–287.

¹¹⁶² CDP, Bd. 2, S. 220; Bd. 3, S. 59; S. Szczur, Traktat pokojowy Kazimierza Wielkiego z zakonem krzyżackim z 1343 r., in: *Zapiski Historyczne: poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich*, t. 56, nr. 4 (1991) s. 7–43.

¹¹⁶³ Plg. Johanas Posilgietis taip pat kalba apie visus Lenkijos karaliaus belaisvius ir dar patikslina, SRP, Bd. 3, S. 325 (und vor dy gefangen, dy der koning hatte, czwen herczogin und vil guter ritter und knechte, muste der ordin dem konige gebin uf tage hundred tusunt schok).

¹¹⁶⁴ Lites, t. 1, p. 171 (Et in hoc contra conscienciam propriam scribitis, scitis enim, quod solum viros absque uxoribus et liberis adduxerunt; nemo enim dubitat, sub isto termino “omnes captivos” tam bene contineri captivos feminine generis quam masculine, cuius contrarium aliam partem non tamquam iudex sed advocatus defendendo dicitis: hoc casu solum viros comprehensos in verbo “captivos” in sententia domini regis Hungarie expressato: cum tamen secundum generalem doctrinam doctorum et omnium subscribencium, qui in hoc concordant, verbum masculinum concipit femininum in materia favorabili, prout est in casu meo, ubi ubi (sic) agitur de liberatione captivorum; quamvis in materia odiosa verbum masculinum quandoque concipit femininum, quadoque non, secundum diversas distinciones doctorum).

Sutartyse taip pat pradėta vis labiau konkretizuoti sąlygas dėl belaisvių. Nors 1380 m. Dovydiškių ir 1398 m. preliminarioje Salyno (Gardino) sutartyse teigiama, kad visi belaisviai (*omnes captivi*) turi būti paleisti ir išlaisvinti, vėlesniuose dokumentuose randame frazę „paimti į nelaisvę šiame kare“ (*in hac guerra; in presenti gwerra*). Vadinas, pradėta aiškiai skirti konkretaus konflikto metu paimtus belaisvius nuo „senų“, dėl įvairių priežasčių užsilikusių belaisvių¹¹⁶⁵. Šį konkretumą geriausiai iliustruoja Brastos taika, kurioje išskiriami karo belaisviai, kurie turėtų būti paleisti, o kurie – ne.

Priešingai, paliaubos, kuriomis laikinai būdavo sustabdomi karo veiksmai, skirtingiems belaisviams nustatė skirtingas sąlygas: kilmingiems buvo suteikiama galimybė per šį laikotarpį išsipirkti arba apsikeisti su kitu belaisviu, o nekilmingiems tekdavo laukti atskirų suvažiavimų. Tačiau paliaubos ir po jų prasidėję taikingi „momentai“ atvėrė galimybę derėtis ne tik dėl taikos sąlygų, bet ir dėl visiško belaisvių paleidimo. O kai taikos sutartys pagaliau būdavo sudaromos, visų belaisvių paleidimas garantavo jos laikymąsi ir gerų santykių palaikymą. Tai gerai atsiskleidžia nagrinėjant XIV–XV a. sandūros konfliktinius laikotarpius tarp LDK ir Vokiečių ordino. Nepaisant įvairių nesutarimų, abi pusės nuolat stengėsi rengti atskirus suvažiavimus dėl belaisvių išlaisvinimo paliaubų metu, nuolatinės karo grėsmės akivaizdoje paleisti paleisti belaisvius lygtinai (vien tik 1414–1416 m. laikotarpiu belaisvių paleidimo terminai buvo nuolat pratęsinėjami) ir rasti kompromisą, galiausiai apsikeičiant vieni kitų belaisviais. Tokia dialogo ieškojimo dinamika karo belaisvių tema rodo, kaip ši tradicija buvo įsitvirtinusi abiejų šalių politikoje.

¹¹⁶⁵ Krokuvos kanauninkas Dlugošas kitaip interpretavo Torunės taikos nuostatą dėl karo belaisvių, jis rašė, kad iš įvairių konfliktų turėjo būti paleisti, Joannis Dlugossii Annales, Lib. X–XI, p. 177 (item ut omnes magistri et Ordinis in quibuscunque conflictibus captos homines solvat in integrum et relaxet).

IŠVADOS

1. XIV–XV a. Lietuvos ir Vokiečių ordino santykiuose karo belaisvių klausimai tapo svarbiu abiejų šalių diplomatijos ir politikos aspektu. Karo belaisvių tema aptinkama įvairiuose šaltiniuose – naratyviniuose, paliubų ir taikos sutartyse, korespondencijoje, specialiuose sąrašuose, sąskaitų knygose. Šaltiniams būdingas informacijos fragmentiškumas, pasikartojamumas, tačiau atskirų, kad ir lakoniškų paminėjimų gausa, rodo šio reiškinių svarbą politiniuose ir diplomatinuose santykiuose tarp šalių. Su karo belaisviais buvo susiję daugelis ritualų, praktikų, papročių, kurie vienaip ar kitaip formavo abiejų valstybių karybą, daugeliu atžvilgių atitinkančias Vakarų Europoje nusistovėjusią tradiciją.

2. Prieš didesnius ar mažesnius žygius būdavo nustatomos taisyklės dėl karo belaisvių ėmimo, kurių turėjo laikytis Ordino ar lietuvių kariuomenės. Vokiečių ordino sutartyse su sąjungininkais ar samdiniais buvo taikomi du pasidalijimo principai: arba grobis buvo dalijamas lygiomis dalimis, neatsižvelgiant į belaisvio socialinę padėtį, kitais atvejais Ordinas pasilikdavo teisę pasilikti arba perimti ir kompensuoti už aukštesnio statuso karo belaisvį.

3. Įsitvirtino principas, kad Ordino didysis magistras paskirstydavo belaisvius, nepriklausomai nuo to, ar jis pats dalyvavo kampanijoje, ar ne. O gana identiška lietuvių paimti belaisviai atitekdavo didžiajam kunigaikščiui, kuris taip pat paskirstydavo grobį pagal papročius. Nors šaltiniai neleidžia tiksliai apibūdinti lietuvių praktikos šioje srityje, netiesioginių nuorodų į paprastą archajišką paprotį susitarti dėl belaisvių dalybų yra nemažai. Net ir atidžiai išnagrinėjus įvairių asmenų susirašinėjimą galima išvelgti dalybų rezultatą, bet ne patį procesą.

4. Dažnas Vokiečių ordino brolių patekimas į nelaisvę tiek savo šalyje, tiek prieš teritorijoje liudija apie jų aktyvų dalyvavimą karo veiksmuose. Nors Ordino nario paėmimo į nelaisvę aplinkybės buvo įvairios, daugiau sužinome apie šį faktą, bet ne apie tolesnį likimą. Dėl savo pobūdžio naratyviniai šaltiniai daugiausia dėmesio skyrė aktyviausiems ir aukštas pareigas užėmusiems Ordino broliams. Dėl šios priežasties neįmanoma tiksliai apskaičiuoti, kiek jų pateko į nelaisvę per visą laikotarpį.

5. Tarp daugybės anoniminių belaisvių išsiskiria Lietuvos didikai, kurių patekimas į nelaisvę šaltinių labiau nušviečiamas. Su jais būdavo elgiamasi pagarbiai, o tai rodo jų išskirtino socialinio statuso atpažinimą ir pripažinimą. Tik XV a. konfliktuose, pradedant sudarinėti tikslesnius belaisvių sąrašus, galima sužinoti apie kitų socialinių grupių atstovus. Pasikeitus geopolitinei situacijai regione, nuo XV a. antrojo dešimtmečio lietuviai į Ordino nelaisvę patekdavo vis rečiau.

6. Nepaisant didelio Vakarų Europos riterių įsitraukimo į reizų karą su Lietuva, jų patekimas į nelaisvę būdavo palyginti retas arba šaltiniuose menkiausiai dokumentuotas. Nuo XV a. didėjant samdinių skaičiui Ordino kariuomenėje, neišvengiamai gausėjusių jų patekimo į nelaisvę atvejų. Gausėjantys šaltiniai leidžia teigti, kad vis „teisėtais“ ir „garbingais“ belaisviais dažniau buvo laikomi ne tik kilmingieji, bet ir miestiečiai.

7. Per reizus ir įvairias kitas karines kampanijas į nelaisvę paimtų ne kilmingųjų skaičius buvo didžiausias. Tačiau tuo pat metu šaltiniai apie juos kalba mažiausiai konkrečiai. Tik nuo XV a. pirmųjų dešimtmečių nekilmingieji karo belaisviai sulaukdavo didesnio abiejų pusių dėmesio – tai rodo išlikę karo belaisvių sąrašai, iš kurių sužinome jų vardus, o kartais ir veiklą. Tarp nekilmingųjų karo belaisvių šaltiniuose sutinkame didelę įvairovę, tiek identifikuojamų individualiai (*gesinde, diener, mayt, knecht*), tiek kolektyviai (*captivis popularibus, volk gemeinlich, geringe, gebauwer ar arme leute*).

8. Ilgalaikio karo metu Vakarų Europos riteriški karybos ir elgesio su karo belaisviais būdai paplito Lietuvos elito visuomenėje dar iki krikšto. Abi pusės pradeda imti belaisvius ir pasiduoti pagal tą patį ritualą (rankos padavimas kaip pasiūlymas pasiduoti, priesaikos davimas pakelta ranka kalintojui), o tai rodo, kad egzistuoja pagarbos priešininkui motyvas. Nuo XIV a. vidurio tiek Ordinas, tiek lietuviai ėmė imti vis daugiau belaisvių, nepriklausomai nuo lyties ir socialinės padėties. Abi pusės vis labiau suvokė gyvybės išsaugojimo ir belaisvio vertę.

9. Nelaisvės trukmė labai įvairavo, ji galėjo trukti metus, dvejus ar net kelis dešimtmečius. Ypač esant įtemptiems tarpvalstybiniais santykiams, vieno ar kelių belaisvių „užlaikymas“ buvo įprasta praktika. Šaltiniai belaisvių kasdienybei ir veiklai neskiria daug

dėmesio, tik retais atvejais įmanoma stebėti kokius nors jų judesius ar veiksmus. Vis dėlto kai kurie belaisviai išnaudodavo savo nelaisvę, kad užmegztų ryšius su savo kalintojais, taip užtikrindami kontaktus ir po nelaisvės (Ordino brolio Henriko Kloco, Olesnicos kunigaikščio Konrado Baltojo atvejai).

10. Į svetimą kraštą išvesti karo belaisviai būdavo paskirstomi po pilis, miestus ir dvarus. Lietuvos atveju turimuose šaltiniuose aiškiai dominuoja valstybės branduolys – „tikroji Lietuva“ (Vilnius, Gardinas, Trakai, Kaunas). Tuo tarpu Vokiečių ordino teritorijose Prūsijoje ir Livonijoje karo belaisviai būdavo skirstomi po komtūrijas. Svarbesni belaisviai buvo laikomi įvairiose pilyse (Marienburgo, Elbingo, Ragainės), o Karaliaučius ir aplinkinės teritorijos – buvo ne tik laikymo, bet ir daugumos belaisvių apgyvendinimo vieta.

11. Jei konkreti geografinė vieta nenurodoma, šaltiniuose dažnai teigiama, kad kaliniai buvo laikomi tiesiog dvaruose ar pilyse. Tokias fragmentiškas nuorodas į karo belaisvių laikymo vietas lemia informacijos trūkumas, todėl šaltiniuose dažnai pateikiami apibendrinti teiginiai apie tai, kad belaisviai buvo laikomi „tolimoje žemėje“, „išsibarstę“, „sunkiai randami“ arba tiesiog „Lietuvoje“ ar „Prūsijoje“.

12. Laikymo erdvės XIV–XV a. šaltiniuose vadinamos bendrai – „kalėjimu“ (*gefengnisse*), tačiau vartojami ir konkretesni terminai: „požemis“ arba „belangė“ (*temenitz*), „karceris“ (*carcer*), „kamera“ (*camera*), „bokštas“ (*thurm*). Vis dėlto, be įvardijimo, šaltiniai apie šias erdves paprastai daugiau nieko nepasako. Tyrimas taip pat patvirtino, kad kilmingi belaisviai neišvengdavo įkalinimo požemiuose.

13. Kalintojai ne visada pasirūpindavo būtiniaisiais dalykais, nes už belaisvio gerovę pirmiausia buvo atsakingi jo giminaičiai, draugai ir valdovai. Aprūpinti belaisvius drabužiais, maistu ar bent jau tam tikra finansine parama buvo įprastas tikslas, kai belaisvių nebuvo galima iš karto paleisti lygtinai. Tačiau aukštesnio socialinio statuso belaisviai galėjo iš savo kalintojo galėjo gauti ne tik minimalią, bet ir jų statusą atitinkančią globą.

14. „Pančiai“ ir „sunkios grandinės“ šaltiniuose tapo nelaisvės metaforomis. Tai taip pat buvo gana ryškus ir matomas belaisvio identifikavimas, o to meto visuomenei tai darė įspūdį kaip retorinis sunkios nelaisvės padėties išryškinimas.

15. Požiūrį į karo belaisvį taip pat išreiškė nuolat pasikartojantis „vargšo žmogaus“ (*armen Leute*), kuriam reikia visokeriopos pagalbos, nes nelaisvėje gresia badas, šaltis, baimė ir, svarbiausia, nežinomybė, motyvas. Toks apibūdinimas ne tik ir ne tiek atspindi materialinę (ir tikrai ne socialinę) padėtį, bet ir pabrėžia negalimumą išlaikyti savo socialinį sluoksnį atitinkantį gyvenimo lygį.

16. Užuominos apie belaisvių kankinimus ar nežmonišką ir tiesiog netinkamą to meto supratimu elgesį su karo belaisviais yra dažnos; ne vieno belaisvio likimas nelaisvėje baigdavosi smurtine mirtimi. Tokie atvejai dažnai būdavo naudojami propagandos tikslais, daugiausia čia pasižymėjo Vokiečių ordinas, siekiant diskredituoti kitą pusę. Kartu tai rodo rimtą rūpestį karo belaisvių gerove ir savijauta.

17. XIV–XV a., egzistavo tradiciniai būdai belaisviui atgauti laisvę, vienas iš jų – Vakarų Europoje paplitusios išpirkos. Nors išpirkos pagoniškuoju laikotarpiu minimos tik fragmentiškai, tačiau XIV a. pabaigoje kilę ginčai dėl „senųjų prapročių“ tarp Ordino ir Lietuvos liudija, kad tokios praktikos buvo naudotos ir tais laikais. Išpirka už belaisvius buvo propaguojama ir suprantama, o nukrypimai nuo papročių ir dėl to kylantys skundai liudija apie nusistovėjusios tvarkos sutrikimus.

18. Išpirkos už Ordino brolius buvo įvairios ir priklausė ne tik nuo jų socialinės padėties, užimamų pareigų, bet ir nuo kalintojų siekių. Didžiausia išpirka už Vokiečių ordino narį sudarė 10 000 vengriškų auksinų, o mažiausia – 100 nobilių. Už samdinius ir įvairius tarnus buvo reikalaujama panašių sumų, kurios buvo nustatomos ne „spėjant“ belaisvio vertę, o pagal tam tikrą fiksuotą išpirkų modelį, atsižvelgiant į jų tarnybą, t. y. ar jie buvo būrio vadai, ar tarnai. Remdamasis tokiu principu Ordinas reikalavo, kad nebūtų prašoma didesnės išpirkos nei belaisvis vertas pagal savo statusą.

19. XIV a. pabaigoje – XV a. LDK ir Vokiečių ordino santykiuose svarbią vietą turėjo belaisvių lygtiniai paleidimai už garbės žodį ir laidavimą. Šaltiniuose vis dažniau pasitaikanti frazė senąja vokiečių (*uff die hand, uff die borgerhandt*) ir lotynų (*ad manum, ad fidejussoriam caucionem manuum*) kalbomis (reiškianti laidavimą už belaisvį), iš esmės atitiko Vakarų Europoje susiklosčiusią praktiką vietoj lygtinai paleisto belaisvio palikti įkaitą, tik šiuo atveju tai buvo žodinis ir

raštiškas patikimo ir garbingo asmens pažadas pristatyti belaisvį atgal, kai baigsis jo lygtinio paleidimo terminas. Dėl nepasitikėjimo karo belaisviu, kuris ne visada laikydavosi garbės, atsirado tokia praktika, kuri jau XV a. pradžioje apibūdinama kaip „senas paprotys“. Belaisviui gavus garantą, jam taip pat buvo nustatomas terminas, iki kurio jis privalėjo grįžti pas savo kalintoją ir išsipirkti arba kitaip išlaisvinti. Svarbus vaidmuo teko ir pačiam garantuotojui: jis nebuvo pasyvus veikėjas, o veikiau tarpininkas tarp kalintojo ir belaisvio, ne tik informuojantis abi puses, bet ir įsitraukiantis į karo belaisvio išlaisvinimo procesą, todėl dažniausiai laiduotojai būdavo didieji kunigaikščiai ir didieji magistras.

20. Karo belaisvis galėjo būti iškeistas į vieną tokios pat vertės belaisvį ar kelis kitus, kad atgautų savo laisvę. Ši praktika, kaip ir išpirkimas, buvo plačiai taikoma XIV–XV a. ir buvo patogi, ypač Ordinui, kuris buvo labiau suinteresuotas mainais nei savo narių ar samdinių išpirkimu. Tačiau lemiamas mainų momentas šaltiniuose beveik nefiksuojamas, daugiau žinome apie derybas dėl jų, organizavimą, bet ne tai, kaip jie vyko ir kokie „ritualai“ galiojo. Šaltiniuose tik užsimenama, kad abi pusės, atvedusios savo belaisvius, turėjo vieną belaisvį pakeisti kitu (arba keliais).

21. Abi pusės organizuodavo suvažiavimus (*lozunge, losunge, losung, gewonliche losunge, redempcionem*) dėl belaisvių išpirkimo, mainų ar paleidimo. Šie suvažiavimai dėl belaisvių išlaisvinimo dažnai diktavo ne tik nelaisvėje esančių, bet ir kalintojų gyvenimus, kurie nuolat derino tokių susitikimų laiką (dažniausiai per Bažnytinės šventės) ir vietą (paprastai pasienyje) su kita puse ir naudojosi galimybe susitikti asmeniškai. Sėkmingas belaisvių paleidimas arba derybos buvo vienas pirmųjų žingsnių atkuriant nutrūkusius diplomatinis santykius, toliau padedant juos palaikyti ir skatinant spręsti abipuses problemas.

22. XIV a. pab. – XV a. derybos dėl belaisvių tapo įprasta Ordino ir Lietuvos politikos dalimi. Laiškai ir specialūs dokumentai, kuriuose kalbama apie apsikeitimą belaisviais arba derybas dėl jų, belaisvių sąrašai ir kiti su belaisviais susiję šaltiniai rodo jų svarbą abiejų šalių karo kasdienybėje. Net ir aštrėjant Ordino ir LDK santykiams, ypač 1401–1404 ir 1409–1422 m., buvo vedamos derybos dėl belaisvių, o šiuo laikotarpiu įvyko nemažai mainų ir išpirkų, siekiant gerinti

tarpvalstybinius santykius ir atverti kelią naujai taikos sutarčiai. Derybose (ne)tiesiogiai dalyvavo ir belaisvių giminaičiai bei draugai, kurie nuolat ragino Vokiečių ordino vadovybę padėti patekusiems į nelaisvę.

23. Karo belaisvių klausimas būdavo aptariamas beveik visose tarptautinėse, ypač taikos ir paliaubų sutartyse. Pirmieji belaisvių paminėjimai Vokiečių ordino ir Lietuvos sutartyse siekia XIV a. antrąją pusę. Nuo 1398 m. „amžinosios“ Salyno sutarties pradedama vis konkrečiau kalbėti apie karo belaisvius, sutarčių tekstuose randame tą pačią nuostatą „visi belaisviai“ (*omnes captivi*) turi būti paleisti. Nuo 1411 m. Torunės taikos atsiranda frazė „paimti į nelaisvę šiame kare“ (*in hac guerra; in presenti gwerra*). Taigi buvo aiškiai atskirti konkrečiame konflikte paimti belaisviai. Karo belaisvių svarbą taikos sutartyse rodo tai, kad belaisvius liečiantis punktas paprastai eidavo po svarbesnių teritorinių klausimų.

24. Paliaubų sutartyse ne visada buvo tiesiogiai aptariamas belaisvių klausimas, o veikia nurodoma, kad bus surengti atskiri suvažiavimai belaisviams išlaisvinti. Nesant aiškaus susitarimų įgyvendinimo mechanizmo, belaisvių likimas paprastai priklausė nuo tolesnės įvykių raidos ir abiejų pusių noro gerinti santykius. Nepaisant to, nuo XIV a. antrosios pusės tarp Ordino ir LDK susiklostė praktika taikos ir paliaubų derybas pradėti būtent nuo belaisvių klausimo ir siekiant gerinti tarpusavio santykius, belaisviai buvo paleidžiami greičiau, derybos vyko dažniau. Belaisvių klausimos nuoseklus įtraukimas į taikos sutartis liudija ne tik abiejų pusių įsipareigojimą išlaisvinti belaisvius, bet ir pastangą įtvirtinti ilgalaikę taiką tarp šalių.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Archyviniai šaltiniai

Berlynas

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz:

Perg. Urk., Schiebl. XII, Nr. 2; 3; 7;

Schiebl. 64, Nr. 9;

Ordensbriefarchiv (OBA): 561, 650, 1173, 1352, 1362, 1374, 1373, 1375, 1383, 1392, 1398, 1413, 1417, 1421, 1422, 1424, 1426, 1447, 1451, 1473, 1567, 1582, 1587, 1589, 1616, 1663, 1676, 1715, 1720, 1737, 2058, 2095, 2146, 2155, 2160, 2161, 2167, 2212, 2229, 2253, 2255, 2284, 2309, 2373, 2659, 2914, 3216, 3622, 3856, 3866, 3890, 3910, 3928, 3931, 4359, 5762, 5785, 5786, 5790, 5792, 5793, 5795, 5796, 5799, 5823, 5833, 5872, 5877, 5891, 5932, 6035, 6052, 6272, 6350, 6379, 6607, 6703, 6717, 6741, 6805, 6810, 6836, 6838, 6866, 7112, 7115, 7360, 7378, 7420, 7444, 7600, 12908, 12964, 13077, 13090, 13200, 13725, 13771, 15247, 15859, 24079, 28066, 28459, 28593, 28833.

Ordensfolianten (OF): 1b, 2c, 6, 7, 12, 13, 14, 15.

Maskva

Российская государственная библиотека:

F.68, Nr. 358.4, 157r–157v.

Varšuva

Archiwum Główne Akt Dawnych:

Dokumenty pergaminowe, nr. 24; 4452; 4454.

Vilnius

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių
skaitykla:

F15-73

Publikuoti šaltiniai

1. Arbusow Leonid, Zwölf Urkunden zu O. Stavenhagen: „Livland und die Schlacht bei Tannenberg“, in: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands auf dem Jahre 1911*, Riga, 1913, S. 265–277.
2. *Das Ausgabebuch des Marienburger Hauskomturs für die Jahre 1410–1420*, hrsg.: von W. Ziesemer, Königsberg, 1911.
3. Baranov Alexander, Die Abschriftensammlung von Johannes Voigt (Staatsarchiv Königsberg) in der Russischen Staatsbibliothek in Moskau. Abschließende Bemerkungen, in: *Preußenland*, Bd. 8, 2017, S. 41–59.
4. Biskup Marian, Spisy jeńców polskich z bitwy pod Chojnicami, in: *Przegląd Historyczny*, t. 56, z. 1, 1965, s. 88–103.
5. *Bullarium Poloniae*, t. 2 (1342–1378), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae, 1985.
6. Capgrave Johan, Chronicle of England, in: *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores*, ed. F. C. Hingeston, London, 1858.
7. *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laiškai*, par. S. C. Rowell, Vilnius, 2003.
8. *Codex Diplomaticus Lithuaniae*, ed. E. Raczyński, Vratislaviae, 1845.
9. *Codex Diplomaticus Lubecensis*, Bd. 1, hrsg. v. F. Aschenfeldt, Lübeck, 1843.
10. *Codex Diplomaticus Prussicus*, hrsg. v. J. Voigt, Bd. 4; 6, Königsberg, 1853; 1861.
11. *Codex diplomaticus Warmienseis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, Bd. 3, hrsg. C. P. Woelky, Braunsberg, Leipzig, 1874; Bd. 4, hrsg. V. Röhrich, F. Liedtke, H. Schmauch, Braunsberg, 1935.
12. *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376-1430*, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882.
13. David Lucas, *Preussische Chronik*, hrsg. v. E. Hennig, Bd. 7, Königsberg, 1815.
14. *Długossii Joannis Historiae Polonicae libri XI*, ed. A. Przewdziecki, t. 4, Cracoviae, 1877.
15. Dusburgietis Petras, *Prūsijos žemės kronika*, vertė L. Valkūnas, Vilnius, 1985.
16. *Expeditions to Prussia and the Holy Land Made by Henry Earl of Derby (afterwards King Henry IV.) in the years 1390–1 and 1392–3. Being the accounts kept by his treasurer during two years*, pub. R. Kyngeston, L. T. Smith, London, 1894.

17. Forstreuter Kurt, Briefe aus Preussen nach Köln um 1330, in: *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, Bd. 26, 1951, S. 85–99.
18. *Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, hrsg. von W. Ziesemer, Danzig, 1921.
19. *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae inclitt Regni Poloniae*, lib. X–XI, ed. K. Baczkowski et al., Varsaviae, 1997.
20. *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae inclitt Regni Poloniae*, lib. XI, ed. K. Baczkowski et al., Varsaviae, 2000.
21. Latvīšs Henriks, Vartbergē Hermanas, *Livonijos kronikos*, sud. J. Jurginis, Vilnius, 1991.
22. *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, red. K. Korsakas, K. Ambrasas, J. Jurginis, A. Maldonis, J. Palionis, R. Šarmaitis, A. Venclova, vertė R. Jasas, Vilnius, 1971.
23. Kutrzeba Stanisław, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe: od XV do XVIII wieku*, Kraków, 1937.
24. Kwiatkowski Krzysztof, Neue Quellen aus dem Kreis des Deutschen Ordens zum Krieg von 1409–1411, in: *Zapiski historyczne*, t. 75, nr. 4, 2010, s. 67–112.
25. Marburgietis Vygasdas, *Naujoji Prūsijos kronika*, vertė Rimantas Jasas, Vilnius, 1999.
26. *Das Marienburger Ämterbuch*, hrsg.: von W. Ziesemer, Danzig, 1916.
27. *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*, hrsg. von E. Joachim, Königsberg, 1896.
28. Origo regis Jagyelo et Wytholdi ducum Lithuanie, in: *Полное собрание русских летописей*, Т. 35, Летописи белорусско-литовские, 1980.
29. *Ouvres de Froissart*, pub. K. de Lettenhove, t. 5, Osnabrück, 1967.
30. Pelech Markian, Der Verpflichtungsbrief des Hochmeisters Heinrich von Plauen bezüglich der Bezahlung von 100 000 Schock Böhm. Groschen an den König von Polen vom 31. Januar 1411, in: *Preußenland*, Bd. 17, Marburg, S. 55–64.
31. Pelech Markian, Der verlorene Ordensfoliant 5 (früher Hochmeister-Registrant II) des Hist. Staatsarchivs Königsberg, mit Regesta (nach Rudolf Philippi und Erich Joachim), in: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens*, Bd. 1, hg. v. U. Arnold, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 36, Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, Bd. 1, Marburg, 1986.
32. Perlbach Max, Königsberger Correspondenzen aus der Zeit Werners von Orseln, in: *Altpreußische Monatsschrift*, Bd. 10, 1873, S. 79–84.

33. *The Poems of Oswald von Wolkenstein. An English Translation of the Complete Works (1376/77–1445)*, ed. Albrecht Classen, Palgrave Macmillan, 2008.
34. Prince Albert E., A Letter of Edward the Black Prince Describing the Battle of Najera in 1367, in: *The English Historical Review*, Vol. 41, Oxford, 1926, p. 415–418.
35. *Rachunki dworu króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, ed. Franciszek Piekosiński, Kraków, 1896.
36. *Scriptores rerum prussicarum*, Bd. 1–5, hg. v. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Leipzig, 1861–1874.
37. *Das Soldbuch des Deutschen Ordens 1410/1411. Die Abrechnungen für die Soldtruppen. Mit ergänzenden Quellen*, 1: Text mit Anhang und Erläuterungen, hrsg. von S. Ekdahl, Veröffentlichungen aus den Archiven Preußischer Kulturbesitz 23/I, Köln – Wien, 1988.
38. *Das Soldbuch des Deutschen Ordens 1410/1411*, hrsg. von S. Ekdahl, 23/II, Köln – Weimar – Wien, 2010.
39. *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*, hrsg.: von E. Weise, Bd. 1 (1398–1437), Königsberg, 1939.
40. *Visitationen im Deutschen Orden im Mittelalter*, Teil I: 1236–1449, Hrsg. Marian Biskup und Irena Janosz-Biskupowa (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 50), 2002.
41. Windecke Eberhard, *Imperatoriaus Zigmanto knyga. XV a. Lietuvos valdovų portretai. Pasakojimai ir vaizdai*, sud. Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, Vilnius, 2015.

Literatūra

1. Ambühl Rémy, *Prisoners of War in the Hundred Years War. Ransom Culture in the Late Middle Ages*, New York, 2013.
2. Ambühl Rémy, Joan of Arc as prisonnière de guerre, in: *English Historical Review*, Vol. 132, p. 1045–1076.
3. Auge Oliver, Zu den Handlungsspielräumen „kleiner“ Fürsten: Ein neues Forschungsdesign am Beispiel der Herzöge von Pommern-Stolp (1372–1459), in: *Zeitschrift für Historische Forschung*, Bd. 40, Nr. 2, 2013, S. 183–226.
4. Bar Přemysl, A Tortuous Path to Reconciliation and Justice: Sigismund of Luxemburg as Arbiter in the Dispute between the Teutonic Knights and Poland (1412–1420), in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 66/1, 2017, S. 3–40.

5. Bar Přemysl, Waffenstillstand statt ewiger Frieden? Die Verhandlungen über die Verlängerung des Strasburger Waffenstillstandes zwischen dem Deutschen Orden und Polen-Litauen (1414–1422), in: *Studia historica Brunensia*, Bd. 66, 2019, S. 121–139.
6. Baronas Darius, Lietuvių karybos broužai XIII a. pradžioje, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 487–506.
7. Baronas Darius, Kęstučio pabėgimas iš Marienburgo, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 11, Vilnius, 2003.
8. Baronas Darius, Pal. Mykolo Giedraičio gyvenimas ir jo kultas Lietuvoje (XVI – XIX a. pr.), in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys: šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. M. Paknys, Vilnius, 2005, p. 229–315.
9. Baronas Darius, Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo broužai XIV a. karo sūkuryje, in: *Lituanistica*, t. 56, Vilnius, 2010, p. 2–18.
10. Baronas Darius, Mačiulis Dangiras, *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*, Vilnius, 2010.
11. Baronas Darius, Dubonis Artūras, Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos istorija, T. III: XIII a.–1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Vilnius, 2011.
12. Białuński Grzegorz, Zemsta matką sprawiedliwości. Wergeld (głównoszczyzna) w Prusach Krzyżackich i Prusach Książęcych, in: *Czasopismo prawnohistoryczne*, t. 67, z. 2, 2015, s. 11–29.
13. Biskup Marian, Z badan nad “Wielką wojną” z Zakonem Krzyżackim, in: *Kwartalnik Historyczny*, t. 66, 1959, s. 697–701.
14. Biskup Marian, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim, 1454–1466*, Warszawa, 1967.
15. Biskup Marian, Das Problem der Söldner in den Streitkräften des Deutschordensstaates Preußen vom Ende des 14. Jahrhunderts bis 1525, in: *Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter*, hg. v. Z. H. Nowak (Ordines militares – Colloquia Torunensia Historica, Bd. VI), Toruń, 1991, p. 49–74.
16. Biskup Marian, *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim: 1308–1521*, Gdańsk, 1994.
17. Boockmann Hartmut, Die Vorwerke des Deutschen Ordens in Preußen, in: *Die Grundherrschaft im späten Mittelalter*, Bd. 1, Sigmaringen, 1983, S. 555–576.
18. Boockmann Hartmut, Die Geschichtsschreibung des Deutschen Ordens: Gattungsfragen und „Gebrauchssituationen“, in: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewußtsein im späten Mittelalter*, hg. v. H. Patze, Sigmaringen, 1987, S. 447–469.

19. Boockmann Hartmut, *Vokiečių ordinas: dvylika jo istorijos skyrių*, išvertė A. Nikžentaitis, Vilnius, 2003.
20. Bumblauskas Alfredas, Žalgiris: neatsakyti klausimai, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 26, Vilnius, 2010.
21. Caro Jacob, *Geschichte Polens*, Bd. 3, Gotha, 1869.
22. Cassidy-Welch Megan, *Imprisonment in the Medieval Religious Imagination, c. 1150–1400*, Palgrave, 2011.
23. Christiansen Eric, *The Northern Crusades: The Baltic and Catholic Frontier, 1100–1525*, Minneapolis, 1980.
24. Contamine Philippe, *War in the Middle Ages*, Wiley-Blackwell, 1991.
25. Czacharowski Antoni, „Mußte es zur Schlacht bei Tannenberg kommen?“, in: *Das Preußenland als Forschungsaufgabe. Eine europäische Region in ihren geschichtlichen Bezügen*, hg. v. B. Jähnig, G. Michels, Lüneburg, 2000, S. 51–59.
26. Čapaitė Rūta, Vytauto laišakai kaip viduramžių epistolinio žanro pavyzdys, in: *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, Vilnius, 1996, p. 47–95.
27. Čelkis Tomas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*, Vilnius, 2014.
28. Damarackaitė Adelė, Karo belaisvių aukojimo paprotys baltų kraštuose XIII–XIV amžiuje, in: *Darbai ir dienos*, t. 21, 2000, p. 17–38.
29. Davis, Geo B., The Prisoner of War, in: *The American Journal of International Law*, Vol. 7, No. 3, 1913, p. 521–545.
30. Dorna Maciej, *Bracia zakonu krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1309. Studium prozopograficzne*, Poznań, 2004.
31. Dunbabin Jean, *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe 1000–1300*, Palgrave, 2002.
32. Dundulis Bronius, Lietuva ir Trylikos metų karas tarp Lenkijos ir Ordino (1454–1466 m.), in: *Istorija*, t. 9, Vilnius, 1968, p. 123–143.
33. Dundulis Bronius, *Kovos su kryžiuočiais dėl Baltijos pajūrio XIII–XV amžiuje*, Vilnius, 1977.
34. Ekdahl Sven, Über die Kriegsdienste der Freien im Kulmerland zu Anfang des 15. Jahrhunderts, in: *Preußenland*, Bd. 2, 1964, S. 1–13.
35. Ekdahl Sven, Kilka uwaga o księdze żołdu Zakonu Krzyżackiego o okresu „Wielkiej Wojny“ (1410–1411), in: *Zapiski Historyczne*, t. 33, z. 3, Toruń, 1968, s. 111–130.
36. Ekdahl Sven, Die Armbrust im Deutschordensland Preußen zu Beginn des 15. Jahrhunderts, in: *Fasciculi Archaeologiae Historicae*, t. V, Łódź, 1992, p. 17–48.
37. Ekdahl Sven, *Jono Dluogošo „Prūsų vėliavos“ – Žalgirio mūšio šaltinis*, Vilnius, 1992.

38. Ekdahl Sven, The Treatment of Prisoners of War during the Fighting between the Teutonic Order and Lithuania, in: *The Military Orders: Fighting for the faith and caring for the sick*, Cambridge, 1994, p. 263–269.
39. Ekdahl Sven, Veträge des Deutschen Ordens mit Söldnerführern aus den ersten Jahrzehnten nach Grunwald, in: *Questiones Medii Aevi Novae*, 11, Warsaw, 2006, p. 51–95.
40. Foltz Max, *Geschichte des Danziger Stadthaushalts*, Danzig, 1912.
41. Forey Alan, *The Military Orders. From the Twelfth to the Early Fourteenth Centuries*, London, 1992.
42. France John, *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000–1300*, London, 1999.
43. Freed, John Beckman, The Origins of the European Nobility: the Problem of the Ministerials, in: *Viator*, Vol. 7, 1976.
44. Friedman Yvonne, *Encounter between Enemies: Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Leiden, 2002.
45. Geltner Guy, Coping in medieval prisons, in: *Continuity and Change*, 23 (1), 2008, p. 151–172.
46. Geremek Bronisław, Problem siły roboczej w Prusach w pierwszej połowie XV w., in: *Przegląd Historyczny*, t. 48, n. 2, s. 195–233.
47. Gersdorf Harro, *Der Deutsche Orden im Zeitalter der polnisch-litauischen Union: die Amtszeit des Hochmeisters Konrad Zöllner von Rotenstein (1382–1390)*, Marburg, 1957.
48. Gillingham John, Women, children and the profits of war, in: *Gender and Historiography: Studies in the earlier middle ages in honour of Pauline Stafford*, London, 2012, p. 61–74.
49. Given-Wilson Chris, Bériac Françoise, Edward III's Prisoners of War: The Battle of Poitiers and its Context, in: *The English Historical Review*, Vol. 116, No. 468 (Sep., 2001), p. 802–833.
50. Goridis Philippe, *Gefangen im Heiligen Land. Verarbeitung und Bewältigung christlicher Gefangenschaft zur Zeit der Kreuzzüge*, Vorträge und Forschungen Sonderband 57, Memmingen, 2015.
51. Govaerts Sander, *Armies and Ecosystems in Premodern Europe. The Meuse Region, 1250–1850*, Leeds, 2021.
52. Grieser Rudolf, *Hans von Baysen. Ein Staatsmann aus der Zeit des Niederganges der Ordensherrschaft in Preußen*, Leipzig, 1936.
53. Guard Timothy, *Chivalry, Kingship and Crusade: The English Experience in the Fourteenth Century*, Woodbridge, 2013.
54. Gudavičius Edvardas, *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*, Vilnius, 1989.

55. Gudavičius Edvardas, Kelios pastabos apie lietuvių taktiką Žalgirio mūšyje, in: *Karo archyvas*, t. 13, 1992, Vilnius, p. 34–42.
56. Gudavičius Edvardas, Lietuvių pašauktinės kariuomenės organizacijos bruožai, in: *Karo archyvas*, t. 13, 1992, Vilnius, p. 43–118.
57. Gudavičius Edvardas, Lenkų atsiradimas Rytų Lietuvoje, in: *Rytų Lietuva. Istorija, kultūra, kalba*, Vilnius, 1992.
58. Gurevičius Aronas, Viduramžių kultūros kategorijos, Vilnius, 1989.
59. Hay Denys, The Division of the Spoils of War in Fourteenth-Century England, in: *Transactions of the Royal Historical Society*, Vol. 4, 1954, p. 91–109.
60. Heck Roman, Piastowie ślący a Królestwo Polskie w XIV–XV w., in: *Piastowie w dziejach Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975, s. 50–69.
61. Hellmann Meinhard, Die Stellung des livländischen Ordenszweiges zur Gesamtpolitik des Deutschen Ordens von 13. bis zum 16. Jahrhundert, in: *Von Akkon bis Wien: Studien zur Deutschordensgeschichte vom 13. bis zum 20. Jahrhundert. Festschrift zum 90. Geburtstag von Althochmeister P. Dr. Marian Tumler O. T. am 21. Oktober 1977*, hrsg. v. U. Arnold, Marburg, Bd. 20, S. 6–13.
62. Herrmann Christofer, Die Hochmeisterkapelle auf der Marienburg, in: *Castrum sanctae Mariae. Die Marienburg als Burg, Residenz und Museum*, Göttingen, 2019, S. 179–222.
63. Honig, Jan Willem, Reappraising Late Medieval Strategy: The Example of the 1415 Agincourt Campaign, in: *War in History*, Vol. 19, No. 2, 2012, p. 123–151.
64. Huizinga Johan, *Waning of the Middle Ages*, London, 1987.
65. Ibler Malden, Count Ivan Anž Frankopan, the Royal Steward of the Estate in Sweden 1426–1434, in: *Croatian History*, 2005.
66. Israel Ottokar, *Das Verhältnis des Hochmeisters des Deutschen Ordens zum Reich im 15. Jahrhundert*, Marburg, 1952.
67. Yoder Cassady, Let them eat cake? Status-based differences in diet in medieval Denmark, in: *Journal of Archaeological Science*, Vol. 39, 2012, p. 1183–1193.
68. Józwiak Sławomir, Jeńcy strony krzyżackiej po bitwie pod Koronowem, in: *Zapiski Historyczne*, t. 75, Toruń, 2010, s. 87–102.
69. Józwiak Sławomir, Trupinda Janusz, Die Lebensorganisation im Schloss Marienburg in der Ordenszeit, in: *Castrum sanctae Mariae. Die Marienburg als Burg, Residenz und Museum*, hrsg. v. A. Mentzel-Reuters, S. Samerski, Burgenbau, 2019, S. 79–98.

70. Jucker Michael, Alles für den König? Erste Überlegungen zu königlichem Beutebesitz und ökonomischer Güterverteilung vom Früh- zum Spätmittelalter, in: *Der König als Krieger. Zum Verhältnis von Königtum und Krieg im Mittelalter*, hg. v. M. Clauss, A. Stieldorf u. T. Weller (Bamberger interdisziplinäre Mittelalterstudien Vorträge und Vorlesungen, Bd. 5), 2015, S. 65–88.
71. Jučas Mečislovas, *Žalgirio mūšis*, Vilnius, 2013.
72. Jurginis Juozas, *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*, Vilnius, 1976.
73. Keen Maurice, Richard II's Ordinances of War of 1385, in: *Rulers and Ruled in Late Medieval England: Essays Presented to Gerald Harriss*, ed. by G. L. Harriss, R. E. Archer, S. Walker, London and Rio Grande, 1995, p. 33–48.
74. Keen Maurice, *The Laws of War in the Late Middle Ages*, London, 1965 (2016).
75. King Andy, 'According to the customs used in French and Scottish wars': Prisoners and casualties on the Scottish Marches in the fourteenth century, in: *Journal of Medieval History*, 28:3, 2002.
76. Knoll, Paul W., *The Rise of the Polish Monarchy: Piast Poland in East Central Europe, 1320–1370*, Chicago and London, 1972.
77. Kolankowski Ludwik, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1 (1377–1499), Oświęcim, 2014.
78. Kubon Sebastian, *Die Außenpolitik des Deutschen Ordens unter Hochmeister Konrad von Jungingen (1393–1407)*, 2016.
79. Kuliszer Józef, *Powszechna historia gospodarcza średniowiecza i czasów nowożytnych*, t. 1, Warszawa, 1961.
80. Kwiatkowski Krzysztof, Die Selbstdarstellung des Deutschen Ordens in der Chronik Wigands von Marburg, in: *Selbstbild und Selbstverständnis der geistlichen Ritterorden*, hg. v. R. Czaja, J. Sarnowsky (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, Bd. XIII), Toruń, 2005, p. 127–138.
81. Kwiatkowski Krzysztof, *Zakon niemiecki jako „Corporatio Militaris“*, t. 1, Toruń, 2012.
82. Kwiatkowski Krzysztof, The Muslim People of Desht-i Qipchaq in Fifteenth-Century Prussia, in: *Fear and Loathing in the North: Jews and Muslims in Medieval Scandinavia and the Baltic Region*, Berlin, 2015, p. 141–170.
83. Kwiatkowski Krzysztof, Niewola księcia pomorsko-szczecińskiego Kazimierza [V] po bitwie grunwaldzkiej (1410/1411) – obserwacje

- historycznokulturowe, in: *Studia z Dziejów Średniowiecza*, nr. 21, 2017, s. 111–126.
84. Kwiatkowski Krzysztof, Kapitulacje załóg punktów umocnionych w wojnach pruskiej gałęzi zakonu niemieckiego z Litwą od końca XIII do początku XV stulecia, in: *Kapitulacje w dziejach wojen, z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, Oświęcim, 2017.
 85. Lawn Elizabeth, “Gefangenschaft“. *Aspekt und Symbol sozialer Bindung im Mittelalter – dargestellt an chronikalischen und poetischen Quellen*, Frankfurt am Main-Bern-Las Vegas, 1977.
 86. Leimus Ivar, Monetary History of Medieval Courland: Some Speculations, in: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, t. 89, 2013, p. 37–59.
 87. Leonavičiūtė Inga, Kariaunos vaidmuo kuriantis Lietuvos valstybei, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 475–486.
 88. Levy Albert, *Beiträge zum Kriebsrecht im Mittelalter, insbesondere in den Kämpfen, an welchen Deutschland beteiligt war: (8., 9., 10. Jahrhundert – Anfang des 11. Jahrhunderts)*, Breslau, 1889.
 89. Lewicki Anatol, Przymierze Zygmunta w. ks. litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II, in: *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno filozoficzny*, t. 37, Kraków, 1898.
 90. *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, red. J. Jurginis, Vilnius, 1964.
 91. Łowmiański Henryk, *Prusy – Litwa – Krzyżacy*, Warszawa, 1989.
 92. Mačiulis Dangiras, Petrauskas Rimvydas, Staliūnas Darius, *Kas laimėjo Žalgirio mūšį?: istorinio paveldo dalybos Vidurio ir Rytų Europoje*, Vilnius, 2012.
 93. Matusas Jonas, *Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis*, Vilnius, 1991.
 94. Mažeika Rasa, Pagans, Saints, and War Criminals: Direct Speech as a Sign of Liminal Interchanges in Latin Chronicles of the Baltic Crusades, in: *Viator*, vol. 45 (2), 2014, p. 271–288.
 95. Mägi Marika, Landed Estates on Saaremaa 1100–1400 as Recorded in a Study of the Parish of Pöide, in: *Lübeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100–1400 AD*, Riga, 2001, S. 315–328.
 96. Militzer Klaus, *Von Akkon zur Marienburg: Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 56, Marburg, 1999.
 97. Modzelewski Karol, *Barbarų Europa*, vertė V. Dekšnys, Vilnius, 2008.
 98. Mondschein Ken, Chivalry and Knighthood, in: *Handbook of Medieval Culture. Fundamental Aspects and Conditions of the European Middle Ages*, ed. by A. Classen, vol. 1, Berlin, 2015.

99. Mortensen Hans, Mortensen Gertrud, *Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreußens bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, T. 2 (Die Wildnis im östlichen Preußen, ihr Zustand um 1400 und ihre frühere Besiedlung), Leipzig, 1938
100. Mülverstedt, von Georg Adalbert, Beiträge zur Geschichte des Wergeldes in Preussen, in: *Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter andere Folge*, Bd. 3, 1853.
101. Neitmann Klaus, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen 1230-1449. Studien zur Diplomatie eines spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaates*, Köln, Böhlau, 1986.
102. *Niemiecko-polski i polsko-niemiecki słownik historyczny*, t. 1, op. K. Kopiński, J. Tandecki, L. Lewandowska, Toruń, 2018.
103. Niewiński Andrzej, *Jenietwo wojenne w późnym średniowieczu. Studia nad problematyką zjawiska w Polsce w kontekście zachodnioeuropejskim*, Oświęcim, 2020.
104. Nikodem Jarosław, *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420-1433: studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*, Oświęcim, 2015.
105. Nikžentaitis Alvydas, 1324 m. Lietuvos paliaubos su Vokiečių ordinu ir jų reikšmė, in: *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*, t. 2 (95), 1986, Vilnius, p. 61–71.
106. Nikžentaitis Alvydas, *Gediminas*, Vilnius, 1989.
107. Nikžentaitis Alvydas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės užsienio politikos veiksmų programa XIV a.–XV a. I pusėje ir jo įgyvendinimas, in: *Lituanistica*, nr. 3, Vilnius, 1990, p. 31–40.
108. Nikžentaitis Alvydas, XIII–XV a. lietuvių kariuomenės bruožai (organizacija, taktika, papročiai), in: *Karo archyvas*, t. 13, 1992, Vilnius, p. 3–33.
109. Nikžentaitis Alvydas, Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje (1283–1409), in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 507–526.
110. Niwiński Mieczysław, Umowa dodatkowa do rozejmu polsko-krzyżackiego z roku 1414, in: *Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. 10, nr. 4, 1935, s. 165–171.
111. Nowak Zenon, Polityka północna Zygmunta Luksemburskiego do roku 1411, in: *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, r. 69, z. 1, Toruń, 1964.
112. Nöbel Wilhelm, *Michael Küchmeister: Hochmeister des Deutschen Ordens, 1414–1422*, 1969.

113. Ochmański Jerzy, Kitų etninių grupių Lietuvos gyventojai XIII ir XIV a., in: *Senoji Lietuva*, Vilnius, 1996, p. 121–227.
114. Paravicini Werner, *Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Bd. 1–2 (Beihefte der Francia 1–2), Sigmarigen, 1989–1995.
115. Paravicini Werner, *Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Bd. 3: Adling leben im 14. Jahrhundert. Weshalb sie fuhren, Göttingen, 2020.
116. Paravicini Werner, Prasmingas švaistymas: žygiai į Prūsiją ir Lietuvą Pierre’o Bourdieu kapitalų teorijos požiūriu, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 26, Vilnius, 2010, p. 9–21.
117. Pawlikowski Michał, *Sądownictwo grodzkie w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej*, Strzałków, 2012.
118. Päsler Ralf G., *Deutschsprachige Sachliteratur im Preußenland bis 1500. Untersuchungen zu ihrer Überlieferung*, Köln, 2003.
119. Pelech Markian, Der verlorene Ordensfoliant 5 (früher Hochmeister-Registrant II) des Hist. Staatsarchivs Königsberg, mit Regesta (nach Rudolf Philippi und Erich Joachim), in: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens*, Bd. 1, hg. v. U. Arnold (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 36, Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, Bd. 1), Marburg, 1986, S. 123–180.
120. Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003.
121. Petrauskas Rimvydas, Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai, in: *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, Šiauliai, 2007, p. 206–222.
122. Petrauskas Rimvydas, Litauen und der Deutsche Orden: Vom Feind zum Verbündeten, in: *Tannenberg – Grunwald – Žalgiris 1410: Krieg und Frieden im späten Mittelalter*, hrsg. v. W. Paravicini, R. Petrauskas, G. Vercamer, Wiesbaden, 2012, S. 237–252.
123. Petrauskas Rimvydas, Valdovo svainiai ir satrapų palikuonys: Lietuvos diduomenė krikšto išvakarėse, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos: profesoriaus Mečislovo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys*, sud. V. Dolinskas, R. Petrauskas, E. Rimša, Vilnius, 2016, p. 131–143.
124. Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*, Vilnius, 2017.
125. Petrilionis Antanas, Viduramžių detektyvas: kaip žuvo kunigaikštis Karigaila? 1390 m. rugsėjo įvykiai ir jų atmintis, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2018, nr. 2, p. 38–44.

126. Petrilionis Antanas, „Auf die Hand“ praktika: belaisvių lygtiniai paleidimai tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos (XIV a. pabaiga–XV a. pirma pusė), in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 45, Vilnius, 2020, p. 31–46.
127. Polechow Sergiej, Itinerarium wielkiego księcia litewskiego Witolda: 4/5 sierpnia 1392–27 października 1430, in: *Rocznik Lituanistyczny*, t. 5, 2019, s. 9–120.
128. Pützfeld Carl, *Deutsche Rechtssymbolik*, Berlin, 1936.
129. Prochaska Antoni, *Dzieje Witolda, w. księcia Litwy*, Wilno, 1914.
130. Ryčkov Andrej, *Judo bučinys: valdovo išdavystės samprata Lietuvoje (XIII a. pabaiga–XVI a. vidurys)*, Vilnius, 2018.
131. Rogers Clifford J., The Military Revolutions of the Hundred Years' War, in: *The Journal of Military History*, Vol. 57, No. 2, 1993, p. 241–278.
132. Rowell Stephen Christopher, Pious Princesses or the Daughters of Belial: Pagal Lithuanian Dynastic Diplomacy, 1279–1423, in: *Medieval Prosopography*, Vol. 15, 1994, p. 1–77.
133. Rowell Stephen Christopher, *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vakarų Europoje, 1295–1345*, Vilnius, 2001.
134. Rowell Stephen Christopher, Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004 / 1, Vilnius, 2005.
135. Sarnowsky Jürgen, *Die Wirtschaftsführung des Deutschen Ordens in Preußen (1382–1454)*, Köln-Weimar-Wien, 1993.
136. Selart Anti, A new faith and a new name? Crusades, conversion, and baptismal names in medieval Baltics, in: *Journal of Baltic Studies*, Vol. 47, No. 2, 2016, p. 179–196.
137. Sirutavičius Marius, *Karo belaisviai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2002.
138. Stern Indrikis, *The Statutes of the Teutonic Knights: A Study of Religious Chivalry*, Michigal, 1969.
139. Strickland Matthew, *War and chivalry: the conduct and perception of war in England, and Normandy 1066–1217*, Cambridge, 1996.
140. Szczur Stanisław, Traktat pokojowy Kazimierza Wielkiego z zakonem krzyżackim z 1343 r., in: *Zapiski Historyczne: poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich*, t. 56, nr. 4, 1991, s. 7–43.
141. Szybkowski Sobiesław, rec.: A. Niewiński, Jeniectwo wojenne w późnym średniowieczu. Studia nad problematyką zjawiska w Polsce w kontekście zachodnioeuropejskim, wyd. 2, Oświęcim 2020, in: *Roczniki Historyczne*, t. 87, 2021, s. 258–263.
142. Szweda Adam, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej w stosunkach z zakonem krzyżackim w Prusach w latach 1386–1454*, Toruń, 2009.

143. Szweda Adam, Zakon krzyżacki wobec Polski i Litwy w latach 1411–1414, in: *Prace Historyczne*, nr. 141, z. 2, 2014, s. 531–553.
144. Szweda Adam, Der Erste Frieden von Thorn (1411) unter besonderer Berücksichtigung der Rolle des Würzburger Bischofs Johann von Egloffstein, in: *Würzburger diözesangeschichtsblätter*, Bd. 78, Bistum Würzburg, 2015, S. 351–363.
145. Szweda Adam, Die Rolle der Könige von Polen und ihrer Räte in der Gestaltung der Beziehungen mit dem Deutschen Orden von 1333 bis 1453, in: *Akteure mittelalterlicher Aussenpolitik: das Beispiel Ostmitteleuropas*, hrsg. v. S. Flemmig, N. Kersken, Marburg, 2017, S. 311–325.
146. Terharn Christoph, *Die Herforder Fehden im späten Mittelalter: Ein Beitrag zum Fehderecht*, ed. Erich Schmidt (Quellen und Forschungen zur Strafrechtsgeschichte, 6) Berlin/Bielefeld/München, 1994.
147. *The Teutonic Order in Prussia and Livonia. The political and ecclesiastical Structures 13th–16th century*, ed. R. Czaja, A. Radziński, Toruń, 2015.
148. Töppen Max, *Volkstümliche Dichtungen zumeist aus Handschriften d. 15., 16. u. 17. Jahrhunderts gesammelt: Ein Beitrage zur Geschichte der schönen Literatur der Provinz Preussen*, 1975.
149. Varakauskas Rokas, *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.*, Vilnius, 1982.
150. Vercamer Grischa, Die Freien im Deutschordensland Preußen als militärischer Rückhalt Ende des 14. – Anfang des 15. Jahrhunderts, in: *Tannenberg – Grunwald – Žalgiris 1410: Krieg und Frieden im späten Mittelalter*, Wiesbaden, 2012, S. 175–189.
151. Voigt Johannes, *Geschichte Preußens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. VII: Die Zeit von Hochmeister Ulrich von Jungingen 1407 bis zum Tode des Hochmeisters Paul von Rußdorf 1441, Königsberg, 1836.
152. *Wawel*, t. 1: Zabudowania Wawelu i ich dzieje. Opisał dr. S. Tomkowicz, cz. 1, Kraków, 1908.
153. Webb Henry J., Prisoners of War in the Middle Ages, in: *Military Affairs*, vol. 12, Lexington, 1948, p. 46–49.
154. Weber Lotar, *Preussen von 500 Jahren in culturhistorischer, statistischer und militairischer Beziehung nebst Special-Geographie*, Danzig, 1878.
155. Wickham Jason Paul, *The Enslavement of War Captives by the Romans to 146 BC*, 2014.
156. Zonenberg Slawomir, Der Deutsche Orden und die Dominikaner in der Rivalität um die preußischen Bistümer in der Mitte des 13. Jahrhunderts,

- in: *Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica: Yearbook for the Study of the Military Orders*, Vol. XXIV, Toruń, 2019, p. 111–147.
157. Žulkus Vladas, Klimka Libertas, *Lietuvos pajūrio žemės*, Vilnius, 1989.
158. Žulkus Vladas, Central Places of the Curonian and Prussian Tribes During the Years of Cultural Change (1200–1400), in: *Lübeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100–1400 AD*, Riga, 2001, p. 341–350.
159. Барвіньский Богдан, *Жигимонт Кейстутович, великий князь Литовско-русский: (1432–1440): історична монографія*, Львов, 1905.
160. Кошелева Ольга, «Честь» и «порука» - гаранты доверия в России Средневековья и эпохи Просвещения, in: *DNI Moskau: Vorträge zum 18. und 19. Jahrhundert*, Bd. 17, 2013.
161. Мартынюк Алексей, *До Герберштейна. Австрия и Восточная Европа в системе персональных связей и культурных контактов (XIII – начало XVI века)*, Москва, 2019
162. Полехов Сергей, Новые документы о Киевской земле XV века, in: *Сфрагістичний щорічник*, вип. 2, Київ, 2012.
163. Полехов Сергей, *Наследники Витовта: династическая война в Великом Княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва: Индрик, 2015.

PRIEDAI

1 lentelė. Išlaidos belaisvių aprūpinimui ir nuostolių kompensavimui.
(p. 134).

2 priedas. 1435 m. Pabaisko mūšio karo belaisviai.

Nr.	Karo belaisvis	Laikas nelaisvėje	Kieno	Šaltiniai	
1	Friedrich von Dodensen, von Livland	<i>des lantmarschalkes schreiber; en dynir; des lantmarschalkes dener</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007; 1012.	
<i>Fredrich von Dodenßen von Liefflande; Frederich von Dedensen; Frederik.</i> Paskutinį kartą minimas apie 1435.XI.20 rašytame laiške. Tuometinis Livonijos krašto maršalas buvo Henrikas Bokenfordas (1434–1435).					
2	Barthold Kerskorff	<i>des meisters bruder, meisters bruder;</i>	1435.IX.1 – †1436.VIII.8	Žygimanto Kęstutaičio	LUB, Bd. 8, Nr. 983; 998; 1005; 1012; OF, Nr. 13, S. 353.
<i>Bertoldt Kirskorff; Bertoldt Kirskorff; Bertolt Kirskorff; Bertolt Kerskorff; bruders Bartold Kirskorp.</i> Livonijos magistro Franko Kirskorfo (1433/34–1435) brolis ir Valterio Kirskorfo (Gdanko komtūras 1428–1434; Christburgo komtūras 1436–1438) giminaitis. Mirė nelaisvėje.					
3	Heinrich von Rodenberg	<i>das geste; geste und gutte luthē</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 983, 998, 1005, 1007, 1012; LUB, Bd. 9, Nr. 234, 261, 552 § 2	
<i>Hinrik Roddenberg; Heynrich Rodenbergh; Hynrick Rodenberg; Heinrich Reddenberg; Rodenberge.</i> 1437 m. paleistas lygtinai laiduojant Ordino maršalui ir Ragainės komtūrai (OF, Nr. 13, S. 445); garantas pratęstas iki 1438.IV.1 (OF, Nr. 13, S. 112); turėjo grįžti į Lietuvą 1438.VI.29 dieną.					
4	Dietrich von der Recke	<i>geste und gutte luthē</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 983,	

			998, 1005, 1007, 1012; LUB, Bd. 9, Nr. 234; 261; 957
<i>Dietrich von der Reke; Dyderich von der Reke.</i>			
Paskutinį kartą minimas 1438.III.3 (OF, Nr. 13, S. 493). 1437 m. paleistas lygtinai laiduojant Ordino maršalui ir Ragainės komturui (OF, Nr. 13, S. 445); garantas pratęstas iki 1438.IV.1 (OF, Nr. 13, S. 112); turėjo grįžti į Lietuvą 1438.VI.29 dieną.			
Galbūt tai Dydrichas VIII (<i>von der Recke</i>), vadinamas „der Schorffe“, Heideno (Reck) ponas. Tėvas – Johanas III, motina – Sofija (<i>von Bockenfoerde genannt Schüngel</i>), žr. <i>Geschichte der Herren von der Recke</i> , S. 220. Henrichas Bokenfordas jį vadina svainiu (<i>unsirn swoger</i>)			
5	Reinhold von den Rutenberg	<i>her; gutter luth</i>	LUB, Bd. 8, Nr. 998, 1005.
<i>her Reynoldt Rutenberge; her Reynolt Rutenbergh.</i>			
Paskutinį kartą minimas 1435.X.27. Tikriausiai buvo Cisse Rutenbergo (–1433/4) pusbrolis.			
6	Otto von Brakel	<i>her; gutter luth</i>	LUB, Bd. 8, Nr. 937; 948; 1005.
<i>her Otto Brakell.</i>			
Paskutinį kartą minimas kaip belaisvis 1435.X.27. Livonijos ordino vasalas, dalyvavęs visuose svarbiausiose to meto įvykiuose. Minimas kaip <i>ritter</i> 1419.X.2 (Akten, Bd. 1, S. 210, Nr. 246).			
7	Odert von Lode	<i>gutter luth</i> ; <i>rittere</i> ;	1435.IX.1 – prieš 1438.IX.2
			LUB, Bd. 8, Nr. 315; 700; 1005; 1012; LUB, Bd. 9, Nr. 378
<i>her Oddert Loden; her Odert Lode.</i>			
Riteris Odertas Lode; sūnus Otonas Lode. Ministerialių kilmės iš Bremeno. Antspaudavo su kitais pasiuntiniais dokumentą 1438.X.2, mirė 1468.VII.3 (<i>Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften</i> , hrsg. v. den Verbänden des livländischen, estländischen und kurländischen Stammadels, Teil: Estland, Bd. 1, bearb. v. O. M. v. Stackelberg, Görlitz, 1931).			
8	Dietrich Vack	<i>gutter luth</i>	LUB, Bd. 8, Nr. 1005; LUB, Bd. 9, Nr. 85
Paskutinį kartą minimas kaip belaisvis 1435.X.27. Livonijos magistro Franko Kirskorfo giminaitis (<i>moeck unsirs erwirdigen meisters</i>)			
9	Dietrich von Hake	<i>gutter luth</i>	LUB, Bd. 8: 1005
Paskutinį kartą minimas kaip belaisvis 1435.X.27. Livonijos krašto maršalo Henriko Bokenfordo giminaitis (<i>unsirn moech</i>).			

10	Wilhelm von Haven	<i>geste und gutte luthē</i>		Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007, 1012
<i>Willem von Haven; Willem von Hove.</i>					
Mergenburgo komtūro giminatis (<i>maech</i>). Paskutinį kartą minimas kaip belaisvis – 1438.XI.20.					
11	Peter Wessler	Soneburgo vaitas	1435–1437	Lenkų	LUB, Bd. 8, Nr. 905, 983, 1005, 1007, 1012, 1013.
<i>der Voith von der Soneborch; voithe von der Sunenborch; broder Dutesches ordens.</i>					
Per Pabaisko mūšį pateko į lenkų nelaisvę kartu su Henriku Notlebenu. Pirmoji išpirka – 350 Reino auksinų, po to pakelta iki 600 Reino auksinų.					
12	N.N.(Soneburgo vaito brolis)				LUB, 8: 1005
<i>voithes von der Sunenborch bruder.</i>					
Petro Veselerio brolis. Minimas vieną kartą.					
13	[von?] Sprengē	<i>des cumpans zcur Sunenborch; geste und gutte luthē; de wertliche</i>		Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007, 1012
<i>des cumpans zcur Sunenborch bruder.</i>					
Buvo išvestas į Trakus (OBA 7112) ir minimas kaip „atvykstantis kasmet iš vokiškų kraštų“ (<i>de jarlink ut Duschelande quam</i>).					
14	Henrich von Notleben	Jarvos vaitas	1435–1437	Lenkų	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1005, 1007; Bd. 9, Nr. 109, 111; OF, Nr. 13, S. 355 = LMAVB, F15-73, S. 314
<i>der Voith von Gerwen; voithe von Jerwen; voiths tzu Gerwyn us Lieffland; Hynrik van Notleben; broder Dutesches ordens.</i>					
Per Pabaisko mūšį pateko į lenkų nelaisvę kartu su Petru Veseleriu. Pirmoji išpirka – 400 Reino auksinų, po to ji pakelta kelis kartu (žr. 3 priedą). 1436.X.28 minima, kad buvo priartėta prie išpirkimo, todėl tikėtina, kad po Kalėdų buvo išlaisvintas.					
15	N.N. (Jarvos vaito brolis)				LUB, 8: 1005
<i>des voithes von Jerwen bruder.</i>					
Galbūt <i>Albrecht von Notleben</i> (<i>her Hynrichs von Otlef bruder</i> , LUB, Bd. 9, Nr. 454)?					

16	Ruland	<i>das geste</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1005
Turėjo du tarnus: Lutkę ir Hansą Klepę. Daugiau žinių apie jį nėra.				
17	Lutke	<i>Rulandes dynir; geste und gutte luthē</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1007
Rulando/Rolando tarnas.				
18	Hans Kleppe	<i>Rolandes knecht</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1012
Rulando/Rolando tarnas.				
19	Jurge von Wrangel	<i>das geste</i>	Iki 1447	LUB, Bd. 8, Nr. 1005
Galbūt Bertoldo (<i>von Wrangel</i>) ir Elžbietos pirmasis sūnus? 1447.VI.12 liudija viename dokumente dėl skolos (<i>Geschichte der Familie von Wrangel vom Jahre 1250 bis auf die Gegenwart</i> , Bd. 1, 1887, S. 87).				
20	Sigismund von Fronsberger	<i>en gast von der Etcz in Osteriche</i>	Žygimanto Kęstutaičio	LUB, Bd. 8, Nr. 1007; OF, Nr. 13, S. 447
<i>Segemundt; Sigimund Fronsberger.</i> Viename laiške (1437.VII.26) minima, kad jis galbūt žuvo Lietuvoje per Pabaisko mūšį. Turėjo tarną Petrą Melentiną.				
21	Peter Mellentyn ¹¹⁶⁶	<i>des Osterrjkes dener</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007
<i>Peter Mellentyn.</i> Belaisvių sąrašė minima, kad išvestas į Trakus. Galbūt tai tas pats asmuo minimas 1417 m. liepos 23 d. rašytame laiške, kuriame Ščecino kunigaikštis Otas skundžiasi dėl plėšikų, tarp kurių yra Petras Melentinas (OBA 2547).				
22	Loff	<i>des meisters junge; unsirs vorfaren junge eynir</i>	1435.IX.1 – apie 1436.IV	Žygimanto Kęstutaičio
				OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007; LUB, Bd. 9, Nr. 39
Belaisvių sąrašė minima, kad išvestas į Trakus. Jį iš nelaisvės išvadavo kunigaikštis Švitrigaila 1436 m. pavasarį.				
23	Christian	<i>eyn dener; geste und gutte luthē</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007
<i>Kersten; Kirsten von der Sunenborch.</i> Belaisvių sąrašė minima, kad išvestas į Trakus.				
24	Johan	<i>her; des meister caplan</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1012
Be paminėjimo Henriko Notlebens laiške, daugiau nieko apie šį asmenį pasakyti negalima.				

25	Heinrich von Nesselrode	<i>her; cumpan zcur Sunenborch</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 985, 1007, 1012
<i>Her Hinrik von Esselraden; Heynrich von Nesselrode; Hinrych de Hesse.</i>				
Belaisvių sąrašė minima, kad išvestas į Trakus. Paskutinį kartą minimas 1435.XI.20 laiške, bet Henrikas Notlebenas negalėjo žinoti jo likimo Lietuvoje, nes pats buvo Lenkijoje. Vernerio Neselrodės, kuris žuvo Pabaisko mūšyje, giminaitis.				
26	N.N.	<i>des vogedes schencke van Rosyten</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1012
27	N.N.	<i>Hynrick Vitinges dyner</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1012
Galbūt tai galėjo būti Henrikas Jūtė (<i>Hinrik Jüte</i>) arba Martynas (<i>Merten</i>), kurie 1437.IV.17–20 minimi kaip Henriko Vietinghofo ir Henriko Šernbekės tarnai (LUB, Bd. 9, Nr. 156)				
28	N.N.	<i>Hynrick Schernbeke dyner</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1012
Kaip ir aukščiau, tai galėjo būti tiek Henrikas Jūtė (<i>Hinrik Jüte</i>), tiek Martynas (<i>Merten</i>) arba nė vienas, kurie 1437.IV.17–20 minimi kaip Henriko Vietinghofo ir Henriko Šernbekės tarnai (LUB, Bd. 9, Nr. 156)				
29	Wader	<i>dener</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1012
30	Jorgen von der Letcz			LUB, Bd. 8, Nr. 1012
31	Einwald Kakenhusen	<i>caplan van Carchus</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1012
32	Brynke	<i>des meisters deyner</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1012
33	Hans Kurlant	<i>des bischoppes deyner van Osel</i>	Iki 1440	LUB, Bd. 8, Nr. 1012
<i>Kurlant, der Landknecht auf Dagö.</i>				
Minimas 1440.V.28 ir 1441.III.15 skunduose, tad turėjo iki tol atgauti laisvę.				
34	N.N.	<i>der kompthur van Marienborg</i>		LUB, Bd. 8, Nr. 1012
35	Friedrich von Donen	<i>herre; hospites; diener; den gesten; gutte lewte; den wolgebornen; wolgeborne herre</i>	1440.II.23 (pabėgo)	Žygimanto Kęstutaičio OBA 7112, 7160; LUB, Bd. 8, Nr. 1007; LUB, Bd. 9, Nr. 127, 173, 187, 250, 267, 281, 574.
<i>Fredrich von Donen; Donynsky; herre Ffrederich von Dony.</i>				
Daugiausiai šaltiniuose minimas belaisvis. Jis buvo Alešo Šternbergo, kuris spaudė Ordiną kuo greičiau išvaduoti Frydrichą iš nelaisvės, tarnas ir „mielas draugas“ (OF, Nr. 13, S.				

329). Nors buvo prašoma jį lygtinai paleisti, tačiau Ldk Žygimantas Kęstutaitis neleido. 1440.II.23 pabėgo iš nelaisvės.				
36	Niclos Wylke	<i>hospites; den gesten; die edeln und woltuchtigen</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112, 7160; LUB, Bd. 8, Nr. 1007; LUB, Bd. 9, Nr. 127, 173, 250, 267, 281.
<i>Nicklos Wylke; Nickelwyl; Nykell Vilik; Nickel Wilki.</i>				
Po Pabaisko mūšio išvestas į Trakus, po to laikomas Bistryčioje. Paskutinį kartą kaip belaisvis minimas 1438.IV.20. Vėliau šaltiniuose pasirodo <i>Niclusz Wilke</i> 1447.III.14 ir IV.10 (LUB, Bd. 10, Nr. 303, 314).				
37	Poppo Kokeritz	<i>hospites; den gesten; strengen ritter; her</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112, 7160; LUB, Bd. 8, Nr. 1007; LUB, Bd. 9, Nr. 127, 173, 234, 250, 261, 574, 874
<i>Kokeritz; Kokricz; Poppo Kokeritz; Poppe von Kokeritz; herr Puppen von Kokeritz; her Poppaw Kekeritz.</i>				
Po Pabaisko mūšio išvestas į Trakus, po to laikomas Bistryčioje. Buvo lygtinai paleistas nuo 1437.XI.7 iki 1438.II.2. Tikėtina turėjo grįžti į Lietuvą 1438.VI.29. O 1442 m. dar vis minimas kaip belaisvis (OF, Nr. 15, S. 137). Kitose Ordino pasiuntinybių instrukcijose pas didįjį kunigaikštį Kazimierą jau nebeminimas.				
38	N.N.	<i>ritters herr Puppen von Kokeritz knecht</i>		LUB, Bd. 9, Nr. 574
39	Wynnemer von Dunnen	<i>her</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007
40	Stenzlaw der Lange	<i>den gesten; die edeln und woltuchtigen</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007
<i>Langestenczslaw; Lange Stenczlaw; Stenzell; lange Stenczlaw benant.</i>				
Kartu su Vilke ir Frydrichu Donenu buvo laikomas Trakuose, po to Bistryčioje. Kaip ir kitiems dviems, jis nebuvo paleistas lygtinai, nors buvo magistro prašoma jį pasiūsti į Prūsiją (OF, Nr. 13, S. 110).				
41	Ludeken	<i>dener von Wenden</i>	Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007

42	Djnkla	<i>ejn dener von Duneborch; en dynir von Dunenborch</i>		Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112; LUB, Bd. 8, Nr. 1007
43	Daniel	<i>j (ein) cassche</i>		Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7112
44	Hans Lange	<i>die edeln und woltuchtigen</i>		Žygimanto Kęstutaičio	LUB, Bd. 9, Nr. 281
45	Wynrich von dem Durben			Vilniaus vyskupo	LUB, Bd. 9, Nr. 271
Minimas kaip <i>des hern bisschoffes von der Villen gevanghen</i> . 1438.IV.12 laiške prašoma už jį laiduoti ir lygtinai paleisti iki 1438.VI.1.					
46	Heinrich von Plettenberg		Iki 1441.I.17	Vilniaus vyskupo	LUB, Bd. 9, Nr. 271
Minimas kaip <i>des hern bisschoffes von der Villen gevanghen</i> . 1438.IV.12 laiške prašoma už jį laiduoti ir lygtinai paleisti iki 1438.VI.1. Yra tarp liudininkų 1441.I.17 (OBA 7915).					
47	Nickel Krymnitz	<i>die edeln und woltuchtigen</i>		Žygimanto Kęstutaičio	LUB, Bd. 9, Nr. 281
48	Johann Wildungen	<i>eynen man</i>		Vilniaus vyskupo	LUB, Bd. 9, Nr. 271, 339
Minimas kaip <i>des hern bisschoffes von der Villen gevanghen</i> . 1438.IV.12 laiške prašoma už jį laiduoti ir lygtinai paleisti iki 1438.VI.1. Turbūt turėjo sugrįžti į nelaisvę, nes 1438.III.13 vis dar kalbama, kad jis yra <i>gefangen zcur Wille bey deme bischoffe</i> . Ten pat kalbama, kad jis pateko į nelaisvę kartu su <i>her Notleffen</i> (Henriku Notlebenu) in <i>Samaythen</i> (LUB, Bd. 9, Nr. 339).					
49	N.N.	<i>dynir von Vellyn</i>	1435.IX.1 – apie 1436.IV.	Žygimanto Kęstutaičio	LUB, Bd. 9, Nr. 39.
Kartu su Lofu buvo išvaduotas kunigaikščio Švitrigailos ir išsiųstas į Livoniją.					
50	Karel	<i>hospites</i>		Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7160
51	Rakwicz	<i>hospites</i>		Žygimanto Kęstutaičio	OBA 7160
52	N.N.				LUB, Bd. 8, Nr. 1005
Laiške tik minimas kaip <i>en worhafftiger und trefflichir geselle komen, der och in Lithouwen gevangen is gewesen</i> .					

3 priedas. Individualios belaisvių išpirkos¹¹⁶⁷.

Data	Belaisvis	Išpirkos dydis	Pastabos	Šaltinis
XIII a. II pus.	Lengvenis	500 oseringų	kunigaikštis	ELK, p. 242
1394	Pessiconi	75 markių	<i>dicto Russzyn</i>	Rachunki, p. 203
1409/11	Klaus von der Marwitz	100 čekiškų kapų grašių	samdinys	OBA 2058
1410	Albrecht de Loim	150 čekiškų kapų grašių, šarvas, 2 arbaletai	samdinys	Inventarium, 75; 389
1410	Heynes Nyembrzyc	150 čekiškų kapų grašių, šarvas, 2 arbaletai	samdinys	Inventarium, 75; 389
1410	Nicolaus de Vansdorf	150 čekiškų kapų grašių, šarvas, 2 arbaletai	samdinys	Inventarium, 75; 389
1410	Nickel von Kottwitz	200 čekiškų kapų, 2 šarvai, 4 arbaletai	samdinys-rotmistras	S. Ekdahl, Kilka uwag, p. 355
1410	Jacob Kenstele	1000 grivinių, šarvas, žirgas	samdinys	OBA 1431
1410	Kasparas Schonefeldas	40 prūsiškų? markių	samdinys	OBA 1424
prieš 1430	N.N.	100 nobilių	Grudziondzo komtūras, Ordino brolis	OBA 28066
1431	Heinrich Scholze von Tuchel	20 vengriškų auksinių, 4 jaučiai	Ordino vasalas	OBA 5795
1431	Nickel Vicke	30 vengriškų auksinių, 4 jaučiai	Schlochau burmistras	OBA 5795
1431	Hinricze von der Conitz	100 vengriškų auksinių, 1 arbaletas	Buęs vyriausiasis žuvininkas	OBA 5795
1433	Verneris Neselrodė	10 000 / 6000 vengriškų auksinių ¹¹⁶⁸	Livonijos krašto maršalas, Ordino brolis	OBA 6350

¹¹⁶⁷ Į lentelę įtraukti ir belaisviai patekę į husitų nelaisvę.

¹¹⁶⁸ Išlikęs laiškas nurodo, kad sumą pavyko sumažinti, žr. poskyrį apie išpirkas. Šaltiniai rodo, kad jis galiausiai buvo iškeistas į Lenkijos didiką, Kamienieco seniūną Teodorą Bučackį.

Data	Belaisvis	Išpirkos dydis	Pastabos	Šaltinis
1434	Nickil von Rachelicz	38 kapos grašių, 1 (<i>srudesch</i>) arbaletas	samdinys; sumokėti turi Houtptmann von Brux	OBA 6805
1434	N.N.	13 kapų, 1 naujas arbaletas	samdinys; <i>Behemen knecht</i> ; Houtptmann von Brux	OBA 6805
1434	Kunteze	5 kapos, 1 naujas arbaletas	samdinys; <i>knecht</i> Houtptmann von Brux	OBA 6805
1434	Balthazar	60 kapų grašių	samdinys; (<i>irbar knecht</i>); sumokėti turėjo <i>Burgern von Lawn</i>	OBA 6810
1434	Schymon	20 kapų grašių	samdinys; <i>irbar knecht</i> ; sumokėti turi <i>Chapken, der weissen hewptman</i>	OBA 6810
1434	Jan Czugker	400 Reino auksinų	samdinys-rotmistras	OBA 6836
1434	Busko	10 kapų grašių	samdinys; <i>Jane Czugkers knecht</i>	OBA 6810
1434	Zakon	5 kapos grašių	samdinys; <i>Czugkers knecht</i>	OBA 6810
1434	Schkron	50 kapų grašių	samdinys; <i>irbar knecht</i> ; sumokėti turi Hern Sbrucken von Necztin	OBA 6810
1434	Wanike	10 kapų grašių	samdinys; <i>Schkron knecht</i>	OBA 6810

Data	Belaisvis	Išpirkos dydis	Pastabos	Šaltinis
1434	Nickel		samdinys; <i>Schkron knecht</i>	OBA 6810
1434	Dobek	10 kapų grašių	samdinys; <i>Boness knecht</i>	OBA 6810
1434	Zahlo		samdinys; <i>Boness knecht</i>	OBA 6810
1434	Wanyk		samdinys; <i>Huczken knecht</i>	OBA 6810
1434	Beness	15 kapų grašių	samdinys; <i>Huczken knecht</i>	OBA 6810
1434	Jancke		samdinys; <i>Huczken knecht</i>	OBA 6810
1434	Smyd	5 kapos grašių	samdinys; <i>Praczken knecht</i>	OBA 6810
1434	Jocub	5 kapos grašių	samdinys; <i>Petrzicken knecht</i>	OBA 6810
1434	Hans Stirpe	10 kapų grašių	samdinys; <i>Peyczrichte knecht</i>	OBA 6810
1434	Soldan		samdinys; <i>Peyczrichte knecht</i>	OBA 6810
1434	Heyncze Wedemare	69 Reino auksinų	samdinys	OBA 6812
1434	Reyntschz von Penczk	24 vengriškų auksinų	samdinys	OBA 6812
1434	N. N. (Knecht)	5 kapų grašių	samdinys	OBA 6812
1434	Rudolff Tresko	24 vengriškų auksinų	samdinys	OBA 6812
1434	Heynrich Bresken	60 vengriškų auksinų	samdinys	OBA 6812
1435	Peter Wessler	350; 600 Reino auksinų	Soneburgo vaitas	LUB, Bd. 8, Nr. 1005, 1012
1435/36	Heinrich von Notleben	700/900; 1600; 1200 ¹¹⁶⁹	Jarvos vaitas	LUB, Bd. 8, Nr. 1012; LUB 9, Nr.

¹¹⁶⁹ Remiantis didžiojo magistro laišku, suma keitėsi kelis kartus, žr. 3 skyrių.

Data	Belaisvis	Išpirkos dydis	Pastabos	Šaltinis
				90; 109; 111.
1436	Poppo Kokeritz	100 Reino auksinų		LUB, Bd. 9, Nr. 127
1436	Nicklis Vilke	100 <i>mark groschen</i>		LUB, Bd. 9, Nr. 127
1436	Friedrich von Donin	100 <i>mark groschen</i>	Riteris-svečias	LUB, Bd. 9, Nr. 127
1438	Johan von Wildunge	10 kapų grašių		LUB, Bd. 9, Nr. 339

4 priedas. 1412 m. belaisvių laikomų Prūsijoje sąrašas (pagal Lites ac res, 2).

Nr.	Vardas	Lytis	Kur laikoma	Pas ką	Kita info
1	Supprim	v	Tvankstė (Twongst) ¹¹⁷⁰	-	
2	Marca	m	Tvankstė	-	
3	Marschalecz	v	Tvankstė	-	
4	Symon	v	Rešlius (Ressel) ¹¹⁷¹	-	
5	Wlicha	m	Rešlius	-	
6	Oxymia	m	Rešlius	-	
7	Katherina	m	<i>Schyling</i> ¹¹⁷² prieš Labguvą ¹¹⁷³	-	
8	Ostabko	v	<i>Schiling</i>	-	
9	Selywon	v	Tarp Tepliavos ¹¹⁷⁴ ir Tvankstės (<i>Inter Topyaw et Twoyngst</i>)	<i>Ryinin</i>	servatur
10	Theodora	m	Tvankstės pilyje (<i>In castro Twongst</i>)	Quemdam Wernyk mellis braxatorem	
11	Blyanicza	m	-	Rymin	mulier
12	Iacobus	v	Ragainės pilyje (<i>in castro Rongnich</i>) ¹¹⁷⁵	-	
13	Andotyta	m	Valdavos pilyje (<i>in castro Waldau</i>) ¹¹⁷⁶	<i>Prutenum</i>	

¹¹⁷⁰ Tvankstė, Tvanksta (Tuwangste, Twangste) – Tvankstės pilies vietoje buvusi pastatyta Ordino pilis. Vėliau Ordinas pilį perkėlė į kiek aukštesnę kalvos pietvakarinę dalį, o senosios pilies vietoje įrengė papilį, vėliau – pilies kareivines, PD, p. 379.

¹¹⁷¹ Rešlius (Reszel; Resel).

¹¹⁷² Neaiški vieta.

¹¹⁷³ Labegow, Labegowe, vėliau Labiau, dab. Poleskas.

¹¹⁷⁴ dab. Gvardeiskas.

¹¹⁷⁵ dab. Nemanas.

¹¹⁷⁶ dab. Nizovjė.

14	Ohresska	m	<i>Limopyli</i>	-	
15	Gothys	v	<i>Limopyli</i>	-	
16	Ochsymia	m	Valdavos pilyje (<i>in castro Woldow</i>)	Leonem Hrodnanyn dictum	
17	Ostabko	v	Pabečiuose (<i>in Pobyete</i>) ¹¹⁷⁷	Dumas camerarium	
18	Onanya	m	Bielaukyje (<i>in Byelawicza</i>) ¹¹⁷⁸	Martinum	
19	Cristina	m	-	Leonem Hrodnanym	
20	Chotymia	m			
21	Symeon	v	<i>In Pelnow prope Burwalka</i> ¹¹⁷⁹	Barthosy amicum	pueri
22	Cristina	m	<i>In Pelnow prope Burwalka</i>	Sturza	Pueri
23	Carp	v	Karšuvoje (<i>in Carschow</i>) ¹¹⁸⁰	Holbracht	Gener
24	Chotymia	m			
25	Maria	m	Rešlius	Quemdam camerarium	
26	Tatyana	m			
27	Masz	v	<i>in villa a castro</i>		
28	Oryna	m	<i>Wyelow per medium miliarum</i> ¹¹⁸¹	Gerkam	Pueri
29	Masza	m			
30	Hannus	v	<i>in Woyrudow</i> ¹¹⁸²	Petrum	
31	Mynecz	v			
32	Iacobus	v	[in Woyrudow]	Petrus de Woyrudow	
33	Katherina	m			
34	Dorothea	m			
35	Dimitrius	v	<i>in villa prope Woyloda</i> ¹¹⁸³	Quemdam sacerdotem	
36	Selyvon	v	<i>in Smyrdokoyma</i>	Cimizam	
37	Thymos	v	Tepliava?	Vexiliferum de Tapyow Woyschutyn dictum	
38	Beyekxa	m	už Auktalito ir Bartenšteino (<i>retro Ankelytin vel Bortensteyn</i>) ¹¹⁸⁴	Cornuta	
39	Symon	v		Cruciferum qui senior est supra piscatores,	
40	Fedessia	m	<i>in Bromytha</i>	Welchmeyster	

¹¹⁷⁷ dab. Romanovas.

¹¹⁷⁸ Bielaukis, Labguvos apskr.

¹¹⁷⁹ Galbūt prie Rastenburgo.

¹¹⁸⁰ dab. Kiseliovka.

¹¹⁸¹ dab. Znamenskas.

¹¹⁸² Neaiški vieta.

¹¹⁸³ Neaiški vieta.

¹¹⁸⁴ Auktalitas, dab. Progresas; Bartenšteinas, dab. Bartošicė.

41	Petrus	v	Petersdorfas (<i>in villa Petriconis</i>) ¹¹⁸⁵	Hannus	
42	Vliana	m	Balga (<i>in Valga</i>) ¹¹⁸⁶	-	
43	Theodosia	m		-	
44	Wasia	m	<i>in Woytholicha</i>	-	
45	Ohasska	m			
46	Allexandro	v	priešais Tvankstės pilį (<i>retro Twangst castrum</i>)	Mathiam	
47	Boris	v			
48	Maria	m			
49	Ewa	m	<i>in Limopyla</i>	Woymench	
50	Vliana	m	prie Tvankstės pilies (<i>sub castro Twangst</i>)	Macz Petrum	
51	Theodora	m	<i>sub Wonygina</i>	Hermon et Tylam	
52	Vassil	v			
53	Pasco	v			
54	Scopan	v			
55	Lariwon	v	<i>in Chylam</i>	Herman (Hermon) supradictum	
56	Sydor	v			
57	Polucha	m			
58	Allexi	v	priešais Tvankstės pilį (<i>retro Twangst castrum</i>)	Symeonem	
59	Synow	v	Rastenburgas (in Rostemborg) ¹¹⁸⁷	thabernatorem	
60	Ewa	m			
61	Palradia	m	Chilman [Chylam?]	supradictum	
62	Iokymi	v	<i>prope Domyn civitatem</i>	Iacham Pruthenum	
63	Iacobus	v	priešais Tvankstę (<i>retro Twangst</i>)	Mathiam	
64	Cristina	m			
65	Dimitri	v			
66	Selywon	v			
67	Ohimia	m			
68	Anna	m	Rudava (<i>in Rodow</i>) ¹¹⁸⁸	Lalkonem	
69	Matrima	m			
70	Erechsina	m			
71	N.N.	v			
72	Wassili	v	-	Iurech	
73	Anna	m			
74	Berendow	v	priešais Tvankstės pilį [<i>retro Twangst castrum</i> ?]	Symonem (Symeonem)	
75	Borst	v			
76	N.N.	m	[Karaliaučius?]	Marsalcum Prussie	
77	N.N.	v			
78	Wassil	v	-	Custram	

¹¹⁸⁵ Petersdorf, Wehlau.

¹¹⁸⁶ dab. Vesiolojė.

¹¹⁸⁷ dab. Kentšynas.

¹¹⁸⁸ dab. Melnikovas.

79	Vlyana	m	vyskupo dvare prie Rešliaus (<i>in villa episcopi sub Ressil castro</i>)	Hannus	
80	Yssay	v	-	Bartholdum Cycltin	
81	Vlica	m	-	Vernessum Lithwanum	
82	Chyma	m	-	Fratrem Bartholdi	
83	Rist	m	-		
84	Tulina	m	-		
85	Michen	v	-	Bressum Samagitam	
86	N.N.	v	-	Bartholdum	
87	Nastasia	m	<i>in civitate Tamin</i>	Iunkor servitorem marsalcy	
88	Borrs	v	Rastenburgas (<i>in</i>	Wenyk	Alium
89	Borrs	v	<i>Rastenburg</i>)		
90	Anna	m	-	Holwianth	
91	Polucha	m	šalia Rastenburgo (<i>prope Ratimburg</i>)	Waldicam	
92	Hyrcz	v	Ragainė (<i>in Rangnith</i>)	-	
93	Radko	v	-		
94	Hyyeher	v	šalia Rastenburgo (<i>retro Restimburg</i>)	Iurgam Ge (sic) Gymkonis (sic)	
95	Chodor	v	-		
96	Andream	v	-	Sinowillowicz	
97	Lussa	m	dvare šalia Rastenburgo [<i>in curia prope Rastenburg</i>]	In curia Burwalka	
98	Katussa	m	Rastenburgas (<i>in Rustenburg</i>)	-	
99	Utam	v	Tamaviškės (<i>in Thamow</i>)	Cruciferum	
100	Radaywan	v	-		
101	Sadula	m	<i>in Dominow</i>	-	
102	Pela	m	-		
103	Wilus	v	Tepliavos pilyje (<i>in castro Theypyow</i>)	Hannus	
104	Coysa	m	<i>in Wolumsenis in villa</i>	-	
105	Peuplo	v	<i>in Vinopill</i>	-	
106	Tholia	m	-		
107	Damian	v	Tvankstės pilyje (<i>in castro in Twangst</i>)	Cruciferum	
108	Petrum	v	-		
109	Sodeyko	v	-		
110	Waila	m	<i>in villa Glesnyconis</i>	Bortik	
111	Maria	m	Rastenburgo srityje (<i>in districtu Rastenburgensi in Pessesza</i>)	-	
112	Andream	v	-	Suroloillowicz	Persona s
113	Katussam	m	dvare šalia Rastenburgo (<i>in curia prope Rastenburg</i>)	Burwalka	Persona s
114	Stephanus	v	-		
115	Ewa	m	<i>in districtu Wylowska</i>	-	

116	Masska	m	<i>in castro Wycłow</i>	Molendinatorem
117	Mathias	v	Brandenburgu pilyje (<i>in castro Brendburg</i>)	Huskampteit [Huskomptur]
118	Vliana	m	-	Samathucham [Samaitham] Brossa dictum
119	Sesson	v	prie Rastenburgo pilies	-
120	Simcon	v	(<i>sub Rostenburg</i>	-
121	Tatyana	m	<i>castro</i>)	-
122	Vlica	m	-	Lithwanum carpentarium
123	Elena	m	-	Iassek
124	Iohannes	v	-	Amicum dicti Lithwani Soak dictum
125	Vliana	m	-	Hanus Rymma
126	Allexandra	m		
127	Martinia	m	<i>iuxta Toynowyn</i>	-
128	Mysko	v		
129	Elena	m	Karaliaučius?	Scriptorem marsalci
130	Custimia	m		
131	Theodosia	m	<i>retro Skypopil</i>	Hannus Rym [Hanus
132	Thodra	m	[<i>Limopyli, Vinopil</i>]	Rymma] / Dictum
133	Synowia	m		Hannus Rymma
134	Rymda	v		Vir
135	Nelpam	v	[<i>retro Skypopil?</i>]	
136	Culyna	m	<i>in villa Laygwonis</i>	Sorium Winnionis
137	Patrikig	v	<i>prope Skypola</i>	Cimczam
138	Orechsinam	m	<i>in Synteli</i>	Tulk
139	Iolchuch	v	-	Uxorem Mirudonis
140	Wassil	v		Dictam uxorem
141	Vliana	m	-	Oyondonis [Mirudonis?]
142	Katherinam	m	[Brandenburgas?]	Brundenburgensem subodmii
143	Ochynia	m		
144	Metochan	v	-	Sweyconis uxorem
145	Malisch	v		
146	Sabbotha	m	<i>in Cronutha [Ragnit?]</i>	Holbrand
147	Hyrez	v	<i>castro</i>	
148	Boris	v	prie Tvankstès pilies	
149	Oxinca	m	(<i>sub castro Twangst</i>)	Iakyn Iachwasyn
150	Marie	m	prie Brandenburg pilies (<i>sub</i> <i>Brandenburg castro</i>)	Dzedzeyka de Visna
151	Zynowia	m	aplink Brandenburga	
152	Elena	m	(<i>circa Brandeburg</i>)	Surkouch
153	Elena	m	-	Uxorem Swoyconis
154	Mamelchwa	m		
155	Omelian	v	<i>in Herrow</i>	Cleybach
156	Maria	m	<i>in Ongin</i>	Ricowen
157	Michael	m?	-	Consanguineum Newdzeskonis
158	Vlica	m	-	Wonthysk

159	Malday Iachwszim	v	<i>in Clyntyn</i>	Wladicam	
160	Sawka	m			
161	Burke	v	Vartemburgas (<i>in Barchiburg [Wartenburg]</i>) ¹¹⁸⁹	-	
162	Mawra	m			
163	Beydzrda	m	Girdavai (<i>in Klintin</i>)	-	
164	Maxym	v	aplink Vartemburgą (<i>circa Barthiburg</i>)	-	Homo
165	Nasca	m	<i>circa Magmclsna</i>	-	
166	Nos	v	Heilsbergas (<i>in Kerdow [Heilsberg]</i>) ¹¹⁹⁰	-	
167	Vliana	m			
168	Portwen	v	<i>retro Slypapil</i>	Ditrich Junker	
169	Macz	v			
170	Iohannes	v	Girdavai (<i>in Gerdowen</i>)	-	
171	Androsch	v	<i>In civitate Owllehelit</i>	-	
172	David	v	Prie Tvankstės (<i>retro Thwangst</i>)	Symonem	
173	Offimia	m	-	Consanguineum Nowdeschonis	
174	David	v	-	Woyladam	
175	Barrs	v	<i>retro Skypopil</i>	Ostach	
176	Malachfley Andrisch	v	<i>in Samlach</i>	Tilam	
177	Matronam	m	<i>prope Skypopil</i>	Burkarth	
178	Solocha	m			
179	Polahya	m	<i>in Llymopil</i>	Woyennich	
180	Onanyam	v			
181	Wassil	v	<i>in Sinthma</i>	Canonicum	
182	Natolyam	m		Henricum	
183	Vlicam	m	-	camerarium	
184	Elena	m	Labguva (<i>in Labyow</i>)	-	
185	Mikitam	v	-	Eundem Henricum	
186	Matrima	m	tarp Rastenburgo ir Skapopilio (<i>inter Restinwerg et Skapopil</i>)	-	
187	Kunika	v	Schmulkehlen? (<i>In Nova Civitate</i>)	Serdink	
188	Halicza	m	Vėluva (<i>in Welowa</i>) ¹¹⁹¹	Molendinatorem	
189	Miania	m	-	Spurwin fratrem	
190	Vitus	v		Trug	
191	Olišchka	m	<i>in Burwalka</i>	Kaymk	

¹¹⁸⁹ dab. Barčevkas.

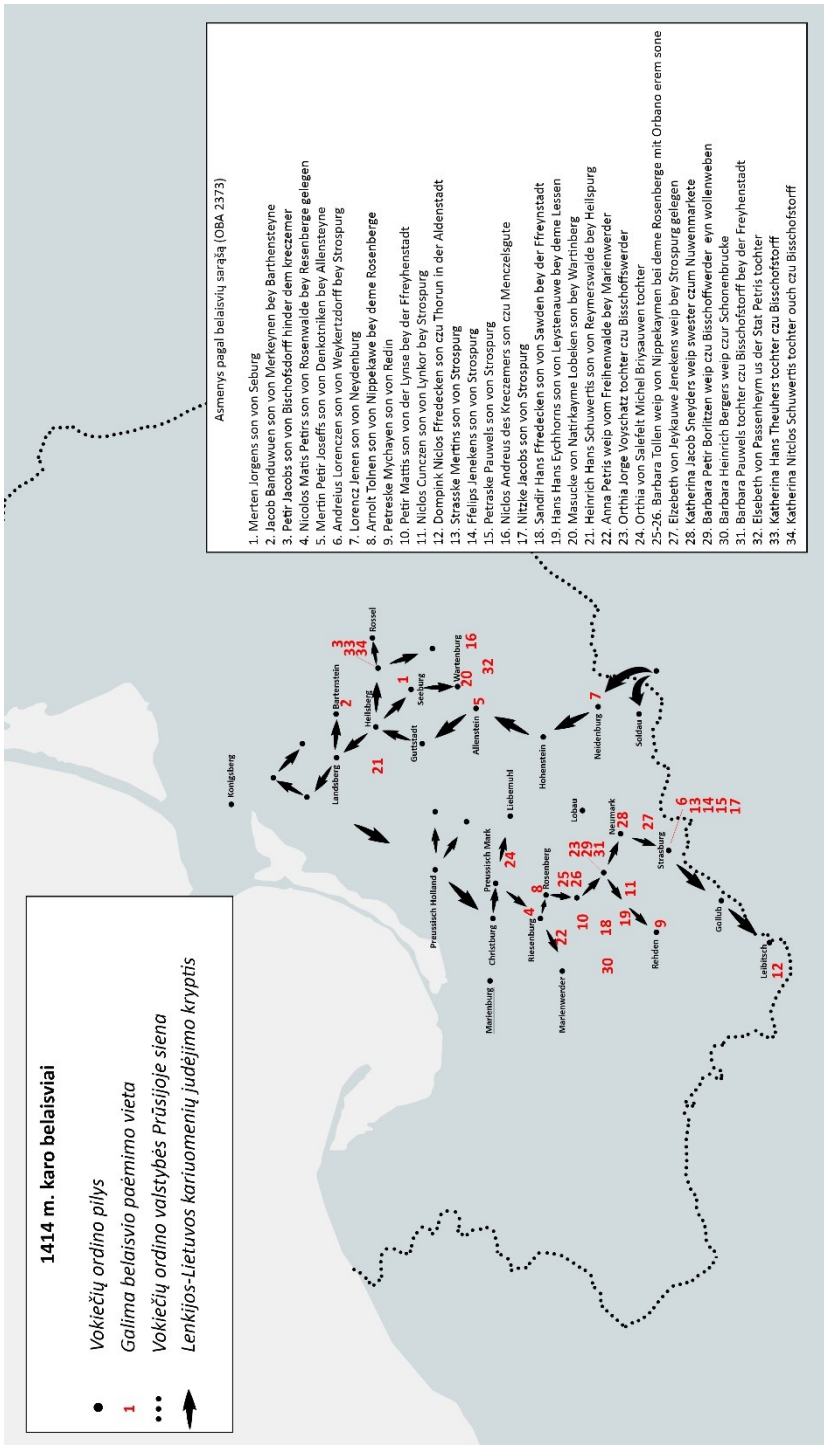
¹¹⁹⁰ dab. Lidzbarkas.

¹¹⁹¹ dab. Znamenskas.

192	Waschscha	?	<i>in villa quadam circa fluvium Domyn</i>	-
193	Cristina	m	<i>Domyn circa uxorem Vokerti</i>	
194	Howon	v	-	Tand
195	Procz	v	Brandenburgas (<i>in Brandebrug</i>)	Antiquum canonicum
196	Matrona	m	<i>in Gwydityn</i>	-
197	Walenko	v	Tvankstès pilyje (<i>in</i>	
198	Maria	m	<i>castro Twangst</i>)	-
199	Lucyrra	m		
200	Iohannes	v	<i>in Ongina</i>	Comendatorem
201	Nicon	m		
202	Halicza	m	prie Tvankstès pilies (<i>retro castrum</i>	Newdeschonis
203	Dimitr	v	<i>Twangst</i>)	consanguineum
204	Anna	m	<i>in Ewclanthin</i>	-
205	Lewan	v		-
206	Awden	v	prie Tvankstès pilies (<i>retro castrum</i>	Newdeschonis
			<i>Twangst</i>)?	consanguineum
207	Mikitha	v		
208	Tecz	v		
209	Rasta	?	-	Cylconem
210	N.N.	v		
211	Cudas	v		
212	Ponezu	v		
213	Chodoszya	m		
214	Proszymya	m	Tvankstè (<i>in Twangst</i>)	Cuzstan
215	Mochwen	v		
216	Marchwa	m		Troczanym
217	Othymia	m	<i>in Pobnyekha</i>	Petorem
218	Pacz	v		
219	N.N.	m		
220	Ohawia	v		
221	Masz	v		
222	Ley	v	<i>in Lymopil</i>	Reyberg
223	Radwan	v		
224	Stephanus	v		
225	Concefanida	m		
226	Prassa	v		
227	Ywan Owczarz	v	<i>prope Nestw</i>	Iacobum servum marsalci
228	Malisch	v	<i>in Byrwalca</i>	-
229	Samulco	v	-	Martinum Krunchawicz (et Bulicha?)
230	Odrya	m		
231	Chodora	m		
232	Stephanus	v	<i>in Comyn</i>	Gregorium
233	Wlczco	v		
234	Chodor	v		
235	Wassa	m	-	Sander Iunker
236	Sobka	m	<i>Goandburg</i>	Gourwalcam

237	Warka	m	<i>prope Gorihyburg</i>	Antiquum camerarium
238	Allexius	v	<i>in Grodeburgensi</i>	Vexilliferum

5 priedas. 1414 m. Lenkijos-Lietuvos kariuomenių judėjimo kryptys ir paimti belaisviai.

ŠALTINIAI

1

1411.VI.08, Vilnius. Lenkijos karalius Vladislovas Jogaila ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas išlaisvina Olesnicos kunigaikštį Konradą Baltąjį iš nelaisvės.

Orig.: GStAPK, XX. Perg.-Urk, Schiebl. 64, Nr. 9. Pergamentas, daug kur pažeistas vandens. Viršutinėje dalyje išplėšimas restauruotas. Kairėje pusėje pergamento dalis įstrižai nuplėšta. Išlikęs Jogailos raudono vaško antspaudas (Lenkijos Ereliš ir LDK Vytis), puikios kokybės.

[Wir]¹¹⁹² Wladislaus, Dei gratia rex Polonie etc.,¹¹⁹³ una cum preclaro principe domino Allexandro, [duce magno Lyttuanie etc., signifi]camus tenore presencium quibus expedit universis, quomodo preclarum principem dominum K[onradum ducem Olesnicensem]¹¹⁹⁴, quem in conflictu congressivo cum magistro et Ordine Cruciferorum de Prussia commisso [habuimus pro captivo, ab omni cap]tivitatis mancipio, votis, promissionibus, pollicitacionibus et obligacionibus, in q[ui]bus raci]one captivitatis [predicte nobis] hactenus fuerat obligatus et astrictus, dimittimus, absolvimus et tenore presencium liberamus, [nichil prorsus] nobis in eo auctoritate relinquen[tes, qua ipsum] pro huiusmodi promissionibus, votis et pollicita[cionibus etc. monere] possemus quovismodo vel hortari. [Harum], quibus sigilla nostra appensa sunt¹¹⁹⁵, test[imonio litterarum. Datum in Vylna feria secunda post festum Sancte Trinitatis] anno Domini millesimo quadringentesimo unde[cimo etc.].

¹¹⁹² Čia ir kitur remiuosi dokumentu išduotu Ščecino kunigaikščiui Kazimierui V, publikuotu CEXV, t. 2, p. 45–46. Originalas: Biblioteka Czartoryskich, dokumenty pergaminowe, nr. 285.

¹¹⁹³ Kitaip nei dokumente, skirtame Kazimierui V, čia titulas sutrumpintas, plg.: *Wladislaus dei gratia rex Polonie Lyttuanieque princeps supremus et heres Russye etc.*

¹¹⁹⁴ Konradas Baltasis, Olesnicos kunigaikštis, pateko į nelaisvę Žalgirio mūšyje 1410.VII.15.

¹¹⁹⁵ Dokumente Kazimierui V: *sunt appensa.*

1411.III.31, Gardinas. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas Vokiečių ordino didžiajam magistrui Henrikui Plauenui dėl belaisvių iš Rastenburgo ir jo apylinkių, susitikimo su Lenkijos karaliumi Jogaila Lietuvoje ir tų pačių belaisvių perdavimo. Pridėtas belaisvių sąrašas.

Orig.: GStAPK, XX.HA.OBA 1676; Pub.: CEV, nr. 540 (klaidingas datavimas). Dorso: *Deme erwirdigen hern Heinrich van Plauwen homeister dutsches ordens unsin besondern libin frunde ane alls zummen. Wytolt de captivis de Rastenburg redditis.*

Erwirdiger libir herre meister. Euwir luthe vil van Rastenburg und do umbe lang synt czu uns komen ken Garthen ir gesinde wedir czu holen, der wir en als hie ynne beschreiben und beslossen ist haben geantwert, die wir hie umbe of also korcz mochten gehabin und wir hetten we en noch leuthe me ufgesucht, adir der herre konig ist allreyt in unser landt komen ken dem wir iczunt us reyten. Gleichwol wir wellin die andir lassin czusampne brengen die man ken der Wille adir ken Traken czu uns fureen sal und van danne mit euwirs ordens bruder, der wir noch eyn gut teyl habin mitsampt andirn gefangen wellin wir sie ken Cauwen schicken, die man czu schiffe yn euwir landt sal brengen. Auch Klocz ist noch nicht czu uns komen. Gegebin czu Garthen am dinstage noch Iudica.

Allexander andrer Wytowd van gotes gnaden grossfurste czu Littauwen etc.

Hie ist register den man ir gesinde hat noch lassen vuligen als hie noch stet geschreiben:

- dem Mans Molner van Nykmeyt iij kynder
- item Nicolaus Harremete van der Gorlicz j weyp
- item Nicolaus van Nykmeyt j tochter
- item Hans van Qwyde j weyp
- item Steffan van Dawlis ij sone und j weyp
- item Gabriel van Reyn j son
- item Nicolaus van Waysnur ij kynder
- item Martin van Swanczenstein j weyp
- item Martins van Eykmeyt j weyp
- item Schulmeisters van Eykmeyt j weyp
- item Michels van Reyn j weyp mit iiij kynder
- item Nicolaus Schulers van Swarczensteyn j kynt
- item Hansels van Swarczensteyn iij kynt

item Schults van der Garlicz j tochter
item Hans van der Borlicz j kynt
item Albrechts van der Gorlicz ij kynt
item Matis van Qwyden j weyp
item Nicolaus Roshanwer van Waploken j thochter
item Kirsten van Swarczensteyne j swester
item Meisners van Waploken j kynt
item Thomas van Waploken j son
item [?] Peter van Swarczensteyn j weyp mit ij kynt
item Hans van Adehauwer j tochter
item Nicolaus Swlastung j son
item Heynrich van Swarczensteyn j tochter
item Hans Czigelstricher van der Gorlicz weyp mit tochter und j son

item Hans van Swarczensteyn j kynt
item Hans Hawsteyn van Wawploken j kyns
item Heynrich Hennig van Swarczensteyn ij kynt
item Matis Grunewald van Swarczensteyn j weyp mit j kynde
item Thomas van der Gorlicz j tochter
item Peters van Swarczensteyn j bruder
item Hans van Grunew ij kynt mit j weybe
item Hans Rusherte van Partsch ij kynt
item Scholts weyp van Waplauken und ij kynter
item Jacobs weyp van Sternilauk
item Jacobs Kemper van der Gorlicz ij tochter
item Lornicz van Qwyde j weyp mit ij kynder
item eyn wytwe van Hausburg mit j kynde
item Niclas weyp van Swarczensteyn j wytwe
item Heynrichs Furmans son van Swarczensteyn
item Clawken weyp van Salkenhaw mit j kynde
item Gerken weyp van Salkenhaw mit j kynde
item Thomas weyp van Sternlawk mit iij kynter
item Mertins Hayn van Rastenburg ij kynt
item Hans Verchirs weyp van Rastenburg
item Symons ij kynt van Salkheym
item Matis Dreer van der Gykmet j kynt
item Michels van Reyne obengeschreiben abir j kynt
item Kirstans van Reyne obengeschreiben abir j kynt
item Peters van Waplawken j kynt
item Hans Schuppebeyn van der Gorlicz j kynt

1436.XII.19, Marienburgas. Vokiečių ordino didžiojo magistro laidas už belaisvius, kurie [Pabaisko] mūšyje pateko į Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio nelaisvę.

Kopija: GStAPK, XX.HA.OF, Nr. 13, S. 70–71: *Gelowbde vor die gefangen tzu Littawen.*

Wyr bruder P[aul] von R[usdorf] etc. Thun kund und offenbar allen den disse schriffte werden vorbracht, das wir glowben bey gutten truwen und ane alle argelist in krafft desses brieffes vor alle unseres ordens bruder und dor tzu vor alle die jene, die gefangen seyn in den nedirlagen nest geschen in Littauwen, wo die in gefengnisse enthalden werden, die der ersame her Hans von Schauwenburg, unseres ordens kompthur tzu Rangnith, disse beweisser von unses wegen uff die hand wirt nemen und die der irluchte ffurste und grosmechtiger here herre Segmund grosfurste tzu Littauwen und Rewssen uff unsir wort uff gelowde in Littauwen ungefangen und ungebunden wirt los gehen lassen. Weres das imands von denselben, die der berurte k[ompthur] tzu Rangnith uff die hand wirt nemen, entwiche ader entlieffe, den adir die also entlowffen wurden glowben wir bruder Pauwil [Rusdorf] homeister vorgedocht als ferre sie lebendig bleyben wider tzu gestellen bey gutten truwen in crafft disses brieffes. Deme wir tzu merer sichirheit unsers ingesegil haben anhangen lassen und gegeben ist uff unserm huwsse Marienburg am nesten montage vor Thome apostoli im XXXVI jare.

[1455], be vietos. Vokiečių ordino didysis magistras Liudvikas Erlichshausenas rašo Johanui Herackui ir Petruai Nosalui iš [Prūsų] Olandijos dėl belaisvių ir kaip turi vykti jų lygtinis paleidimas.

Orig.: GStAPK, XX.HA.OBA 28629 (Schl. LXXXII/a, Nr. 123). Popierius. Dorso: *Jan Heratczkn, Peter Nossal zcu Hollandt.*

Homeister deutschis ordens

Eure veste und woltuchtige. Uns haben angebrocht Ulrich, der fischmeister zcu Inxeñnen, Otte Stibor, Andris Stibor, unsers ordens disse beweißere, wie das ir etczlichen den euwren tag begeret, so thun wir euch zcuwissen wie das die unseren mit euwers herren koniges von Polan rethe am nehesten eñnen tag haben gehalden von der gefangenen wegen von beyden teilen do es also ist vorlossen welchen gefangenen, den man getrauwet, die sal man tagen uff trauwe und uff ere, sunder wente man nicht getruwet, die sal

man vorborgen, ap man sie tagen wolle czwusschen hie und sant Jacobs tag. HIRUMBE begeren wir das ir disse obengeschrieben unsererer brudere wellet tagen uff ire trauwe und ere. Wellet ir das abir nicht thun, wenen ir denne zcu borgen vor sie begeret von uns addir unsern hoffeleuten, die setzet uns us, so wellen wir euch semliche borge brieffe schicken uff das die unseren biss uff sant Jacobs tag vordan tag mogen haben.

SUMMARY

Name and surname? Patronymic? These are the first questions asked of prisoners of war, now – in the 21st century – hundreds of kilometers away. When observing Russia's war in Ukraine, the historian, however banal it may sound, inevitably must look to the past to explain the present. It is no coincidence that the questions asked of a prisoner of war catch the eye; picking up one or more of the surviving medieval period lists of prisoners of war, one has the impression that nothing has changed between then and now: name, patronymic, family, place of origin. If we turn to the medieval chronicles, we find an uncertain (often inflated) number of dead and captured, just as we find a similar uncertainty on the news nowadays – during a war, such things are either exploited or hidden. If we read the correspondence, we will learn of an exchange of one or more prisoners of war at the border, just as we have seen recently. On the other hand, today, the treatment of prisoners of war is defined by international treaties, such as the Geneva Conventions, especially the Third Convention; whereas in the Middle Ages, there were different practices, customs and traditions, separate agreements between rulers. Despite the absence of a universally valid “document”, there was a certain common understanding and attitude towards prisoners of war.

In general, the history of the Teutonic Order and Lithuania in the 14th and 15th centuries is still presented as a vicious conflict, and therefore the purely military theme inevitably overshadows the social history – the realities and traditions of everyday life at the time (an exception being the studies of Werner Paravicini). It is only in the last decades that the relations between Lithuania and the Teutonic Order have begun to be examined in the Lithuanian historiography from a different, more “neutral” perspective. In the third volume of the History of Lithuania, the relationship between the two polities is aptly described as “between *Reise* and armistice”. The balance between sword and diplomacy allowed both the Order and Lithuania to “breathe a sigh of relief” from time to time during the long war. The peaceful contacts, treaties and truces that were established reveal the dynamism of the relationship that existed between seemingly irreconcilable enemies in the 14th and 15th centuries. Pragmatic solutions forced the bitterest enemies to negotiate truces, peace, alliances and prisoners of war, to communicate intensively, to exchange gifts, and the discovery of such trends in the sources opens new avenues for research.

This study focuses on practices that, whether they concern prisoners of war of the Grand Duchy of Lithuania (GDL), the Teutonic Order or the Kingdom

of Poland, are essentially the same and reflect the rules that had already been established between the contracting parties before they were recorded in a written source. The norms between the belligerents had not only become similar, but had evolved at a similar pace, had been adapted to particular situations and had been exchanged between each other.

The object of this research is the prisoners of war captured by the GDL and the Teutonic Order during the wars of the 14th and 15th centuries.

For the purposes of this study, a prisoner of war is defined as any person captured during a war. Of course, today the term prisoner of war is defined as the disarming (or surrender) and capture of a warrior (combatant). Whereas in the Middle Ages, there was no such clarity about prisoner of war. Although the term "prisoner of war" was long thought to date from the 17th century, recent research shows that the term was already used in the context of the Hundred Years' War (in both French and Latin) from the mid-14th century. As mentioned above, prisoners of war were generally considered to be noble combatants, as they were more likely to survive and leave testimonies than non-nobles. Ransom was also associated with prisoners of war, but in practice merchants and peasants were also ransomed (a phenomenon that will also be seen in this study). Historians also agree that non-combatants or commoners who helped defend a besieged town or castle may have been taken prisoner or suffered a more brutal fate. The historian John Gillingham considers women and children, as well as peasant men, to be prisoners of war. The former were also the main target (prey) of the invaders, i.e. these categories (prisoner of war and prey) were not mutually exclusive. The term "prisoner of war" also referred to a status and norms of treatment that changed from time to time: while in ancient times such a person was considered only as a spoil of war and quickly turned into a slave, in the Middle Ages this attitude changed, with the Church and the code of ethics of knights displacing slavery and changing the treatment of the enemy, promoting mercy and the possibility of ransoming or otherwise recovering one's freedom (with a focus on the nobility of course). An important turning point came in the 18th century when the prisoner of war became a prisoner of the state/government rather than of the individual captor.

In the 14th century, the Teutonic Order fought not only against the Lithuanian nobility, but also against a society in which the non-nobles had not yet been completely disarmed, as in Western Europe, and where, in some exceptional cases, even women took up the sword. Thus, in the period in question, in the relations between the Teutonic Order and Lithuania, a "prisoner of war" is not only a knight but also a nobleman. This is related to another problem: in the Latin and *Mittelhochdeutsch* sources of the time, there

are two main terms: *captivus*, from the word *capio* (to take; to catch; to overcome; to seize), and *gefangen* (caught, imprisoned, captive), from the verb *vahen* (to take, to catch, to hold). As can be seen, both terms refer to the act of capture and imprisonment – a prisoner of war is one who is captured and taken. The main difference was that non-nobles were usually captured in the course of marauding raids, while nobles, knights and mercenaries were captured in honourable combat, battle etc. Unfortunately, sources have focused more on captured nobles, but this research will show that from the 15th century onwards, the common people were increasingly taken care of (negotiations, ransoms, exchanges).

The aim of the study is to investigate the captivity, the status of the prisoners of war of the GDL and the Teutonic Order, the conditions of their captivity, the attitude towards prisoners of war and the process of negotiation on the prisoners of war, and the fate of the prisoners.

Research objectives:

1. To distinguish separate agreements between the Teutonic Order and its allies, and the GDL concerning prisoners of war, revealing the principles of the division of prisoners of war and their implementation.
2. To analyse the social groups of prisoners of war, revealing their identification in the sources (terminology, hierarchy), the occasions of their capture (battles, sieges, raids) and their significance.
3. Examine the practice of surrender, its origins and development in the wars of the GDL and the Teutonic Order, i.e. identify the rituals and rules.
4. To reveal the duration of captivity and the factors that determined it, as well as the activities in which a prisoner of war was engaged while in captivity.
5. To find out where prisoners of war were held or accommodated, i.e. in which castles, towns or manors and in what spaces (prison, dungeons, etc.) they were kept.
6. To reveal how and in what ways prisoners of war were cared for, and the captor's attitude towards the prisoner of war and his treatment.
7. To investigate the ways in which prisoners of war were able to regain their freedom, i.e. whether the same methods were in place as in other parts of Europe (ransom, prisoner exchange, parole).
8. Analyse how the negotiations between the officials of the Teutonic Order and the rulers of the GDL regarding the prisoners of war were conducted and how they were used for specific purposes.

Research methods. It is necessary to analyse the relations between the GDL and the Teutonic Order in the broader context of the late medieval conflicts, thus obtaining new sources of data in an under-represented era thanks to a *comparative perspective*. The 14th and 15th centuries also saw more long-lasting conflicts in Europe: Hundred Years' War (1337–1453), the Reconquista in the Iberian Peninsula, the new conquests of the Ottoman Empire in the Balkans, and the Hussite Wars in the Kingdom of Bohemia. These comparisons are valuable when confronted with analogous situations and without knowing the presumed reason for the action or the outcome. In other words, such examples fill in some of the gaps when trying to understand why prisoners of war were treated in one way or another in the Teutonic Order and the GDL. However, it must be borne in mind that the solutions of one case cannot be applied to another. If the Hundred Years' War was fought between Christian states over succession to the throne and territorial claims, then in this case, by 1387, we are dealing with the expansion of Christianity into the Baltic region and a war between different cultures.

The *retrospective* approach allows us to draw certain conclusions by comparing situations from different centuries. Often old customs, traditions and practices are referred to in later sources that deal with the past. Given that these old customs must have been stable, i.e. medieval society could not be expected to change suddenly, the existence of the same customs in the 13th and 14th centuries can be considered.

In addition to the above methods, *analytical* and *synthetic* methods were used. They systematically analyse and summarise the data in the sources in order to provide a logical and coherent account of historical events and processes.

The study is divided into three parts, reflecting the “life” of a prisoner of war: capture, captivity and release.

In the first chapter of thesis, I examine the various treaties and practices that have regulated and limited combatants' rights to prisoners of war and booty, the intersections of these treaties and, as far as the sources allow, their application in practice. The Teutonic Order's treaties with the dukes of Pomeranian and mercenaries reflect a change in the practice of prisoner agreements between the 14th and 15th centuries, from a relatively small restriction on taking prisoners, reserving only the most valuable, to the early 15th century agreements with mercenaries, where the latter were entitled to only the peasants. In all cases the Order retained the right to valuable prisoners of war. Although the sources do not allow us to be precise about Lithuanian

practices in this area, indirect references or references to Polish privileges and individual letters of Polish nobles negotiating for prisoners suggest at least a simple archaic custom of agreeing on the division of prisoners. Thus, valuable prisoners could have remained with a Polish or Lithuanian nobleman. On the other hand, as noted in the historiography, both the Grand Master, the king of Poland and the Grand Duke of Lithuania had a decisive influence on the issue of prisoners of war, thus "depriving" individual captors of possible ransoms, who could demand them from their prisoners.

Before larger or smaller campaigns, the issue of prisoners was raised, defining the rules to be followed by the rather mixed army of the Order and the Lithuanians. When the Order concluded treaties with allies or mercenaries, two principles of division applied: in rare cases, the spoils were divided equally, regardless of the social status of the prisoner; in other cases, the Order reserved the right to keep or take over and compensate for higher-ranking prisoners of war. This essentially solved the problem of the prisoner's dependence from one hand to another. Most importantly, the more valuable prisoners could be used as a tool for future negotiations on a variety of issues, in particular to exchange one prisoner for another or several. Sources, albeit laconic, refer to the ways and means of dividing prisoners, whether by prearranged agreements or unwritten customs. Even 15th century sources shed little light on the principles by which prisoners were distributed and to whom they went. It is only through a careful examination of the correspondence of various individuals that one can see the result of the division, but not the process itself.

In the 14th century, the principle that the Grand Master of the Order would distribute the prisoners, whether or not he himself had taken part in the campaign, became established. It seems that, in a rather identical way, prisoners taken by the Lithuanians went to the Grand Duke, who also distributed the booty according to custom. A similar understanding of distribution can be found in the provision of the 1398 Treaty of Salyn, which defines the right of each side (the Order and the Lithuanians) to the prisoners. What either side did with the prisoners and how they divided them depended on custom. In the 15th century, when the Teutonic Order regulated the taking of prisoners from mercenaries, it can be seen that the agreements were respected, with the more important prisoners being handed over to the Grand Master.

From time to time, a name, social status, gender appear among the numbers of captives; these are the specific prisoners who have caught the attention of observers. Also important is the portrait of the captive himself or of the social group to which he belonged: the brothers of the Order; Lithuanian nobles,

knights and mercenaries, townsmen, and peasants. The latter are the least discussed in the historiography, as contemporary sources focused more on the nobility, and therefore peasant captivity has been described by scholars only in general terms. To some extent, a similar situation occurred in the context of Lithuania's relations with the Teutonic Order, but the chroniclers described the common peasants who were brought through *Reise* quite extensively, and in the 15th century we can also find them in separate lists of captives.

The frequent captivity of the knights-brothers of the Teutonic Order, both in their own country and in enemy territory, is evidence of their active participation in the war effort. Although the circumstances of the capture of a member of the Order varied. Narrative sources, by their nature and purpose, focused on the brothers of the Order, especially the most active brothers, who held high positions. In the negotiations for the release of prisoners, the brothers of the Teutonic Order were the first to be freed, followed by the others: "guests", nobles and subjects of the Order. As correspondence grew in the 15th century, more and more of the Order's brothers could be identified, but due to the nature of the sources, they were mostly known according to their held office. Only the brothers in the highest positions were given more attention, being listed (sometimes even with their names), and then "other prisoners" (which includes not only "guests" and vassals, but also townspeople, peasants, etc.).

Although Lithuanian princes and nobility appear sporadically in early sources, nevertheless there was enough attention and focus on their captivity. Lithuanian nobles stand out among the many anonymous captives (men, women and children), whose names are known and whose treatment was generally respectful, that shows awareness of their exceptional social status. Naturally, such high-status prisoners were a kind of guarantee that the captive brothers of the Order would be released as equals or by taking advantage of them to renew diplomatic relations. It is more likely from the sources that Lithuanians were captured accidentally, during the Order's raids, during battles, or during the Lithuanians' own unsuccessful campaigns. The case of Jogaila's brother Karigaila, although exceptional and rather unique, shows that during raids and sieges it was nevertheless difficult to identify a person quickly and reliably. One wonders how many unidentified nobles died instead of being captured. Similarly, at the end of August 1422, after the unsuccessful storming of the castle of Kowalewo by the Polish-Lithuanian army, the Order's knights managed to capture, as the letter of the Voigt of Dirschau states, "*her* Dobrogast, an influential Polish nobleman". Due to the change of geopolitical sphere, from the second decade of the 15th century onwards, Lithuanians were captured by the Order less and less frequently and only by chance.

Like the Order's brothers, noble "guests" – knights from Western Europe, crusaders, and mercenaries were captured during sieges, major battles or skirmishes, and sometimes by unexpected coincidences. Unlike the peasants, this class of warriors had the privilege of being able to obtain the protection of their lives based on mutual trust between captor and prisoner. The diversity of this group begins to emerge especially at the turn of the 14th and 15th centuries, when various sources allow us to discuss them in more detail. While in the 14th century the dominant part of this group were mainly knights from different parts of Europe, in terms of their activities and the attention of chroniclers, in the 15th century observers of various conflicts more and more often see among the "legitimate", "honourable", "noble" captives also townsmen, merchants and others. The lists of prisoners of war, although few, also add to this knowledge, and it is in them that we find a diversity of prisoners of war that is even more evident in the case of peasants.

The number of non-noble people captured during *Reise* and various other military campaigns was the highest. At the same time, however, the sources are the least specific about them. In the era of the Crusades, it was inevitably the peasants who were the victims of war, but they were more likely to escape the worst fate, especially when the fighting was over land, and the people who lived and worked there were just as important. Infidels, idolaters or pagans, inhabitants of one place or another, as well as women and children, – that is how common captives were described by chronicles, sometimes emphasising that they were Lithuanians, Samogitians or Ruthenians. However, the most important distinction made by the chroniclers was between Christian and pagan captives. In this way, the chroniclers justified the war against the latter, while condemning them for the wrongs they had done to Christians. From the mid-14th century onwards the peasant population, not excluding only women and children, was also increasingly made prisoners of war, arguing that both sides saw the advantage of taking all prisoners of war, as in some cases it was more lucrative than simply killing them. However, even in the 15th century, it was more often the case that women and children were spared, while men were killed on purpose. On the other hand, shortly after the baptism of Lithuania in 1387, the dichotomy (Christian / pagan) understandably disappears, and sources emphasize that "people" are captured.

Against the backdrop of constant conflict, similarities emerge, both sides become familiar with each other's rules and have acted accordingly. In many cases, they have adopted the behaviour of the opponent. From the middle of the 14th century onwards, both the Order and the Lithuanians began to take more and more prisoners, regardless of gender. Killing a prisoner of war was uneconomical, as he could be ransomed or used as a slave or servant. It can

also be seen that Lithuanians, even before their baptism, had already started to follow the rules of European chivalry, both in terms of capturing and surrendering themselves as prisoners.

The second part of the study examines the situation of the prisoner of war in captivity, starting with the time spent in captivity (how long he was there, what he did). The duration of captivity was not fully defined, but contemporaneous observers consistently pointed to longer or shorter periods of captivity. It is clear that in some cases, particularly in the context of difficult inter-state relations, “withholding” one or more prisoners was unavoidable. While their fate was being decided through messengers and correspondence, they had to spend all their time in a foreign environment or, if they were lucky, they could return home on parole. However, the prisoners’ daily routines and activities are not given much emphasis, and only rarely is it possible to observe any of their movements or actions. Even the prisoners’ own letters give priority to describing their difficult and miserable situation and their desire to be released as soon as possible, so that there was no need to give a detailed account of themselves. But some examples show that captivity could sometimes be useful for furthering one’s career.

When discussing the geographical locations where prisoners were held, Vilnius and its castle stand out, which was mentioned as the place where Kęstutis and Vytautas were first held in 1382, after being captured by Jogaila. Later, both princes were taken to Krėva. Vilnius is also mentioned in 1384, when Vytautas, after leaving the Order, brought prisoners from Prussia to Vilnius, but it is not clear whether they stayed there. The chronicle of Wigand von Marburg states that when Vytautas retreated to Prussia for the second time, he managed to free five brothers of the Order on the way from Vilnius. It seems that bishop Matthias of Vilnius also kept prisoners of war in Vilnius in 1438. Grodno, Kaunas and Veliuona are often mentioned in the context of the liberation and exchange of prisoners and as convenient border locations. The mention of Kaunas and Veliuona in the sources is linked to Vytautas’ location, where the prisoners were to be concentrated in preparation for negotiations and the final exchange or ransom. In some cases, it may have been the permanent location of the prisoners. Occasionally, places further afield than the *Lithuania propria* are mentioned. In March 1411, Vytautas, in his reply to the Grand Master, mentions that some of the captives are far away – in Kyiv, Vitebsk, and “elsewhere”, widely spread over Vytautas’ lands, and that it was not possible to bring them back in a short time. In 1412, the representatives of the Order laconically complained and claimed that the prisoners taken by the Tatars after the Battle of Grunwald were in the land of

the “infidels”, from which they would never return to Christian lands. In the absence of a specific geographical location, the sources often state that the prisoners were simply held in a manor or castle. In April 1398, representatives of the Order and Vytautas agreed that all prisoners held in castles (*husern*) and manors (*hofen*) should be released.

Fragmentary references to the places where prisoners of war were held are due to a lack of information, so the sources often make generalised statements about prisoners being held in a distant land, scattered, hard to find, in castles and manors, or simply “in Lithuania”. On the other hand, it was more important for each side to recover or free the prisoners than to know their exact whereabouts, unless it was necessary to send supplies or clothes. However, this could be done by handing over such supplies to the captor. It should be remembered that it was usually merchants, family members, friends and associates who organised the search parties, with the blessing of the rulers. And the information they gathered was rarely written down.

When examining the places of detention in the territories of the Teutonic Order, both in Prussia and Livonia, there is a similar trend to that of the GDL. In the summer of 1348, the Grand Master took the prisoners to Prussia and, according to Wigand von Marburg, distributed them throughout the country. In 1375, seven hundred prisoners were also taken to Prussia (*in Prusyam*), and a year later they were also taken *ad teram*. There are more examples, but it is difficult to find specific details in them – it was enough for the chroniclers to say that the prisoners of war were sent to Prussia. However, there were exceptions, such as Peter of Dusburg, who mentions that one Lithuanian was held in Balga.

The medieval prison should not be imagined as an institutional phenomenon of the Modern Age, a place of "re-education", but as a place designed to detain a person for a certain period of time, to restrict his movements, to exclude him from the social circle. It did not have to be a special room, but it was sufficient for it to be closed. On the other hand, such premises were given a clear description and designation: *gefengnisse*. This term is quite common and did not always refer only to a prison or a holding area, but also to the person's condition as a captive, even if he or she was on parole. The use of this term in the sources should therefore be treated with caution and not immediately linked to the place of imprisonment. On the other hand, in addition to the *gefengnisse*, there are also specific and differently named places of imprisonment in the sources, but these were rarely mentioned, and in most cases they referred to criminals rather than prisoners of war. However, nothing prevented the use of such spaces for holding prisoners of war.

Historian Jean Dunbabin's study on captivity in the Middle Ages gives an example of the simplest dungeon: a deep, specially dug pit under a ruler's tower. Sometimes existing rooms, such as storerooms or cellars, were used, and in cases where it was difficult to dig beneath the foundations, a chamber was built on the ground floor and accessed through a hole in the top. There were no windows in this room, so the prisoners sat in total darkness. This was the understanding and description of the space found in Prussian and GDL sources. At the end of the 14th century, a Slavic derivative – *tymenitze*, *temenitz* (Ruthenian: *темница*, Polish: *ciemnica*) – appears in German sources from the Order and the GDL, which means “dark place”. In one source it is even described as a Ruthenian prison-dungeon. It is likely that such “dark places” were common elsewhere in Prussia, for example, they were specifically mentioned in Braunsberg. The “dark place” was mentioned several times in a letter from three Livonian knights to the Grand Master, in which they told how the Grand Duke Žygimantas Kęstutaitis had placed their servants and companions *in die timnitz*.

Another space used to hold prisoners was the towers (Thurm, Turm, Thorme, turris). These were part of the structure of town halls, castles or defensive fortifications, where the space for prisoners could be either the upper floors of the tower or its basement. As elsewhere, the towers were not distinguished by their convenience, so that prisoners were often crowded into them, regardless of their status. Jean Dunbabin also notes this, showing that the belief that towers were only for higher status prisoners is not borne out in the sources, so that even a peasant can be found in them. This therefore suggests, once again, that in the absence of fully developed prison spaces (and as institutions), prisoners could be held wherever there was space.

Prisons were undoubtedly varied, but the isolated and occasional cases betray that such places were not massively exploited. Parolees did not have to be locked up, and for one or other of the more important prisoners, any room and guard would do, sometimes places like an inn is dedicated to such prisoners. On the other hand, the sources do not always make it possible to distinguish when a prisoner is *in gefengnis*, i.e. in prison, and when he or she is simply in someone else's custody.

The war between the Teutonic Order and Lithuania in the 14th and 15th centuries changed from a crusade (Christians against pagans) to a war between Christian states. In battles against pagans, the Order was able to turn prisoners of war into slaves and thus settle newly acquired territories in Prussia. The Order's further efforts to conquer Lithuania led to numerous military campaigns not only by the crusaders but also by the Lithuanians into Prussia and Livonia as retaliation. Many prisoners were taken during these campaigns,

mostly ordinary peasants and the question inevitably arises, what exactly was done with them? Newly conquered territories needed people to work them, and prisoners of war were usually cheap labour, which both the Order and the Lithuanians struggled to provide. According to Ekdahl, the Order's need to fill the gaps in the local population began in the middle of the 14th century, when the spread of the plague in the West reduced the flow of people to Prussia. The same was needed in Lithuania. Gediminas, in his letters to the Western Europe, gave priority to new colonists; the priority of colonisation was already evident in the first half of the century.

According to Jerzy Ochmański, captives were mostly settled in the peripheral territories of the GDL, but this is not convincing, as the surviving sources are more likely to refer to the core of the GDL and to the estates and castles of the rulers and nobles there. In Prussia, meanwhile, the internal structure of the Teutonic Order led to the distribution of prisoners in commanderies, where more labour was needed. These were usually territories to the east of the centre.

The distribution of booty and prisoners in the castles and manors of the region was very wide, and it is possible to consider their cultural and linguistic assimilation after several generations. The comprehensive list of captives in 1412 mentions the Prussian Lithuanians, Samogitians and Ruthenians who received new captives from Lithuania. For example, Ulica was held by *Vernessum Lithwanum*, and Tulina and Michen by *Bressum Samagitam*. From this list of prisoners, it is clear that prisoners were settled, sold or given to Prussian *Freien*, servants or left at the disposal of the Order around Königsberg, Bartenstein, Ragnit, Brandenburg and elsewhere. Thus, some prisoners of war brought from Lithuania may have become local servants (*Knechte*) and their descendants can also be found later on, for example, in the list of *Freien* of the Brandenburg area in 1419, we find Jacob Littaw among the many names, or the servant Mattis Littaw, mentioned in the Order's visitation in 1446. However, this is rather the result of 14th century practices. From the first decades of the fifteenth century onwards, common prisoners of war had to be returned, as shown by the surviving lists and the negotiations over them.

Food was the most important thing that could ensure the survival of a prisoner in captivity. And the captor did not always provide the basic necessities, as the prisoner's welfare was primarily the responsibility of his relatives, friends and sovereigns. Providing prisoners with clothing, food or at least some financial support was a common objective when prisoners could not be immediately released on parole. The need for clothing is evidenced by

the fragmentary references in the sources to the prisoners being deprived of all their belongings.

Only rarely did the captor himself take even minimal care of the prisoners (with “water and bread”). Social class, however, meant that prisoners of higher rank could receive not only the minimum of care, but also care appropriate to their status from their captor. If clothing and food could not be provided directly to the prisoners, some allowances were sometimes sent to them. The Order's main objective was undoubtedly to cover the basic needs of the captives. In the absence of economic sources, the correspondence does not mention any sums of money, only frequent food and clothing.

The killing of a noble prisoner of war was perceived as unchristian and inappropriate behaviour; it became an important propaganda weapon for both sides and shows the emotions aroused by the treatment of high-ranking prisoners. A captured or surrendered noble prisoner was to be guarded by his captor by mutual promise. The sources also show “unchristian” (*uncristlich*), “shameful” (*smelich*) and “wicked” (*lesterlich*) treatment of prisoners, which, according to the Grand Master, is not humane for good people. The indefinite length of captivity, poor conditions and mistreatment led to the deaths of some prisoners of war.

Sources from different periods and of different types are too fragmentary and sporadic, especially when trying to investigate the situation of prisoners of war in captivity, in confinement or under close guard. In addition to the provision of food, money and clothing, other details emerge which are not always easy to spot, but which, when discovered, reveal certain recurring motifs. It is very common for sources to mention that the captive is handcuffed and chained. In the following centuries, chains were one of the main means of restraining and restricting the captive's freedom of movement. Rémy Ambühl, in his study of ransom practices during the Hundred Years' War, pointed out that the frequent mention of chains and handcuffs in the sources is too readily associated in the historiography with the plight of the prisoners. The historian suggests that this should rather be seen as a means to prevent easy escape.

On the other hand, it cannot be ruled out that the chains may have made an impression on the society of the time as a rhetorical highlight of the difficult situation of captivity. The famous chronicler Froissart, speaking of the Germans, often stressed their barbaric treatment of prisoners, chaining captured knights and throwing them into the smallest of prisons in order to extract as much ransom as possible. However, such metal chains, leg or arm bracelets (which were often attached to the walls to completely restrict the prisoner's movements and prevent him from using his hands) are not only an

element of the stories, but also of the various types of handcuffs recorded in the Order's account books.

From the very first moments of captivity, shackles and “heavy chains” become a metaphor for captivity itself. It was also a rather striking and visible identification of the captive, especially in iconography. The pagans captured during Duke Albrecht of Austria's campaign against the Lithuanians are bound by ropes and led away. Duke Kęstutis was bound with “iron chains” on the orders of Jogaila . In 1409, the Commander of Ragnit writes that Grand Duke Vytautas kept his cousin Švitrigaila “in chains that were quite heavy”. The Teutonic Order, before the Battle of Grunwald in 1410, allegedly prepared chains for the future prisoners, but according to Jan Długosz, after the battle they were chained with them themselves. Although Długosz statement was written from a later perspective and does not have contemporaneous corroboration in the sources, it can nevertheless be seen as a kind of depiction of military practices or simply a literary trope, which can also be found in the historiography of the crusades.

The attitude towards the prisoner of war was also expressed by the recurring motif of the “poor people”, who needed all the help he could get, because in captivity there was the threat of hunger, cold, fear and, above all, the unknown. The description *armen leute* does not only and not so much reflect the material (and certainly not the social) situation, but also emphasises the impossibility of maintaining a standard of living corresponding to one's own social stratum. In medieval texts, especially from the 12th century onwards, prisoners of war were categorised as poor (*pauperes*). In the 15th century, the term was increasingly used in relations between the Teutonic Order, the GDL and Kingdom of Poland on the issue of prisoners of war. However, interestingly, we do not find any reference to prisoners as “pauperes” in the letters of the Grand Dukes of Lithuania – the use of the term “pauperes” in the cases listed is exclusive to the Order, which is not only connected with the Order's mission to help the poor as a monastic corporation, but also with the canonical tradition of performing works of mercy in general: feeding the poor, sheltering the homeless, ransoming prisoners, etc. On the other hand, although the brothers of the Teutonic Order were of noble birth, they were bound together by the basic monastic traditions of chastity, obedience and the vows of poverty. Although the latter rule was not always observed, it was meant to reflect the “poverty” of the knight-brother.

In the third part of the study I examine the ways how can a prisoner of war regain freedom and how they were used in diplomacy between the Teutonic Order and GDL. From the earliest Lithuanian encounters with knightly orders,

we can find fragmentary hints of ransoms. In the second half of the 13th century, Mindaugas' cousin duke Lengvenis, who was captured by the Livonian Order, was ransomed for 500 *oserings*. At the time, this must have been an impressive sum for a single person, but given Lengvenis' status, it was also realistic. In comparison, the Livonian Master in 1290 granted the Komtur of Windau a fee of 12 *oserings* for border maintenance.

Sources from the times of Grand Dukes Gediminas, Algirdas and Kęstutis' are silent about individual ransoms. However, at the end of the 14th century, in the wake of disputes between the Order and Grand Duke Jogaila, arguments about the old practices of their predecessors came to light. In April 1388, at a congress of representatives of the Teutonic Order and the King of Poland, Jogaila was asked to release prisoners for ransom or to exchange them, as had been done since the time of his ancestors. The Order's reasoning is based on an old custom, which had been upheld by the preceding rulers, Algirdas and Kęstutis and Gediminas. It is difficult to say how accurate this memory of the "old custom" of the representatives of the Teutonic Order is, because the gap between the isolated cases of the 13th century and the ransoms of the second half of the 14th century is almost non-existent in the written sources. Nevertheless, this situation shows that such practices were advocated and naturally understood, and that deviations from the custom and the resulting complaints also indicate a disturbance of the established order.

Ransom as a practice of liberation between the Teutonic Order and the Grand Dukes of Lithuania has been increasingly common since the end of the 14th century. The term *schaczunge* is used to describe the ransom, and its use survived into the 15th century. A more accurate translation of the term would be "estimate", and "guess" etc. Without examples of ransom amounts, it is difficult to say how individual prisoners were valued. It is true that in the Grand Master's complaint against Jogaila, after the Lithuanian ruler refused to ratify the Treaty of Dubysa in 1383, the Grand Master did not give any indication of the value of the captives. In autumn, when the Grand Master, Konrad Ziolner von Rotenstein, refused to ratify the Dubysa agreement in autumn, among other accusations, the Grand Master claimed that the Order had, in accordance with the agreement, given the Grand Duke "better" (*besser*) prisoners, while Jogaila had given back twenty-one "poor" men.

An examination of the ransoms or "prices" of both nobles (Order's brothers, mercenaries, knights) and common captives reveals a certain pattern of fixed prices and ransoms (see Annex 3). Ransoms for mercenaries, for example, at the lower ranks were usually between 5 (for *knecht*) and 60 (for *irbar knecht*) threescore groschen. Rotmeisters, as far as is known, were much more valuable - between 200 threescore groschen, 400 gold pieces (about 134

threescore groschen), or even 1 000 *grivins* (about 700 threescore groschen). The brothers of the Order were also valuable and various sources give us between 350 and 1600 Rhenish gold pieces. The case of Werner von Nesselrode (he was supposed to be ransomed for 10 000 Hungarian gold pieces) stands out and may have been one of the ways to put pressure on the Order. On the question of redemption, the period of Grand Duke Vytautas is striking. From the extensive correspondence, apart from a few occasional cases, ransoms are not brought up or mentioned. In the absence of private examples of agreements between captives and prisoners, it is difficult to find an answer to this puzzle categorically and to find out what or if ransoms were paid. This may be related to the Order's financial difficulties after the Peace of Toruń (1411), so it is likely that exchanges were a more favourable option.

In the context of the relations between the Teutonic Order, GDL, and Kingdom of Poland, the parole of prisoners of war has not received sufficient scholarly attention. Maurice Keen attributes parole to the captor's willingness to extract a benefit (usually a monetary one) from his captive, as the prisoner was more likely to collect ransom once he returned home. If he failed to do so, he had the alternative of being exchanged for another prisoner. Of course, the captor had to obtain a document from his prisoner setting out the rules for parole and a specific time limit for return. This practice was most widespread during the Anglo-French wars, when institutions (such as the Court of Law) were set up to resolve various disputes between prisoners of war and their captors. In the relations between Lithuania and the Teutonic Order, only the beginnings of such an institution can be found to guarantee the rights of prisoners and captors. The development of such an institution was the result of the more frequent practice of parole, which shaped the rules used by the members of the Order and the Lithuanian rulers.

Although "auf die Hand" (to one's hand) was a conditional release of a prisoner of war, this practice cannot be simplified, because in the context of the relations between the Teutonic Order and Lithuania, the third party becomes a responsible and an important subject. This practice was necessary because both sides distrusted prisoners of war and their mere words of honour. The practice of parole in Western Europe shows the formative stage of the practice in the region. Until the middle of the 14th century, when the rights of the prisoner and the prisoner of war were already guaranteed by an institution, the oaths of other persons or hostages acted as a guarantor. On the one hand, in the relations between the Teutonic Order and Lithuania at the turn of the 14th and 15th centuries, the hostages were an important factor in the solidity, longevity and reliability of contracts, while, on the other hand, the parole of prisoners of war required the separate oath (guarantor) of one or more persons.

Perhaps the “auf die Hand” replaced the institution of the hostage, which had a similar function in principle, and gave rise to the written guarantee of the prisoner?

The prisoners could be vouched for by one or more persons, but it remains unclear what the criteria were. It is likely that, under favourable diplomatic conditions, a single guarantor was sufficient. In other circumstances, several or more guarantors were needed to give greater weight and credibility: such a document was sent to Grand Duke Sigismund by Grand Master Paul von Rusdorf and his envoys in autumn 1437. The Grand Master took the oath together with the Grand Commander, the Marshal and other top officials of the Order. With all the Order’s most important officials as guarantors, the Grand Duke of Lithuania, Žygimantas Kęstutaitis, could feel confident about the parole of the prisoners. There seems to have been a hierarchy at work, the guarantor had to be of a higher status, for example, when the Order’s army captured the castle of Zlotoria in September 1409, the captured Polish lords took some of their servants “into their own hands”, with the exception of Jan Fortuna, who “swore for no one but himself”. On the other hand, in 1393, in Minsk, Herman Dasberg, a citizen of Riga, vouched to Skirgil for the brothers of the Order.

The guarantors had functions that were not directly written in the letters of guarantee: firstly, they had to remind the prisoner to come to the captor, sometimes mediating between them. For example, Grand Duke Vytautas kept the Master of the Order informed about his prisoners of war, for example, about the illness of the nobleman Mikita, which prevented him from appearing before the Grand Master, or that Jonas Butrim would not be able to come to Ragnit at the appointed time. Secondly, the guarantor was obliged to deliver the prisoners as long as they were alive until the day of their release (or the end of the term). The latter condition (*so verre als sie lebende bleyben*) became more frequent in the third decade of the 15th century and in the middle of the century, the return of the prisoner even if he dies. The early letters of guarantee made it clear that in the event of a breach of the guarantee, i.e. if the prisoner escaped, the guarantor was to pay for the prisoner or damages if he could not be returned. In later documents, this clause changes: there is no longer a penalty, but the condition to return the fugitive remains. All this shows how important guarantors were in deciding the fate of prisoners: first of all, by taking prisoners “into their own hands”, not just figuratively, they had to negotiate constantly with the prisoner and reach a final solution.

At the turn of the 14th and 15th centuries, a tradition developed in the relations between the Teutonic Order and the GDL that parole was linked to the joint release of prisoners of war at congresses held on the borders of both

countries. However, the date given to the prisoner and the date of the liberation did not always coincide. In other cases, when the date of the general liberation of the prisoners had not yet been set, parole terms were still granted (but the prisoner could redeem himself in the meantime). The time limit, of course, had to be long enough to allow the prisoner not only to return home and collect the ransom, but also to return in time to his captor. The deadline was therefore sometimes extended on request. This could have made things easier not only for the prisoners of war but also for the guarantors, as different terms could have been set at the same time for different prisoners. The same applied to prisoners who were found later and whose parole was coordinated with others.

During this time, both the Grand Master and the Grand Duke dealt with the issue of the release of all prisoners, which is not always recorded in the sources. However, when an agreement was reached, it was emphasised that prisoners released on parole did not have to appear before their captor. Moreover, prisoners who managed to collect a ransom or who were agreed to be exchanged for other prisoners were not obliged to return. On the other hand, the short deadline could have prevented the desired results, as when the Livonian master feared that he would not be able to come to an agreement with the Grand Duke Žygimantas Kęstutis within the agreed timeframe, as he was difficult to negotiate with.

Due to the high ransom and lack of money, other ways were sought to free the man from captivity. Although the economic power of the Teutonic Order was high before the Battle of Grunwald and the fact of ransom is often mentioned in the sources, but at the same time there are no specific data about any ransoms demanded from Lithuanian nobles (except for the case of Lengvenis), the practice of exchanging prisoners became more and more widespread during the end of 14th and the beginning of 15th century. Although it was certainly much easier to find two prisoners of equal value, the whole process of exchange was not as simple as it might seem at first sight. With mutual interest, of course, a smooth exchange could be expected after every battle, siege, etc.

However, it has not always been possible to find a common goal and a smoothly exchange prisoners. The chronicle of the Order's account of the liberation of prisoners at Dubysa in 1393 is particularly interesting. In addition to the fact that the prisoners, who had been in Jogaila's captivity for a long time, were negotiated, the intention of the King of Poland to frustrate these negotiations is emphasised. He demanded that the four princes be exchanged for the four brothers of the Order. No doubt the author of the chronicle wanted to stress the "unfairness" of the exchange, as it was expected that one prisoner would be exchanged for several. It is difficult to say whether Jogaila really

wanted to break these negotiations, as the chronicler suggests. If we refer to the complaint of Grand Master Conrad Zollner von Rotenstein against Jogaila, we could see an almost identical situation.

The crucial moment of the exchange is hardly recorded in the sources, and the way it took place and the “rituals” that were in force are completely silent. Later sources, such as the letter from the Livonian Master to the Grand Master, only casually mention that both sides would have to exchange one prisoner for another once they had brought their prisoners, and the Order’s agreements with mercenaries, which have already been mentioned on several occasions, refer to the “more convenient” exchange of one prisoner for another. The Truce of Jesnitz of 1433 stipulated that if there were any prisoners who had not been exchanged (because of possible disproportion), a ransom was to be paid for the remaining prisoners.

After successful negotiations, conventions were organised to ransom, exchange or release prisoners. However, even when agreed, the outcome of the conventions could be unpredictable and sometimes the prisoners were not released. Nevertheless, contemporaries described such conventions as friendly and peaceful. Conventions for the release and exchange of prisoners often dictated not only the lives of the prisoners in captivity, but also the lives of the captors, who constantly coordinated the timing of such meetings with the other side and took the opportunity to meet in person, thus allowing for further negotiations after the successful release of the prisoners. Such meetings are mentioned quite early – already in the mid-14th century the Teutonic Order and the Lithuanian rulers managed to arrange such meetings, but the details of the whole process are rare. It is only from the late 14th and early 15th century onwards, with the proliferation of sources, that we can get a more detailed insight into the negotiation process, the choice of dates and the challenges that both sides faced.

In the sources we find references to *lozunge*, *losunge*, *losung*, *gewonliche losunge*, *redempcionem*, which can be directly translated as “liberation”. Judging by the correspondence from the turn of the 14th and 15th centuries, this kind of convention was already an “old practice”, and this is confirmed by the accounts of the chroniclers of the Order. The joint liberation of prisoners of war gave both sides the opportunity to meet and discuss in person issues that could not be resolved by letters or messengers. For example, the Marshal of the Order hoped that one such meeting with the Grand Duke would resolve the question of whether the two escaped prisoners of war were obliged to return to Vytautas. The successful release or negotiation of the prisoners was one of the first steps in re-establishing the broken diplomatic relations, further helping to maintain them and encouraging the resolution of mutual problems.

Prisoners of war were used for specific purposes in the relations between the Teutonic Order and the GDL: to conclude favourable agreements, to renew relations or to start new negotiations. In the pagan period, there is a clear aim and interest on both sides to exchange prisoners (we see an increasing number of surrenders and sparing of life), without necessarily any other purpose. The turning point comes during the reign of Jogaila and continues until his death, during which period the Order had the most difficult time negotiating for prisoners. Meanwhile, both Duke Skirgaila and Grand Duke Vytautas were more moderate towards the Order. Finally, the negotiations with Grand Duke Žygimantas Kęstutaitis show that the prisoners were used as a guarantee to restrain the activities of the Livonian Order, forcing it to ratify the Peace of Brest and to abandon their support of duke Švitrigaila.

The issue of prisoners of war was also an issue in the peace treaties and armistice. Jean Dunbabin has pointed out that the exchange of prisoners was a common provision in thirteenth-century peace treaties, but that it could take months after the end of the war for it to be implemented. Everything had to be done within a certain timeframe before the ceasefire itself ended. There was therefore a clear and defined time rhythm, which usually had to be extended for various reasons. Another important difference between peace treaties and armistices is that the latter clearly differentiate between prisoners. The short-term truces of the 14th century did not always deal directly with the issue of prisoners, but rather announced that separate congresses would be held in the meantime to free the prisoners. Prisoners released on parole during the armistice had to collect ransom and pay ransom within that time, and were therefore given a term and place (*dato repraesentationis termino et loco*) before being released on honour. Those released during this time were still treated as prisoners. And, judging by the provision on ransoms and obligations in the Peace of Toruń, there were still some who had not been able to ransom themselves out of captivity during the armistice period. And, as has already been discussed, even after the conclusion of the peace there were problems with the release of prisoners.

Conclusions

In the relations between Lithuania and the Teutonic Order in the 14th–15th centuries, the issue of prisoners of war became an important aspect of both countries' diplomacy and politics. The topic of prisoners of war is found in various narrative sources, agreements, armistice and peace treaties and correspondence. However, it is easy to see that the information that has come down to us from the sources is always repetitive, sometimes with more and sometimes with less detail. Prisoners of war were associated with many rituals,

practices and customs that in one way or another shaped the warfare of both states, in many ways corresponding to the practices established in Western Europe.

Although the circumstances of capture of Order's members were varied, we learn more only about this fact and not about his subsequent fate. Due to their nature, the narrative sources have focused on the most active and high-ranking brothers of the Order, without explicitly naming others. Even in the 15th century, the brothers of the Order were mostly known by the positions they occupied. It is for this reason that it is not possible to calculate with precision how many of them were captured during the whole period.

Among the many anonymous captives, Lithuanian nobles stand out, whose captivity attracted a lot of attention from chroniclers. However, as with the members of the Teutonic Order, we learn more about specific princes and nobles than we do about the boyars, whose fates are unknown. It is only in the conflicts of the 15th century, when more precise lists of prisoners of war began to be drawn up, that we can learn about these individuals. And as the geopolitical situation in the region changed, from the second decade of the 15th century onwards, Lithuanians were captured by the Order less and less frequently and only by chance.

Despite the high involvement of Western European knights in the *Reise* with Lithuania, their capture was relatively rare or undocumented in sources. However, in the later decades of the 15th century (the Battle of Pabaiskas), Western European knights could be found among the prisoners of war.

The number of non-nobles captured during the *Reise* and various other military campaigns was the highest. At the same time, however, the sources are the least specific about them. It was only from the first decades of the 15th century onwards that non-noble prisoners of war received more attention from both sides, as shown by the surviving lists of prisoners of war, from which we can learn their names and sometimes their professions. Among the non-combatant prisoners of war, we find a wide variety of names, both individually (*gesinde, diener, mayt, knecht*) and collectively (*captivis popularibus, volk gemeinlich, geringe, gebauwer, and arme leute*).

During the prolonged war, Western European chivalric ways of warfare and treatment of prisoners of war were widespread in Lithuanian elite society even before the baptism. Both sides took prisoners and surrendered according to the same ritual, suggesting a motive of respect for the enemy. From the middle of the 14th century onwards, both the Order and the Lithuanians began to take more and more prisoners, irrespective of gender and social status. Both sides became increasingly aware of the value of preserving life and the value

of the prisoner. Killing a prisoner of war was uneconomical as he could be ransomed or used as a slave or servant.

The duration of the captivity was not fully defined, and could last a year, two years or even several decades. However, some prisoners used their captivity to establish contact with their captors, thus ensuring contact after their captivity (the cases of Heinrich Klotz and Konrad VII the White, Duke of Oels (Oleśnica)).

Prisoners of war who were taken to a foreign land were distributed among castles, towns and manors. In the case of Lithuania, the core of the state – “real Lithuania” (Vilnius, Grodno, Trakai, Kaunas). Meanwhile, in the territories of the Teutonic Order in Prussia and Livonia, prisoners of war were divided into commanderies. The more important prisoners were held in various castles (Marienburg, Elbing, Ragnit), while Königsberg and the surrounding territories were not only a place of holding, but also a place of settling for the majority of prisoners.

The 14th and 15th century sources refer to the holding areas generically as “prison” (*gefengnisse*), but more specific terms are also used: “dungeon” or “*temenitz*”, “*carcer*”, “*camera*”, “*thurm*”. However, apart from naming them, the sources do not tell us anything else about these spaces, which could have housed both criminals and prisoners of war. The study also confirmed that noble prisoners did not escape imprisonment in dungeons associated with the poor.

Captors did not always provide the basic necessities, as the prisoner’s relatives, friends and rulers were primarily responsible for his well-being. Providing prisoners with clothing, food or at least some financial support was a common goal when prisoners could not be released on parole immediately. However, prisoners of a higher social status could receive not only a minimum level of care, but also care appropriate to their status from their captor. If clothing and food could not be provided directly, prisoners sometimes received certain allowances.

At the turn of the 14th–15th centuries, parole of prisoners for a word of honour and a surety played an important role in the relations between the GDL and the Teutonic Order. The phrase “*uff die hand*”, “*uff die borgerhandt*”, “*ad manum*”, “*ad fidejussoriam caucionem manuum*”, was increasingly common in the sources, which meant a surety for the prisoner, essentially corresponded to the practice in Western Europe of leaving a hostage in place of a paroled prisoner, only in this case it was a verbal and written promise by a trustworthy and honourable person.

The Grand Dukes of Lithuania in the pagan period were interested in ransoming or exchanging captives. In the late 14th and 15th centuries,

negotiations over prisoners became a regular part of the Order and Lithuanian's policy. Letters and special documents referring to the exchange or negotiation of prisoners, lists of prisoners and other sources relating to prisoners show their importance in the daily warfare of both sides. Even as relations between the Order and the Lords of Lithuania became more acrimonious, especially in 1401–1404 and 1409–1422, negotiations on prisoners were conducted, and a number of exchanges and ransoms took place during this period in an attempt to improve relations between the two countries and pave the way for a new peace treaty.

The issue of prisoners of war has been addressed in almost all international treaties, especially peace and armistice agreements. The first mentions of prisoners of war in treaties between the Teutonic Order and Lithuania date back to the pagan period (second half of the 14th century). From the Treaty of Salynas (1398) onwards, we find more and more specific references to prisoners of war, with the same “omnes captivi” (all prisoners) to be released; from the Peace of Toruń (1411) onwards, the phrase “captured in this war” (*in hac guerra; in presenti gwerra*). A clear distinction was thus made between prisoners taken in a particular conflict. The importance of prisoners of war in peace treaties is also reflected in the position of the provisions, which usually followed more important territorial issues.

Armistice agreements did not always deal directly with the issue of prisoners of war, but rather indicated that separate congresses would be held at that time to free the prisoners. However, in the absence of a clear mechanism for the implementation of the agreements, the fate of the prisoners usually depended on the further development of events and the willingness of both sides to improve relations. Nevertheless, from the second half of the 14th century onwards, the practice between the Order and the GDL was to start peace and armistice negotiations with the issue of prisoners, and to improve relations between the two countries, prisoners were released more quickly and negotiations were more frequent.

CURRICULUM VITAE

ANTANAS PETRILIONIS

antanas.petrilionis@gmail.com

EDUCATION:

2017–2021 PhD studies:

Doctoral studies at the Faculty of History (VU) and the Lithuanian Institute of History.

2015–2017 Masters studies:

MA in History at the Faculty of History (VU). Cum Laude.

2011–2015 Bachelor studies:

Bachelor of History at the Faculty of History (VU).

WORK:

2021–present Junior researcher (VU):

History of Lithuania and Europe; Sources of the History of the Grand Duchy of Lithuania; War and society.

2019–present Individual activity:

Writing commissioned articles on history popularisation topics.

2017–2021 Pedagogical activities:

Teaching various courses at the Faculty of History (VU).

CONFERENCES AND SCIENTIFIC TRIPS:

2020; 2019 – Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin.

2019 – 20th Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica international conference in Toruń.

2019 – Academic conference in Nida “The Face of War”.

2018 – International conference in Vilnius: Premodern Diplomats Network - Splendid Encounters VII: Conflict and Peace-making in Diplomacy 1300– 1800.

Languages: English – C1; German – A2; Lithuanian – native.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Antanas Petrilionis [review], William Urban. *The Last Years of the Teutonic Knights: Lithuania, Poland and the Teutonic Order*. London: Greenhill Books, 2018, xi + 324 pp., in: *Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica. Yearbooks for the Study of the Military Orders*, 24 (2019), Toruń, p. 389–391, <https://doi.org/10.12775/OM.2019.019>
2. Antanas Petrilionis, Viduramžių detektyvas: kaip žuvo kunigaikštis Karigaila? 1390 m. rugsejo įvykiai ir jų atmintis, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2018, nr. 2, p. 38–44, <https://nzidinys.lt/antanas-petrilionis-viduramziu-detektyvas-kaip-zuvo-kunigaikstis-karigaila-1390-m-rugsejo-ivykiai-ir-ju-atmintis-nza-nr-2/> [žiūrėta 2022-05-12];
3. Antanas Petrilionis, „„Auf die Hand“ praktika: belaisvių lygtiniai paleidimai tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos (XIV a. pabaiga–XV a. pirma pusė)“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 45, 2020, p. 31–46, DOI: 10.15388/LIS.2020.45.4;
4. Antanas Petrilionis, The Livonian Master Robin von Eltz: from war to peace with Grand Duchy of Lithuania, in: *Die Meister des Deutschen Ordens in Livland*, 2023 (įteikta spaudai).

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
bookshop.vu.lt, journals.vu.lt
Tiražas 12 egz.